

de

TÈVYVNÈS SARGAS

4

---

1 9 4 8

TĖVYNĖS SARGAS

Kultūros, visuomenės, politikos ir socialinių mokslų žurnalas.
Redaguoja redakcinė komisija
Adr.: 14b. Reutlingen, Jahnstr. 3

TURINYS

		pusl.
1. J. Š. Pijaus XII kalba	Bažnyčios visuotinumumas	225—229
2. Louis le Fur	Valstybės laisvė ir bendrasis tarptautinis gėris	229—239
3. Dr. Ant. Ramūnas	Federalistinė valstybė	239—248
4. Kan. M. Vaitkus	Ateitininkijos genezė	249—254
5. Petras-Pranciškus Būčys, MIC.	Ši tą prisimenant iš Didžiojo Vilniaus Seimo	254—257
6. Prel. Kaz. Šaulys	Iš atsiminimų apie krikščioniškąją demokratiją Lietuvoje	258—260
7. F. N.	Krikščionybė ir politika	260—269
8. Matthias Laros	Marksas ir Ketteleris (1848—1948)	270—278
9. Dr. Petras Mačiulis	Lietuvos ir Sovietų Sąjungos santykių raida su- tarčių šviesoje	279—286
RYŠKIEJI VEIDAI		
	Antanas Tumėnas:	
1. Jan. Tumėnienė	Biografiniai bruožai	287—288
2. V. Vaitiekūnas	Valios ir principų žmogus	288—294
3. Kan. Pr. Penkauskas	Prof. Antanas Tumėnas tremtyje	294—301
BAŽNYČIA IR RELIGIJA		
1. P. S.	Krikščionių kraujas liejamas Kinijoje	302—303
2. P. S.	Bažnyčia už geležinės uždangos	303—306
3.	Bažnyčia Madagaskare	306
4.	Kenčiančioji Bažnyčia	306—307
5.	Japonijoje	307—308
6. Kard. Gerlier kalba	Katalikų gyvybingumas Prancūzijoje	308—309
IVAIRENYBĖS		
1. A. S.	Žalioji internacionalas	310—311
2. J. P. B.	Socialiniais keliais	311—312
3. L. G.	Politika ir krikščioniškoji mintis	312—313
4. Vyt. Peldavičius ir J. M.	Lietuvos atstatymo klausimais	313—316
5.	Lietuvos Valstybės 1922 m Konstitucija	317—321
KNYGOS		
1. G. T.	Anglų socializmas ir konservatizmas	321—323

BAŽNYČIOS VISUOTINUMAS

JO ŠVENTENYBĖS PIJAUS XII KALBA,
pasakyta 1946. II. 20 naujesiems kardinolams

Kilnieji ir taurūs jausmai, kuriuos Mums teikėsi pareikšti jūsų žymusis atstovas jūsų, Garbingieji Broliai, vardu, kuriuos Mes pirmaisiais įrašėme į Romos Bažnyčios Senatą, yra Mūsų širdžiai ypatingai malonūs. Mūsų žodžiai dabar nukreipti į jus — pakartosime šios šventės proga Didžiojo Augustino žodžius — į jus, naujuosius šventinimo daigus, išdygusius Šventajai Dvasiai įkvėpant, Mūsų garbės gėles, Mūsų išrinkimo vaisius (Ef. Miscell. August. — S. August, Serm., Rome, Typ. Vatic. 1930, LXXXIX, p. 330), Mūsų nūn apvainikuotus vainiku, kuris nežiba nei auksu, nei brangiais akmenimis, bet turi liepsnos ir kraujo spalvą, nes liepsnoje ir kraujuje yra visa Kristaus malonė, pranokstanti visoki mokslą. Jūsų vardai, jūsų dorybės, jūsų užsirtarnavimas, jūsų kovos, kurias ne vienas iš jūsų garbingai vedėte prieš priespaudą, kad apgintumėte tiesą ir teisingumą, yra puikiai žinomos visai žmonijai, todėl Mes nerandame reikalo čia pakartoti tai, kas buvo visų pasveikinta ir pašventinta pritarimu.

Mūsų žvilgsnis nukreiptas į jus, atvykusius iš visų pasaulio kraštų, ir jūsų asmenyse Mes džiaugiamės visa Bažnyčia, tuo „gyvojo Dievo namu“, kaip Vatikano Konsilijumą kad vadina, tuo tėvišku namu, „kuris priima visus tikinčiuosius, sujungtus vieno tikėjimo ir gailingumo ryšiais“ (Sess. IV, Const. dogm. prima de Eccl. Christi. — Coll. Lac., t. VII, p. 482 ss.). Jūs atvykote pas Petrą, kurio asmenyje, to paties Konsilijumo žodžiais tariant, episkopatas ir tikintieji randa „principą ir regimą vienybės pamatą“ (Ibid.).

Bažnyčios pasaulinės vienybės ir tarptautiškumo manifestacija

Kai Mes, Kalėdų švenčių proga pasakytoje kalboje, paskelbėme Šventojoje Kolegijoje Mūsų norą jus pakelti į pašvęstąjį purpurą, Mes gerai supratome tą didelę reikšmę, kurią pajus žmonija ryšium su šia Bažnyčios tarptautinio charakterio ir jos pasaulinės vienybės manifestacija. Vargšė žmonija, ji visur jaučia tos vienybės alkį ir troškulį ir įvairiais būdais kovoja, kad ją pasiektų. Tikintieji Mūsų kalboje rado naują

nusiramino ir padrašinimo motyvą. Kitiems Mes norime kalbėti apie dorus asmenis, o ne tuos, kurie yra „meto tėvo“ (Jean, VIII 44) vergai, tatau duos medžiagos giliai susimąstyti. Tada Mes sakėme, kad Bažnyčia Dievo, Žmogaus-Dievo ir Kristaus asmenyse turi neregimą, tačiau nesugriaunamą savo vienybės ir integralumo principą, t. y. savo galvos ir savo narių vienybę savo gyvenimo visuotinėje pilnumoje. Ji apima ir pašventina visa, kas tikrai yra žmoniška, būtent, įvairias aspiracijas ir paskirus siekimus į žmogaus bendrą ir visuotinę tikslą, vedantį į didžiausią Dievo panašumą. Ta Bažnyčia šiandieną pakyla suskaldytos ir sužalotos žmonijos tarpe, tartum koks išpėjimo ženklas, tas signum levatum in nationes, ta tautoms iškelta vėliava, šaukianti grįžti Bažnyčion tuos, kurie dar netiki, ir sutvirtinanti savo sūnus jų išpažįtamame tikėjime (Conc. Vatic. Sess. III, Const. dogm. de fide cah. — Coll. Lac., VII, p. 251, — Is., XI. 12), nes be Dievo, ar toli nuo Dievo negali išsiviešpatauti žmonių tarpe tikra ir tvirta vienybė.

Bažnyčios įtaka, kuriant žmonių visuomenės pagrindus

Taigi, jei šiandien iš visų pusių žmonės baimingam lūkesyje ir neviltyje atsigręžia į Bažnyčią ir klausia Ją, kokią ji užima vietą žmonijos gelbėjime, įgyvendinant tą neįkainojamą gerį, brangesnį už visas brangenys, kraštų vidurinę ir išorinę taiką, tai Bažnyčios atsakymas gali būti tiek įvairus, kiek yra įvairios galimybės. Tačiau didysis ir galutinis atsakymas, į kurį suplaukia visi kiti atsakymai, visad lieka tas pats: integralumas ir vienybė Bažnyčios, pastatytos Dievuje ir Kristuje. Iš to seka, kad pirmiausia Bažnyčios sūnūs, o paskui ir visa žmonija privalo turėti tos vienybės ir integralumo įtakos aiškų ir tikslų supratimą. Ši įtaka pasireiškia žmonijos organizacijoje ir jos dinamizme. Papildant Šv. Kalėdų proga pasakytą Mūsų kalbą, šitą vienybę ir integralumą turime padaryti Mūsų šiandieninės kalbos objektu, ypač šios nepaprastos šventės proga, kuria susirenka apie Mus naujieji Šventosios Kolegijos nariai, vertingi Bažnyčios atstovai.

1. Tvirtumas ir saugumas

Bažnyčia ir moderniškasis imperializmas

Bažnyčios integralumas ir vienybė, kurie išryškėja tarptautiškumo manifestacijoje, turi didelę reikšmę, socialinio gyvenimo pamatus tiesiant. Bet tas neprivalo būti suprasta taip, kad Bažnyčios rolė būtų tam tikra prasme apimti visą žmonijos gyvenimą į vieną didžiulę pasaulinę imperiją. Ši Bažnyčios, kaip žemiškos imperijos ir pasaulinio dominavimo, koncepcija yra perdėm klaidinga. Jokiam istorijos laikotarpyje ji nebuvo tikra, netikra ji ir realybei.

Bažnyčia, siekdama įgyvendinti savo dieviškojo Kūrėjo pavedimą išsiplėsti visame žmonių pasaulyje ir nukariauti Evangelijai kiekvieną kūrinių (cf. Marc., XVI, 15), nėra imperija, ypač šiandien tam žodžiui teikiamos imperialistinės sąvokos prasme — savo pažangoje ir savo ekspansijoje ji žygiuoja moderniškam imperializmui priešingu keliu. Pirmiausia, jos pažanga eina gilumon, vėliau platumon ir pagaliau erdvėn. Pirmon galvon Bažnyčia ieško paties žmogaus, stengdamasi pastarąjį suformuoti ir jame išstobulinti dievišką panašumą. Jos darbo laukas yra kiekvieno žmogaus širdies giluma, jos įtaka turi būti jaučiama visame gyvenime ir visuose individų veiksmuose. Taip suformuoti žmonės įgalina Bažnyčią paruošti žmonijai tvirtus pamatus, ant kurių ji gali saugiai jaustis. Tuo tarpu moderniškasis imperializmas eina visai priešingu keliu. Jam pirmiausia rūpi išsiplėsti platumon ir erdvėje. Jis žmogaus, kaip tokio, visai neieško, o ieško tik daiktų ir jėgų, kurioms tarnauti kiekvieną jis verčia. Tuo būdu jis savyje turi žmonių bendruomenės pamatų pavojingus daigus. Taigi, tokioms sąlygoms esant, ar galime stebėtis dėl esamos tautos baimės dėl jų saugumo? Ši tautų baimė atsiranda iš pernelyg didelės išsiplėtimo tendencijos, turinčios savyje nuolatinio neramumo kirmeną. O tas, savo ruožtu, veda į tai, kad vieno saugumo reikalingumas yra nuolat lydymas kito, dar veržlesnio saugumo intereso.

2. Santūrumas ir pusiausvyra

Bažnyčios akcija žmogaus vidujiniame gyvenime

Veltui pasitikėtume pamato tvirtumu, jei statybai trūktų santūrumo ir lygsvaros. Taigi, Bažnyčia taip pat prisideda prie socialinio rūmų sudėtingųjų ir įvairių elementų santūrumo ir lygsvaros išdirbimo. Čia dar kartą jos akcija pasireiškia išvidiniai. Ramsčiai ir stulpai, kuriais iš lauko pusės paremiamas griūvantis pastatas, tesudaro silpną paliatyvą, užtęsiantį kuriam laikui viso pastato fatališką sugriuvimą. Jei oras ir audros per tam tikrą laiką yra sugadinę tiek daug neperseniausiai pastatytų paminklų, tai XIII amžiaus gražiosios gotiškos katedros jų veikimą atlaikė, nes šiandien mes dar jas matome ramiai iškylančias virš jas apsupančių griuvėsių. O tai įvyko todėl, kad, nežiūrint išorinių kolonų, teikiančių tam tikrą vertingą, bet ne esminę pagelbą, didieji pastatai turi vidujinę atsparos jėgą, kurią

jiems suteikė geniali, tiek tvirta ir tikslinga, kiek drąsi ir lengva architektūra.

Tas pats yra ir su Bažnyčia. Pastaroji veikia į žmogaus vidujinį pasaulį, žmogaus, kurio, kaip laisvo kūrinių, asmeninė vertė yra be galo aukštai įkainota, nes ji prilygsta Dievo sūnaus vertei. Bažnyčia tą žmogų formuoja ir auklėja, kadangi tik jis vienas savo gamtinio ir antgamtinio gyvenimo harmonijoje, savo polinkiu ir instinktu, savo kvalifikacija ir įvairių savo gabumų išsivystymu sudaro pilnumą ir tuo pačiu metu yra socialinio gyvenimo kilme bei tikslu ir, vadinas, savo lygsvaros principu.

Štai dėl ko tautų Apaštalas, kalbėdamas apie krikščionis, skelbia, kad pastarieji nėra „svyruoją vaikai“ (Eph., IV, 14) netikroje kelionėje. Laimingos atminties Mūsų primate Pijus XI savo Enciklikoje — *Quadragesimo anno*, kalbėdamas apie socialinę tvarką, iš minėtos minties padarė praktišką išvadą, paskelbdamas šį bendros vertės principą: ką paskiri žmonės gali padaryti patys ir savo priemonėmis, tai neturi būti iš jų išplėsta ir atiduota bendruomenei. Tas principas tinka tiek žemesnio laipsnio mažoms grupėms, tiek ir aukštesnės eilės didžiausioms grupėms. Kadangi kiekvienas socialinis veiklumas, tęsė toliau išmintigasis Šv. Tėvas, savo prigimtimi yra siekimas pagelbėti, tai jis turi tarnauti socialumo palaikymui, bet ne jo naikinimui bei absorbuojimui (Of. Acta A. S. vol. XXIII, 1931, p. 203). Tai yra šviesūs žodžiai, tinkami kiekvieno laipsnio socialiniam gyvenimui, o taip pat ir Bažnyčios gyvenimui, nekenkiant pastarosios hierarchinei organizacijai.

Ir dabar, Garbingieji Broliai, palyginkime tą doktriną ir tą Bažnyčios praktiką su imperialistinėmis tendencijomis, esančiomis realiame gyvenime. Pastarųjų tarpe nerasime jokio vidujinės lygsvaros principo. Dėl to žmonių bendruomenės stiprumui padaromas naujas, labai didelis nuostolis. Kadangi šie kolosalinio didumo organizmai neturi jokio moralinės tvarkos realaus pamato, todėl jie išsivysto būtinai į didėjančią koncentraciją ir daugiau ribotą vienalytiškumą. Iš to seka, kad jų lygsvara, dargi jų santūrumas, išimtinai yra palaikomi jėga, medžiaginių sąlygų bei teisinių priemonių išorine prievarta, įvykiais ir institucijomis, ir tai ne pagal žmonių vidujinį pritarimą, jų sugebėjimus, jų iniciatyvos pasireiškimus ir jų atsakomybės pajautimą. Ši taip vadinamoji vidaus tvarka beveik sumažinama į paprastą paliaubas tarp įvairių grupių su nuolatinė grėsme lygsvaros nustoti kiekvieną kartą, kada kinta jų interesai ar atitinkamų jėgų santykiai. Būdami jautrūs ir nepastovūs savo vidujinėje konstitucijoje, šie organizmai juo labiau išstatomi pavojui, gresiančiam dargi visai valstybių šeimai.

3. Lygybė

Žmogus, kaip individualybė socialinės tvarkos centre

Yra gerokai skirtinga padėtis imperijos, kurios dvasinis charakteris susiformavo ir sutvirtėjo

istorijos bėgyje ir kuri randa sau ramstį didelės piliečių daugumos sąžinėje. Tačiau ar jai negraso kitos prigimties pavojus, būtent: ar ne per daug reiškiamas pagarbos ir ar nekreipiamas išimtinai dėmesys tik į tai, kas yra asmeniškai, o tai kas yra svetima, nemokama ar nenorima įkainoti, arba dargi visiškai nenorima žinoti? Štai ir vėl žmonių bendruomenės integralumas ir vienybė išjudinta, pačioje svarbiausioje jos pamato vietoje padarytu plyšiu. Tuo paliečiamas žmonių lygybės pariteto švenčiausias principas.

Štai ir vėl Bažnyčia, kuri viena tegali slaugyti ir išgydyti atsiradusią žaizdą. Tik ji gali tai padaryti, išbraudama į žmoniškos būtybės vidaus pasaulio gelmes, pastatydama žmogų kiekvienos socialinės tvarkos centre. Gi šis žmogus nėra nei abstraktus, nei žmogus, kurio ieškotume tiktai grynos gamtos tvarkoje. Žmogus yra tokia pilnuma ir tokia individualybė, kokia šis yra Dievo, savo Kūrėjo ir savo Išganytojo akyse, savo konkrečioje bei istorinėje realybėje. Šitos žmogaus savybės negali būti išleistos iš akių, jei nenorima sužaloti žmonių bendruomenės normalaus ekonominio gyvenimo. Bažnyčia tai žino ir todėl ji konsekventiškai veikia. Jei tam tikromis epochomis ir tam tikrose vietose viena ar kita civilizacija, viena ar kita etniška grupė ar socialinė klasė darė Bažnyčiai įtakos daugiau negu kitos, tai tas nereiškia, kad pastaroji būtų buvusi įjungta į bet kurią iš jų, arba kad ji dėl to būtų suakmenėjusi tam tikru istorijos momentu taip, kad tolimesniam jos išsivystymui būtų uždarytos durys. Priešingai, be pertvaros ir su dideliu dėmesiu žiūrėdama į žmogų, klausydama jo širdies plakimo, Bažnyčia pažįsta jo visus norus ir aspiracijas. Ji tai pasiekia savo aiškia intuicija ir tuo užkariaujančiu švelnumu, kurių kilmė tegali būti Kristaus doktrinos antgamtinė šviesa ir Jo dieviškos malonės antgamtinė šiluma. Tokiu būdu Bažnyčia savo kelionėje be pertraukos ir be užsikirtimų eina Apvaizdos nurodytu laiko ir aplinkybių keliu. Tokia yra jos nuolatinio prisitaikymo gyvybinio įstatymo gilioji prasmė. Kai kurie, nesugebėdami pasikelti iki šios žavingos koncepcijos, pastarąją išaiškino ir apkaltino oportunistu. Ne, universalinė Bažnyčios apimties jėga nieko bendro neturi su tam tikros sektos siaurumu, nei savo tradicijos belaisviu imperializmo ekskliuziškumu.

Jos visos pastangos kreipiamos į tikslą, kurį Tomas Akviniėtis Stagiros filosofų mokykloje nurodo bendruomenės gyvenimui ir kuris yra žmonių sujungimas tarpusavyje draugystės ryšiais (Of. S. Th., I³—IIae, q, XCII, a. 2.). Sakoma, kad, nežiūrint moderniškų susisiekimo priemonių, dabar žmonės ir tautos yra daugiau izoliuotos, negu kada nors anksčiau. Bet to negalime pasakyti apie Bažnyčios narius — katalikus.

4. Normalus išsivystymas erdvėje ir laike

Tautų deportavimas

Bažnyčia yra iš tikrųjų tobula pasaulinė bendruomenė, kuri apima ir suvienija tarpusavyje

visus žmones, Kristaus mistiško Kūno vienybėje. „Visos tautos, kurias jūs įkūrėte, puls po jūsų kojomis, Viešpatie“ (Ps. LXXXV, 9). Visos tautos ir visi individai yra pašaukti ateiti į Bažnyčią. Bet tas žodis „ateiti“ nereiškia emigracijos idėjos, ekspatrijavimo, deportavimo, kuriais valdžios išrauna žmones iš jų žemių ir jų židinių. Taip pat jis nereiškia atsisakymo sveikų tradicijų ir garbingų papročių, visam ar ilgesniam laikui smurtu atskyrimo susituokusių, tėvų, vaikų, brolių, artimųjų ir draugų, nei žmonių degradacijos į pažeminančių sąlygų „masę“. Šie baisūs žmonių kilnojimai, nelaimės šiandien pasidarė dažnesni ir jie, tiek dabartinėje, tiek ir ankstyvesnėje savo formoje, tiesioginiai ar netiesioginiai, daugybe atvejų yra iššaukti šių laikų imperialistinių siekimų. „Ateiti“ į Bažnyčią nereiškia tų liūdnu perkėlimų, nors gailėstinga ir galinga Dievo ranka pasinaudoja šiais žmonių skausmais, norėdama nuvesti jų aukas Bažnyčiai, į tą tėvišką namą. Tačiau Jo širdis to nenorėjo ir Jam nebus jokio reikalo to norėti, kas aiškiai matyti iš Šv. Augustino šios minties: „Jie ateis ne kaip savo namų emigrantai, bet turėdami savyje tikėjimą“. (Epist. CLXXXIX c. XII, n. 47; Migne P.L.; t. XXXIII, col. 923).

Garbingieji Broliai, ar Bažnyčia, vidiniai-dvasiškai į save patraukdama, nedalyvavo ir nedalyvauja efektingai tvirtų žmonių bendruomenei pamatų nutiesime? Toks žmogus, kokį Dievas ir Bažnyčia apima, niekad tvirtai nesijaus erdvėje ir laike be nuolatinės teritorijos ir tradicijų. Tik šiuose dalykuose tvirtieji randa savo derlingo ir stipraus vitališkumo šaltinį, o silpnieji, kurie sudaro daugumą, ten saugiai jaučiasi, nes yra apsaugoti nuo nevilties, apatijos ir nuo savo, kaip žmogaus, vertybės praradimo. Bažnyčios, kaip tautų auklėtojos, ilga praktika tai tvirtina. Taip pat ji rūpinasi visomis priemonėmis suvienyti religinį gyvenimą su tėvynės papročiais ir ypatingai savo dėmesį skiria tiems, kurie, būdami emigracijoje ar karo tarnyboje, gyvena toli nuo savo gimtojo krašto. Daugybės sielų paskandinimas pateisina Bažnyčios - motinos dėl to reiškiama baimę ir verčia ją padaryti išvadas, kad teritorijos pastovumas ir prisirišimas prie senovės yra būtinos sveikam žmogui integralumui išlaikyti. O tai vėl sudaro žmonių bendruomenės pagrindinius elementus. Tačiau būtų prieštaraujama ir būtų nusižengiama šio postulato efektui, jei juo norėtų kas pasinaudoti, kad pateisintų repatrijavimą prievarta ir paneigtų politinio pabėgėlio teisę tiems, kurie dėl nepaprastai svarbių priežasčių nori įsikurti svetur.

Bažnyčia, gyvenanti žmogaus širdyje — štai, Garbingieji Broliai, giliausia ir tikriausia vienybė, kuri tik galėtų būti. Per šią vienybę Bažnyčia pakelia žmogų iki jo būtybės ir jo vitališkumo tobulybės. Tuo būdu žmonių bendruomenei atiduodami gerai suformuoti, integraliai išugdyti Dievo paveikslas panašume, išdidūs jų asmeninėje vertybėje ir jų sveikoje laisvėje žmonės, teisėtai pavydūs dėl jų lygybės su sau panašiais, kas liečia jų žmoniškos vertybės pačias intymiausias gelmes, nuolatiniais bei pastoviais ryšiais prisirišę prie savo žemės ir savo tradicijų. Štai

kas žmonių bendruomenei sudaro jos pamatų tvirtumą ir jai suteikia saugumą, lygsvarą, lygybę, normalų išsivystymą erdvėje ir laike. Tokia pat yra Bažnyčios tarptautiškumo prasmė ir jos praktiška įtaka. Nebūdama panaši į imperiją, ji aukščiau visų, visose erdvėse ir laikuose, ir be pertraukos tiesia savo statybą ant nepajudinamų visos žmonijos pamatų. Pasitikėkime ja, nes kai viskas svyruoja aplink ją, pastaroji tvirtai stovi. Prisiminkime Viešpaties pasakytus žodžius: „Dargi jei žemė su viskuo, kas joje gyvena, yra išjudinta, aš vistiek tvirtinu savo kolonas“ (Ps. LXXXV, 4).

Dvi pagrindinės žmonių bendruomenės kolonos: šeima ir valstybė

Ant minėto pamato tvirtai atsistoja dvi pagrindinės kolonos, žmonių bendruomenės stipriausi ramsčiai, kuriuos leido ir norėjo Dievas, tai šeima ir valstybė. Atsirėmusios į tokių pamatą, jos puikiai ir saugiai gali atlikti savus uždavinius: šeima, kaip gyvenimo šaltinis ir mokykla, o valstybė, kaip teisės saugotoja. Pastaroji, kaip ir visa bendruomenė, turi savo kilmę ir savo pabaigą žmogaus pilnumoje (individualybėje), žmogaus asmenybėje, Dievo paveiksle. Apaštalas pritaiko tikintiesiems du žavingus išsireiškimus: „šventųjų bendri piliečiai“ ir „Dievo šeimos nariai“, *cives sanctorum et domestici Dei* (Eph. II, 19). Ar mes nematome, kad iš tų dviejų išsireiškimų pirmasis taikomas valstybės gyvenimui, o antrasis — šeimos gyvenimui? Ar tuo pačiu nėra nurodomas Bažnyčios veikimo būdas, dalyvaujant žmonių bendruomenės pamatų nutiesime pagal jos intymiškiausią struktūrą šeimoje ir valstybėje?

Ar ta koncepcija ir tas veikimo būdas šiandien jau yra nustojęs savo vertės? Dvi pagrindinės bendruomenės kolonos, nutoldamos nuo savo gravitacijos centro, nelaimėi, atsiskyrė nuo savo pamatų. Kas dėl to atsitiko, jei ne tai, kad šeima mato savo gyvenimo ir savo auklėjimo jėgas kaskart silpnėjant, o valstybė jaučiasi turėdanti jau atsisakyti nuo savo, kaip teisės saugotojos, misijos ir turėdanti virsti tuo Senojo Testamento Leviatam, kuris viskam viešpatauja, nes viską nori į save patraukti? Nėra abejonės, kad valstybė tuo pačiu atsiduria prieš didelius, labai atsakomungus ir neišvengiamus įsipareigojimus. Bet ar ši, nenormali, jos padėtis negresia jai pažeisti savo vidurinę jėgą ir autoriteto gyvybę?

Sunki Bažnyčios paskirtis

Dabar pažiūrėkime, kokios iš to viso išvados išryškėja Bažnyčiai? Ji šiandien labiau, negu kada nors anksčiau, privalės gyventi dėl savo paskirties, dar energingiau turės atmesti siaurą ir klaidingą dvasinio ir vidurinio gyvenimo koncepciją, kuri norėtų ją matyti akla ir kurčią, pasitraukusią iš savo šventumo tvirtovės.

Bažnyčia negali užsidaryti inertiškai savo šventyklų paslapyje ir atsisakyti nuo tos paskirties, kurią jai Dieviška Apvaizda patikėjo, t. y.,

atsisakyti formuoti žmogaus individualybę ir tuo dalyvauti bendruomenei tvirtų visuomenės pastatų pastatyme. Ta paskirtis jai yra esminė. Šia prasme galime pasakyti, kad Bažnyčia ir visuomenė tų narių, kurie yra antgamtinės malonės įtakoje, jų asmeninės, kaip Dievo sūnaus, vertybės tobulėjime ir jų polinkių bei energijos harmoningame išsivystyme, bendrai stato galingą žmonių bendruomenės rūmą.

Šiuo požiūriu, Garbingieji Broliai, tikintieji, ir ypač pasauliečiai, yra Bažnyčios gyvenime pirmutinėse linijose. Tik per juos Bažnyčia įgyvendina žmonių bendruomenės gyvybinį principą. Vadinas, ypač jie privalo turėti aiškesnę sąžinę netiktai priklausyti Bažnyčiai, bet būti pačia Bažnyčia, t. y., ta tikinčiųjų bendruomene žemėj, vieno Viršininko, Šv. Tėvo, ir vyskupų, palaikančių nuolatinį ryšį su pirmuoju, vadovaujama. Jie yra Bažnyčia, ir iš to seka, kad pirmųjų savo istorijos dienų tikintieji, jų vyskupui pritariant, susivienijo į ypatingas draugijas įvairiausioms gyvenimo manifestacijoms įvykdyti. Ir Šventasis Sostas niekad nenustojė tam pritarti ir už tai pagirti.

Tokiu būdu, Bažnyčios pagrindinė tarptautiškumo prasmė glūdi žmonių bendruomenės pastovios formos ir išvaizdos išdirbime, pakylant aukščiau visų įvairumų ir peržengiant laikų ir erdvės ribas. Ypač mūsų laikais tokia kūryba yra sunki, nes socialinis gyvenimas žmonių akyse virto paslaptimi, neatmezgamu mazgu. Žmonių pasaulis pilnas klaidingų nuomonių, kuriomis apkaltinami ir atsakomybėn patraukiami žmonės už tai, kad jų būta nariais ar priklausyta tam tikrai bendruomenei, nekreipiant tuo pačiu metu dėmesio į tai, ar tikrai žmogus savo veiksmais ar apsileidimu yra nusikaltęs. Tuo pasisavinama Dievo, Kūrėjo ir Išganytojo teisė, nes tik Jis vienas savo malonės pilnos Apvaizdos mistiškais norais yra absoliutus įvykių viešpats, kuris, jei savo neribotam išmintingume randa reikalinga, sujungia nusikaltusio ir nekalto, atsakomungo ir neatsakomungo likimą. Ypač karo ir ekonominio gyvenimo komplikacijos žmonių visuomenę pavertė į didžiulę mašiną, kurios žmogus nebegali suvaldyti, jos bijo. Tėstinumas laike visad buvo esminis socialinio gyvenimo palydovas ir atrodė, kad pastarasis negalėtų būti iš viso suprastas, jei žmogus būtų atskirtas nuo praeities, dabarties ir ateities. Tuo tarpu mes visi stebime tą nemalonų fenomeną ir esame jo liudytojai. Praeitį pažinti šiandien niekam nerūpi ir ja tik tiek tesidomima, kiek tai padeda atspėti neaiškius jos griuvėsių pėdsakus. Gi dabartis daugeliui tėra ta netvarkinga upės tekė, kuri pagauna žmogų į savo sūkurį ir jį, kaip nereikalingą daiktą, skubiai neša į tamsią ateities naktį, kurioje jis kartu su jį nešusia tekme dingsta be žinios.

Mišių Šventos Aukos paslėptų vertybių reikšmė žmonių bendruomenei

Tiktai Bažnyčia gali žmogų ištraukti iš tamsybių ir perkelti į šviesą. Tiktai ji viena gali jį supažindinti su stipria praeitimi, dabarties vieš-

Louis le Fur: Valstybės laisvė ir bendrasis tarptautinis gėris

patavimu ir ateities saugumu. Bet jos tarptautiškumas nepažįsta imperijos kelių, kuriais eidama, pastaroji išplečia savo mėginimus įvairiomis kryptimis, tikslu dominuoti visai žmonijai. Kaip šeimos motina, ji kiekvieną dieną surenka pasitikėjime savo po visą pasaulį išbarstytus vaikus. Ji juos sujungia savo gyvenimo dieviško principo vienybėje. Argi nematome kiekvieną dieną ant daugybės altorių, kaip Kristus, ta dieviška auka, ištiestomis rankomis apgaubia visą pasaulį ir tuo pačiu metu palaiko savo praeityje, savo dabartyje ir savo ateityje visą žmonių bendruomenę? Tai Šventos Mišios, nekruvina auka, Išganytojo įkurta ir paskirta atstovauti kraujo aukai, padarytai vieną kartą ant Kryžiaus, kad įamžintų jos atmintį iki amžių pabaigos ir pritaikintų vertę išlaisvinti nuo nuodėmių, kurias mes padarome kiekvieną dieną (Conc. Trid., Sess. XXII, c. I, ed. Goerres, t. VIII (Actorum pars quinta) p. 960). Šią trisdešimtį konsilijumo kalbą, gimusią amžiams, istorijos svarbiausiąją valandą, Bažnyčia gina ir skelbia ja savo aukščiausias ir geriausias vertybes, kurios taip pat yra aukščiausios ir geriausios vertybės, žmonių bendruomenės labo siekiant. Jos neišjungiamai suriša praeitį, dabartį ir ateitį ir gyva šviesa nušviečia mūsų laikų neramias mintis ir paslaptis. Šventų Mišių metu žmonės vis labiau įsigilina į savo nusikaltusią praeitį ir tuo pačiu metu vis labiau jaučia Dievo neapsakomą geradarystę. Prisimindami Golgotą, tą žmonijos gyvenime didžiausią įvykį, jie gauna naujų jėgų išsilaisvinti iš dabarties vargų ir kasdieninės nuodėmės. Kita vertus, daugiausia apleisti Šv. Mišių metu jaučia gailėstingojo Dievo asmeninės meilės dvelkimą ir jų žvilgsniai nukreipiami į tikrą ateitį, į pergalę esančio ant altoriaus Viešpaties, to aukščiausio Teisėjo, kuris vieną dieną paskelbs paskutinį ir galutinį sprendimą.

LOUIS LE FUR

Paryžiaus universiteto teisių fak. prof.

VALSTYBĖS LAISVĖ IR BENDRASIS TARPTAUTINIS GĖRIS

Šią problemą dera perkelti į platesnę plotmę, kurią galėtume pavadinti žmogiškąja problema, kylančia visur, kur tik yra visuomenėje gyvenančių žmonių. Tai amžinas valdžios ir laisvės konfliktas, kyląs kiekvienoje organizuotoje visuomenėje. Be to, būtų tiksliau kalbėti apie reikalingą sutaikymą, negu konfliktą, nes politinėje visuomenėje nėra viena iš šių sąvokų nėra pakankama pati sau: kai nėra jokios laisvės, tai mirtis; o kai nėra jokios valdžios, tai anarchija, greitai vedanti visuomenę prie galo, jeigu jos tuojau nesektų energingas ataveiksmis.

Šita problema jokių būdu nėra pasenusi, kaip mūsų laikais kartais manoma. Toli gražu būdama

Garbingieji Broliai, Šv. Mišių metu Bažnyčia suteikia žmonių bendruomenės pamatams savo didžiausią paramą. Kiekvieną dieną, nuo saulės patekėjimo iki jos nusileidimo, įvairiose tautosose bei valstybėse įvyksta auka (Of. Malah., 1 u), kurioje dalyvauja broliškų jausmų vedami viso pasaulio vaikai, kurie joje randa savo gyvenimo gyvybės versmę ir saugumą nuo juos apsupančių pavojų.

Mylėkime Bažnyčią

Mylėkime Bažnyčią, tą šventą, malonį, tvirtą ir tarptautinę Bažnyčią. Stenkimės, kad visos tautos ir visi žmonės ją mylėtų. Patys būkime pastoviu visuomenės pamatu. Tegu Bažnyčia efektingai tampa „viena tauta — una genus“, apie kurią kalba Hippono didysis vyskupas. „Viena tauta“, „kadangi vienas tikėjimas, viena viltis, vienas gėris, vienas laukimas“ (Enarr. in Ps. LXXXV, n. 14; Migne, P. L., t., XXXVII, dol. 1092).

Kad tie, kurie Viešpaties malonės yra pašaukti į Jo Bažnyčią „iš visų genčių, iš visų kalbų, iš visų valstybių ir iš visų tautų“ (Apoc., V. 9), įvertintų dabarties momento rimtumą, suprastų savo šventas pareigas, savo gyvu tikėjimu spinduliuotų ir stiprintų žmonių bendruomenėje dvasią ir Kristaus meilę. Kad, kita vertus, visos tautos ir visi žmonės, kurie yra arčiau Bažnyčios ar dar tebėra nuo jos nutolę, pripažintų, jog yra Dievo šventumas iki žemės pabaigai (Of. Is. XLIX, 6). Mes iš visos širdies teikėme jums, Garbingieji Broliai, vyskupams ir kunigams, kurie su jumis bendradarbiauja apaštalavimo darbe, jūsų diacezijų tikintiesiems, jų šeimoms ir visiems tiems asmenims ir institucijoms, kurios jums yra brangios, jūsų tautoms, jūsų valstybėms, visuotinai Bažnyčiai, kiekvienai žmonių šeimai ypatinga meile Mūsų tėvišką palaiminimą.

nepasenusi, ji nėra net išspręsta ir, beje, pilnai ir galutinai niekad nebus išspręsta, nes tuomet būtų pasiektas tobulas santykis tarp asmens ir visuomenės, iš vienos pusės, ir tarp įvairių žmonių bendruomenių, iš kitos. O tai šiame pasaulyje neįmanoma. Kaip dažnai fiziniame pasaulyje, taip ir čia pagrindinis būtinos pusiausvyros dėsnis begaliniai kaitaliojasi jį taikant ypatingais atvejais. Ypatingas šios problemos pobūdis (ir jis palyginti nesenas) yra tas, kad čia nekalbama apie žmonių santykius su piliečių visuomene aukščiausios formos, kurią ji seniai atgyveno, su antikiniu miestu arba suverenine modernia valstybe, bet šios pačios piliečių visuomenės, nete-

kusios jeigu ne savo pirmenybės, tai bent ekskliuzyvinio suverenumo, santykis su visuotine valstybių visuomene.

Klausimą tebus galima išspręsti, jei pirmiausia nustatysime tikslią sąvoką valstybės ir tarptautinės visuomenės, kurių pagrindinius reikalus ir troškimus reikia suderinti, būtent, vienos laisvė, o kitos autoriteta, norint realizuoti visuotinę tvarką, visuotinį viešąjį ir bendrąjį tarptautinį gėrį. Pamatysime, kad šios dvi visuomenės, anaipol viena kitai neprieštaraudamos, gali ir turi susiderinti ir atitinkamų institucijų dėka net viena antrai padėti pasiekti jų tikslus.

Suprantama, čia turima galvoj tik tokio plataus klausimo sintezės bandymas. Apie pirmuosius klausimus, valstybės ir tarptautinės visuomenės prigimtį, galima trumpai pasisakyti. Aš ypač pabrėšiu reikalą sutaikinti jų kompetenciją; suprantama, užuot buvusios priešingos, jos pasirodys greičiau viena antrą papildančios.

I.

Valstybė yra kolektyvinis asmuo, susidaręs iš žmonių, taigi privalas gerbti moralinius dėsnius, saistančius ją sudarančius elementus. Todėl negali būti kalbos apie valstybės absoliutų suverenumą. Valstybės, kaip ir žmogaus, suverenumas, kuris yra josios laisvė, glūdi turėjime teisių būtinų jos uždaviniui atlikti ir prisiimtiems išpareigojimams tinkamai įvykdyti.

Šitaip suprasto suverenumo, kaip ir laisvės, esmė yra tam tikra valios autonomija, saistoma tik moralinio įstatymo, kurio laikytis įpareigoja teisinis įstatymas, suderintas su savo tikslu — bendruoju gėriu.

Kaip laisvė, tvarkoma įstatymo dvasios, apie kurią kalba šventas Povilas, tvarkoma proto, be kurio ji būtų tik netvarka ir anarchija, yra aukščiausia žmogaus žymė ir žmogiškojo asmens pirmenybę pateisinąs elementas, taip ir tam tikra autonomija — laisvė spręsti tai, kas yra jos kompetencijoj — pasirodo būtinas kolektyvinės asmenybės, ypačiai tokio didelio natūralaus kolektyvinio asmens, kaip valstybė, elementas. Kolektyvinius asmenis dažnai teisėtai vadina moralinių asmenų vardu, nes jei jiems trūksta materialinio elemento, fizinio asmens (bent jų „kūną“ sudaro jų narių kūnų junginys), tai susidėdami iš galinčių natūraliu arba valingu būdu susijungti žmonių, jie išlaiko dvasinį elementą. Jie, kaip ir jų nariai, privalo gerbti šiuos pastaruosius (jų narius) saistantį moralinį įstatymą.

Kadangi žmogiškojo asmens vertybę sudaro jo minties laisvė, tai valstybė turi jam garantuoti tą laisvę tiek, kiek ji nėra naudojama priešingai jos tikslui. Didėjimas laisvai mąstančių ir veikiančių žmonių skaičiaus yra geriausia normalaus valstybės išsivystymo sąlyga. Kaip pastebėta „nuo Herodoto iki Machiavelio, visi didieji istorikai stengėsi įrodyti, kad vakarų civilizacijoj tik laisvos tautos buvo ne vien laimingiausios, bet ir ekspansyviausios bei atspariausios didžiausiuose karuose“¹. Vergiją prisiėmusios tautos gali turėti tam tikrų laikinų laimėjimų, jos gali net sunai-

kinti žydinčias civilizacijas (tai matyta), bet jos nesugebės, bent tol, kol paliks vergijoje, sukurti naujai ir sėkmingai pakeisti tai, ką sunaikina.

Gerai organizuotoj visuomenėj valstybė (kuri yra visuomenės teisinis pasireiškimas) tarnauja asmeniui, o asmuo visuomenei. Čia nėra jokios priešingybės, o tėra kalba iš tikrųjų tik apie du pasipildančius tikslus tam tikra pirmenybe žmogiškojo asmens, prieš kurį atsiveria kitoks gyvenimas negu šis dabartinis, nekliudo tam, kad jis, būdamas tik dalis visumos, paklustų jai (visumai), kai tai reikalinga tos visumos tikslui, ir net kartais pasiaukotų, nes buvimas visumos yra tam pačiam ir kitiems asmenims — visumos dalims — būtinas.

Deja, šią pusiausvyrą sunku pasiekti ir dažnai net išlaikyti. Tai rodo daugelio valstybių istorija. Prie valstybių patirties reikia dar pridėti pirmąjį tarptautinės bendruomenės bandymą². Kaip sako maršalas Lyautey, nieko tikrai gera nepadaroma be meilės. Taigi, kaip pripažino Ničė ir Bergsonas, pritardami visiems krikščionių mąstytojams, tai, kas buvo padaryta iš meilės, nekyla iš socialinės, bet religinės tvarkos. Pirmųjų amžių krikščionių meilė vienu kitiems, stabmeldžių pasakymu, buvo išskirtinis krikščionių ženklas. Ir tarp valstybių taip pat turėtų būti toks išskirtinis krikščioniškos visuomenės ženklas. Nėra ką sakyti, kad nuo to dar labai toli! Todėl, kad žmogaus asmens gerbimo, pasiliekant grynai prigimtinoje plotmėje, pastovesniam dalykui statyti nepakanka. Vienintelis didysis gyvosios gamtos dėsnis, įstatymas, išskyrus moralinį dėsni, kuris yra tik žmoguje, tai kova dėl būvio. Socialinio klausimo plačiausia prasme išsprendimą tegalima rasti tik už mokslinio natūralizmo bei liberalizmo ar grynai teisinės technikos etatizmo. Jis yra sąvokoje visuotinės tvarkos, kurią visi, tiek dalys, tiek visuma, privalo gerbti. Nemirtingos sielos pripažinimas — pagal Claude Bernard patirties tiesą³ — visa keičia; tik ji duoda nejudomą pagrindą kiekvienai žmogiškajai tvarkai, kiekvienai visuomenei (tautinei ir tarptautinei)⁴.

Iš tikrųjų valstybė, bent mūsų laikais, negyvena izoliuota. Šiandien, nepaisant daugiau ar mažiau sėkmingų autarkijos bandymų daugelyje Europos valstybių, visiškai valstybės atsiribojimas yra lygiai negalimas, kaip buvo negalimas visais laikais individų atsiribojimas. Taigi, nuo tos dienos, kai valstybė įeina į santykius su kitomis valstybėmis, ji yra rišama ne tik moralinio įstatymo, bet taip pat ir teisės: *ubi societas, ibi jus*. Teisė būtina prileidžia tam tikrą dalį lygybės: piliečių lygybei prieš tautinius įstatymus, valstybių — prieš tarptautinius įstatymus. Šita lygybė, kurios pagrindas yra žmogaus laisvė, o tarptautinėje teisėje valstybės suverenumas, tuo pačiu metu apriboja jų abiejų veiksmus, nes absoliutinė laisvė ar absoliutiniame suverename silpnesnįjį sutriuškintų stipresnysis. Vokiečių reikalavimas *Gleichgestaltung*'o yra teišus nuo to momento, kai pažeidusi tarptautinius įstatymus valstybė išmokė privalomas reparacijas; jis sugriūva ir prieštarauja sau, kai, įgijus faktinę viršenybę, jis pavirsta reikalavimu pirmenybių prieš silpnesnes ar mažesnes valstybes,

Louis le Fur: Valstybės laisvė ir bendrasis tarptautinis gėris

nekalbant jau apie niekinamasias Klein-staaten.

II.

Net paties karo reakcija neutraliose valstybėse įrodo neginčijamą tarptautinės visuomenės buvimo faktą. Šita visuomenė dabar išsiplečia į visą pasaulį. Visos tautos, nori, ar nenori, politiškai ir ekonomiškai vis glaudžiau jungiasi solidarumo ryšiais.

Teoretiškai šitos visuomenės tikslas nesunku nustatyti. Kaip ir kiekvienoj visuomenėj, jis yra grupės narių gėris. Tarptautinis bendrasis gėris nėra vien materialinis, bet pirmiausia ir teisinis, tai noras kiekvienam atiduoti, kas jam priklauso; be jo yra tik netvarka, anarchinė kova tam, kad laimėtų stipresnis. Kaip valstybėje absoliutus individualizmas ir etatizmas, taip čia kraštutinis nacionalizmas ir visumos absoliutizmas yra dvi povandeninės uolos, kurių reikia išvengti, kad pasiektum bendrąjį gėrį. Teisė, ir tarptautinė taip pat, glūdi santykiuose asmenų, kurie vienas kitą laiko tikslu, ne priemone.

Šitai turi galvoje garsioji romėnų teisės definicija: *justitia est constans et perpetua voluntas jus suum cuique tribuendi*. Šitas posakis vienu žodžiu nusako pagrindinę krikščionybės taisyklę: darykite tai, ką norėtumėt, kad jums darytų, arba dar geriau: mylėkite vieni kitus. Mes juk matėme, kad be minimumo artimo meilės visuomenės gyvenimas yra neįmanomas. Dėl to jokia doktrina, jokia religija šiuo požiūriu nėra palyginama su krikščioniškąja religija, kur brolystė gimsta iš giminystės, nes visi žmonės yra to paties Tėvo vaikai, privalo mylėti vieni kitus⁵.

Šitas teisingumas, kurį taip pat, kaip ir kitos rūšies tiesas, kiekvienas žmogus gali tik subjektyviai suprasti, vis dėlto yra objektyvi tiesa, kadangi jis yra tas pats visiems esantiems toje pat padėtyje ir kadangi jis atitinka Dievo norimą bendrąją tvarką. Jis nėra skirtas palikti vien abstrakcija; tad jam, kaip ir valstybei, reikalingi tam tikri organizmai, kad vestų į tą patį tikslą ir kontroliuotų tautinius veiklos pasireiškimus; kitais žodžiais tariant, kad pirmiausia tiesą skelbtų ir kad paskui verstų jos laikytis. Visi teisininkai, kurie nenori pasilikti abstrakcijos pasaulyje, iš tikrųjų sutaria ją skelbti: privatinė sankcijos teisė nepatikrina nei tvarkos nei taikos; jai trūksta vieno reikalingo pozityvinės teisės elemento — socialinės jėgos teisės tarnyboje; tai yra vienintelė tvarkos garantija valstybių viduje ir taikos jų savitarpio santykiuose⁶.

Taigi teisė ir jėga pasirodo lygiai reikalingos. Bet racionalioj santvarkoj, gerbiančioj moralę ir teisingumą, teisė naudojasi jėga tam, kad patikrintų pirmosios (teisės) vykdymą, o ne jėga kuria teisę. Kitaip sakant, jėgos (prievartos) vyraavimas yra pasmerkiamas, bet jėga — pagalbinė galia tvarkai realizuoti, priešingai, pasirodo reikalingas elementas pilnutinės teisės, kuri nenori pasilikti teoretine tiesa.

Visa krikščionybė ir bendriau imant kiekviena spiritualistinė filosofija protestuoja prieš žiaurią Paskalio ironiją: negalint padaryti, kad kas teisinga

būtų ir stipru, reikia padaryti teisinga tai, kas yra stipru. Kad taip dažnai buvo senovėje ar barbarų įsiveržimo laikais ir kad taip yra dar labai dažnai tarptautiniuose santykiuose, ypač iš tų tautų pusės, kurios, Brunetiero pasakymu, grįžta į pagonybę ir kartais net tuo giriiasi — tai visa yra labai teisinga; bet negalima neigti, kad tai yra tiesiai priešinga siekiamajam tikslui — teisingumo įgyvendinimui žmonių santykiuose. Prie šio idealo Viduriniai amžiai ir mūsų laikais kai kurios Europos ir Amerikos valstybės jau prisiartino ir pasiekė „bendrąjį“ tautinį „gėrį“, kuriuo jų piliečiai sakosi patenkinti. Aišku, kad nėra nei morališkai nei logiškai negalima šio rezultato pasiekti valstybių santykiuose.

III.

Bet kaip tik čia gali kilti didelis konfliktas tarp tarptautinės bendruomenės ir valstybės teisių bei reikalavimų: ar bus prieštaravimas ar sutarimas tarp bendrojo tarptautinio gėrio ir valstybės, siekiančios savo gėrio, laisvės? Šitas prieštaravimas yra fatališkas absoliutaus suverenumo teoretikams, kurie jį pripažįsta valstybei (ši sprendimą teisininkai anksčiau visur palaikė) arba tarptautinei bendruomenei (taip šiandien mano kai kurie novatoriai). Jų manymu, Tautų Sąjunga⁷ dabar privalo dominuoti ant valstybių ir joms uždėti vienintelę tvarką, kaip kad valstybės ištisus amžius darė iš pradžių su antikiniai miestais, Viduriniais amžiais — su bendruomenėmis ir feodaliniais baronais, pagaliau su provincijomis ir vadinamomis pusiau suverenėmis valstybėmis nuo 17 a. iki mūsų dienų. Ką manyti apie šitą prieštaravimą? Ar jis tikrai yra ir ar jis neišvengiamas?

A. — Šitas prieštaravimas yra fatališkas totalistinėje valstybėje — fašistinėje, nacional-socialistinėje, bolševikinėje, kuri nieko nenori žinoti už savo ribų: viskas valstybėje, viskas iš valstybės, nieko už valstybės. Tokia valstybė jau vien dėl to, kad ji skelbia savo reikalo primatą, atsistoja viršum teisės, viršum duoto žodžio gerbimo bei pareigos atitaisyti tą blogį, kurio ji yra kaltininkė. Tad ši čia yra dvigubas teisinis klodas kiekvienos visuomenės; jam nėra nei teisės nei teisingumo: jam teisė — tai valia vieno žmogaus, laikomo tautinės dvasios įkūnijimu. Žinome, kad nacional-socialistinėje Vokietijoje teisininkai skelbė, jog Führerio žodis tampa teise. Taip pat žinoma, kad vokiečių vyriausybė uždėda savo tautiečiams ir net svetimtaučiai besąlyginį paklusnumą kiekvienam Führerio ar jo vietinio atstovo įsakymui.

Tokie reikalavimai yra paprastas ir grynas neigimas kartu visos natūralinės arba objektyvinės teisės, kitaip sakant, teisingumo pagrindo, o ne vieno žmogaus valios, ir tarptautinės arba tautų teisės⁸. Galbūt tiesa, kad kiekviena būtybė save teigia sau prieštaraudama ir kiekviena valstybė (kaip ir kiekvienas mūsų) gali manyti, jog ji privalo būti kitos priešų; bet galiausiai — tegali normaliai gyventi tik su kita ir iš kitos. Padaryti principu tvirtinimą, kad kiekvienai valstybei teisė yra jos ekskliuzyvistinė valia, tai reiškia atsistoti prieš iki šiol (net ir prieš krikščioniškaisiais

laikais) pripažintą principą, kad teisė yra atidavimas kiekvienam to, kas jam priklauso.

Faktai rodo, kad trys minėtieji režimai eina iki atviro ar paslėpto tarptautinės teisės neigimo. Paminėkime tik Vokietiją, per kelis metus tiek kartų sulaužiusią susitarimus, kad net sunku juos suskaičiuoti. Gi prisiimtų išipareigojimų gerbimas tiek valstybėms, tiek individams yra būtinas socialinio gyvenimo pagrindas. Dėl šitokio elgesio ji buvo du kartus oficialiai vienbalsiai pasmerkta Tautų Sąjungos Tarybos; deja, šią tikrą gėdos dėmę nesekė sankcijos. Vokietija net nebegali apsigynimui šauktis ilgai vartoto argumento, kad ji nėra saistoma „begėdiško diktato“, jai primestos sutarties po pralaimėjimo — tik šia proga ji sutinka jį pripažinti! Šis Vokietijos gynimosi būdas buvo gana ypatingas, nes jokia valstybė nėra tokia kieta nugalėtiems priešams kaip ji; toli neidami, tik pagalvokime apie Lietuvos Brastos ir Bukarešto sutartis; ir ji sugeba išreikalauti šių sutarčių vykdymą. Be to, iš tikrųjų šitas gynimosi būdas jai visuomet buvo tik pretekstas, nes Lohamo susitarimas nebuvo primestas Vokietijai, ji buvo ši kartą pasižadėjusi skrupulingai jį gerbti — ir neabejojo jo paneigti, kai tik jai atrodė patogi proga.

Ji taip pat begėdiškai, vos susitarus, sulaužė konkordatą su Šventuoju Sostu, kuris be abejo jai nebuvo jėga, popiežiaus kariuomenei laimėjus, primestas. Iš tikro Vokietijai teisė yra tik tai, kas atitinka vokiečių interesą. Šiandien, kaip ir Fridricho Didžiojo laikais, ji skaitosi tik su vienu dalyku — savo interesu, arba tiksliau — jėga, nes interesas be jėgos yra niekis.

Daugiau nesustosiu prie totalistinių valstybių atvejo; kiekvienas iš jų neseniai išdėstytas veikaluose, kuriuos galime dabar laikyti galutiniais, kiek tai liečia jų skelbiamo pasmerkimo pagrindimą. (Apie Sovietų Rusiją, kuri sušvelnino savo pirmąją deklaraciją žr.: B. Mirkine-Gnetzevitch, „La théorie générale d'Etat Soviétique“, Paris, 1928; apie Italiją: M. Prélot, „L'Empire fasciste“, 1936; apie Vokietiją: Preuss, „La théorie sociale et la doctrine politique du national-socialisme“ (Revue générale de Droit international public, 1934, 661); Grete Stoffel, „La dictature du fascisme allemand“, 1936; R. Bonard, „Le droit allemand dans la doctrine nationale-socialiste, 1936; Marcel Cot, „La conception hitlérienne du droit, 1938; Edoward Bristler, „Die Völkerrechtslehre des Nationalsozialismus, 1938, išanga G. Scelle. Įrodyti, kad dabartinės Vokietijos koncepcijos yra logiška tąsa viso šimtmečio jos filosofų, istorininkų teisininkų ir valstybininkų teorijų žr. mano „Grands Problèmes du droit“, sk. XI — „Le droit et les doctrines allemandes“, 312 p. ir tol. ir sk. XII. — „Le droit objectif et dynamisme allemand, 378 p. ir tol.).

B. — Faktų pamoka mums rodo fatališką prieštaravimą tarp totalistinės valstybės (vistiek, kaip ji besivadintų) ir organizuotos tarptautinės bendruomenės, ar ją pavadinsime Tautų Sąjunga ar kaip kitaip. Totalistinė valstybė užginčija tarptautinei bendruomenei bet kokią kitą galią ir kompetenciją, negu tą, kurią totalistinė valstybė teikiasi jai paskirti. Ir ta galia tarptau-

tinė bendruomenė tol tegali naudotis, kol totalistinė valstybė sutinka, nes gryniems logikams suverenumas negali būti supančiotas, ir suvereninė valstybė gali pagaliau atsiimti atgal padarytas nuolaidas, kada ji tat laiko naudinga. Bet reikia taip pat pasakyti, kad prieštaravimas yra taip pat fatališkas, kai taikant iki galo principą, jog visuomenė, visuma, yra tikrasis asmuo, o ne jos nariai, nusprendžia (kaip tatali daro kai kurie teisininkai ir publicistai), jog tarptautinė visuomenė įgyja suverenumą. Savo prigimtimi ir visuotiniu charakteriu, kuri jai viena tegali turėti, iškilusi aukščiau visų valstybių, ji pasidaro tikra antvalstybe. Nuo tada jau jai priklauso absoliutus suverenumas, kitąsyk buvęs valstybės požymis; valstybei lieka tik „kompetencijos sfera“, kurią tarptautinė bendruomenė malonės jai paskirti.

Prie šios sistemos prieina logikos vardu keli logiškumu besididžiuoją teisininkai, kaip Hans Kelsen ir keli kiti neokantistai, įkvėpti tam tikrų Kanto idėjų. Pagal juos žinių visuma tuomet tegali būti laikoma mokslu, kai ji sudaro vieną, tų pačių principų valdomą sistemą. Teisė, kaip ir kiekvienas mokslas, turi patenkinti šitą vienybės postulata. Priešingai gamtos mokslams, kurie remiasi determinizmu, ji sudaro normatyvinę santvarką, kitaip sakant, ji nenurodo kas yra (Sein), bet kas privalo būti (Sollen). Žmogus, būdamas laisvas, gali negerbti nustatytos tvarkos; normatyvinės tvarkos vertė nepareina nuo jos tolygumo su tikrove; šitai yra taikoma ir teisei ir moralei, kuriedvi abi prileidžia žmogaus laisvę.

Šių dviejų normatyvinių tvarkų skirtumas (mes čia vėl surasime pagrindinę Kanto doktrinos idėją) yra tas, kad teisė tam savo veiksmingumui užtikrinti būtinai prileidžia prievartą; teisė ir socialinė prievarta yra neišskiriamos. (Apie šios idėjos kritiką ir Kanto padarytą iš tos idėjos išvadą, kad skirtumas tarp moralės ir teisės glūdi tame, jog teisė pasigauna prievartos, žr. mano — „Grands problèmes du droit“, 130 p. ir tol.). Teisiškai suorganizuota visuomenė, aukščiausias kolektyvas — iki dabar ji buvo valstybė — vieningai turi suvereninę (teisinio suverenumo) sprendimo teisę ir ypač šį „besąlyginę prievartą“ monopolį, kuri dažnai vadina politiniu suverenumu. Kaip susimaišo teisė ir prievarta, taip valstybė ir teisė. Teisę skelbti ir ją vykdyti viliosios jėgos pagalba šioje sistemoje yra ekskluzyvinis požymis valstybės, kuri jį vykdo arba tiesiai arba įgaliodama antrinius kolektyvus — provincijas, bendruomenes ar kolonijas. Visas socialinis audinys iš tikro yra sudarytas iš teisiškai vienas ant kito sukrautų sluoksnių, kurių santvarka sudaro tarsi piramidę. Visi individai, grupės ar sąjungos iškyla aikštėn iš aukščiausio kolektyvo. Šioje sistemoje jie neturi nei individualinės nei junginio (sąjungos) laisvės, kurią jie galėtų priešpastatyti valstybei; jiems lieka tik klusnumo pareiga aukščiausiajai normai — konstitucijai. Kiekvienas teisinis nuostatas tegalioja tuomet, kai sutinka su konstitucija; priešingai, jis yra neteisėtas, kad individualus nutarimas turėtų galią, jis privalo saugoti potvarkį, sis — įstatymą, o įstatymas — valstybės konstituciją.

Louis le Fur: Valstybės laisvė ir bendrasis tarptautinis gėris

Anksčiausia reikėdavo sustoti; aukščiau konstitucijos tegalima buvo prileisti grynai hipotetinė norma, tokia, pagal kurią tikrai nėra kitų teisės nuostatų, kaip tik tie, kurie sutinka su konstitucija. Suverenumą kaip tik turėjo valstybė, kurios vardu buvo skelbiama konstitucija.

Bet šiandien, kai valstybės turi pastovių santykių vienos su kitomis ir sudaro tarptautinę bendruomenę, kyla sunki problema. Iš tikro, pareiškia Kelsen ir jo mokykla, negalima prileisti, kaip daro kai kurie teisininkai, pvz. Triepel, šalia pagrindinės vidaus normos kitą pagrindinę normą, būtent tarptautinę teisę, nustatytą pagal garsiąją taisyklę — *pacta sunt servanda*, reikia gerbti sutartis.

Šitai yra priešinga logiškai ar bent teisės vienybės principui, kurio reikalauja Kantas ir Kelsen, kad teisė būtų mokslas. Jei kiekviena valstybė sudaro uždara sistemą, skirtingą nuo kitų, tai jau nebėra teisinių santykių tarp valstybių, ir tuo būdu tarptautinė teisė lieka už teisės ribų. Iš tikrųjų, kaip tuo pačiu ir vieninteliu būdu atriboti teisines valstybių sritis, kai kiekviena iš jų visuose ją liečiančiuose dalykuose elgiasi savo valia? Taigi reikia atmesti kiekvieną dualistinę teisinę sistemą ir būtinai priimti monistinę.

Toks buvo senosios sistemos suvereninės valstybės atvejis, nes joje reikė tik jos vienos valia; tarptautinė teisė egzistavo tik tiek, kiek valstybė sutiko ją pripažinti; kitaip sakant, tai buvo valstybės užsienio (išorinė) teisė. Tikėkime, kad klausimas yra delikatus, nes Kelsen pradžioje buvo priėmęs šitą išsprendimą. Paskui jis apgalvojo, kad tai tiesiai prieštarauja dabartiniam teisinių idėjų sąjūdžiui: jokia valstybė teoretiškai nedrįsta neigti privalomojo tarptautinių sutarčių charakterio, nors praktikoje jos toli gražu jo nerespektuoja. Daugelis jų net savo konstitucijose skelbia, jog tarptautinė teisė sudaro jų konstitucijos dalį. Tarptautinės teisės pirmenybę verčia prileisti samprotavimai einą iš valstybių lygybės, — viena valstybė kitų valstybių atžvilgiu negali savintis pirmumo teisės. Tarptautinės teisės pirmenybę verčia priimti ir kitas dalykas. Valstybės pastovumas, nepaisant revoliucijų ir ryšium su tuo konstitucijų keitimosi, irgi prileidžia aukštesnę už valstybės konstituciją teisinę santvarką, kurios dėka valstybė lieka ta pati, nežiūrint revoliucijų. Kadangi pagrindine norma, prie kurios hipotetiškai reikia prijungti visą sistemą, negali būti valstybės valia, tai Kelsen'ui ji yra principas *pacta sunt servanda*, kuris pagrįs visą tarptautinės teisės sistemą ir tuo pačiu įvairių vidaus teisinių sistemą, nes ši paskutinė remiasi anąja.

Negaliu čia smulkiai šios teorijos kritikuoti. (Kaip pasakiau pradžioje, aš tegaliu duoti čia tik sintetinį šių tiek diskutuojamų klausimų visumos vaizdą. Malonėsite atleisti, kad kiekvienu atskiru klausimu nurodysiu į veikalus ar straipsnius, kur aš juos nagrinėjau. Kalbamuoju atveju žr. mano Hagos paskaitą 1935 m. — „Règles générales du droit de la paix“ — Reeneil des Cours de l'Académie de Droit international“, F. 54, p. 40 ir tol.). Apsiribojau vienu žodžiu pažymėdamas, kad tikrai nepakanka remti visą teisę šia pagrindinės hipotetinės normos fikcija, dėl kurios teisės pagrindas tepaliks jėga. Aiškus nepakankamumas šios tariamos pagrindinės normos, kaip vienintelės teisės bazės, dar pasirodo, kai pastebima, jog tarptautinėje teisėje yra ir kitų dalykų negu sutartys; yra taip pat tarptautiniai papročiai, kurių įpareigojamajai jėgai išaiškinti taisyklės *pacta sunt servanda* tikrai nepakanka. Galop ši taisyklė yra ne tik nepakankama, bet ir netiksli: sutartis, priešinga moralei ar tarptautinei viešajai tvarkai, nėra įpareigojanti; toks sutarties atvejis būtų pavyzdžiu, kur dvi valstybės savo tarpe gražintų juodųjų prekybą arba globotų piratus; taisyklė *pacta sunt servanda* šiuo atveju neįpareigoja; jos laikymasis tik pasunkintų nusi kaltimą, padarytą šitokią sutartį sudarant, nes įsipareigojimų laikymasis uždedamas tik su sąlyga, kad šitie įsipareigojimai sutiktų su morale ir tarptautine teise, o šiuo atveju taip nėra.

Kiti tautų teisės pirmenybės šalininkai, prileidami, kaip ir Kelsen, monistinę doktriną, taip pat privalą kitaip pateisinti tarptautinės teisės pirmenybę prieš valstybių vidaus teisę. Tai jie daro skelbdami, kad šiandien valstybę, suvereninį kolektyvą, reikia pakeisti tarptautine bendruomenė biologinių samprotavimų dėliai (žr. minėtame veikale — „Règles générales du droit de la paix“, p. 95 ir toliau, M. G. Scelle doktrinos išdėstymų ir jos kritiką) arba paprastai išeinant iš minties, kad norint turėti sankcionuotą tarptautinę teisę, kurios taikymas nėra paliktas gerai valstybių valiai, ypač galingų valstybių, būtinai reikia pabaigti evoliuciją, prasidėjusią nuo senų laikų: kaip antikinis miestas užleido vietą moderniai valstybei, taip ši šiandien turi ją užleisti tikrai antvalstybei, vadinasi, universaliai valstybei, kurios įvairios tautos arba atskiros valstybės jau būtų tik antriniai kolektyvai federacinių valstybių, atskirų narių pavyzdžiu (žr. eod. loco p. 107, universalinės valstybės terorijos kritiką). Pastebėsiu tik tiek, kad šiose naujose sistemose, lygiai kaip absoliučiai suvereninėje valstybėje, tarptautinės teisės nebėra: kaip ji išnyksta ten, kur ji yra palenkta valstybės valiai, taip juo labiau ten, tik dėl skirtingų priežasčių, kur tėra viena valstybė. Iš tikro, šiuo atveju hipotetiškai nuo dabar sujungtame pasaulyje bus tik visuotinės valstybės vidaus teisė, o juk tarptautinė teisė (jus inter gentes) iš paties apibrėžimo prileidžia atskirų tautų arba valstybių buvimą.

Ši nauja klaida dėl savo pasekmių yra taip pat sunki, kaip ir pirmoji; dar daugiau: teigimas, kad valstybės savo teises ims iš tarptautinės bendruomenės, yra priešingas tikriausiems istorijos faktams. Išskyrus labai nedidelį neseniai susikūrusių valstybių skaičių, kaip mandatines šalis įgijusias nepriklausomybę, valstybės yra žymiai ankstesnės už bet kokią tarptautinės bendruomenės organizacijos bandymą. Kalbėti, kad tarptautinė bendruomenė perteikia teises kolektyvams, kurie kartais egzistuoja daugel šimtų metų prieš ją ir kurie teoretiškai išnyktų katastrofišku būdu tam, kad juos, tik su ribotomis teisėmis, tarptautinė bendruomenė vėl atkurtų, tai vartoti teisiškai nepanašią į tiesą fikciją, kurios rezultatas — tai vertimas teisę tvirtinti dalyką priešingą istorinei

tikrovei. Šitas rezultatas yra tiek pat juokingas, kaip ir tam tikrų demokratinių valstybių tvirtinimas remiantis teisine fikcija, pagal kurią individai visas teises gauna iš valstybės, kur jas teikia ar atima savo nuožiūra, tuo tarpu kai demokratinėj santvarkoj tauta, žmonės, vadinasi piliečių dauguma, duoda teises savo atstovams, pasiuntiniams ir t. t. Šitaip suprasti parlamentą, kuris visas teises gauna iš piliečių balsavimo keliu ir kuris savo ruožtu suteikia piliečiams visas teises, kuriomis jie naudojasi, — yra nusi-kalstamas prieštaravimas. Taip pat ir čia suvereninės valstybės, ankstesnės už tokią tarptautinės bendruomenės organizaciją, ją sukurs ir jai patikės savo suvereninę galią, o paskui ši kilnia-širdiškai paskirs kompetencijos sferą, kuri jai patiks, toms valstybėms, iš kurių ji gavo egzis-tenciją.

Tai ėjimas ne tik prieš istorinę, bet ir prieš filosofinę teisybę. Kaip žmogus ir antrinės grupės, būtent šeima ir luomas, turi teisių, kurias privalo gerbti valstybė; taip pat ir valstybė, natūrali pilietinė visuomenė, turi tokių pat teisių tarp-tautinėje bendruomenėje. Žmonių grupės yra labai įvairios, atskiros tautos turi palinkimų ir reikalų labai skirtingų, tautinis jausmas dauge-lyje labai giliai įsišaknijęs, kad galėtum galvoti apie vienintėlės valstybės buvimo galimumą. Šios įvairios valstybių teisės sudaro tai, ką internacio-nalistai vadina valstybės „rezervuota sritimi“, arba pagal Tautų Sąjungos paktą dalykai palikti valstybės „išimtinai kompetencijai“ (paragr. 15, 8). Taip suprantama šita rezervuota sritis arba šita išimtinai kompetencija jokių būdu neprieštarauja tautų teisės pirmenybės principui. Tarptautinė visuomenė, kaip ir kiekviena kita, tegali reika-lauti pripažinimo jai teisių, kurios yra reikalingos jos tikslui pasiekti, realizuoti bendrajam tarptau-tiniam gėriui.

Pagaliau absoliutus tokios tautų organizacijos suverenumo teigimas yra priešingas ne tik isto-rinei ar filosofinei tiesai, bet ir dabartinei tikrovei. Kai kuriais laikais ir kai kuriose valstybėse ab-soliutiniai valdovai galėjo tvirtinti turį visišką suverenumą. Aišku, kad taip jokių būdu nėra su tarptautinės bendruomenės dabartine realizacija Tautų Sąjungos ar kitu pavidalu. Toli gražu ne-galėdama savo rankas uždėti ant valstybių taip, kad šios teturėtų teisių, kurias ji (tarptautinė bendruomenė) nori valstybėms pripažinti, šiuo momentu ji pati turi kovoti dėl savo gyvybės su valstybėmis nesutinkančiomis atsisakyti jos nau-dai absoliutinio suverenumo, kuriuo jos išimtinai (beje, pamatysim, be reikalo) tituluojasi.

IV.

Sprendžiamieji argumentai verčia lygiai at-mesti abi priešingas teorijas, kurios integraliai priskiria suverenumą tiek valstybei, tik tarp-tautinei bendruomenei. Atrodo, kad galimi tik du sprendimai: arba prileisti suverenumo padalinimą tarp dviejų didžiųjų rivalizuojančių kolektyvų arba galutinai neigti bet koki suverenumą, at-mesti šią sąvoką kaip kartu nenaudingą ir kenksmingą.

Šitą antrąjį sprendimą, suverenumo neigimą, kurio ligi šiol niekas nemanė palaikyti, neseniai priėmė kai kurie teisininkai, pirmiausia dekanas Duguit, kuriuo pasekė kai kurie tarptautinės teisės juristai, būtent, Politis ir Scelle. Jie išeina iš minties, kad suverenumas, pagal definiciją aukščiausia galia, yra būtinai absoliutus: jį apri-boti — reikia jį sunaikinti. Dėl to paties motyvo jis yra nedalomas: kiekvienas dalijimas yra apri-bojimas. (Revoliucijos laikais konstitucijos lei-džiamojo susirinkimo nariai, norėdami užtikrinti tautos teises prieš karalių, ypačiai pabrėžė ant-rajį bruožą; jie norėjo jį padaryti galutinį, prie jo pridėdami neperleidžiamumą ir neišisenėjimą. Tokiu būdu jie gavo garsiąją trilogiją: suvere-numas yra nedalomas, neperleidžiamas ir neiši-senįs.) Dviejų nepriklausomų, suvereninių spren-dimų idėja apie tą patį dalyką prileidžia prieš-taravimą; lygiai tas pats yra, kai dvi skirtingos valdžios gali viešąją jėgą pakreipti į du priešingus tikslus. Joks kolektyvas, o netikintiems (kaip kai kurie teisininkai) moraliniu asmeniu nėra vienas žmogus, negali turėti jokių kitų teisių, kaip tik reikalingas atlikti jo vykdomai funkcijai, tai jo kompetencijos riba; kiekvieno vienintėlė teisė yra galėjimas teisėtai vykdyti galią, kompeten-ciją, suderinamą su objektyviąja teise. Čia negali būti absoliutaus, neriboto suverenumo; o kadangi suverenumas tėra neribotas arba jo visai nėra, tad jis yra netiksliai sąvoka, kurią reiks pašalinti iš teisės mokslo.

Šitoj teorijoje yra keistai sumišusi klaida su tiesa. Suverenumo klausimą reikia ištirti iš arti, nes jis yra pagrindinis, kad galėtum pakilti iki viešosios, tautinės arba tarptautinės teisės supra-timo. Čia jokių būdu nėra grynai teoretinė dis-kusija arba bent pamatysime, kad ši diskusija lygiai turi didelę praktinę svarbą. Kaip nebuvo jokių būdu diskusija grynai abstrakti, kai 1789 m. atstovai tautos suverenumą pastatė prieš senąjį karaliaus suverenumą, taip lygiai ir čia yra pa-grindinė tautų teisės ir tarptautinės politikos problema; šičia sprendžiamas visos valstybių ir tarptautinės bendruomenės santykių klausimas. Tai būtinai išspręstina problema, jeigu norime, kad tarptautinė bendruomenė galėtų gyventi. Ga-lima sakyti, kad didžiausia Tautų Sąjungos ne-pasisekimo priežastis buvo ta opozicija, kurią sukėlė tarp valstybių ir Ženevos organizmo tikras suverenumo idėjos pripažinimas.

Tad atidžiai grįžkime prie šios teorijos. Pali-kime šalia pirmutinę klaidą, moralinės asmenybės neigimą, dėl kurio, ypač nesant jokios tarptau-tinės organizacijos, kaip buvo prieš Tautų Są-jungos susikūrimą, reikia griebtis ypatingų me-todų apspręsti fiziniams asmenims, kurie vykdo savo kompetenciją, išeinančią iš tarptautinės teisės pritaikymo. Iš tikrųjų tai yra įvairių val-stybių valdovai, kuriems dėl tam tikro funkcijos dvigubumo tegali būti duota ši kompetencija; o iš tiesų jie labai dažnai galvoja apie atskiros savo valstybės reikalą. Bet galvokime čia tik apie su-verenumo klausimą, ar yra pagrindo jį neigti, kadangi jis tegali būti nedalomas ir neapribotas, ir kadangi tokia teisė neezgistuoja? Tai čia ir

Louis le Fur: Valstybės laisvė ir bendrasis tarptautinis gėris

pasirodo klaidos ir tiesos mišinys, apie kurį aš tik ką kalbėjau.

Ši teorija beveik turi pagrindą neigti tiek tarptautinės bendruomenės organizacijos, tiek valstybės absoliutų suverenumą. Vienas iš didelių Duguit nuopelnų ir buvo šiuo požiūriu (kai kurie jo mokiniai buvo mažiau pastovūs už jį), kad jis niekad negalvojo apie paprastą vieno suverenumo pakeitimą kitu; jis neieškojo jo perkėlimo iš valstybės į tarptautinę bendruomenę, kai kad 1789 m. atstovai manė karaliaus suverenumą pakeisti į tautos suverenumą. Pagal jį objektyvinė teisė saisto visus valdovus, — tautos valdovus šiandien, o tarptautinius, kai jie bus.

Šiuo klausimu, beje, jis tik pakartoja, ką visuomet tvirtino natūralinės teisės gynėjai bei teologai ir filosofai spiritualistai. Tarp kita ko dėl to daugelį teisininkų, ypač Vokietijoje, Duguit stato tarp natūralinės teisės gynėjų (apie Duguit teoriją ir objektyvines teises, kaip jis ją supranta, kritiką, žr. mano „Grands Problèmes du droit“, sk. XIII, p. 388 ir t.). Nebėra daugiau absoliutaus tarptautinės bendruomenės organizacijos ar valstybės suverenumo, kaip nėra absoliučios individo laisvės. Pozityvinė teisė, uždedama viešosios galios, tik tuomet paliauja buvusį jėgos veiksmu ir pasidaro moraliai įpareigojanti (tai išeina savaimė), kai ji sutinka su moraliniais įstatymais. Tad teisinis suverenumas tegali būti reliatyvus; jis pasireiškia bet kurios valdžios turėjimu teisių, reikalingų jos socialinei funkcijai atlikti.

Šiose ribose, priešingai, suverenumas turi būti aiški klaida jį neigti. Kiekvienoj organizuotoj visuomenėj ir ypač gausioj, kur netrūksta progų ginčams tarp narių, būtina reikalinga, kad kas nors galėtų nuspręsti be apeliacijos, neatšaukiamai, iškilusį klausimą. Tai galėtų pavadinti paskutinio žodžio galia ar teise. Politinėj visuomenėj taip pat reikia, kad būtų nekontroliuojama teisė pavartoti viešąją jėgą tam, kad priimti nutarimai būtų vykdomi. Galima prileisti hierarchinę valdžią apskrities viršininko ant burmistro, paskui ministerių ar valstybės galvos ant apskrities viršininko; arba apeliacijos ar kasacijos teisę, kurią vykdo aukštesnis teisėjas žemesniojo teismo atžvilgiu, apeliacinis teismas — pirmosios instancijos teismo atžvilgiu ir galop kasacinis teismas; bet vistiek reikia kur nors sustoti — quis custodiet ipsas custodes? — ir autoritetas galutinai sprendžias yra šita aukščiausia galia arba suverenitas, kuris turi būtina būti, nes kitaip spręst tik jėga. Tai šia, ir tik šia prasme, kitaip sakant, konkrečiu klausimu, o ne universaliu ar absoliučiu būdu yra tikslus tik pasakytas tvirtinimas, kad suverenumas yra teisė spręsti be apeliacijos arba jo visai nėra.

Suverenumo padalinimo klausime anksčiau išdėstytoj teorijoj mes susidursime su tiesos ir klaidos mišiniu. Ji turi pagrindą skelbti suverenumą esant nedalomą, taigi ne dalykų objektą ta prasme, kad tam tikru atveju gali būti tik vienas autoritetas, turįs teisę suvereniškai spręsti galutinai; kitaip bus anarchija, ir sprendimą padarys tik jėga. Bet teigiant suverenumo nedalomą charakterį, būtų klaida išvesti ir jo universalumą;

čia yra visai kitos plotmės sąvoka; kitais žodžiais, iš suverenumo nedalomumo negalima išvesti fakto, kad jis išsiplėstų ant visko, vadinasi, kad jis vėl pasidarytų absoliutus. Teisinis suverenumas šia prasme nebėra absoliutus, kaip jis nebūtų kita prasme, jei jis turėtų saugoti kitokios negu teisinės tvarkos dėsnius, pvz., natūralinius ar moralinius bei religinius dėsnius.

Jį palaikant įpuolama į tą dažną sofizmą, kai vienas terminas vartojamas dviem prasmėm tame pačiame protavime pereinant iš vienos prasmės į kitą. Dėl to, kad laikinuose dalykuose valstybė šiandien yra suvereni, vadinasi, dėl to, kad ji savo kompetencijoje būtinai sprendžia galutinai, netikslu nupręsti, kad ji privalo visada būti suvereni, kad visada ir visur ji spręst suvereniškai visus laikinos tvarkos klausimus, o valstybę dievinantiems — net moralės ir religijos klausimus. Čia jau nebe suverenumo nedalomumo, o jo universalumo klausimas. Iš sąvokos viešosios galios, kuri savo srities klausimuose tvarko suvereniškai, taigi būtina nekontroliuojama, nė su kuo dalindamasi, pereina prie viešosios galios universaliai kompetentiškos; o tai visai kas kita. Kad viešoji galia tam tikrais atvejais, ten kur ji kompetentiška, veikia suvereniškai, tai dar nereiškia, kad ji visur tokiomis pat sąlygomis turi pasireikšti.

Net paviršutinis stebėjimas jau mums rodo, kad suverenumas yra puikiai dalomas teritoriniu atžvilgiu: ką besąkytų kai kurie kraštutiniai logikos šalininkai (prie jų, rodos, galima priskirti ir Dante) — rimtai visai negalima palaikyti nuomonės, kad suverenumas, būdamas nedalomas, turi būtina išsiplėsti visoje žemėje. Pakanka, kad kiekviena valstybė pas save, jai priklausomoj teritorijoj būtų suvereni, ir nedalomumo principas bus išlaikytas.

Nuo krikščionybės laikų, bent katalikiškuose kraštuose, skirtumas tarp dvasinės ir laikinos valdžios taip pat yra visur prileidžiamas, ir daugelis čia mato didžiausią progresą, už kurį žmogus turi dėkoti krikščionybei; Bažnyčia, Šventojo Sosto atstovaujama, yra suvereni dvasiniuose klausimuose, kaip valstybė savo srityje. Po ilgų kovų, kur dvi galybės paeiliui pretendavo į universalumą, šiandien bendrai pripažintas išsprendimas; jis aiškiai buvo pripažintas iš Bažnyčios pusės popiežiaus Leono XIII ir valstybės, gerbiančios sąžinės laisvę, pavyzdžiui kurios bona fide sakosi neutralios, jį taip pat pripažįsta.

Toks pat yra federacinės valstybės atvejas (ji su Jungtinėmis Valstybėmis, beveik visomis Pietų Amerikos respublikomis, didžiosiomis Britų dominijomis šiandien išsiplėtus pusėje žemės rutulio). Ir čia ta pati problema ilgai buvo ir dar tebėra diskutuojama. Čia susiduriama su tuo pačiu ryškiu prieštaravimu. Jei valstybė būtina suvereni ir jos suverenumas neribotas, tai nusikalstamas prieštaravimas, kai toj pačioj teritorijoj kartu egzistuoja dvi valstybės viena ant kitos: centrinė valstybė (Jungtinės Valstybės, Šveicarija, seniau Vokietija) ir atskiros valstybės (Šveicarijos kantonai, Bavarija ar Vürttembergas iki hitlerinio režimo). Tas pats prieštaravimas yra pusiau suvereninėse valsty-

bėse, pvz., protektoratuose, kur suverenumas at-
rodo padalintas tarp tų valstybių ir jų protektorės.

Visose šiose tiek įvairiose valstybės formose, kurių buvimo teisininkas negali neigti, nors jos ir prieštarauja jo klasifikacijoms, vienintėlis patenkinamas išsprendimas yra tas, kurį tik ką išdėstėme: ne suverenumas, bet viešosios galios, valdžios padalinimas. Centrinė valstybė arba protektorė vykdo dalį suverenumo arba tiksliau, jos suvereniai vykdo dalį viešosios galios, pavyzdžiui, kas liečia diplomatiją ar išorinį gynimą (kariuomenė, laivynas, aviacija ir finansai); valstybės narės arba protektoratai pasilieka likusią dalį, kitaip sakant, kartais dar svarbesnę viešosios galios dalį, administracinių, civilinių, prekybinių, baudžiamųjų ir kitokių įstatymų leidimą. Centrinė valstybė arba protektorė visuomet turi teisę į valstybės titulą. Valstybės narės ar protektoratinės, dažnai turinčios išlikusių istorinių titulų, vardo išlaikymas pareina nuo klausimo definicijos. (Tik centrinė valstybė arba protektorė gali turėti teisę į šį valstybės titulą, jei jam turėti reikia būti pilnutine valstybe, tepareinančia tik nuo tarptautinės teisės, o ne kokios kitos valstybės. Tai išsprendimas, kurį aš gyniau jau sename veikle — „Etat fédérale et confédération d'Etats (Paris, 1896). Ten prileidau suverenumo, tiksliau, viešosios galvos padalomumo idėją ir rėmiausi valstybei reikalingos vienybės idėja, neigdamas valstybės titulą pusiau suvereninėms valstybėms. Gal būt, šiandien, matant išnaudojimą išeinantį iš galių teoretinio (totalistinė valstybė) ar tikrojo (kai kurie parlamentariniai režimai) sumažėjimo, mažiau linkstama pabrėžti šią būtina valstybės vienybės idėją. Svarbiausia yra, kad kiekvienu konkrečiu atveju yra suvereninė valia ir nepriklausomas teisėjas galių konflikto atveju. Bet valstybės viduje tam tikras galių atskyrimas gali būti naudingas, norint išvengti vienintėlės ir labai stiprios galios pavojaus. Tai dėl to Jungtinėse Valstybėse yra kartu federalizmas ir galių atskyrimas centrinės valstybės konstitucijoje. Ir kai kuriuose kraštuose šiandien siekiama apriboti valstybę, politinę galią, pavyzdžiui, pripažįstant tam tikrą administracinę ir ekonominę autonomiją korporatyviškai susiorganizavusiai profesijai).

Net vieningos valstybės viduje, bent kraštuose su skirtingomis galiomis (be šių galių atskyrimo nėra konstitucijos, skelbė 1789 m. atstovai), labai tiksliai kalbama apie suvereninius teismus sprendžiančius galutinai. Konstituciškai iš tikrųjų jie yra suvereniški, nes jokia galia negali jų galutinai sprendimo peržiūrėti. Parlamentas taip pat taria paskutinį žodį, kai nubalsuoja įstatymus; valstybės galva valdymo veiksmuose taip pat.

Tai apgalvojus, valstybių ir tarptautinės bendruomenės organizacijos santykiuose randama panaši situacija; kaip vidaus teisėje gera konstitucija yra ta, kuri apsaugoja valstybės, antrinių kolektyvų ir individų teises, taip čia, kadangi mūsų laikais valstybės negali gyventi izoliuotos, gera žmonijos konstitucija bus ta, kuri apsaugos tarptautines bendruomenės ir atskirų valstybių teises.

Taigi, kaip pradžioje konstatavome, čia kalba eina apie didžiosios vidaus teisės problemos per-

kėlimą. Valstybių ir tarptautinės bendruomenės santykių išsprendimo raktas yra tas pats, kaip ir valstybės ir asmenų vieningoje valstybėje arba, dar tiksliau, centrinės valstybės ir valstybių — narių federacinėje valstybėje santykių sprendimo raktas. Iš tikrųjų čia yra plačiai suprastas federalizmas daug mažiau griežtas negu dabartinėse federacinėse valstybėse, bet labai panašus į senąsias valstybių konfederacijas, pavyzdžiui, šveicarų arba germanų.

Čia nėra nei suvereniteto neigimo, nei jo padalinimo tikra prasme, bet tik viešosios galios paskirstymas, kuris, jei gerai praveistas, gali duoti gerų rezultatų, kaip jau pusantro šimto metų rodo Jungtinės Valstybės.

Pasaulinėje konstitucijoje, kurią reikės vieną kartą sukurti ir kurios dar tėra tik apmatai, valdžia ir laisvė bus neišskiriama, kaip vieningoje arba federacinėje valstybėje.

Gera suprasta grupė, matėme, nėra sau tikslas; ne ji turi nemirtingumo pažadą. Šeimos tikslas — jos narių gėris; savo misiją suprantanti valstybė tarnauja fiziniams ir moraliniams asmenims, kurie ją sudaro, ir taip elgdamosi, tais ryšiais, kuriuos ji sudaro tarp tų asmenų ir savęs, ji ištikro tik didina savo jėgą. Atsiranda dviguba hierarchija, padėtis savitarpinės priklausomybės, kurios nė viena iš abiejų pusių neturi teisės neigti, nepripažinti, ir kuri turi būti išspręsta nuolatiniu bendradarbiavimu.

Taip pat gerai suprasta tarptautinė bendruomenė nelaikys savęs sau tikslu, bet tarnaus valstybėms ir per jas asmenims, tas valstybes sudarantiems. Kaip ir santykiuose tarp valstybės ir individų, nėra iš vienos pusės visų teisių, o iš kitos visų pareigų, iš vienos pusės absoliutaus suverenumo, o iš kitos beribio klusnumo. Reikia gerbti visų teises, kaip jos yra nurodytos moralinio įstatymo (kurį sunkiu atveju katalikams aiškina tikras aiškintojas) ir politinio bei ekonominio patyrimo. Taip ir tik taip galėtų išnykti savitarpio nepasitikėjimas ir neramumai, revoliucijos ir kovos dėl suverenumo, ir priešingai, būtų realizuota valstybėms narėms reikalinga vienybė. Bet susivienyti reikia vienybės principo, kuris tegali būti moralinis. Grynai pozityvios teisinės technikos rėmo nepakanka: dar reikia to paties objektyvinės teisės ir teisingumo supratimo. Didelė vidurinių amžių jėga buvo, kad jie turėjo bendrą supratimą žmogaus, teisingumo ir, mieliau pasakyčiau, artimo meilės, be kurios minimumo nėra pilnutinio teisingumo. Krikščioniškoji idėja ten parodė visą savo jėgą, tokią neginčijamą, kad daugelį amžių vėliau ji įkvėpė Montesquie pažymėtiną mintį apie religiją, kuri atrodo tesirūpina žmogaus laime aname gyvenime, o kuri vis dėlto pamoko tikriausio būdo, kaip būti laimingam šiame gyvenime.

Niekas nesujungs žmonių, siekdamas juos paversti nieku totalistinėje valstybėje, vistiek, ar ji būtų paremta rasizmu, kaip hitlerinėj koncepcijoje, ar istoriniu materializmu, kaip Lenino revizuotame marksizme; ten yra tiek mistikos arba Weltanschauungen, kad jos tegali viena kitai prieštauti ir sukelti vieną prieš kitą įvairias rases ir

klases. Ir jeigu siekdami realizuoti aiškiai trokštamą, bet dabar negalimą universalizmą, nori sulydyti šias įvairias mistikas ir jas visas surinkti į tą pačią tarptautinę bendruomenę, tai anaip tol jos nesustiprins, o tik susilpnins, nes kiekviena suskilusi karalystė yra pasmerkta pražūti. Tai šitaip skubotas įvedimas į Ženevos instituciją tokių valstybių, kaip Vokietija ir Rusija, sunkumus tik padidino, padarė negalimą visą tikrą sąjungą ir prisidėjo prie didžios idėjos žlugimo.

V.

Kokios institucijos yra tinkamos šiam sutarimui išugdyti? Čia irgi yra galima neribota raida. Reikėtų nuškieuoti visa dabartinė ir būsimoji tarptautinė teisė. Be būtino pripažinimo bendrosios teisės, pagrįstos morale, būtent, saugojimu garbingų ir laisvai prisiimtų išipareigojimų, be kurio negali būti socialinio gyvenimo nei tarp valstybių, nei tarp individų, galima tik keliais žodžiais nurodyti svarbiausius dalykus, be kurių pasisekimas nėra galimas.

Teisiškai organizuota visuomenė būtinai turi sprendžiamuosius ir vykdomuosius organus. Pirminis ir esminis kiekvienos organizuotos visuomenės dėsnis yra uždraudimas ieškotis teisingumo patiems, nes kol tai yra toleruojama, tol yra ženklas, kad teisės valdžiai nepavyko dar pakeisti jėgos valdžios. Kaip su tarptautinės bendruomenės atsiradimu pasirodė nauja teisė, tarptautinė arba tautų teisė, taip ši teisė, kaip ir visos kitos pozityvios teisės, prileidžia sukūrimą organų, kuriems pavesta ją pareikšti, o konflikto atveju ją konstatuoti ir pagaliau, kartą nustačius, užtikrinti vykdymą. Visa tai nurodo sveikas protas. Juk nepakanka, kad teisė būtų paskelbta ar nustatyta įstatymų leidėjo, teisėjo ar arbitro; reikia taip pat užtikrinti jos vykdymą: tarptautinė bendruomenė, kaip valstybė vidaus teisėje, turi pavesti savo jėgą to savo nario dispozicijai, kurio teisė yra pripažinta, kad ta teisė reikale galėtų laimėti prieš tuos, kurie jos nepaiso. Pozityvinė teisė tokia patampa tik tuomet, kai ji turi savo dispozicijoje viešąją jėgą, kurią gali vykdyti panaudoti.

Ši viešoji jėga gali būti sumažinta iki minimumo ten, kur viešoji opinija yra gana stipri, kad galėtų pati užtikrinti teisės gerbimą. Deja, su tarptautine bendruomene dar taip nėra, ir tai sunkina kolektyvinį saugumą savitarpiniu pagalbos keliu. Tik šį sunkumą nugalėjęs, bus įmanomas nusiginklavimas įvairių valstybių, kurių daugelis priverstos prieš savo norą ginkluotis, kad atsispirtų galimiems „dinamiškų“ kaimynų puolimams. Tuo būdu jos prisideda visai prieš savo norą prie baisaus užburto tautinio saugumo priemonių ratų, o šis tautinis saugumas pačia egzistencija rizikuoja padidinti tarptautinį nesaugumą. Pagaliau atsirandame garsiosios trilogijos akivaizdoje: arbitražas, saugumas, nusiginklavimas, ką pirmą kartą nurodė Benediktas XV savo 1917 m. rugpiūčio 1 d. raštu kariaujančių valstybių galvoms; bet reikia saugotis nesukeisti šitos trilogijos santykių.

Šitokie yra principai, kurie turėtų įkvėpti tai, ką su Le Play galėtume pavadinti esmine žmonijos konstitucija. Kad įvairių kraštų viešoji opinija tuos principus pasisavintų, būtų gera juos pateikti kaip tautų didžiųjų teisės principų Deklaraciją, kuri saistytų visas valstybes. Tokia deklaracija galėtų turėti panašią įtaką viešajai pasaulio opinijai, kaip viešosios vidaus teisės atžvilgiu Žmogaus ir Piliečio Teisių Deklaracija 1789 m. (Žr. A. Alvarez, „Le droit international de l'avenir“ ir jo „Déclaration des grands principes du droit international moderne“.)

Kaikas pasakys, kad daugeliu atžvilgių kiekvienas bandymas tarptautinę bendruomenę teisiškai organizuoti būtinai priešis prie to, ką norėjo padaryti Tautų Sąjungos paktas, kurio dabartinio nepasisekimo, kiek tai liečia taikos išlaikymą, negalima neigti. Tai galimas dalykas, nes šioje būsimoje tarptautinėje teisinėje organizacijoje, kuri ims iš naujo, tik platesniu mastu, moderniosios valstybės problemos, yra maža priemonių anarchiškam stipresniojo teisės režimui pakeisti teisingumu paremtu teisės režimu. Kaip neseniai sakyta, jei pripažįstama kiekvienam iš narių privatinio teisingumo teisė, tai nėra visuomenės, kuri galėtų reguliariai funkcionuoti; privatinio teisingumo teisės panaikinimas, priešingai, yra teisės viešpatavimo išgalėjimas.

Šiuo atžvilgiu 1919 m. Pakto signatarai turi daug ką patys sau prikišti: dideli ar maži, nė vienas nenorėjo suprasti tos aiškios tiesos, kad teisiniu pagrindu suorganizuota visuomenė yra negalima be tam tikrų senosios sistemos valstybės absoliutaus suverenumo apribojimų.

Tautų Sąjungai trūko ir kitos būtinos pasisekimo sąlygos, tai svarbiausiųjų narių tvirtos valios budėti, kad nustatytų principų būtų laikomasi. Jungtinės Valstybės pirmosios davė atkritimo signalą; Didžioji Britanija labai greitai pasekė praktiškai — tik atsiminkime vienas po kito savitarpio Pagalbos Pakto ir Ženevos Protokolo atmetimą; ji taip padarė iš baimės įeiti į konfliktą su Jungtinėmis Valstybėmis tuo atveju, kai ji būtų turėjusi įsikišti, kad priverstų gerbti Pakto nustatytas sankcijas. Šiandien abi šios valstybės, kurių pasitraukimas ar nuolatinis stabdymas padarė tiek blogą, pagaliau suprato savo atsitraukimo pavojų; Didžioji Britanija praeitų metų gegužės mėn. net perėjo į aktyvumą ir jos laikysena padėjo pirmą kartą Čekoslovakijai išvengti naujo Anschluss'o; Jungtinės Valstybės dar yra likusios geros valios pareiškimų stadijoje; bet ir ten dabar daugėja labai aiškios intelektualinio ir politinio elito evoliucijos ženklai; jos supranta negalėsiančios likti neutralios Europos karo atveju ir žinosi niekad nebūšančios totalistinių valstybių pusėje.

(Jungtinių Valstybių sekretorius užsienių reikalams Cordele Hull, aišku, sutardamas su prezidentu Roozveltu, įvairiais atvejais yra šia prasme pasisakęs. Dar visai neseniai (1938 m. rugpiūčio mėn.) kalboje, kur išdėsto teisingumo ir tvarkos programą, jis yra pareiškęs: Juo yra padidėjęs dezintegracijos vyksmas tarptautiniuose santykiuose, juo turi būti stipresnis gydomasis vyksmas. Ne tik tai atstatymas sveikos ekonomikos

rūmo yra pasidaręs absoliučiai esminis, bet yra patapęs įsakmiai reikalingu ir atstatymas tvarkos tautų santykiuose įstatymų keliu. Cordele Hull pabrėžė faktą, kad „mūsų tradicinės nepriklausomybės rémuose“ Jungtinių Valstybių bendravimas su kitomis demokratinėmis tautomis yra būtinas realizuoti vienai programai, kuri galėtų sulaikyti kylantį anarchijos antplūdį. Tai Panamerikos konferencijoje Buenos-Aires išdėstyta programa. 1938. VIII. 20. „Temps“, nagrinėdamas Cordele Hull kalbą, ją sutraukia į kelis punktus (juos turėjo priminti kelias dienas vėliau prezidentas Roozveltas savo kalboje Kingston'e): „Ekonominis atstatymas, pagrindinių tarptautinės teisės principų gerbimas, skrupulingas susitarimų laikymasis, reikale taikus peržiūrėjimas jų klauzulės, pagelbėjimo ir savitarpio susitaikinimo dvasioje, nesigriebimas jėgos ir nesikišimas į kitų tautų vidaus reikalus ir visų ginčų sutvarkymas derybų keliu; pagaliau progresyvus apsiginklavimo mažinimas ir apribojimas. Cordele Hull parodė, kad tarptautinis bendradarbiavimas daugelyje pasaulio vietų užleido vietą ginkluotai jėgai, kad reikėjo konstatuoti suverenių valstybių inviziją, ištisu susitarimų pažeidimą, didėjantį tarptautinės teisės niekinimą, moralės neigimą. Jis pridėjo, kad negali būti abejonės dėl amerikiečių tautos simpatijos, kuri trokšta taikos ir saugumo visoms tautomis. Jis davė savo tautiečiams šį išpėjimą, kad nepaisant jų page'davimų, jie negali tikėtis, jog Jungtinės Valstybės išliks saugios, kai kitur vyksta katastrofos.“

Per kelis mėnesius taip žemai krito galia ir prestižas tos institucijos, kuri per dešimtmetį atrodė galingesnė už didžiausias pasaulio valstybes, dėl Tautų Sąjungos, t. y. didžiųjų valstybių (įskaitant ir Prancūziją, kuri buvo gi tiesioginiai suinteresuota) silpnumo ir nuolatinės baimės veikti sunkiausių Pakto pažeidimų atvejais ne tik Kinijoje, Paragvajuj ar Etiopijoje, bet net Europoje; pagalvokim apie gražinimą privalomos karo tarnybos Vokietijoje ir naują Reino krašto okupavimą, kurį Lokarno Paktas prilygina agresijai. (Reikia tikėtis, kad ne visos valstybės dar suprato patyrimo pamoką. Net šiuo metu valstybės, kurios sudaro vadinamąjį „Oslo bloką“, šiandien siekiantį iki Belgijos, susirinko į konferenciją Kopenhagoje (1938 m. liepos mėn.), tuo pačiu laiku išreiškė norą, kad Tautų Sąjunga stiprintų savo akciją konfliktams už akių užbėgti, o tarptautinio bendradarbiavimo srityje, nebijodamas sau prieštarauti, atvirai stojo už Pakto priimtų sankcijų prieš agresorių neprivalomą pobūdį; gi šitas potvarkis, šimtais kartų pastebėta, sudaro visos kolektyvinio saugumo sistemos esmę, be kurio tarptautinė Ženevos institucija nustoja savo buvimo pateisinimo.)

Didžiosios ir mažosios galybės labai siekė pasinaudoti Tautų Sąjunga, užuot jai tarnavusios, ir, kaip dažnai būna, egoistiškai suprastas reikalas pasidarė blogas patarėjas. (Apie Tautų Sąjungos nepasisekimo priežastis ir kaip reikia statyti problemą, norint rasti išsprendimą, žr. mano straipsnį — „Etat, Communauté internationale et Société des Nations“ žurnale „Revue de Métaphysique et de Morale“, 1937 m. p. 493—526.)

Nei taika, nei socialinė pažanga negali realizuotis automatiškai: tai būtų pernelyg patogu; teisingu pasakymu, abi yra nuolatinė kūryba, reikalaujanti ištvermingų pastangų. Kaip bendrajam tautiniam labui reikėjo teisiškai apriboti žmonių laisvę valstybėje, taip dabar, kai valstybės turi nuolatinį santykių ir sudaro visuomenę, bendrajam tarptautiniam gėriui reikia apriboti valstybinę laisvę — suverenumą. Valstybės, trokštančios teisinio režimo — o jų daugiausia, net Europoje — turi susijungti prieš piktadares ir išdidžias valstybes, kurios pasitiki savo materialine jėga ir organizacijos pranašumu. Tik šitaip, panaudojus viešąją jėgą silpnajam neteisingai grasomam gelbėti, atsiras pozityvi tarptautinė teisė, kaip dabar kad jau yra pozityvi tautinė teisė.

Čia ne techninis klausimas, kaip kartais sakoma — teisininkai labai gerai žino, kurie yra pozityvūs tautų teisei vykdyti — bet, pirmiausia, moralinis klausimas, iš vienos pusės, ir charakterio, energijos — iš kitos.

Kiek tat liečia šį būtiną moralės ir valios išikišimą, labiau negu bet kada pasitvirtina reikalas grįžti į tvirtus religinius įsitikinimus. Net šiuo metu Prancūzijoje matyti radikalių valstybės vyrų, išsigandusių dėl smukimo didumo ir jo augimo ritmo, kurie siūlo sąjungą su katalikų Bažnyčia, priešininke iš prigimties bet kokios totalistinės valstybės, drįstančios savo piliečiams uždėti besąlyginio paklusnumo priesaiką kiekvienam gautam įsakymui. Šios rūšies pretenzijos iš tikro yra tiesiai priešingos visai krikščionybei, tiek protestantizmui ir stačiatikybei, tiek katalikybei. Kai likusios šiai idėjai ištikimos tautos (o tokių yra visame pasaulyje) visuomet reikalauja, kaip Viduriniais amžiais Europos tautos kad darė dėl krikščionybės principų, dermės su šia bendrąja morale, kad jų valdžios gyventų šia morale, o ne vien savo laikinu interesu, tuomet teisininkai ir diplomatai galės sėkmingiau suredaguoti tarptautinės bendruomenės naują socialinį Paktą, kuris, saugojamas, užtikrins jai ir jos visiems nariams didžiausią gėrį.

¹ F. Nitti, „La désagrégation de l'Europe“, p. 153.

² Kai kurie publicistai ir teologai nenori priimti aiškinimo, kad politinė visuomenė yra pusiausvyra tarp individualistinio liberalizmo ir etatizmo (suprantamo kaip individualinės laisvės arba valstybės teisių egzaltacijos), pusiausvyra, kurią realizuoti siekia dabartinių demokratijų intervencionizmas. Šios trys koncepcijos turi būti atmetos. Vienintelė tikra koncepcija yra organinė, pagal kurią socialinis kūnas yra organizmas, be to, labai ypatingos prigimties, būtent — moralinis organizmas (R. P. Richard Arès, „Catéchisme de l'organisation corporative“, Montréal). Organizmo sąvoka yra tokia plati, ypač prileidžiant moralinius organizmus, kad norint ją galima čia pavartoti. Bet ne mažiau tikra, kad šitas organizmas yra visai ypatingos prigimties. Anaipol neegzistuojamas savaime, kaip fiziniai organai, jis egzistuoja junginyje didesnio ar mažesnio skaičiaus fizinių asmenų — tikrųjų organizmų, bet ne paprastų narvelių — kurie palieka egzistuoti, neištirdami jame ir nenustodami savo asmenybės (kurios niekad neturėtų žmogaus kūną sudarą narveliai). Tokiu būdu atsiradimas ir išlaikymas pilietinės visuomenės sudaro pusiausvyrą, ir net dvigubą: pirmiausia, tarp teisių ir reikalavimų fizinių asmenų ir antrinių kolektyvų, kurių visuma sudaro valstybę; paskui, tarp teisių valstybės piliečių ir pačios valstybės, naujo moralinio asmens, pasirodančio virš jų kontroliuoti jų pastangoms ir vesti į tą patį tikslą. Žr. Vareilles — Sommieres, „Les principes fondamentaux du droit“, p. 171, tęsin. 191. N. 1, kur labai gyva kritika nukreipta prieš Alfred Fouillée, kuris pilietinėje visuomenėje mato tik susitarimo organizmą.

³ „Sielos nemirtinguma idėja yra eksperimentinė idėja“, cituoja Jacques Chevalier, „La vie morale et l'au — dela“, p. 173.

Dr. Ant. Ramūnas: Federalistinė valstybė

4 J. Daujat, „Orientations“, 1937, p. 33.

5 Žr. Tomo Akviniečio, „Summa theol.“, 2a 2ae, kl. 57, Str. 1 ir Del Veechio, „Justice, Droit, Etat“, p. 34 c ir t.

6 Dėl jėgos būtinumo tarptautinėje teisėje sutaria visi publicistai, nusiteikę prieš karą. Pvz. Georges Scelle, „La Paix par le droit“, 1938 m. sausio mėn., 12 p. sako: „Viena teisė neduoda taikos; teisei tarnaujanti jėga yra vienintelis taikos laidas.“ Ir T. Fessard, „Nouvelle Revue Théologique.“ Lonvain, 1938 m. sausio m 5. „La Justice internationale“ 15 p. nurodo būtiną skirtumą tarp jėgos — prievartos (ji pasmerkiama) ir jėgos-galios. vykdant tvarką.

7 Str. rašytas 1938 m. Vertėjas.

9 Taip atvirai darė kai kurie vokiečių teisininkai, nacional-socialistinio režimo vardu, būtent Schecker, kuriam tarptau-

tinė teisė yra tik vokiečių teisės, vokiečių užsienio teisės, dalis.

10 Prisiminkime energingą popiežiaus Pijaus XI vokiečių valdžios elgesio pasmerkimą enciklikoje — „Mit brennender Sorge“, 1937 m. kovo 14 d. Tuo metu Romos parapijose išdalintas biuletenis, svarbių popiežiaus kalbų atgarsis, sako šitaip: „Bažnyčia trokšta, kad tikintieji būtų tiksliai painformuoti apie naująją stambeldybės rūšį, kuri graso krikščioniškąją Europą nuvesti į kraštutiniausią apostaziją ir barbarybę. Krikščionims žmogus yra vertingas ne tik dėl to, kad jis aukštas ar šviesus, bet dėl savo sielos kilnumo. — Naujoji kraujo religija tegali sėti neapykantą, karą ir persekiojimą.“ — Truputį vėliau, 1938. 4. 13., Seminarijų ir Universitetų Kongregacija paskelbė savotišką naują Syllabus, pasmerkiantį 8 pagrindinius rasizmo tvirtinimus.

Vertė S. G.

DR. ANT. RAMŪNAS

FEDERALISTINĖ VALSTYBĖ

Turinys

I. Federalizmo išorinis veidas: 1. Federalistinei Europai organizuoti sąjūdžiai: a) R. N. Coudenhove-Kalergi Paneuropos Unija. b) W. Churchillio Jungtinės Europos Komitetas. c) Europos Federalistų Unija. d) Jungtinės Europos Sąjūdžiui Koordinuoti Tarptautinis Komitetas e) Katalikų pastangos bei vaidmuo federalistinės Europos organizavime: Tarptautinis Socialinių ir Politinių Mokslų Institutas. f) Marshallo planas ir Vakarų Unijos gimimas. 2. Federalistinei pasaulio valstybei organizuoti sąjūdžiai: a) Jungtinio Pasaulio Federalistai U.S.A. valstybėse. b) E. Reves ir jo „Taikos Anatomija“. c) Pasaulinės Federalistinės Vyriausybės Pasaulinis Sąjūdis ir jo priimtas Osborne planas. d) Ekumeninės Tarybos ir J. F. Dulles vaidmuo jungtinio pasaulio organizavime.

II. Federalizmo vidinis veidas: 1. Federalizmo esmė: a) Kas nėra federalizmas: federalizmo atsiejimas nuo marksistinio internacionalizmo, kosmopolitizmo, unijos ir kitų sąvokų. b) Kas yra federalizmas: federalizmas kaip priešingybių sutaikinimo metodas mąstyme ir gyvenime. c) Federalizmas kaip personalistinė gyvenimo tvarka. 2. Federalistinio principo taikymas valstybiniame gyvenime: a) Federalistinis valstybės supratimas sąryšyje su kitais pagrindiniais valstybės supratimais: teokratinis, materialistiniu, individualistiniu, socialistiniu. b) Federalistinis politikos, kaip meno ir kaip mokslo, supratimas.

Federalizmo veidui susidaryti paliestina ir panagrinėta: 1. Federalizmo išorinis veidas. 2. Federalizmo vidinis veidas. Paliesti federalizmo išorinis veidas reiškia: pažvelgti į federalizmo įvairius, gausius sąjūdžius, kurie gaivalingai reiškiasi nūn Europoje ir visame pasaulyje. Dėl tos tai priežasties pirmoji mūsų rašinio dalis — informacinio pobūdžio, mes ją laikom reikalinga dėl to, kad mūsų spaudoje federalizmo klausimu beveik nieko nebuvo rašyta. Panagrinėti vidinis federalizmo veidas reiškia: pažiūrėti, kas jis esmėje yra ir ko jis siekia. Antros mūsų rašinio dalies tikslas kaip tik ir yra paliesti federalizmo bei federalistinės valstybės pagrindus.

Išvalgiausi šių dienų protai, — galima sakyti be išimties, — lygiai kaip ir vadovaujantys atsakingi valstybininkai, federalizme mato vienintėlį Europos ir pasaulio išgelbėjimą. Taip, sakysime, prancūzų įžymus filosofas Jacques Maritain, nagrinėdamas nūdieninę Europos padėtį, prieina išvada: „Vienintėliai galimas klausimo išsprendimas yra: Europos lygiai kaip ir Vokietijos suvienijimas federalistiniais pagrindais.“ Gi katalikų rašytojas François Mauriac sušunka: „Arba federalistinė pasaulio valstybė arba pasaulio žuvimas!“

Mums lietuviams federalizmo mintis anaipol nėra svetima. Ją kėlė, jei ir ne visumoje, tai tam tikrais aspektais, prof. M. Römeris, prof. K. Pakštas, O Milašius, dr. Br. Kazlauskas (Entente Baltique). Pirmoj vietoj minėtinas lietuvių tautos filosofas ir pedagogas prof. St. Salkauskis, išbylojęs mums daug giliaprasmių minčių, kurios, visuomoje suėmus, stovi federalizmo ženkle.

Šiuo rašiniu manom ne išsemti, bet tik iškelti ir atkreipti dėmesį į tokį aktualų ir sudėtingą šių dienų klausimą.

Federalizmo išorinis veidas

Federalistinei Europai organizuoti sąjūdžiai

a) Vienu iš ryškių federalistinės Europos minties pradininkų paprastai yra laikomas grafas

Richard Nikolaus Coudenhove-Kalergi, dar po pirmojo pasaulinio karo, būtent, 1923 m. Vienoje įsteigęs Paneuropos Uniją, sueidamas į tiesioginį kontaktą su ano meto vadovaujančiais valstybininkais kaip Aristide Briand'u, Stresemann'u ir su pačia Tautų Sąjunga. Šios unijos tikslas turėjo būti Europos žemyno tautų suvienijimas užsienio politikos ir ūkio požiūriu, kiekvienai tautai, didelei ar mažai, išlaikant savo nepriklausomybę ir kultūros savitumą. Coudenhove-Kalergi raštai (Pan-Europa. Wien-Leipzig 1924. Los vom Materialismus. Wien-Leipzig 1931. Stalin und Co. Leipzig-Wien 1931. L'homme et l'Etat totalitaire. Paris 1939. etc.) yra nukreipti prieš Sovietų Sąjungą. Po Austrijos prijungimo Paneuropos minties vėliavnešys emigravo Šveicarijono, paskui Amerikon, dirba dabar New Yorke kaip istorijos profesorius ir Paneuropos seminaro vedėjas, visa savo siela yra atsidavęs Paneuropos idealui ir jo įgyvendinimui. Coudenhove-Kalergi jau 1922 metais buvo sušaukęs Paneuropos kongresą, iki antrojo pasaulinio karo jis buvo sušaukęs dar du tokius kongresus: vieną Berlyne 1930 metais, o antrą Bazelyje 1932 metais, bet tik tai nuo 1947 metų pavasario, įvykus galutiniam tarptautinės politikos lūžiui, jis griebėsi priemonių savo skelbtas idėjas praktiškai įgyvendinti: visų pirma, 4000 Europos parlamentarų jis išsiuntinėjo anketas, atsiklausdamas, ar jie pasisako už Europos jungtines valstybes. 1800 atsiklaustųjų atsakė: „Taip“. Po to 500 šios grupės parlamentarų, susirinkę Gstaade, Šveicarijoje, įkūrė Parlamentarinę Uniją. Buvo nutarta šių (1948) metų rugsėjo mėnesį sušaukti Interlakene (Šveicarijoje) šios unijos konferenciją, kurios tikslas — išdirbti europinei federacijai konstituciją.

b) Antras ryškus federalistinės Europos minties skleidėjas ir kovotojas dėl jos įgyvendinimo yra Winstonas Churchillis. Jau 1943 metais jis kėlė federalistinės Europos idėją. 1946 m. rugsėjo mėn. Zūriche pasaktyoje kalboje jis metė šūkį: „Europa, susivienyk.“ Tų pačių metų lapkričio m. 11 d. jis išdėstė jungtinės Europos koncepciją žemuosiuose rūmuose, užimdamas griežtai antisovietinę liniją. Gi 1947 metų sausio mėnesio 16 d. Churchillis galutinai perėjo į veiksmą: įkūrė Jungtinės Europos Komitetą (United

Europe Committee), duodamas pradžia naujam federalistinės Europos sąjūdžiui ir įtraukdamas į jį daugelį žymių Anglijos asmenybių: Viktorą Gollancz, prof. Gilbertą Murray, Russellį, Nottinghamo vyskupą Eduardą Ellis ir t. t., jų tarpe nemažai ir dvasininkų tiek iš anglikonų, tiek iš katalikų bažnyčios.

Bendrai pasakytina: Winstono Churchillio asmenybė nūn yra tarsi koks „smegenų trestas“, į kurį susibėga ir iš kur išeina politinės ir diplomatinės akcijos federalistinei Europai organizuoti sudėtingi siūlai. Anglijos liūtas pabudo ir ūmai pašoko, pajutęs savo ir Europos gyvybei tiesioginę grėsmę.

Churchillio vaidmuo jungtinės Europos organizavime ypatingai sustiprėjo nuo pereinamųjų metų pabaigos ir šių metų pradžios, kada tarpiškai, t. y. per savo žentą Duncan Sandys, jam pasisekė faktiškai perimti paties vyriausiojo jungtinei Europai organizuoti organo, būtent — Jungtinės Europos Sąjūdžiui Koordinuoti Tarptautinio Komiteto vadovavimą.

Kaip Churchillis, taip ir kiti britų imperijos valstybininkai — Edenas, Attlee, Bevinas, Mackenzie King pasisako už Europos federaciją.

Coudenhove-Kalergi ir Churchillis yra užėmę griežtai antisovietinę liniją. Kairiausias Darbo partijos sparnas, tuo nepatenkintas, įkūrė Europos Jungtinių Valstybių Komitetą.

Šalia Churchillio Jungtinės Europos Komiteto Anglijoje dar veikia Federalinė Unija (Federal Union), turinti ir savo organą: „Federal News“. Unijos vyriausia būstinė yra Londone (20 Buckingham Street, Strand, London W.C. 2).

c) Šalia prieškarinio Vienos ir pokarinio Londono federalistinės Europos sąjūdžio židiniais yra Ženeva, tapusi dažna tarptautinių susitikimų vieta, ir, be abejo, Paryžius, kurį būtų galima pavadinti Europos smegenimis. Victor Hugo, dar 1868 metais pranašavęs federalistinės Europos gimimą XX amžiuje su jos sostine — Paryžiuje, yra pasakęs: „Kitur yra kalami ginklai, gi Paryžius yra idėjų kalvė.“ Tuoju po antro pasaulinio karo federalistiniai sąjūdžiai ėmė rodytis ir reikštis visose Europos valstybėse — Prancūzijoje, Belgijoje, Olandijoje, Italijoje ir kitur, kai kur žymia dalimi išėję iš rezistencijos sąjūdžių. Belgijoje veikia Nepriklausomoji Europos Bendradarbiavimo Lyga, buvusio ministerio pirmininko Paul von Zeeland vadovaujama, Olandijoje — Europos Akcija, Šveicarijoje — Europos Unija, Italijoje — Europos Federalistų Sąjūdis, Prancūzijoje veikia, plačiai pasireikšdami, ištisa eilė federalistinių sąjūdžių, sąjungų, komitetų. Prancūzijoje federalistinės Europos šalininkų tikrai netrūksta. Čia paminėtinos tokios figūros kaip: Edouard Herriot, radikalų vadas ir Antrųjų Rūmų pirmininkas, buvęs ministeris pirmininkas P. Ramadier, buvęs ministeris pirmininkas P. Reynaud, Maurice Schumann, Jean Larmeroux, Tarptautinės Politinių Mokslų Akademijos pirmininkas, Paryžiaus arkivyskupas kardinolas Suhard, ypatingai išpopuliarėjęs dėl savo ganytojinio rašto „Bažnyčios pakilimas ar nuosmūkis“ (Essor ou déclin de l'Eglise), Tulūzos arkivyskupas kardinolas Saliege, Jaques Maritain, François Mauriac, Paul Rivet, Žmogaus

Muziejaus direktorius, André Malraux, skelbiantis „Atlanto kultūros“ atėjimą, nūn tapęs de Gaulle dešiniąja ranka ir tt., ir tt.

Prancūzijoje veikiančios federalistinės sąjungos, toliau federalistinės sąjungos — Olandijoje (Europos Akcija), Belgijoje (Europos Unija), Italijoje (Europos Federalistinis Sąjūdis, Europos Unijos Sąjūdis) ir tt. 1946 metais rugsėjo m. 21 dieną Hertensteine (Šveicarijoje) susijungė į Federalistinį Europos Sąjūdį. Tų pačių metų gruodžio 15 dieną šis sąjūdis susijungė su Anglijoje veikiančia Federaline Unija į Europos Federalistų Uniją, trumpai žymima trimis raidėmis U.E.F. Unijos šūkis yra: „Jungtinė Europa jungtiniame pasaulyje“ (L'Europe Unie dans le Monde Uni. United Europe in a United World). Unijos būstinė perkelta pernai metais liepos mėnesį iš Paryžiaus, 12 avenue George V, Paris VIII, kur yra Jungtinių Pasaulio valstybių Tarptautinio Komiteto būstinė, į Ženevą (Genève, Palais Wilson). Pirmininkauja šveicaras — Henri Genet ir olandas — prof. Dr. Henri Brugmans, sekretoriauja — prancūzas Alexandre Marc (dabar jį pakeitė R. Silva) ir liuksemburgietis Henri Koch. Pernai metais rugpiučio mėnesio 27—31 d. Montreux mieste, Šveicarijoje, įvyko Europos Federalistų Unijos kongresas, kur labai išsamiai ir turiningai paskaitą federalizmo klausimu skaitė Denis de Rougemont, vienas iš žinomiausių šveicarų žurnalistų, rašytojų ir nūdieninio egzistencializmo šulų. Gyva atgarsį sukėlė šių metų kongresas, įvykęs lapkričio mėn. 7—12 d. Kongreso dalyvius priėmė popiežius ir pasakė jiems gilia, išpūdingą kalbą.

Europos Federalistų Unija kurią laiką svyravo ar net priešingai buvo nusistačiusi g. afo Coudenhove-Kalergi ir W. Churchillio federalistinės Europos koncepcijai, bet ilgainiui, kaip tuoj matysime, tą nusistatymą pakeitė.

d) Pereinamųjų metų gruodžio mėnesį įvyko federalistinių Europos sąjūdžių didelės istorinės sutuoktuvės; būtent: Europos Federalistų Unija susijungė su Churchillio Jungtinės Europos Komitetu, su Jungtinės Europos Prancūziškąja Taryba, Edouard Herriot vadovaujama, ir Nepriklausomąja Europėjinio Bendradarbiavimo Lyga, belgo Paul van Zeeland vadovaujama, į Jungtinės Europos Sąjūdžiui Koordinuoti Tarptautinį Komitetą (International Coordinating Committee of the Movement for United Europe). Šis organas tvarko, koordinuoja federalistų veiklą mūsų žemyne, siekiant vieno ir to paties tikslo: Federalistinės Europos Komiteto pirmininku yra buvęs ministeris Duncan Sandys, W. Churchillio žentas, o sekretoriumi — Dr. Retinger, giliai persiėmęs taikos bei teisingumo idealų įgyvendinimo dvasia, užmezgęs ryšius su vadovaujančiomis asmenybėmis Europoje ir pasaulyje.

Jungtinės Europos Sąjūdžiui Koordinuoti Tarptautinis Komitetas š. m. gegužės mėn. 7—10 d. Hagoje buvo sušaukęs kongresą, kur dalyvavo apie 800 delegatų iš įvairių Europos šalių. Didžiosios Britanijos delegaciją sudarė apie pusė šimto žymių veikėjų su Churchilliu ir Edenu priešakyje, prancūzų delegacijai vadovavo buvęs ministeris pirmininkas P. Ramadier, Belgijos delegacijai buvęs ministeris pirmininkas Paul

van Zeeland. Garbės svečių tarpe matėsi aukštų valstybininkų, diplomatų, popiežiaus nuncijus ir kiti.

Kongreso spiritus movens buvo W. Churchillis. Buvo iškelti bei formuluoti reikalavimai, kad jungtinė Europa eitų prie muitų unijos, prie bendros valiutos, bendros vieningos įstatimdavystės ir tt. Vienas iš raktinių klausimų, kurie stovi Europos federalistų pačiame dėmesio centre, yra pokarinės Vokietijos klausimas, nes kol ši mūsų dabar sergančio žemyno vieta pūliuos ir nebus gydoma, tol ir federalistinės Europos organizavimas bus vargiai įmanomas. Dėl tos tai priežasties Europos federalistai į savo bendrąją veiklą yra įtraukę ir vokiečius. Federalistinių sąjūdžių Vokietijoje buvo ir yra ne vienas. Pereitų metų rugpiūčio mėn. 1 d. šie penki sąjūdžiai: 1. Federalistinės Europos Unijos Vokiečių Lyga su būstine Schwerte (Rūro krašte), 2. Europos Akcija su būstine Stuttgarte, 3. Paneuropos Unija su būstine Hamburge, 4. Europos Unijos Lyga su būstine Munchene, 5. Jungtinių Europos Valstybių Lyga su būstine Ascheberge susijungė į Europos Sąjungą su būstine Hamburge. Tik Europos Unija, veikianti Munchene-Gladbache, kuri laiką stovėjo nuošaliai ir į šį sutelktinį sambūrį neįsijungė, kol pagaliau pereitų metų lapkričio mėn. 20 d. įvyko ir čia santuoka: Europos Unija prisijungė prie Europos Sąjungos, bet už tai visam sambūriui turėjo būti duotas pirmosios vardas, būtent: Europos Unija, kuri įeina kaip viena sąstatinių dalių bei vienetų į tarptautinę federalistinės Europos sąjūdį. Unijai, kurios būstinė München, Gräfel-fing, Reginpertstr. 2, priklauso tokie asmenys kaip: Bavarijos ministeris pirmininkas dr. Hans Ehard, universiteto rektorius prof. A. Wenzl, ministerio pirmininko pavaduotojas dr. Wilhelm Högner, tarptautinio garso fizikas ir matematikas prof. Sommerfeld ir kiti. Pirmininkas — dipl. inž. J. C. Berringer.

e) Federalizmo idėjų skleidime ir giliname katalikai užima ypatingą vietą. Jau Konstantinas Frantz, vienas iš federalizmo šulų, yra pastebėjęs, kad federalizmas savo esme yra ne kas kita kaip krikščionybės principų pritaikymas valstybiniame gyvenime. Federalizmas yra krikščionybės į pasaulį atsuktas veidas, teigė Frantz. Federalizmo mokslo pagrindėju neveltui laikomas šv. Augustinas, „Civitas Dei“ autorius. Dėl tos tai priežasties ir nenuostabu, kodėl ši idėja jau nuo šv. Augustino laikų turėjo ir turi tiek daug šalininkų katalikų tarpe.

Vienu iš naujausių federalistinio sąjūdžio Europoje židinių laikytinas Tarptautinis Socialinių ir Politinių Mokslų Institutas (Institut International des Sciences Sociales et Politiques), įkurtas Freiburge po pastarojo pasaulinio karo ir vadovaujamas ekonominių mokslų profesoriaus Eugène Bongras. Šis institutas jungia po savo sparnu atstovus iš įvairių šalių. Tikslas — iš esmės gilintis į ekonominius, socialinius, politinius mokslus krikščionybės mokslo šviesoje, turint prieš akis federalistinės Europos organizavimo neatidėliojamą reikalą. Pereitų metų spalio m. 6—9 d. įvyko pirmas šios tarptautinės institucijos kongresas. Čia buvo susirinkę katalikų federalistai iš įvairių

kraštų svarstyti klausimą: „Krikščioniškoji socialinė filosofija ir federalizmas.“ Po nuodugnaus pastatytojo klausimo apsvarstymo bei išgvildenimo buvo prieita išvada, kad katalikams visomis pastangomis yra remtinas ir sveikintinas federalizmas, kad visom pastangom yra remtina ir sveikintina mintis organizuoti federalistinę Europą, kaip būsimą pasaulinės federacijos narį, nes tai vienintelis kelias organizuoti pasaulio taiką. Antras šios dėmesio vertos tarptautinės institucijos kongresas įvyko šių metų kovo mėn. 31 d. — balandžio mėn. 4 d. Regensburge, kur buvo svarstomas federalistinės Vokietijos klausimas. Dalyvavo mokslininkai bei valstybininkai iš įvairių šalių — Anglijos, Prancūzijos, Šveicarijos, Italijos, Ispanijos, Austrijos, Argentinos ir, žinoma, Vokietijos. Konferencija priėjo išvadą, kad federalizmo principai yra pagrindas pasauliui organizuoti tiek ūkiškai, tiek politiškai. Tai raktas į taiką. „Federalistinė Vokietija federalistinėje Europoje“, — šitokia vedamoji mintis raudonu siūlu driekėsi per visus šios konferencijos darbus ir tų darbų išdavus. Ypatingą išpūdį šios konferencijos dalyviams padarė Bavarijos ministerio pirmininko dr. Hans Ehard kalba, iškelianti federalizmą kaip vienintelį ateities kelią Vokietijai.

Iš to, kas aukščiau pasakyta, gali būti supranta, kodėl dabartinė visų kraštų katalikiškoji spauda stovi federalistinės minties ženkle. Kai kurie laikraščiai bei žurnalai kaip, sakysime, „Fédération. Revue de l'Orde Vivant“, „Neues Abendland“, „Frankfurter Hefte“, „Rheinischer Merkur“, „Les Documents“, „Catholic Herald“, „Tablet“ ir kiti skiria pirmąją vietą ir svarbumą šiam klausimui.

f) Briuselis, 1948 m. kovo mėn. 17 d.: šitoji štai data paliks viena iš svarbiausių europėjinio federalizmo istorijoje, nes tą tai dieną gimė V a k a r ų U n i j a, kaip pradinė užuomazga naujai organizuojamam ūkiniam, politiniam, kultūriniam kūrinii: Federalistinei Europai, kurios vaidmuo bei paskirtis, britų bei prancūzų politikų manymu, yra tapti „trečiaja pasaulio jėga“ tarp eurazinių Rytų iš vienos pusės ir Amerikos iš antros.

Ne kas kitas, o Marshallo planas yra šio neseniai gimusio kūdikio, būtent Vakarų Unijos, kūmas. Bolševizmo grėsmė buvo, be abejo, tas veiksnys, kuris federalistinės Europos organizavimą pagreitino ir dabar verčia anglosaksus nedelsiamai veikti, organizuojant nūn vad. Atlanto Paktą. Prancūzų rašytojas François Mauriac, kalbėdamas katalikų tarptautinėje konferencijoje, raudonojo totalizmo grėsmę prilygino islamo bei arabų grėsmei, kuri, tarsi tas Damoklo kardas, kybojo viršum viduramžių žmonijos, neduodama jai ramybės.

Ar Vakarų Unijos gimimas, pasirašant paktą tarp Anglijos, Prancūzijos ir Benelux valstybių, yra jau Europos federalistų siekių bei ilgesių jeigu ne visiškai, tai bent dalinis išsipildymas? Toli gražu ne. Federalistams, kaip mes pamatysime antroje šio rašinio dalyje, federalistinės Europos kūrimas nėra tai valstybių vien ūkinė, politinė, militarinė unija. Federalizmą jie supranta daug giliau. Vien institucijų, sutarčių, nuostatų,

einančių iš viršaus, pagalba niekas tautos, o juo labiau tautų, gyvenimo neatnaujino ir neatnaujins. Savaiame suprantama, kad federalistai nepa-neigia išorinių veikimo priemonių, bet jie giliai yra įsitikinę, kad šalia taikos organizavimo iš-viršinėmis priemonėmis būtina turi eiti taikos organizavimas žmonių širdyse, protuose ir valiose. Dėl tos tai priežasties federalizmas jiems ir yra visų pirma dvasinio žmonijos atsinaujinimo są-jūdis, o ne protokolų rašymas, popierinių sutarčių sudarinėjimas, konferencijų šaukimas ir tt. Profesorius Robert Wilbrandt pabrėžia: tik Dangaus Karalystės idealą realizuodami savyje, mes galė-sime priėti prie federalistinės pasaulio valstybės idealo įgyvendinimo. (Prof. Robert Wilbrandt, *Aufbruch zum Weltbundesstaat*. Stuttgart, 1947, 77—80 psl.) „Europa — tai pasaulio smegenys“, — pasakė Denis de Rougemont. Ji gyvena tūkstant-metinė žmonijos patirtimi ir dvasiniais lobiais. Jeigu pasaulio smegenys nesugebės patys savyje įsivesti tvarkos, tai sunku to bus laukti ir kitur. Dėl to nuo federalistinės Europos kūrimo pasi-sekimo ar nepasisekimo gali priklausyti ne tik federalistinės pasaulio valstybės sukūrimas, bet ir iš viso žmonijos likimas. „Jeigu su Europa blogai, su viskuo blogai. Jeigu Europos problema gali būti išspręsta, yra vilties, kad ir visos kitos problemos taip pat gali būti išspręstos“, — pa-brėžia W. Churchillio bendramintis ir bendradar-bis Walter Layton. (F. L. Josephy, *Europe — the Key to Peace*. London 1944. 1 psl.)

2. Federalistinei pasaulio valstybei organizuoti sąjūdžiai

a) Jeigu anglai iš visų jėgų griebėsi organizuoti Vakarų Europos uniją, galvodami į tą planą ateityje įtraukti ir Afriką ir pastaruoju metu vis labiau iškeldami vad. „Eurafrikos“ bei „Atlantropos“ mintį, tai amerikiečių užsimojimais siekia daug plačiau: pagrindinis siekinys, į kurį yra nukreiptos Amerikos pastangos, yra jungtinio pa-saulio (United World) ir pasaulinės vyriausybės (World Government) organizavimas. Jeigu mūsų, europiečių, šūkis yra „Jungtinė Europa jung-tiniame pasaulyje“, tai amerikiečių priešingai: „Jungtinis pasaulis su jungtine Europa.“ Ato-minės bombos šešėlyje vyksta pasaulinio, globa-linio masto jėgų persigrupavimas. Suvienytoji Europa anglosaksams yra tik dalinis siekinys. Tuo pačiu metu, kada Paryžiuje vyko šešiolikos Vakarų Europos valstybių atstovų konferencija, turinti tikslu tiesti ūkinius bei politinius pagrindus Vakarų Unijai, Kolumbijos sostinėje Bogotoje vyko dvidešimt vienos Amerikos žemyno valstybių konferencija, kur buvo svarstomi Panamerikos Unijos ūkiniai, politiniai, militariniai klausimai. Panamerikos Unijos užuo-mazga yra dar ankstyvesnė negu Vakarų Unijos, būtent: 1947 metų rugsėjo mėnuo, Rio de Janeiro. Jeigu dar turėsime galvoje, kad pastaruoju metu kaskart vis garsiau pradedama kelti Panazi-jos bei Rytų Unijos klausimas (Pandit Nehru, El Omari, Ali Jinnah), tai ir turėsime sau prieš akis tuos tris ūkinių, politinių, militarinių

jėgų magnetinius laukus, į kur yra sukonzentruo-tas visas dėmesys anglosaksų valstybininkų ir pirmoje vietoje Amerikos federalistų, pasirinkusių ne tiek mūsų, t. y. europiečių, šūki: „Jungtinė Eu-ropa jungtiniame pasaulyje“, bet greičiau prie-šingai: „Jungtinis pasaulis su jungtine Amerika, Europa ir jungtiniais Rytais.“

Sąjūdis dėl federalistinės pasaulio valstybės atrodo šiandien dar stipresnis ir turintis daugiau savo šalininkų, negu sąjūdis dėl federalistinės Europos, kuri, kaip matom, tegu ir labai sunkiai, bet pamažu virsta kūnu. Po pastarojo karo Jung-tinėse Amerikos Valstybėse atsirado keliasdešimt su viršum sambūrių, kovojančių žodžiu, raštu ir pagaliau konkrečiais žygiais dėl federalistinės pa-saulio valstybės įgyvendinimo. Savo kovingai veiklai sustiprinti, įtakai padidinti ir pasistaty-tam tikslui greičiau pasiekti šie sambūriai pra-dėjo grupotis į stambesnius organizacinius vie-netus. Taip konferencijoje, įvykusioje pereinū metų vasario 21—23 dienomis Asheville mieste (Šiaurės Karolinoj), šeši sambūriai susijungė į vieną, pasivadindami Jungtinio Pasaulio Federa-listais. Šio sutelktinio sąjūdžio būstinė — New Yorke (World Government House, 31 East 74 Street, New York 21). Vadovaujantys asmenys: santykių mokslų pagrindėjas prof. A. Einstein, senatorius Glen Taylor, Emery Reves ir kiti.

b) Emery Reves, „Taikos anatomijos“ autorius, vienu smūgiu išgarsėjo ne tik Amerikoje, bet ir visame pasaulyje: „Taikos anatomijai“ pasiro-džius, laikraščiai rašė: „Ši knyga bus dvidešimto amžiaus knyga arba to amžiaus iš viso nebus.“ Ir tikrai, nė viena knyga mūsų amžiuje dar nėra turėjusi tokio pasisekimo, taip kad „Taikos ana-tomijos“ pasisekimą būtų galima sugretinti nebent tik su nepaprastu pasisekimu J. J. Rousseau raštu, kurie, kaip koks dinamitas, sprogdino tuometinės santvarkos pagrindus ir ruošė kelią prancūzų revoliucijai. Prancūzų rašytojas André Maurois „Taikos anatomija“ sulygino su Tom Paine veikalais (Common Sense), įkvėpusiais herojinių kovų dėl Nepriklausomybės dvasią, ir su Mrs. Beecher Stowe's veikalu „Dėdės Tomo trobelė“, davusiu stiprų akstiną pilietiniam karui dėl ver-gijos Amerikoje panaikinimo. E. Reves „Taikos anatomija“, lygiai kaip ir jo 1942 m. parašytas „Demokratinis Manifestas“, yra šiandien ne tik akademinų studijų ir diskusijų objektu, bet tekstų knyga ir kaip ir koku vadovėliu — uni-versitetuose, seminaruose, valstybininkų klūbuose, studentų sambūriuose ir tt. Neretai ši knyga esti net pamokslų objektu... Amerikoje yra pasirodę eibės knygų, kurios paliečia ir nagrinėja jung-tinio pasaulio klausimą, bet ir tokias knygas kaip Willkie „Vienas pasaulis“, Clarence Streit „Unija arba chaosas“ Reves savo „Taikos anatomija“ pastatė į šešėlį.

„Taikos anatomija“ pasirodė netrukus po pasta-rojo karo, būtent 1945 m. birželio 13 d. Praėjus metams su viršum laiko, ji tapo tarsi rašyta pa-saulinio federalizmo sąjūdžio charta, žymiai pa-greitinusi šio sąjūdžio veiklos tempą.

c) Jau 1946 metų spalio mėnesį apie 50 federal-istinių Amerikos ir Europos sambūrių susirinko konferencijon Liuksemburge ir susivienijo į „Pa-

Dr. Ant. Ramūnas: Federalistinė valstybė

saulinės Federalistinės Vyriausybės Pasaulinį Sąjūdį“ (World Movement for World Federal Government), o sekančių metų rugpiūčio 17—24 dienomis Montreux mieste, Šveicarijoje įvyko šio sąjūdžio pirmas tarptautinis kongresas, kur dalyvavo ir „Pasaulio Jungtinių Valstybių Tarptautinis Komitetas“. Kongresas vienbalsiai priėmė vadinamą *Usborne* planą. Šį planą sukūrė žemesniųjų rūmų atstovas Henry *Usborne* drauge su dvidešimt keturiais parlamentarais. Planas nustato, kad pasaulinė federacija turi būti suorganizuota iki 1955 metų. Visos pasaulio tautos turinčios būti išjudintos ir mobilizuojamos, kad jos savo keliu vėl judintų savąsias vyriausybes neveiksmingą Jungtinių Tautų Organizaciją paversti į federalistinę pasaulio vyriausybę. Nutarta 1950 metais Ženevoje sušaukti konstitucinį ar steigiamąjį susirinkimą, kuris turės išdirbti būsimai pasaulio federalistinei vyriausybei konstituciją. Konstitucijos projektui paruošti išrinkta komisija iš trylikos pasaulinio garso mokslo vyrų. Pirmininkas — Robert H. *Hutchins*, *Chicagos* universiteto kancleris, žymus Amerikos pedagogas, labai išpopuliarėjęs dėl savo veikalo „*Aukštesnysis ugdymas*“ (1936), kur netiesioginiu būdu griaunami *John Dewey* pozityvistinės pedagogikos pagrindai. Įdomus yra šios komisijos padarytas oficialus pareiškimas dėl būsimo jungtinio pasaulio prezidento: „Jeigu pasaulio prezidento rinkimai būtų įvykę prieš 1948 m. sausio mėn. 30 d., tai būtų buvęs išrinktas *Gandhi*... Jis mirė kaip numatomas pirmas jungtinio pasaulio prezidentas“ (Žiūr. *Dedication to Gandhi*, *Le Monde Fédéré*, Septembre 1948).

Pasaulinės Federalistinės Vyriausybės Pasauliniam Sąjūdžiui pirmininkauja *Jean Larmeroux*, Pasaulio Jungtinių Valstybių Tarptautinio Komiteto, veikiančio Paryžiuje, pirmininkas, sekretoriauja *Tom Griessemer*. Sąjūdis š. m. rugsėjo mėn. 5—11 d. Liuksemburge buvo sušaukęs antrąjį savo metinį kongresą ir nuo šio rudens pradėjo leisti savo organą: „*Le Monde Fédéré*“ (Adresas: *World Movement for World Federal Government*, 3, rue de l'Évêché, Genève).

Tarp federalistinės Europos sąjūdžio centrų iš vienos pusės ir pasaulinės federacijos sąjūdžio centrų anglosaksų kraštuose iš antros pusės yra glaudus kontaktas bei artimas bendradarbiavimas. Ryšininčios pareigas eina anglė *Frances L. Josephy*, „Europa-taikos raktas“, „Kodėl Europa turi būti federalistinė“ autorė ir „*Federal News*“ redaktorė.

d) Norint geriau suprasti pasaulinės federacijos sąjūdį ir jo ypatingą pasisėkimą anglosaksų kraštuose, negalima išleisti iš akių vieno labai svarbaus dabar besireiškiančio veiksnio: tai vadinamo ekumeninio sąjūdžio, siekiančio pirmoj vietoj konfesijų bei religijų, o po to tautų, žemynų, kultūrų suartėjimo, bendradarbiavimo. Šio sąjūdžio gyvąjį branduolį sudaro Ekumeninė Bažnyčių Taryba, kuri po šio karo de *Bossey* pilyje, prie Ženevos ežero, įsteigė Ekumeninį Institutą. Ekumeninė Taryba jungia po savo sparnu apie 120 bažnyčių, kur vadovaujama vaidmenį vaidina protestantai. Šiandien, tur būt, nedaugeliui ateina į galvą mintis, kad Ekumeninė Baž-

nyčių Taryba tiek pastarojo karo metu, tiek ir po karo vaidino ir tebevaidina didžiulį vaidmenį anglosaksų politikoje ir kad su šios Ekumeninės Tarybos veikla neatjungiamai siejasi valstybinė veikla vieno asmens, kuris yra laikomas tikroju pradininku ir didžiausiu šalininku *Marshallo* plano, jungtinės Europos bei jungtinio pasaulio, asmens, kuris yra svarbiausias *Marshallo* patarėjas, planų įkvėpėjas ir dešinioji ranka *Thomo Dewey*, *New Yorko* gubernatoriaus, kandidavusio į U.S.A. prezidento postą: *John Foster Dulles*. Atrodo, kad jo veikla, siekianti jungtinio pasaulio ir jungtinės Europos praktiško organizavimo, tikrenybėje pastato šešėlin tokio *Emery Reves* ar kurio kito federalizmo korifėjaus veiklą. *John Foster Dulles* yra autorius svarbių veikalų, nagrinėjančių tarptautinės teisės reformos reikala. Be to, jis yra laikomas vienu iš tų, kurie Amerikoje geriausiai pažįsta visus tiek viešuosius tiek slaptuosius pasaulio ūkio sąryšius. Dar 1941 m. Amerikos Bažnyčių sąjunga buvo išrinkusi komisiją, kurios paskirtis buvo: „studijuoti teisingos ir pastovios taikos pagrindus“. *John Foster Dulles* buvo išrinktas tos komisijos pirmininku. Kaip šios komisijos darbų bei studijų išdava 1943 m. pasirodė spaudoje. „Šeši taikos stulpai“, sukėlę platų Amerikos visuomenės susidomėjimą. 1942 metais pasirodė spaudoj *John Foster Dulles* „*Link pasaulio taikos*“, kur jis nagrinėja pasaulinės vyriausybės klausimą. Kaip Amerikos vyriausybės ir drauge Amerikos bažnyčių atstovas jis dalyvavo *San Francisco* konferencijoje, kurios užsimojimus ir darbus jis vertino kritiškai. 1946 m. *Cambridge* mieste, Anglijoje, Ekumeninė Bažnyčių Taryba ir Tarptautinė Misijų Taryba įsteigė Bažnytinę Komisiją Tarptautiniams Reikalams. *John Foster Dulles* buvo išrinktas jos pirmininku. Komisijos pagrindinis uždavinys — sueiti į tiesioginį ryšį su svarbiausiomis tarptautinėmis institucijomis bei vadovaujančiais valstybininkais, paskatinti juos ir nukreipti juos į pastovios pasaulio taikos bei jungtinio pasaulio organizavimo darbą. Atrodo, kad *Dulles* į jį sudėtas dideles viltis tikrai bus pateisinęs.

Marshallo planas, šio plano pagalba š. m. kovo 17 d. Briuselyje gimusi Vakarų Unija, kaip federalistinės Europos pirmapradinė užuomazga, *Thomas Dewey*, artimo *Dulles* bendraminčio, ryžtingi ir platūs užsimojimai Rytuose ir Vakaruose, — štai tik keletas tų svarbių federalistinės politikos mazgų, kuriuos užgriebė, narpliojo ir tebenarplioja *John Foster Dulles* nematoma ranka.

II. Federalizmo vidinis veidas

1. Federalizmo esmė

Dauguma, kuri nesusijungia į vienybę, yra chaosas; vienybė, kuri nėra priklausoma nuo daugumos, yra beprotybė.

Blaise Pascal.

a) Visų pirma, reikalinga atsieti federalizmą nuo sąvokų, su kuriomis jis ne kartą suplakamas. Federalizmas nesumašytinas ir nesutapdintinas nei su kraštutiniu internacionalizmu bei kolekty-

vizmu, išaugusiu iš materialistinės bei marksistinės pasaulėžvalgos ir paneigiančiu ir asmens ir tautiškumo pradą, nei su kosmopolitizmu, išaugusiu iš racionalistinės bei deistinės pasaulėžvalgos, ir išleidžiančiu iš akių tautiškumo pradą. Federalizmas nesumaišytinas ir nesutapdintinas su „unijos“ sąvoka. Ūkinė, politinė valstybių sąjunga toli gražu dar nėra tai, kas yra vadinama federalistine valstybe. Taip pat pasakytina ir apie anttautinę ar pasaulinę vyriausybę, viską iš viršaus nustatančią, centralizuojančią, jėga vykdančią. Federalizmas neturi nieko bendro su centralizmu ar totalizmu. Atvirkščiai, jis reiškia jo padalinimą ir visišką pašalinimą. Vienas iš žinomų federalizmo šulų, būtent Bazelio universiteto profesorius Adolfas Gasseris, veikalo „Valsčių laisvė kaip Europos išgelbėjimas“ autorius, teisingai pabrėžia, kad federalizmo uždavinys yra įveikti centralizmą visuose jo laipsniuose (A. Gasser, Aufbau von unten oder Zwang von oben, Ein Beitrag zur Frage des Federalismus. Stuttgart 1947. 35 psl.) Federalizmas nėra tai vien sukūrimas „antvalstybės“ (superstate), t. y. tarptautinės bei anttautinės valstybės, turinčios savo tikslu apriboti ar visiškai panaikinti tautinių valstybių suverenumą, tuo būdu sužalojant tautų individualybę, užgniaužiant jų savitą buitį bei savarankiškumą. Federalizmas nėra taip pat ir izoliacionizmas, separatizmas, partikuliarizmas. Ar tai asmeninis, ar tai tautinis, ar tai luominis, ar tai kurios kitos rūšies individualizmas bei egoizmas jam svetimas.

Jeigu federalizmas nėra nei internacionalizmas, nei kosmopolitizmas, nei unitarizmas, nei centralizmas, nei totalizmas, nei partikuliarizmas, tai kas jis? — Šitai statydami klausimą ir ieškodami atsakymo į jį, turime galvoje ne vieną kurį federalizmo aspektą ar vieną kurią jo linkmę, bet integralinį, pilnutinį federalizmą (Žiūr. A. Marc, Le Fédéralisme intégral, L'action fédéraliste européenne, 1947, Nr. 2).

b) Paprastai yra manoma, kad federalizmas paliečia vien tik tarptautinių bei anttautinių santykių sritį, o neliečia vidinės valstybės sąrangos ir jos pagrindų. O tuo tarpu jis kaip tik pirmoj vietoj liečia vidinę valstybės organizaciją ir tik paskui tarpvalstybinę ir antvalstybinę. Dar daugiau, — federalizmas nėra vien politinis principas, nėra tai vien valstybės forma. Friburgo universiteto profesorius Gonzague de Reynold savo knygoje „Šveicarijos apsidūmėjimas“ štai ką sako: „Federalizmas yra daugiau ir kažkas geresnio negu vien tik valstybės forma, negu vien tik valdžios forma; yra tai socialinis principas, yra tai žmogaus ir gyvenimo supratimas. Šis socialinis pradas, šis žmogaus ir gyvenimo supratimas privalo būti kękyvienos valstybės viduje pritaikytas. Valstybės yra įpareigtos gerbti ir skatinti pirmąsias teises ir autonomiją tų pagrindinių socialinių elementų, iš kurių jos pačios susikūrė. Ir šitie socialiniai elementai, kurie istoriniu ir natūraliu keliu sukūrė valstybes, yra šeimos, parapijos, profesinės sąjungos, religinės organizacijos. Jos visos turi teises į federalizmą, t. y. teisę gyventi tegu ir ne separatiniu, bet autonominiu būdu, nes jos yra žmogiškosios bendruomenės celės. Jos visos turi teisę būti pripažintos

kaipo istorinis ir natūralus valstybės organas.“ Vadinasi, federalistinė valstybės bei gyvenimo organizacija prasideda ne nuo viršaus, bet, atvirkščiai, nuo apačios ir būtent, nuo paties pirminio pamatinio gyvenimo koncentro, žmogaus, ir nuo pačių pirminių natūralių bendruomeninio gyvenimo vienetų kaip šeima ir tik po to einama prie tolimesnių, didesnių koncentru, kaip valstybė, žemyninė valstybė, pasaulinė valstybė, o ne atvirkščiai.

Federalizmas naujoj šviesoje pastato ne tik socialinio bei politinio gyvenimo klausimą; jis — visų pagrindinių sričių — ūkinės, kultūrinės, socialinės, religinės — reorganizacijos principas, metodas, raktas.

Federalizmas, kaip jau paties žodžio kilmė pasako (lot. foedus santaryė), yra: priešingybių sutaikinimo metodas mąstyme ir gyvenime. Galima tad kalbėti apie federalizmą kaip naują pažinimo metodą ir apie federalizmą kaip šio metodo pritaikymą. Gi pritaikomas jis gali būti visose gyvenimo srityse, visuose gyvenimo centruose, pradedant pačiais pagrindiniais koncentrais, kaip žmogus, šeima, tauta, ir baigiant pačiais tolimiausiais, kaip visapasaulinė valstybė. Aptardami federalizmą, kaip priešingybių sutaikymo metodą pažinime ir gyvenime, čia pat turime pastebėti, kad priešingybė griežtai skirtina nuo prieštaravimo: pirmoji išreiškia poliaringumo, tarpusavės priklausomybės, papildymo, traukos, įtampos (pvz. jausmasprotas, kūnas-siela, moteriškumas-vyriškumas ir tt.) dėsni, bendrą visiems tikrovės bei būties laipsniams (Žiūr. Heinrich Blendinger, Polarität als Weltgesetz. Tübingen-Stuttgart 1947 ir Romano Guardini, Der Gegensatz 1925), gi antroji reiškia — išskyrimą, kovą, gryną nesuderinamumą, logišką ar realią nesąmonę (pvz. gera-bloga, tiesa-melas, sveikata-liga, gyvybė-mirtis, išmintis-kvailystė ir tt.). Neskyrimas šių dviejų sąvokų priešingybės ir prieštaravimo, jų sumaišymas ar net sutapdinimas, kaip tatai yra padaręs Hegelis ir paskui jo mokinys K. Marksas, yra buvęs ir dar šiandien vis yra didžiausių nesusipratimų šaltinis. Jeigu ieškoti sinonimo bei sąvokos, kuri federalizmo sąvoką padengtų ar būtų su ja artimai gimininga, tai bus, visų pirma, universalizmo sąvoka. Universalizmas, kaip jau pati žodžio kilmė (lot. unum-versum) rodo, išreiškia ne ką kitą kaip vienybę įvairume, vienybę daugybėje; dar daugiau: jis išreiškia ne tik vienybę daugybėje arba pluralizmo principą, bet vienybę visybėje, vienu žodžiu, visavienybės principą. Federalizmas bei universalizmas teigia, jungia, suderina tai, kas yra individualu, savita ar tai pavienių žmonių ar tai įvairių rūšių ir įvairaus laipsnio bendruomeninių junginių gyvenime iš vienos pusės ir tai, kas yra bendra, visuotina ar tai pavienių individų ar bendruomeninių junginių gyvenime iš antros pusės. Būdamas vienybės įvairume bei visavienybės principas, federalizmas išreiškia ketveriopą principą arba dėsni: 1. dalies, arba individualybės, principą, 2. dalių arba įvairumo principą, 3. visumos principą, 4. dalies su dalimi ir dalies su visuma suderinimo, vienu žodžiu vienybės, principą

ir štai kodėl federalizmas užkerta kelią galiams kraštutinumams — 1) dalies principo pertempimui arba individualizmui, 2) dalių principo pertempimui arba partikuliarizmui, 3) visumos principo pertempimui arba totalizmui, 4) vienybės principo pertempimui arba unitarizmui bei centralizmui. Federalizmas bei universalizmas yra visapusiškumo, santykiybės, atsvaros, vidinės lygsvaros principas, yra tai meilės ir taikos principas-dėsnis. Tai tvarkos principas, nes tvarka-tai vienybė įvairume, sako Tomas Akviniėtis. Dėl tos tai priežasties Emery Reves ir randa reikalo pabrėžti: žmoniją gali išgelbėti tikrai universalizmas (The Anatomy of Peace. London 1947. 83 p.). Kaip naujas pažinimo bei mąstymo būdas, metodus, pagaunantis įvairius daiktų bei tikrovės aspektus ir juos sutaikantis, federalizmas žymi šių dienų minties perversmą, žymi santykiybės mokslų principo arba ontologinės bei dialektinės galvosenos išibrovimą į visas mūsų žinijos sritis, gi santykinės arba ontologinės galvosenos pabudimas žymi kartu ir artėjimą prie katalikiškojo universalizmo, prie katalikiybės mokslo, kurį dabar ryškiausiai atstovauja neotomizmas, taip kad prof. Hans Pfeil randa būtiną reikalą pabrėžti: „Kai tuo tarpu dar apie 1900 m. tarp aukštytyn kylančios neoscholastikos ir šalia jos stovinčios filosofijos buvo aršiausias, koks tik gali būti, priešingumas, šandien tarp per tą laiką spėjusios sustiprėti neoscholastikos ir šalia jos stovinčios filosofijos yra nuostabus priartėjimas, dar daugiau: kai kuriuose pagrindiniuose klausimuose sutikimas... Europos tautose vyksta dvasinis perversmas, kokio dar nėra buvę nuo renesanso, gal būt net nuo Karolingų laikų renesanso.“

Ir todėl nieko neturėtų būti nuostabaus, kad tokia enciklika kaip „Quadragesimo anno“, kur federalizmo sąvoka trumpai ir ryškiai yra apibūdinta kaip „subsidiarumo“, t. y. tarpusavės paramos, tarpusavės priklausomybės principas, nūn tampa pamažu rimtų studijų objektu ne vien tik katalikų sociologams, ekonomistams, valstybininkams. Anglosaksų literatūroje federalizmo, universalizmo bei subsidiarumo principas dažnai ir vadinamas „tarpusavės priklausomybės“ principu, principle of interdependence (Plg. E. Reves, The Anatomy of Peace. London 1947. 169 p.). Federalistinį mąstymo būdą „Taikos anatomijos“ autorius vadina kopernišku perversmu, gi senąjį, viena-pusiškąjį galvojimo būdą apibūdina kaip ptolomeizmo liekaną. Taigi federalistinį mąstymo principą pilnai galima pavadinti katalikiybės principu, imant pačią pirmąją ir tikrąją pastarojo žodžio reikšmę (gr. katholon-visybė). Katalikiybė, būdama savo esmėje priešingybių suderinimo, būdama visavienybės (Plg. „Ut omnes unum sunt“, Jon. 17, 20) gyvąsį apsireiškimą, suponuoja ir reiškia drauge ir tam tikro pažinimo, mąstymo bei prie daiktų priėjimo būdą, būtent ontologinį. Aristotelizmas ir tomizmas, kuriais remiasi katalikiybė, tik per nesusipratimą yra siejami su sausu racionalizmu ir dogmatizmu: ne racionalistinis, o ontologinis mąstymo būdas, kurio esmė yra ta, kad jis drauge suima ir suderina įvairius aspektus arba priešingybes mūsų patirties pasaulyje,

tiek tomizmui, tiek ir katalikiybei yra savitas, būdingas, esmingas.

Federalizmas, kaip sakyta, yra ne tik mūsų mąstymo bei patirties principas, bet ir šio principo pritaikymas. Gi federalistinis mąstymo būdas pritaikomas visose srityse — tiek vidinėje valstybės santvarkoje, tiek tarpvalstybinėje, tiek antvalstybinėje, visų pirma gi asmeninėje gyvenimo tvarkoje, nes federalizmas pirmoje vietoje yra naujas žmogaus supratimas, atremtas į Dievo supratimą, ir patys federalistinės santvarkos pagrindai išplaukia iš naujo žmogaus supratimo. Už tat federalizmas, iš pritaikomosios, organizacinės, realinės pusės į jį žiūrint, būtų galima aptarti kaip nūn naujai gimstantis tam tikras gyvenimo stilius bei tipas. Išplaukiantis iš pilnutinio žmogaus ir Dievo supratimo. Šia prasme federalizmas yra terminas išreikšti vienu žodžiu sąvokai, kuri paprastai reiškia keliais žodžiais, būtent: krikščioniškoji demokratija, krikščioniškasis teisingumas, krikščioniškoji politika ir t.t. Prieš kalbant apie federalistinį valstybės supratimą, reikia būtinai kalbėti apie federalistinį, arba ontologinį, žmogaus supratimą, nes ne kas kita kaip tik naujas žmogaus supratimas yra padėtas federalistinio valstybės supratimo, federalistinės valstybės organizacijos pagrindan. Du yra didieji klausimai, patys didžiausi klausimai: 1. kas yra Dievas? 2. Kas yra žmogus? Nuo atsakymo į šiuos du klausimus priklauso visi kiti atsakymai. Taip pat atsakymas į politinius klausimus. Tie du klausimai ir atsakymai į juos yra pirmapradiniai, visi kiti klausimai ir atsakymai — išvestiniai. Politinė problema yra antropologinė problema.

c) Jeigu imsime nūdienius antropologijos mokslus, tai į klausimą - kas yra žmogus? - gausime šiuos vienas kitam visiškai priešingus atsakymus, šiuos priešingus, kaip ugnis ir vanduo, žmogaus supratimus.

1. Grynai materialistinį žmogaus supratimą, išieties tašku imantį juslinę, daiktinę, medžiaginę žmogaus prigimtį pusę, vadinasi kūną, ir tą medžiaginę kūninę prigimtį pusę absoliutinantį, taip kad galutinėje pasėkoje siela yra tik išvestinė medžiagos forma.

2. Grynai idealistinį, racionalistinį supratimą, kuris žmogaus klausimo aiškinimo pagrindan deda išimtinai sielą, taip kad galutinėje pasėkoje iš žmogaus nieko daugiau nelieka, kaip tik siela su racionalinėm, logiškom galiom, o pats pasaulis yra tik mūsų sąmonės, mūsų mąstymo padaras.

3. Grynai irracionalistinį, voliuntaristinį supratimą, žmogaus klausimo aiškinimo pagrindan dedantį išimtinai dvasią, t. y. veikimo, tapsmo, siekimo, poveržių, apraiškų pasaulį, taip kad galutinėje pasėkoje iš žmogaus nieko daugiau nelieka kaip valia su savo drumsčiais, irracionaliniais, pasamoningais poveržiais, ir pats pasaulis yra tik valia.

4. Grynai egzistencialistinį supratimą, kuris žmogaus klausimo aiškinimo ir išsprendimo pagrindan deda išimtinai egzistencijos, atseit gyvatos, pradą, išleisdamas iš akų visus kitus žmogaus prigimtį aspektus. Ir taip, jeigu materialistas suveda žmogų į kūną ir daiktybę, į būtį, tai idealistas, racionalistas suveda žmogų į sielą, į esmę, irracionalistas suveda žmogų į dvasią, į veiksmą, į

tapsmą, egzistencialistas suveda žmogų į egzistencijos, į gyvatos principą. Kuris iš jų dabar turi tiesą — materialistas, idealistas, irracionalistas ar egzistencialistas? Atrodo, kad materialistas Marksas, idealistas Hegelis, irracionalistas Nietzsche ir egzistencialistas Kierkegaardas ar Dostojevskis iki pat paskutinio teismo turės ginčytis ir negalės pabaigti ginčo dėl klausimo: kas yra žmogus? Federalistui visi aukščiau iškelti momentai nėra jokie prieštaravimai, o tik priešingybės, kurių sutaikyme kaip tik ir atsiskleidžia sudėtingoji, amžina mįslė: kas yra žmogus? Ontologinio pažinimo metodo šviesoje žiūrint, materialistas, idealistas, irracionalistas ir egzistencialistas iškelia tik po fragmentą, tik po požvilgį vieno ir to paties klausimo, vieno ir to paties pasaulio: žmogaus. (Žiūr. Max Planck, *Scheinprobleme der Wissenschaft*, Leipzig 1947).

Federalizmas, žiūrėdamas į žmogų ne iš vienos kurios, bet iš įvairių priešingų pusių, atranda jame ir empyrinį, ir racionalinį, ir irracionalinį, ir egzistencinį bei religinį pradą, šių atskirų momentų nesuplaka, bet jų nuo vienas kito ir neatidalina, nes ir vienu ir antru atveju būtų sugriauta pati subjektyvinė, personalinė gyvenimo tvarka, t. y. pats asmenybės pasaulis. Vadinas, federalizmas, atidengdamas žmoguje keturis pagrindinius matavimus — empyrinį, racionalinį, irracionalinį, egzistencinį bei religinį ir žiūrėdamas tarp tų keturių matavimų tarpusavės priklausomybės santykį, atstovauja personalistinį, t. y. asmenybiniį, žmogaus supratimą. Personalizmas sutauko priešingas žmogaus koncepcijas, kokios jos ten bebūtų — monistinės, dualistinės, trichotomistinės ir t.t.

Asmenybė, individas, asmuo, charakteris nėra tapatybė. Kiekvienas iš mūsų, kaip erdvinės, daiktinės tikrovės nedalomas vienetas, yra individas; kiekvienas iš mūsų, kaip nemirtingos, amžnos ir vienkartinės, nebeatkartojamos sielos nešiotojas, yra asmuo, taip kad individas ir asmuo bei individualybė yra prigimtinė duotybė, gi tuo tarpu charakteris, kaip tam tikro pastovaus veikimo išdava, yra siekiamas uždavinys, pagaliau asmenybė, kaip empyrinį, racionalinių, irracionalinių ir egzistencinių arba religinių galų nedaloma vienybė ir harmonija, yra pats aukščiausias žmogus tikslas ir, tiesą pasakius, asmenybingumas prasideda ten, kur baigiasi žmogiškumas, kur susitinka žmogiškumas ir dieviškumas, t. y. tik dievažmogiškumo laipsnyje. Galima todėl sakyti, kad asmenybė yra kūrinys gamtos, paties žmogaus, žmonių ir Dievo. Empyriniu savo matavimu, t. y. kaip individas, žmogus yra palenkta valstybei, bet žmogus absoliutiniu, religiniu savo matavimu, t. y. kaip asmenybės, yra valstybei tikslas. Žmogiškosios asmenybės, kaip trivienio Dievo paveikslo, ugdymas, plėtojimas, — štai kaip galima formuluoti valstybinio bei draugjinio gyvenimo tikslą.

2. Federalizmo principo taikymas valstybiniame gyvenime

a) Keturiems pagrindiniams veiksniams arba pusėms — empyrinei, racionalinei, irracionalinei,

egzistencinei — subjektyvinėje gyvenimo tvarkoje atsako keturios pagrindinės gyvenimo sritys objektyvinėje gyvenimo tvarkoje, būtent: 1) gamtinė, ūkinė gyvenimo sritis atsako empyrinei, medžiaginei žmogaus prigimties pusei, 2) kultūrinė sritis — idėjinė, sąmoningajai prigimties pusei, 3) socialinė sritis — irracionalinei, voliuntarinei, etinei žmogaus prigimties pusei, 4) religinė, absoliutinė, dieviškoji sritis, randanti savo objektyvinę išraišką Bažnyčioje, — egzistencinei žmogaus prigimties pusei. Taigi subjektyvinė gyvenimo tvarka iš vienos pusės ir objektyvinė gyvenimo tvarka iš antros pusės yra du glaudžiai susiję dalykai ir yra analogijos santykiyje, dėl to graikai ir sakė, kad objektyvinė gyvenimo tvarka yra didelėmis raidėmis išrašytas žmogaus pasaulis.

Politika liečia objektyvinę gyvenimo tvarką.

Jeigu gilinsimės į valstybės bei teisės mokslus, tai pamatysime, kad mūsų krikščioniškojoje eroj išsikristalizavo šie pagrindiniai objektyvinės gyvenimo tvarkos ir politikos bei valstybės supratimai, vienas kitam visiškai priešingi, vienas kitą išjungiantys:

I. Grynai transcendentinis, teokratinis valstybės supratimas, išplaukiantis iš pagrindinio įsitikinimo, kad valstybė bei žemiškoji jėga turi būti besąlygiškai palenkta religinei, bažnytinei, hierarchinei valdžiai. Religija iš vienos pusės ir politika iš antros pusės čia yra išimtinai subordinacijos santykiyje.

II. Grynai imanentinis valstybės supratimas, kaip tiesioginė priešingybė pirmajam ir reakcija prieš jį, išplaukiantis iš to pagrindinio įsitikinimo, kad Bažnyčia turi būti visiškai atskirta nuo valstybės, religija nuo politikos, kas tikrenybėje pamažu vedė prie palenkimo Bažnyčios valstybei, religijos — politikai, kaip tatau įvyko nuo reformacijos laikų Anglijoje ir kitur. Visiškas išjungimas bei atjungimas Bažnyčios nuo valstybės reiškė tikrenybėje Bažnyčios įjungimą į valstybę, taip kad valstybės galva tapo ir Bažnyčios galva. Taigi, ir imanentinio valstybės supratimo atveju Bažnyčia ir valstybė, religija ir politika yra išimtinai subordinacijos santykiyje, tik šiuo atveju valstybės naudai.

Jeigu viduramžiais, kada vyravo transcendentinis valstybės supratimas, valstybė buvo besąlygiškai palenkta dieviškajam pradui, tai naujaisiais laikais, kada vyravo imanentinis valstybės supratimas, valstybė pamažu liko be Dievo, blaškydamosi iš vieno kraštutinumo į kitą, taip kad iš imanentinės valstybės pamažu išsikristalizavo, vienas nuo kito išsiskyrė ir suėjo į kovą šie griežtai skirtingi ir vienas kitam priešingi imanentiniai valstybės tipai, šie trys valstybės supratimai:

1. Materialistinis, marksistinis arba technokratinis valstybės supratimas, valstybę besąlygiškai subordinuojantis, palenkiantis gamtiškam, daiktiniam, ūkiniam pradui, ūkinį pradą absoliutinantis ir per tai prieinantis prie žmogaus paneigimo.

2. Idealistinis, humanistinis, individualistinis valstybės supratimas kaip tiesioginė priešingybė pirmojo, valstybę besąlygiškai, išimtinai subordi-

Dr. Ant. Ramūnas: Federalistinė valstybė

nuojantis individualiniam, asmeniniam gyvenimo pradui, skelbiantis besąlygišką asmens laisvę.

3. Socialistinis, sociokratinis valstybės supratimas, valstybę besąlygiškai subordinojantis bendruomeniniam gyvenimo pradui (tauta, rasė, žmonija), už tai pasisakantis už asmens laisvių apribojimą bei susiaurinimą.

Nesusipratimui išvengti turime čia pastebėti, kad vartodami žodį „bendruomenė“, „bendruomeninis“, turime galvoje tą skirtumą, kurį šių dienų sociologai, prof. F. Tönnies („Gemeinschaft und Gesellschaft“, 1935) pradeda, daro tarp dviejų sąvokų: bendruomenės kaip natūralaus žmonių junginio (pvz. šeima, tauta) ir draugijos, sąjungos, organizacijos, kaip dirbtinio, sukurtinio žmonių junginio. Bendruomenė yra pirminis apsišaukimas, draugija bei sąjunga — antrinis, išvestinis, o ne atvirksčiai. Šeima, tauta yra pirmesnės už valstybę, o ne atvirksčiai. Bendruomenė yra socialinio ir religinio gyvenimo apsišaukimas, draugija — ūkinio, kultūrinio, politinio.

Materialistinei valstybės koncepcijai iš vienos pusės ir humanistinei, individualistinei iš antros pusės tai yra bendra, kad ir pirmuoju ir antruoju atveju trūksta bendruomenės sąvokos, yra tik draugijos, sąjungos sąvoka; tiesiog keista girdėti, kad švietimo gadynės atstovai bendruomenę kilidino iš sutarties bei proto.

Imanentinei valstybei pačiai savyje suirus, susidarė nepaprastai chaotiškas vaizdas, būtent: šalia transcendentinio valstybės supratimo atsisotojo dar trys vienas kitam griežtai priešingi imanentiniai valstybės supratimai — materialistinis, idealistinis ir socialistinis, kurie grūmėsi ne tik su transcendentiniu, teokratinio valstybės supratimu, bet ir patys tarp savęs vedė ir veda aršią kovą. Galutinėje pasėkoje atsirado keturi vienas kitam priešingi, kaip ugnis ir vanduo, valstybės supratimai: teokratinis, materialistinis, idealistinis, socialistinis. Apie kokį nors vieningumą valstybės moksluose, atrodo, nėra ką ir kalbėti, nes materialistas, atstovaudamas išimtinai gamtinę, ekonominę valstybės koncepciją, grįs valstybės bei teisės mokslus išimtinai ekonominiu bei gamtamoksliniu pasaulėvaizdžiu, idealistas bei racionalistas, atstovaudamas kultūrinę valstybės koncepciją, grįs valstybės bei teisės mokslus išimtinai kultūrinio bei psichologinio pasaulėvaizdžiu, socialistas, atstovaudamas socialistinę valstybės koncepciją, grįs valstybės bei teisės mokslus istoriniu-evoliuciniu bei sociologiniu pasaulėvaizdžiu, teokratas, atstovaudamas transcendentinę valstybės koncepciją, grįs valstybės bei teisės mokslus religiniu pasaulėvaizdžiu. Taigi, kuris dabar iš jų turi tiesą — ekonomistas, psichologas, sociologas ar teologas? Kuris dabar balsas teisininkui ar valstybininkui turi būti lemiantis? Kuriai tad gyvenimo sričiai politika turi būti subordinuota — religinei, ūkinei, kultūrinei, socialinei? Ar valstybė turi būti subordinuota Bažnyčiai, ar atvirksčiai?

Federalizmui aukščiau išvardinti veiksniai yra ne prieštaravimai, o priešingybės. Todėl federalizmas nereiškia nei besąlygiškos, išimtinios subordinacijos Bažnyčios valstybei, religijos politi-

kai, tikėjimo mokslui, nei, atvirksčiai, besąlygiškos, išimtinios subordinacijos valstybės Bažnyčiai, politikos religijai, mokslo tikėjimui, nes federalizmo šviesoje ir Bažnyčia ir valstybė tarnauja vienam ir tam pačiam tikslui: žmogiškajai asmenybei, gi jeigu dvi ar kelios realybės yra palenktos vienam ir tam pačiam tikslui, tai jos yra koordinacijos santykiyje (Žiūr. Fernand Boillat, La Societé au Service de Personne. St. Maurice 1945. 39 psl.). Štai kodėl federalistas skiria (daro distinkciją) Bažnyčią ir valstybę, religiją ir politiką, tikėjimą ir mokslą, tų dviejų sričių neperskirdamas, neatidalindamas ir jungia Bažnyčią ir valstybę, religiją ir politiką, tikėjimą ir mokslą, tų dviejų sričių nesuplakdamas. „Šių dviejų jėgų santarvė, sako François Noë (Christianisme et Politique. Paris 1947. 99 psl.) yra aiški būtinybė. Yra tiek pat neprotinga norėti perskirti valstybę ir Bažnyčią, kad jiedvi viena antrą ignoruotų, kaip kad neprotinga norėti jas sumaišyti, kad jiedvi būtų sutapdintos. Abi kraštutinės klaidos reiškia tą patį pavojų“ (Plg. Vladimir Solovjov, Opravdanije dobra. Moskva 1903. 470 psl.).

Tai pat pasakytina ir apie kitas objektyvinio gyvenimo sritis — ūkinę, kultūrinę, socialinę: ir jos yra koordinacijos santykiyje, nes ir jos visos tarnauja vienam ir tam pačiam tikslui — asmenybei, kuri yra, kaip matėm, nedaloma empyrinų, racionalinių, irracionalinių ir visų pirmą egzistencinių, arba religinių, jėgų vienybė. Kaip yra neįmanoma išjungti kuri nors vieną ar kelis veiksnius iš asmenybinės tikrovės sąstato, nesuardžius visos subjektyvinės gyvenimo tvarkos, taip lygiai nėra įmanoma išjungti kuri nors vieną ar kelis veiksnius iš valstybinės tikrovės sąstato, nesuardžius objektyvinės gyvenimo tvarkos.

Federalistiniu pagrindu organizuoti valstybę, reiškia personalistiniu, ar o a asmenybiniu, pagrindu organizuoti valstybę, gi asmenybiniu pagrindu organizuoti valstybę, reiškia koordinuoti, suderinti pagrindines objektyvinio gyvenimo sritis, apie kurias tik ką esame kalbėję. Federalistinė bei personalistinė valstybė reiškia ne kovą, bet bendradarbiavimą keturių pagrindinių gyvenimo sričių — religinės, ūkinės, kultūrinės, socialinės. Visos pagrindinės objektyvinio gyvenimo sritys federalistinėje valstybėje veikia ir atskirai, kiekviena sritis turėdama tam tikrus specifinius uždavinius, ir kartu, tarnaudamos vienam ir tam pačiam tikslui. Štai kodėl federalistinė bei personalistinė valstybė reiškia visų pagrindinių objektyvinio gyvenimo sričių autonomiją: religinę autonomiją, ūkinę autonomiją, kultūrinę autonomiją, socialinę autonomiją. Nei ūkiniam, nei kultūriniam, nei socialiniam, nei religiniam, nei politiniam totalizmui federalistinėje valstybėje nėra vietos. Valstybė, tikriau sakant valdžia, iki šiol buvo užgrobusi viską, iš viršaus viską tvarkydama, nustatydamą, užgrobdama sritis, kurios jai visiškai nepriklauso. Tik per religinę, ūkinę, kultūrinę, socialinę autonomiją gali būti pakertamos politinio totalizmo šaknys. Krikščionis federalistas nėra išimtinai transcendentalistas, teokratas, lygiai kaip jis nėra išimtinai imanentistas: jis yra k r i s t o k r a t a s - siekiamo žmogiškosios asmenybės idealo ir visų savo ilgesių gyvą, pilnu-

tinį išikūnijimą jis mato Tame, Kuris gyva ir amžina dievažmogišką sija sujungė ir tebejungia Dievą ir žmogų, žemę ir dangų, laiką ir amžinybę (Plg. Kolos 1, 20). Čia slypi tikrosios žmonijos visavienybės, kurios siekia federalizmas, pats giliausias dvasinis pagrindas ir esmė. Ne federalistinės valstybės išorėj. Federalistinės bei personalistinės valstybės išorinis organizavimas pradedamas ne nuo viršaus, bet nuo apačios; visų pirma šeima, kaip pirmąpradinė bendruomenė, paskui sodžius bei seniūnija, valsčius bei parapija, apskritis, apygarda, pagaliau tauta ir tt., — taip kaskart didėjančiais koncentrais einama iki paties aukščiausio federalistinės valstybės sąstatinio vieneto bei funkcijos, sakysime, pasaulinės vyriausybės, — čia įgauna galimybę savarankiškai, savitai ir atskirai reikštis, kaip įvairūs autonominiai vienetai: visi jie veikia ir atskirai, kiekvienas atlikdamas tam tikrus specifinius uždavinius, ir kartu, tarnaudami tam pačiam tikslui — žmogiškajai asmenybei. Kiekvienas aukštesnysis, tolimesnis koncentrinis vienetas čia neatlikinėja to, ką gali padaryti žemesnis koncentrinis vienetas, kuris juk stovi artimiau, betarpiškiau kasdieninei žmogaus buičiai ir jo smulkiems rūpesčiams.

Gyvu federalistinės valstybės pirmavaizdžiu yra laikoma Šveicarija, kur yra 22 atskiri kantonai bei respublikos, keletas įvairių tautybių, keturios skirtingos kalbos, dvi skirtingos religijos ir tt.

Iš to, kas buvo kalbėta, matome, kad federalistinė valstybė yra personalistiniu pagrindu organizuota valstybė, randanti sau išraišką religinėj, ūkinėj, kultūrinėj, socialinėj autonomijoj ir taip pamažu dedanti žemėškus, išorinius pagrindus tikrajai dvasinei žmonių, tautų ir visos žmonijos visavienybei.

b) Iš to, kas buvo aukščiau pasakyta, galima nesunkiai susivokti, kas yra politika dvejopa savo prasme: kaip mokslas ir kaip menas. Valdyti, sako Tomas Akvinietis, reiškia tinkamu būdu vesti prie atitinkamo tikslo (De regimine principum I, 14). Kaip kiekvieno meno, taip ir politikos, esmė yra tinkamų priemonių taikymas tikslui pasiekti. Politika be tikslo, politika tik priemonių arba uždavinių yra nesąmonė. Lygiai kaip ir tikslas, išskiriantis priemones, yra absurdas. Reikia skirti tikslą ir uždavinį. Uždavinys yra dalinis tikslas ir todėl tarnauja kaip tam tikra pakopa bei priemonė į tikslą. Religinė, dieviška, absoliutinė gyvenimo sritis sudaro patį aukščiausią visų žmogiškų pastangų, siekimų, ilgesių tikslą, gi kitos trys pagrindinės sritys — ūkinė, kultūrinė, socialinė — sudaro dalinius mūsų gyvenimo tikslus ir įeina į uždavinių ir priemonių eilę. Yra tai tarsi trys laiptai, kuriais mes kopiname į aukščiausią gyvenimo tikslą.

Politika įeina į uždavinių bei priemonių sritį ir jos, kaip meno, esmė ir yra dalinius mūsų prigimties bei asmenybės tikslus, t. y. uždavinius bei priemones, koordinuoti ir sutaikinti su pačiu aukščiausiu, būtent religiniu, gyvenimo tikslu.

Dėl tos tai priežasties politika, kaip menas, gali būti aptariama sekančiai: yra tai ūkinių,

kultūrinių, socialinių uždavinių derinimas aukščiausiojo gyvenimo tikslo, būtent, absoliutinio, dieviškojo gyvenimo šviesoje.

Iš čia aiškėja, kas yra teisė, kas yra politika kaip mokslas ir kur yra politinių mokslų vieta mokslų sistemoje.

Politiniai bei teisiniai mokslai negali remtis nei išimtinai ūkiniu bei gamtamoksliniu pasaulėvaizdžiu, kaip kad tai daro materialistas bei marksistas, nei išimtinai filosofiniu, psichologiniu pasaulėvaizdžiu, kaip tai daro humanistas, nei išimtinai sociologiniu pasaulėvaizdžiu, kaip tatau daro socialistas, nei pagaliau išimtinai religiniu pasaulėvaizdžiu, kaip tai daro transcendentalistas: jie remiasi šių pasaulėvaizdžių sinteze bei sutaikymu; tikėjimas, liečias, kas yra dieviška ir žinija, liečianti, kas yra žmogiška, — štai tie du sągaliai, kuriais turi remtis teisinė sąmonė, ant kurių rymo teisės mokslų pastatas. Iš vienos pusės teisė nagrinėja, kas žmogų jungia, sutaiko, artyn veda prie to, kas yra dieviška ir šia prasme jina yra gėrio, to, kas yra teisinga, pažinimas bei mokslas; iš antros pusės teisė nagrinėja, kas žmogų sulaiko, atskiria, atitraukia nuo to, kas dieviška, ir šia prasme jina yra blogio, yra to, kas neteisinga, pažinimas bei mokslas: „Iuris prudentia est divinarum atque humanarum rerum notitia, iusti atque iniusti scientia“, „teisių mokslas yra pažinimas to, kas dieviška ir žmogiška, yra mokslas to, kas teisinga ir kas neteisinga“. Šitoji štai formulė, kuri yra vieno iš didžiausio žmonijos teisinio paminklo, būtent „Corpus Iuris Iustiniani“, kaip ir pati santrauka (Iust. 1, 2) ir į kurią yra sudėta tūkstantmetinė antikinės žmonijos partitis, yra klasiška ir drauge pati naujausia teisės, įstatimdavystės bei politikos, kaip mokslo, definicija (žiūr. Dr. Valentin Tomberg, Degeneration und Regeneration der Rechtswissenschaft. Bonn 1946, 11—14 psl., 29 psl.). Su kuriuo mokslu politiniai bei teisiniai mokslai yra giminingiausi? — Aišku, su pedagogika, kuri savo esmėje yra taip pat gamtos, psichologijos, sociologijos ir teologijos mokslų sintezė, vienu žodžiu — pritaikomoji ontologija. Tik pedagogika, turinti savo objektu žmogų iki tam tikro amžiaus, yra siauresnės apimties. Vadinas, politiką būtų galima aptarti ne kaip pedagogiką (gr. pais-vaikas), bet kaip antropologiką (gr. anthropos-žmogus). Šitoks politikos ir pedagogikos siejimas yra klasiškas ir kartu naujusias šių abiejų mokslų supratimas (žiūr. The Schools of Philosophy. A History of the Evolution of Philosophical Thought, ed. by Prof. H. Jones. London. The Evolution of Educational Theory. 3—4 p.), tiesiantis idėjinius pagrindus federalistinei politikai.

Denis de Rougemont, Montreux kongrese išdėstydamas federalistinės politikos principus, priėjo išvadą, kad tik jina užsitarnauja politikos tikrąja to žodžio prasme vardo, nes tai kelias iš chaoso į tvarką, į sugyvenimą ir bendradarbiavimą įvairių žmonių, įvairių luomų, profesijų, tautų, valstybių ir t.t., kelias, kaip sako Jacques Maritain, į integralinį žmoniškumą.

ATEITININKIJOS GENEZĖ

Saujelė atsiminimų

1.

Kaip tatai jau seniai. Keturiasdešimt metų... Rodos, du aukščiausi kalnynai skiria mus nuo anų aušrinių dienų — du pasauliniai karai... Trys senos imperijos žuvo; eilė dingusių valstybių atgimė ir vėl išnyko, ir vėl atgimė; daugel karalių prarado savo vainikus; eilė revoliucijų praūžė... O Ateitininkija, visas tas audras išturėjusi, tebe gyvena, netgi tremtyje, išrauta iš gimtosios žemės. Gajus pasirodė besas tai padaras, matyti, pačios gyvenimo būtinybės pagimdytas, ir tvers tol, kol gyvi bus tie, kuriems jis yra Apvaizdos skirtas, — lietuviai katalikai; gali nebent tik vardas pasikeisti.

Iš kurios versmės Ateitininkija ištryško ir kaip ėmė tiestis savo vagą, netgi pačių ateitininkų nedaugelis šiandien aiškiai nežino. O tie keturi vyrai, kuriems teko, jai gemant, arčiausia dalyvauti, gal neilgai begyvens ir nepapasakoję nusineš, ką žina, į amžinybę. Tad, iš įvairių pusių raginamas, ryžaus parašyti šį žiupsnelį atsiminimų apie Ateitininkijos gimtuves.

Buvo tai prieš 40 metų. Baltojo Caro (kaip rusai cārus vadindavo) sostinė, Peterburgas, dabar Leningradas. 1907—1908 mokslo metai. Gili balta žiema. Taurūs buvusiojo Pažų korpuso rūmai, tuomet — Imperatorinė Dvasinė Akademija Vasilijaus Saloj — senojo Vilniaus universiteto likučiai, lyg kad teologijos — filosofijos fakultetas visai katalikų dvasininkijai visoj plačiojoj Rusijoje.

Vakaras. Jau po vakarienės ir po vakarinių paterių. Sėdima mudu su Vladu Jurgučiu, Akademijos auklėtiniai studentai, savo aukštame siaurame, labai kukliai įrengtam kambary prie knygomis apkrauto pliko stalo, katras sau užsižibinęs po storą stearininę žvakę su grakščiu kartoniniu gobtuvėliu. Taip buvo nustatyta Akademijos įsteigėjo caro Mikalojaus I ir lig šiol nepakeista, nors tuo tarpu pasaulyje žvakės buvo pirma pakeistos naftinėmis, paskui dujinėmis, galop elektrinėmis lempomis. Tiesa, buvo leidžiama užsidegti ir po daugiau, negu po vieną žvakę, jeigu jau kas buvo toks žlibas... Reikia pripažinti: toji žvakės šviesa buvo švelni — maloni, ir kambary nuo jos būdavo kažkaip slėpingai jauku...

Tyliva, nes nūnai, pagal įstaigos regulą, turi viešpatauti silentium, o šiuo metu draugas Vladas, kuris visuomet buvo pavyzdinis klierikas, ypačiai laikosi nustatytosios tvarkos: jis atrodo jau patekęs į profesoriaus kun. Jurgio Matulevičiaus įtaką, o šis kaip tik dabar yra užsidegęs idėja atgaivinti Marijonų kongregaciją ir norėtų ir Jurgutį į tą darbą įtraukti. Kodėl gi būtent ypačiai juodu suartėjo? Mat, profesorius Jurgis Matulevičius tuomet dėstė Akademijoje sociologiją, anuomet mums tokį naują, o jau madinį mokslą,

o Jurgutis jau ketveri metai kaip buvo tuo mokslu susižavėjęs.

Tylomis darbuojavos, jis, tur būt, savo sociologijos dirvoje, aš — savo literatūros erdvėse... Tik štai Vladas ūmai pertraukia tylą:

— Žinai ką, Mikai?

— Nežinau, o ką?

— Lietuvai reikia naujos organizacijos, būtent, katalikų inteligentų organizacijos. Pagalvok tik-tai: kiek daug jau turime vyrų, išėjusių mokslus universitetuose ar bent gimnazijose, o ar daug jų bepraktikuoja savo tėvų tikėjimą? Dar blogiau — ar daug jų ir iš viso savo širdy betiki?

Aš draugui pritariau, kad skandalingai maža, tiek maža, jog gal jau vienos rankos pirštų per daug tiems retiems paukščiams suskaičiuoti, kurie bent retkarčiais užklysta į bažnyčią, o tuokart visa bažnyčia, į juos atsigręžusi, stebis.

— Taigi, mat, — traukia toliau Vladas. — Katalikų tikyba Lietuvoje, galima sakyti, yra pasidariusi jau prasčiokėlių tikyba ir netrukus pradės greitai nykti, jeigu nebus imtasi reikiamų priemonių.

Aš ir tam visiškai pritariau. Vladas traukia toliau:

— Taigi reikia būtinai sudaryti katalikiškos inteligentijos kadrus!

Man tiesiog būgštu pasidarė. Puiki idėja, bet koks sunkus uždavinys! Aš tai ir pareiškiau. Draugas atkirto:

— Sunku, bet būtina, o kas būtina, tai ir galima!

— Betgi... kaip tai įvykdyti?

— Žinoma, visiškai susiformavusius inteligentus sunku būtų beuždegti tikėjimo reikalams ir sujungti į tinkamą organizaciją. Reikia pradėti ugdyti tikybos dvasioje jaunuomenę — augančiąją inteligentiją, gimnazistus ir nokstančiąją inteligentiją, studentus, ir juos organizuoti.

— Taip, žinoma... tai reikėtų daryti...

Aš pats iš savo patirties žinojau, jog tikėjimo priešai jau seniai ta kryptim darbuojas: sakysim, Liepojos gimnazijoje, kur man teko mokyti, jau nuo penktosios klasės buklesnieji mokiniai buvo slapta traukiami į socialistines ar šiaip laisvamanines organizacijas; netgi tokioj konservatyvioj Palangos progimnazijoje, kuri yra davusi tiek daug klierikų ir kurioj man teko eiti mokslus, ėmė jau stipriai reikštis prieštikiybinis rūgstamasis procesas, kai tik Palangoj (apie 1899 metus) apsigyveno gydytojas Vaineikis ir ėmė sumaniai bei energingai varyti savo propagandą, kur jam bene iš pat pradžių vykusiai padėjo judri ir gabi jo žmona, mergautine pavarde Paulauskytė, mokišius vienoj lenkų kat. mergaičių įstaigoj, moterų vienuolių vedamoj (rodos, Krokuvos mieste).

Tad aš žinojau, kaip darbuojas priešai jaunimo tarpe, ir koks didelis prieštikiybinis pavojus gresia moksleivijai. Aišku man buvo, kad reikia ką nors

daryti ir tai skubiai bei rimtai ... Tik kas to imsis?

Aną vakarą daugiau apie tą reikalą su Vladu nebekalbėjom. Tuokart maniau sau: graži jauno idealisto svajonė. Vyras pakalbėjo, palengvino širdį — ir pamirš, kaip ir kiti yra dažniausiai pamiršę ne vieną sunkiai įvykdomą sumanymą, tikriau — platoniską norą...

Skrido dienos. Spaudė darbas. Aš pamiršau Vlodo sumanymą.

Bet nepamiršo jisai. Nebūtų juodnugaris žemaitis nuo Palangos: užsispyręs pasiryžėlis.

2.

Atostogos. Pradžia vasaros (1908 metų). Ilsiuos savo Gargžduos po šventimų ir primicijos išpūdžių, svajodamas apie užsienius. Ir štai gaunu iš Jurgučio laišką: atvažiuok tą ir tą dieną į Kauną. Svarbus reikalas: susirinksim keletas draugų pasitarti apie katalikiškos inteligentijos formavimą. Tavo dalyvavimas būtinas!

Na, kaip gi nevažiuosi (o lig geležinkelio 100 su viršum kilometru): rimti vyrai taisos rimtą darbą pradėti — kaip čia jaunas neprisidėsi! Tai — vien garbė ir džiaugsmas.

Tad nuvažiavau. Sustojau, kaip buvome susitarę, viešbutyje, kuris vadinosi Sankt Peterburgskaja gastinica ir buvo mūsų Rotušės Aikštėj, jos ir Gardino gatvės kampe, priešais dabartinę Miesto ligoninę; nepriklausomoje Lietuvoje tas viešbutis buvo virtęs vaistine bei vaistų sandėliu.

Atvažiavo ten ir Jurgutis, pasiėmęs ir kun. Jurgį Galdiką, savo tėviškės Joskaudų (Palangos valsčiaus) kaimyną, lazdininkiškį, darbėniškį, metus jau studijavusį Innsbrucko universitete, o tuomet jau persikėlusį į Louvainą. Trečiąjį Jurgutis besąs pasikvietęs kun. Praną Kuraitį, Peterburgo Dvas. Akademijos studentą, kas mane tuomet truputį nustebino: Kuraitis tuomet nebuvo mūsų šeimai būreliui Akademijoje artimas ir dideliu Jurgučio bičiuliu pasidarė tik vėliau, drauge dirbdamas organizuojamąjį sumanytąjį darbą ir šelpdamas draugą pinigais, kai šis, pabaigęs Akademiją, toliau ėjo mokslus Müncheno universitete.

Negaišdami, susirinkę nebeatsimenu į kurio mūsų „numerį“ antrajame aukšte, ėmėmės darbo. Kvartetą dirigavo, žinoma, Vladas. Mane vyrai skyrė posėdžių sekretorium, kaip tariamąjį rašytoją, kuris savo rašinius net jau spausdindina.

Mūsų suvažiavimo uždavinys buvo sudaryti organizacijos statuto projektą. Jį ir sudarėme. Darbas truko, palyginti, neilgai: užteko vieno posėdžio — 3—4 valandų. Mat, Jurgutis buvo tuo klausimu plačiai apsiskaitęs ir gerai jį apgalvojęs — tad turėjo galvoj išbaigią statuto projektą, o mes kiti neką geresnį turėjome pasakyti. Tačiau svarstymo būta gyvo, ir juodrašty man teko nemaža braukyti, taisyti, papildyti.

Darbą baigę, nutarėme apie jį painformuoti vyriausiąjį anuomet Lietuvoj katalikybės klausimais autoritetą (bent taip mums, jaunimui, tuokart atrodė) — kun. Aleksandrą Dambrauską, Šv. Kazimiero Draugijos pirmininką bei „Draugijos“ žurnalo redaktorių, neseniai (dar 1906 m.) buvusį

Dvasinės Akademijos profesorium Peterburge ir palikusį ten gražų atsiminimą — rimto vyro ir mokslingo (nors neiškalbingo) profesoriaus.

Bet kas jį informuos? Visiems drauge eiti? — Niekam nė į galvą neatėjo: jau ir tuomet to apyrūsčio mažakalbio vyro, nors visi jį brangindavo, daugumas betgi pagarbiai privengdavo. Tad, kratydami tuo neįjaukiu žygiu, trys draugai aklamacijos keliu (Vladui dar sušukus ūra-ūra) užkrovė ant manęs garbingą, bet ne labai tepatrauklią ambasadoriaus pareigą, manęs nė neatšiklausdami, ar aš noriu. Savo prievangą jie apdangstė įtikinamu argumentu: aš, girdi, jau esąs pasidaręs Dambrausko kuone bičiuliu — bendradarbiaująs „Draugijoje“, rašinėjįs jam laiškus, gaunąs iš jo malonius, plačius, įdomius atsakymus — tad savaimė aišku, kad ne kas kitas, tik aš turįs pas jį eiti, ypač kad tai man vien malonu būsią.

Argi galėjau tose aplinkybėse atsisakyti? Negi pasirodysi bijąs arba esąs ne toks jau artimas tam didžiajam vyrui, kaip kad draugams atrodo? Tad aš nė murkt prieš ir, užsidėjęs abejingą kaukę, nuolaidžiai sutikau ir išėjau.

Eiti nebuvo toli: Jakštas gyveno toje pat Rotušės Aikštėje (rusai anuomet vadino ją Paradnaja Ploščad) tuoj už dabartinės Jėzuitų bažnyčios (anuomet pravoslavų archieriejaus soboras — katedra), vienaaukščiam raudonų plytų namelyj, kurį vėliau įsigijo lenkai ir įkūrė vaikų prieglaudą.

Sukandęs dantis, neryžtai paskambinau, patraukdamas skambučio rankelę. Pasirodė žvali mergaitė (vėliau taip gerai kauniškių pažįstamoji Magdutė, kur ištikimai tarnavo Jakštui lig jo gyvos galvos).

— Ko Tamstai?

— Norėčiau pasimatyti su kun.Dambrausku.

— Jis dabar vaikščioja darže, kalba brevijorių; prašom eiti, aš nuvesiu.

Užpakalyj namelio paprastas nedidelis daržovių daržas: burokų, morkų, agurkų, pupelių, aguonų lysvės, truputis gėlių, o siauru takeliu tarp lysvių vaikščioja kresna žmogysta, kunigiškai apsidariusi, ir skaito brevijorių.

Tai tas kunigužis — manau sau — yra mūsų didysis Dambrauskas — Jakštas! Ir aš tuojau su juo pasižinsiu ir turėsiu kalbėtis!

Jaudinuos... O jis jau pastebėjo mane, apsis-tojo ir klausiamai į mane žiūri per viršų akinių, suraukęs aukštą dailiai išskliaustą kaktą. Veidas stambus, pilnas, įdeges, ne toks, kaip vėliau senatvėj pailgas, siauras, asketiškai liesas (anuomet Dambrauskui buvo 48 metai amžiaus).

— Laudetur Jesus Christus, — sakau sveikindamasis, kaip kad klierikai buvome išmokyti.

— In saecula, — atsako jis ir laukia.

— Aš esu kunigas Mykolas Vaitkus, Akademijos auklėtinis...

— A! mano bendradarbis! sveikas, sveikas, pagaliau mane aplankęs! — linksmai ir maloniai sako jis savo švelniu tenorėliu.

— Mes čia keturi draugai suvažiavome pasitarti dėl vienos organizacijos... Ir mano draugai atsiuntė mane pas Tamstą sužinoti Tamstos nuomonės tuo reikalu.

Kan. M. Vaitkus: Ateitininkijos Genezė

Ir aš išdėsciau jam, kaip mokėdamas, visą bylą ir perskaičiau organizacijos statuto projektą.

Jis atsidėjęs mane išklause, nepertraukdamas, ir nuoširdžiai viskam pritarė, jokių pataisų nesūlydamas, linkėdamas mums kuo gražiausios kloties tame darbe.

Šį kartą apie kitką nekalbėjome, ir aš išsiskubinau pas draugus, kurie manęs, be abejo, laukia nekantraudami. Lekiu lyg sparnų nešamas, patenkintas savo misijos pasisekimu ir pažiniomis su savo didžiuoju vyru, kurį jaučiuos mylės ir gerbiąs dar labiau, negu lig šiolei.

Pranešiau draugams, ką atlikęs, ką girdėjęs. Ir jie liko patenkinti. Pasiryžome savo sumanymą vykdyti, pirmiausia stengdamies prikaltinti kiek įmanoma daugiau tinkamų jaunų inteligentų prisidėti prie mūsų darbo. Išsiskyrėme.

3.

Prasidėjo sunkus ir lėtas verbavimo darbas. Dalykas naujas, nemadiškas, nepatrauklus, nes glaudžiai susijęs su religija. Bepigu socializmui ar laisvamanybei: juodu anuomet buvo plačiai paplitę ir labai įsigalėję, tiesiog mados dalykais virtę, tad moksleiviai kibo prie jų, kaip musės prie medaus, ir moksleivį, ypač universiteto studentą, pritraukti prie mūsų idealo buvo nelengva... Tekdavo ne vieną kartą ilgai gyvu žodžiu kalbėtis arba ne vieną ilgą laišką parašyti. Prisi pažįstu, palyginti su kitais draugais, aš nedaug tenuveikiau. Visą darbo pradžios našta gavo vilkti Jurgutis su Kuraičiu. Laimė, kad pačioj pradžioj pasisekė laimėti mūsų sumanymams Akademijos auklėtinį kun. Mėčislovą Reinį, dabartinį Vilniaus arkivyskupą. Kuris jį prikaltino, Jurgutis ar Kuraitis, tikrai nežinau; manau, Kuraitis, nes juodu su Reiniu buvo vienakursiai, o aš nebuvo pastebėjęs, kad Jurgutis su Reiniu būtų ypač draugavę. Tad kun. Reiny emėsi darbo tokiu uolumu, kokio iš jo, rodos, nebuvo galima tikėtis — iš jo, tokio, rodos, ramaus bei atsargaus. Betgi jis, regis, šalia Kuraičio, daugiausia laiškų parašė jauniems inteligentams, studijuojantiems įvairiuose Rusijos ir užsienio universitetuose bei kitose aukštosiose mokyklose; parašė juodu laiškų bene daugiau kaip po 150; o ką toks priedinis darbas reiškia, baigiant aukštuosius mokslus, rašant diplominį darbą ir ruošiantis egzaminus laikyti, supras vien tas, kas yra atlikęs baigiamųjų aukštųjų mokslų rugiapjūtę. Ir vis tik tie trys vyrai įstengė ir milžiniškąjį Ateitininkijos ratą užsukti, ir puikiai aukštuosius mokslus baigti: visi trys įsigijo Teologijos Magistro laipsnį Peterburgo Dvas. Akademijoje, Reiny paskiau padarė dar doktoratą Louvain'o universitete, Kuraitis — Mūnsterj, o Jurgutis baigė socialinius-ekonominius mokslus Mūncheno universitete. Jis jau ir Peterburge atsidėjęs studijavo tuos mokslus draug su savo mokytoju ir bičiuliu kun. Jurgiu Matulevičium ir diplominį darbą parašė tema „Karlo Markso Kapitalas“ (negulda galvos, kad tas darbas taip pažodžiui ir vadinos, betgi ta tema buvo parašytas). O tą veiklą jaunas mokslo adeptas parašė taip vykusiai, jog Akademijos senatas buvo pasiryžęs jį

išversdinti rusiškai ir išleisti. Tai nebuvo padaryta, tur būt, dėl to, kad užėjo pirmasis Pasaulinis karas ir, įvykus bolševikinei revoliucijai, ir pati Akademijs pasimirė.

Jurgučiui teko garbė, kad jis į naujai sumanytąjį darbą įtraukė vieną iš didžiausių būsimųjų ateitininkų — Praną Dovydaitį, Maskvos universiteto studentą. Tai įvyko bene 1909 metų vasarą. Vladas man pasakojo, kaip jis važiuojo pas Dovydaitį į jo tėviškę ir tris dienas su juo kalbėjęs, iki galutinai įtikinęs tą kietą ir atsargų lietuvi stoti į sumanytąjį veikimą.

Ką gi dariau ašai? Dar tais pačiais 1908 metais be ypatingo nuopelno, nes be jokio vargo, man pasisekė įmasinti į mūsų tinklą irgi būsimą nemažą žuvį, kurią didžią išaugšiant man tuomet nė į galvą nebūtų atėję. Mat, mirus vysk. Paliulioniui, to pat gegužės mėnesio 31 dieną vysk. Cirtautas išventino mane kunigu ir, mano prašomas, leido man važiuoti į Tiroliaus Innsbrucką sustiprinti pašlijusios Peterburge sveikatos ir vienkart dar pasimokyti teologijos fakultete prie tenyškio universiteto. Apie mano būsimą žygi sužinojo Kauno (Žemaičių) seminarijos klierikas Aleksandras Stulginskis, kuris ką tik buvo pabaigęs seminariją ir ruošėsi savo kurso draugų siunčiamas irgi važiuoti į Innsbrucką toliau studijuoti teologijos. Įdomu: seminarijos vyresnybė nerado jį pakankamai vertą paskirti jam stipendiją važiuoti mokytis į Peterburgo akademią ir pasiuntė ten vieną ar du kitus jo kurso draugus, kurie labiau blizgėjo moksle, nors ir Stulginskis mokėsi gerai, o buvo irgi pavyzdingas klierikas: mat, Stulginskis nemokėjo (ar gal vienkart ir nesistengė) švytėti viršuj savo viduja vertybe. Draugai jo gabumus tinkamiau įvertino, tik ir jie (kaip anuomet ir niekas kitas, netgi pats Stulginskis) neįstengė pramatyti, kad jis kunigu neliks.

Vadinas, jisai kreipėsi į mane: ar aš nesutikčiau važiuoti į užsienius drauge su juo: jam būsią jaučiau; mat, aš buvau už jį bene ketveriais metais vyresnis ir vokiškai buvau per 8 klases gimnazijoje pramokęs daugiau, negu jis per 4 klases. Aš mielai sutikau važiuoti drauge su tuo maloniu, kukliu, tyliu, išmintingu vyru. Ir taip mudu suartėjova ir susibičiuliavova visam amžiui, ypač dar, kad abudu buvova buvusiu vienu metu Liepojos gimnazistais ir Žemaičių seminarijos klierikais. Bestudijuojant Innsbrucke, tekdavo kas dieną po keletą kartų su juo matytis ir kalbėtis; tad papasakojau jam ir apie mūsų sumanymą įkurti slaptą katalikišką lietuvių moksleivių sąjungą (vardo tai sąjungai dar nebuvom davę). Jis be jokio svyravimo visiškai pritarė ir sutiko prisidėti. Vėliau gyvenime neteko man su juo išsikalbėti, kuriuos būtent asmenis jisai įtraukė į mūsų darbą anoj pirmoj Ateitininkų sąjungos kūrimosi stadijoje.

Grižęs iš Tiroliaus į Lietuvą, stojau dirbti mokyklų kapeliono darbo Telšiuose. Gavau tenai seną keturklasę vidurinę t. v. miesto mokyklą, Narutavičienės keturklasę mergaičių progimnaziją ir 1909 m. pradėtąjį kurti vyrų gimnaziją — vadinas, daugumą dar visai jaunų berniukų bei mergaičių, kokių mes pradžioje nebuvomė nu-

matę traukt į savo užsibrėžtąjį veikimą. Bet netrukus pastebėjau, kad būtinai teks ką nors daryti, nes slaptoji kairiųjų pasaulėžiūrinė „aušrininkų“ organizacija jau ėmė išgalėti ir mano Telšiuose ir ceremonijų nedarydama traukia į savo eiles netgi pirmaklasius-antraklasius, ir vis taikstydamasi laimėti gabesnius bei energingesnius. Negalėjau belaukti, kol paliks man vien pasturlakus. Tad pasiryžau veiki: nusiziūrėjau eilę gabesniųjų mokinių ir ėmiau juos (pradžioj pats, o vėliau ir per kitus) traukt į savo būrį. Tai buvo bene 1910 metais po vasaros atostogų. Pirmąjį labai lengvai prisijaukinau Eduardą Turauską, tuokart dar visai mažą berniuką, kurio „ministeriška kakta“ džiaugdavos rusai mokytojai, iš kurio visi mokytojai daug tikėjomės. Jis man vėliau daug padėjo, ten traukdamas prie mūsų šalia stovinčius, čia uoliai ir vykusiai darbuodamasis pačiam mūsų būrelyj.

Ką gi kitą įtraukti? Pasirinkimą turėjau nebedidelį. Ryžaus pradėti pašioti tinkamus stiebelius iš aušrininkų kūgio arba iš jiems pritariančiųjų. Aušrininkai jau buvo prisimasinę Jurgį Talmantą, Turausko klasės draugą, tik kiek vyresnio amžiaus. O Talmantas, šalia Turausko, buvo man labai brangus, kaip vienas iš gabiausiųjų, kokius tik esu turėjęs, mokinių. Tad nuėjau pas jį ir lengvai prikalbinau eiti pas mus. Tai buvo mums didelis laimėjimas, nes Talmantas pasirodė be turis aukso visus dešimtį nagų: ir paskaitėlei parašyti, ir eilėraščiui sukurti, ir scenos veikalui surežisuoti, ir pačiam vaidinti, ir paveikliukui nupaišyti ar nutapyti, ir propagandai varyti, o be to dar ir gerai mokytis. Aš anuomet tiesiog nebūčiau galėjęs tiksliai spręsti, ką tas vaikinys gyvenime turėtų pasirinkti kaip specialybę.

Truputį vėliau įtraukėme į savo būrelį Klimą Ruginį, būsimąjį žinomą pedagogą ir universiteto profesorių, Joną Valatką, būsimąjį agronomą, žinomą žurnalistą ir visuomenės veikėją, toliau — Jurkų bei Kniūkštą, būsimojus kunigus. Ilgainiui susidarė gražus būrys, kurio atskirų asmenų čia nebeminėsiu. Žinoma, turėjome savo tarpe ir keletą mergaičių.

Reikia prisipažinti, kad ne vien mes prisimasindavome iš šalies narių: ir nuo mūsų šalin atmasindavo arba patys atkrisdavo. Sakysim, priklausė prie mūsų apskrus ir malonus vyrukas Grigiškis (vardo nebeprisimenu); man persikėlus į Kauną, jis pasitraukė iš mūsų būrio ir bene suartėjo su kairiaisiais. Girdėjau paskui, kad nepriklausomos Lietuvos pradžioj jis buvęs bene Raseinių apskrities viršininku.

Skaitytojas tikrai stebėsis, sužinojęs, kad mūsų būrio nariu buvo vieną laiką netgi poetas Butkų Juzė! Buvo, mat, šitaip: tas Juozas Butkus buvo žemaitis, pusiau kuliškis, pusiau gargždiškis — tasgatės, mažne mano bendraparapijietis, labai neturtingų kaimiečių vaikas, jau mažas parodęs nepaprastus gabumus, neįtikėtinai greitai baigęs rusų pradžios mokyklą ir norįs toliau mokytis. Jo sesuo vieną vasarą atsivedė jį į Gargždus man parodyti — ar jis tinkas į gimnaziją, ar ne. Aš ėmiau jį egzaminuoti — ir nustebau: tokiu trumpu laiku tiek daug ir taip gerai praėjęs! Na, manau sau: tu, vaikel, būsi fenomenas! ir sakau jiedviem

su seserim: Būtinai leiskit jį mokslus! kam-kam, o jam tai jau tikrai pasiseks.

Paskui jis kurį laiką išnyko man iš akiračio. Tik iš šalies nugirdau, kad jis rašinėjęs į rygiškį Jakavičiaus laikraštį „Rygos Naujienos“ ir savo gimtajam kaime propaguojąs anuometinę „laisvamanybę“. Vėliau jis ūmai atsirado Telšiuose ir įstojo į ketvirtąją ar penktąją klasę. Buvo jau paaugęs vaikinys. Vėliau sužinojau, kad gyvenęs labai skurdžiai.

Kadangi iš jo tikėjau ateity nepaprasto vyro, pasiryžau jį įtraukti į savo moksleivių būrį, ką ir įvykdžiau be ypatingo vargo. Maniau sau: savo įtaka mes jį paveiksime, ir laisvamanybė jam palengva išgaruos. Tad pasidarė jis mūsų nariu ir dalyvavo mūsų darbe, nors uolumu ir nepasižymėjo.

Vieną pavasarį (bene 1912 m.), atostogoms prasidėjus, buvo Kaune sušauktas katalikų moksleivių suvažiavimas, žinoma, slaptas, nes iš rusų vyriausybės nė nebuvom prašę, kad leistų veikti, kadangi žinojome vis tiek neleisiant. Mes telišiskiai išrinkome savo patį garbingąjį tuokart narį — Juozą Butkų. Tas pakeliui užvažiavo Liepojoj pas savo dėdę kurpių ir, matyti, neatsargiai kažką prasarė. O pas tą dėdę lankydavos, regis, bičiulis rusų žandaras. Kaip ten buvo taip, o policija kažką suuostė ir pranešė Kauno policijai. Ši ėmė zuiti aplink katedrą ir teirautis (o susirinkimas turėjo įvykti bene pas kun. Paulių Dogelį, kuris gebėdavo tokius nemalonus rusams pokštus krėsti). Policija nieko nesusekė. Dalykas liko užtušutas. Tik reikia stebėtis, kokia vaikiškai nepavojinga buvo anuomet carinė slaptoji ir neslaptoji policija. Pamėgink tu, žmogau, ką nors panašu daryti, stenėdamas po bolševikų vyža!

Anąkart galėjome turėti didelių nemalonumų; bet, dėkui Dievui, to laimingai išvengta.

O kaip su Butkų Juze? — klaus skaitytojai. — Juk jis vėliau gyvenime labai pakairėjo, o ir niekuo ypatingai didelių nepasidarė, kaip kad aš tikėjau.

Juzė laikėsi mūsų būrio, kol aš persikėliau į Kauną: gal aš jam buvau anuomet šioks-toks autoritetas. Paskiau jis atkrito, gal pagal dėsnį, kad ir kažin kiek jaukintumei vilką, jis vis tiek vilkiškai staugia... O su jo gabumais tai išėjo va kokia istorija:

Sykį gimnazijoj pastebėjau, kad jau kelintą pamoką Butkaus nėra. Draugai sako: sunkiai serga, visiškai apleistas. Nuėjau aplankyti. Tikrai skurdo vaizdas: sukrypusioj paežerės lūšnelėj, apytamsiam mažučiam kambarėly, kur raivos paklydę tik vienas-kitas būtiniausias kerėpla baldas, nešvarioj lovoj sunkiai sergąs ligonis. Su juo begyvenąs jaunesnis už jį berniukas, kurs jį ligoj ir beprižiūrįs, jam ir valgyti verdąs. Toks tas virimas, toks tas valgis. Jokios dietos, jokių vaistų, jokio gydytojo. Kai berniukas išėina savo reikalais į miestą, ligoniui tenka pačiam savim pasirūpinti, net atsikelti, net laukan eiti.

Reikia ką nors daryti, nes vaikinys šiaip mirs. Pasikalbėjau su dvarininku Stasiu Narutavičium, kuris buvo gimnazijos komiteto narys; jis kreipėsi į miesto ligoninės vedėją daktarą Šimkevičių — ir ligonį padėjome į ligoninę. Pasirodė Juzė be-

Kan. M. Vaitkus: Ateitininkijos Genezė

sergąs vienkart vidurių šiltine ir plaučių uždegimu — vadinas, mirtinai... Tačiau jaunas stiprus organizmas nugalėjo ligą. Tik liko pavojus, kad Butkus liks visišku idijotu.

Čia jo gelbėti pasišovė vėl tas pats socialdemokratas dvarininkas: iš ligoninės jis pasiėmė Juzę į savo Brevikus paliai Alsėdžius ir ryžos vargšą atkutinti. Laikė rekonvalescentą Brevikuose kelis mėnesius, penėjo it peniūkšlį, rūpinosi juo daug labiau, negu tėvas vaiku, — kaip motina kūdikiu. Po kurio laiko aplankiau savo Juzę tenai: besėdis saulutėj šalia šulinio ir bespoksas abejingai kažkur į toli. Kreipiuos, kažką klausdamas. Supranta, didele pastanga bando atsakyti — išeina vien kažkoks bejėgiškas mikčiojimas bei ulbėjimas. Narutavičius bando gelbėti sunkią padėtį, imdamas juokauti. Juzė į tai irgi reaguoja — pradeda kažin kaip nenatūraliai juoktis, lyg tartum pasileido stipriai užsuktas mechanizmas ir nebegali sustoti. Man pasidarė neištūrimai sunku. Laimė — Narutavičius suprato ir sako: „Na, eisiva! bičiulis pavargo, jam reik pasilsėti...“ Pasišalinova, lydimo to neįaukaus nesutūrimo kikenimo.

„Su juo vis taip, — sako šeimininkas, — tai ima kikenti ir nebegali sustoti; tai ima verksti ir nebegali liautis.“

Pagaliau, po ilgos rekonvalescencijos, Juzė pasirodė gyvųjų tarpe. Bet pirmųkščiai gabumai besą nusekė. Ir šneka liko užpuolanti.

Kaip gerb. Skaitytojai pastebėjote, mes, pirmieji ateitininkai, nesivadino jokių ypatingu vardu. „Ateitininkų“ vardas atsirado ir pamažėli prigijo, kai kun. A. Dambrauskas-Jakštas per savo Šv. Kazimiero Draugiją prie savo redaguojamojo „Draugijos“ žurnalo ėmė leisti priedu „Ateitį“ organizuojamai katalikiškai moksleivijai, o vėliau šis vardas liko priimtas ir į organizacijos statutą. Kieno galvoj gimė tas „Ateities“ vardas? Spėju, kad Jakšto.

Telkdami į būrelius pirmuosius „būsimočius ateitininkus“, mes, pirmieji organizatoriai, nesilaikėme kokio bendro statuto, kokių bendrų tiksliai apibrėžtų dėsnių, o sekėme vien savo nuovoką, taikindamies prie gyvenimo reikalavimų bei galimumų. Viena visiems mums buvo aišku: būtina reikia kuo greičiausiai prisiauginti gerų katalikų inteligentų. Buvo taip pat mums visiems aišku, kad reikia organizuoti tam tikrus moksleivių būrelius, nors tuo būdu teko skaldyti ištinę moksleivių bendruomenę į atskiras dalis, kas kai kuriems pedagogams galėjo atrodyti nepageidaujama. Bet mums buvo aišku, kad būtina reikia, nes pats gyvenimas to reikalautė reikalavo: juk jau laisvamaniai bei socialistai buvo pirmieji pradėję moksleivius organizuoti ir, jeigu ir mes to pat nedarysime, beveik visi moksleiviai pateks į jų eiles ir katalikybei bus žuvę. Mokė mus ir tūkstantmetinė Katalikų Bažnyčios praktika: Bažnyčia nesitenkina vien tuo, kad įtraukia žmones į bendrąją savo organizaciją, — iš tikinčiųjų masės išskiria elito būrius, sujungdama juos į atitinkamas sąjungas, brolijas, kongregacijas ir t. t., netgi jaunimą.

Kilo mums praktinis klausimas: ar traukt į savo organizaciją vien tik studentus ir aukštesniųjų klasių gimnazistus, ar ir žemesniusius

moksleivius. Kai kam galėjo irgi ne visai pedagogiška atrodyti — kai tariamai atitraukiami mažiukai nuo savo tiesioginio darbo. Bet ir čia pats gyvenimas išsprendė mums teoretinį uždavinį, pirštu prikišamai parodydamas, kad, jeigu lauksime, kol mažieji paaugs, tai tuo tarpu kairieji bus jau vertingiausiusius įtraukę į savo eiles, o juk aukščiausiosios bei gražiausiosios pedagogikos uždavinys yra išsaugoti savo auklėtinių sielas religijai.

Suprantama, jog kartais per daug uolus organizacijoj darbavimasis gali pakenkti moksleivio pažangai oficialiame klasės „moksle“, bet lygiai gerai žinojome, jog daug dažniau uolus organizacinis veikimas vien tik žymiai pakels moksleiviui „mokslo“ našumą, o anos blogybės lengvai bus galima išvengti, tinkamai savo moksleiviams vadovaujant.

Savo praktikoj turėjau tokio pavojaus pavyzdį. Kaip jau minėjau, mano telšiškej kuopoj labai uoliai darbavos Jurgis Talmantas. Užėjo pirmasis Pasaulinis karas. Iš idealizmo Jurgis pasiliko tėvynėje: reikia, girdi, darbuotis moksleivių tarpe. O tuo tarpu daugumas draugų nuvyko Rusijon, baigė ten gimnaziją, kiti suskubo net įstoti universitetan. Grįžęs iš Rusijos į Lietuvą, randu Jurgį dar gimnazijos nebaigusį. Imu jį stipriai į nagą: kuo greičiausiai baik gimnaziją — šiaip bus bloga! O jis ką? Kražių gimnazijos steigėjo kun. J. Galdiko masinamas, sutiko ten dėstyti lietuvių kalbą, nes anuomet trūko patentuotų mokytojų, o Talmantas jau ir anais laikais, palyginti, gerai mokėjo tą dalyką. Jurgis rašo man: ką aš patarsiąs. Atsakiau: jokių būdu nesutik, nes gali visą savo ateitį sugriauti. Bet jis iš idealizmo vis tik sutiko važiuot į Kražius. Po kiek laiko praneša: vedu. Aš jam: Na, dabar tu tai tikrai baigtas žmogus! Nieko geresnio gyvenime nebepasieksi! Tas kietas verdiktas (mano su užpakaline mintim pasakytas) tą kietą žemaituką turėjo giliai įskaudinti. Ar šiaip, ar taip — jis įrodė dar nesąs baigtas žmogus: persikėlė į Kauną, įsigijo brandos atestatą, baigė universitetą ir pasidarė vienu iš įžymiausiųjų mūsų li-tuanistų mokytojų bei literatūros vertėjų.

Ne visi šiuose atsiminimuose paminėtieji pirmieji ateitininkai išliko ligi šiol Ateitininkijai lygiai artimi. Glaudžiausiai su jaja susiję visą laiką pasiliko kan. Pranas Kuraitis, Aleksandras Stulginskis, Pranas Dovydaitis, o iš jaunesniųjų — Eduardas Turauskas, Klimas Ruginis, Jonas Valatka (miniu ne visus, nes apie kai kuriuos neturiu užtenkamai žinių). Kitus gyvenimo aplinkybės labiau ar mažiau nuo tos organizacijos atitolino. Kai kuriuos jau paminėjau. Labiausiai gaila, kad nuo Ateitininkijos taip atitolo Vladas Jurgutis. Bet esu tikras, kad jo širdžiai jo kūdikis tebėra lygiai brangus, kaip ir anais laikais.

Beje ir mane, kuriam teko arti sukaliotis aplink Ateitininkijos lopšį, gyvenimo aplinkybės kažin kaip nejučiomis nuvedė nuo tos man brangios organizacijos truputį į šalį. Bet buvo momentas, kada ką tik nesusijungiau su pačiu verpeto centru ir neįsitraukiau į patį aukštąjį organizacijos veikimą. Tai buvo bene 1910 metų pradžioj, kada kun. Dambrauskas-Jakštas parašė man į Telšius

laišką, klausdamas, ar aš nesutikčiau persikeldinti į Kauną redaguoti sumanyto moksleivijai skiriamo laikraščio (rodos, ir „Ateities“ vardą jau paminėjo). Tai buvo man visiška staigmena. Ligi tol aš nebuvo tiek domėjęsis laikraščiu redagavimo klausimais, kad būčiau galėjęs tuoj imtis

ir reikiamai sėkmingai dirbti redaktoriaus darbą. Tad suspausta širdim atsisakiau. Ir gerai padariau, nes per tai prie to darbo pritapo daug vertesnis darbininkas Pranas Dovydaitis, kuris tuo būdu glaudžiai susijo su Ateitininkijos vadovybe ir virto, galima sakyti, antruoju jos tėvu.

† PETRAS-PRANCIŠKUS BŪCYS, M.I.C.

ŠI TĄ PRISIMENANT IŠ DIDŽIOJO VILNIAUS SEIMO

Žinodamas savo atminties silpnumą, turėčiau tylėti apie didžiuosius dalykus, buvusius prieš keturiasdešimt metų su viršum. Nuo tos taisyklės nukrypstu, kun. Mykolo Krupavičiaus verčiamas. Kas supranta to žmogus reikšmę viešiam Lietuvos gyvenimui, tas pateisins mane, kad jo skatinamas, jo ir kaikieno kito nuomonę pastačiau aukščiau už savo nusistovėjusią taisyklę. Jis savo pageidavimą išreiškė 1947 metų birželio 27 d., o aš prisirengiau tą pageidavimą išpildyti tik tai trims mėnesiams praėjus, rugsėjui bešibaigiant. Imdamas rašyti, išipareigoju tik tai gryną tiesą liudyti, tiek ir taip, kiek ir kaip ją atsimeinu. Taip reikalauja pagrindinis istorino rašto dėsnis, nuo kurio neleistina nukrypti nė patrijotinio pagražinimo dėlei.

I. Petrapilio lietuviai prieš Seimą

Visi žino, kad 1905 metai Rusijoje buvo neramūs. Ne mano dalykas kalbėti apie tų neramumų priežastis. Lietuviams tie metai buvo žymiai geresni už nesenaą praeitį, nes 1904 m. atšauktasis draudimas spausdinti lietuviškus leidinius jau buvo ėmęs išgalėti ir pradėjo atsirasti pirmieji Rusijos imperijoje lietuviški laikraščiai. Petras Vileišis Vilniuje įkūrė pirmąjį lietuvišką dienraštį.

Petrapilyje jau buvo dvi lietuviškos organizacijos: „Labdaringoji Lietuvių ir Žemaičių Draugystė“, į kurią buvo įsirašęs garsusis inžinierius generolas Kerbedis su savo sūnum, taip pat inžinierium. Toje draugijoje vyravo inteligentai, dažniausiai valdininkai, kaip Vincas Matulaitis, gydytojas Ūsas, matematikas Feterauskas, profesorius kun. Jonas Maculevičius (Maironis) ir kiti. Šalia tos draugijos susidarė pasiturinčių amatininkų ir apsišvietusių darbininkų draugija, pasivadavusi „Savitarpinės Pašalpos Draugyste“. Jai vadovavo pp. Bruckus, Orentas, Gabula ir kiti. Aš buvau abiejose draugijose.

Abi minėtosios draugijos 1905 m. rudenį gavo iš Vilniaus pranešimą, kad spalio mėnesio pabaigoje ten bus visuotinis lietuvių seimas, ir pakvietimą atsiųsti į tą seimą savo įgaliotus atstovus, kurie turi atsivežti Petrapilio lietuvių nutarimus. Patarta tuo tikslu Petrapilyje sudaryti visuotiną lietuvių sueigą ir išrinkti atstovą. Neatsimeinu kas buvo pasirašęs po tuo pakvietimu, ir abejoju, ar buvo įvardintas parašas. Nieks neabejojo, kad

sumanytojų pryšakyje yra daktaras Basanavičius su inžinierium Petru Vileišiu. Man rodos, kad pakvietimas bene buvo spausdintas lietuvių dienraščio, atseit P. Vileišio, spaustuvėje.

Tą pakvietimą gavę Petrapilio lietuviai kreipėsi į šv. Kotrinos kleboną, kad didžioje tos parapijos salėje leistų padaryti visų sostinės lietuvių susirinkimą, kuriame reikia išrinkti atstovus į Vilniaus Seimą. Kadangi Seimas buvo kviečiamas Vilniaus Generalgubernatoriui leidžiant, tai klebonas leido lietuviams naudotis bažnyčios sale.

Dabar neatsimeinu, kurią dieną įvyko minėtasis Petrapilio lietuvių surinkimas, bet manau, kad tai buvo sekmadienis ir tikrai žinau, kad tai buvo nedarbo diena po pamaldų. Salė prigarmėjo pilna žmonių. Suėjusieji išrinko generolą Babianskį pirmininkauti. Tas ponas buvo Vaiguvos dvaro savininkas. Jis Petrapilyje tarnavo aukštame rusų kariuomenės teisme. Lenkai jį laikė savuoju žmogum, bet į šį susirinkimą jis atėjo, pareiškė esąs lietuvis ir lietuviškai patrijotiškai prakalbėjo. Susirinkimą jis vedė tvarkingai, sumaniai ir teisingai.

Kalbėtojų buvo daug. Beveik visi reikalavo Lietuvai autonomijos. Vienas sumanus ir iškalbus, bet didžiųjų mokslų nėjęs, kalbėtojas primygtinai ir pakartotinai reikalavo savo tėvynei *anatomijos*. Kai kas spėliojo, kad jis buvęs Medicinos Akademijos prosektoriumo sargas. Rasi, jam rodėsi, kad inteligentai kalbėtojai, reikalavusieji autonomijos, negerai ištarė tą žodį, kadangi medicinos profesoriai ir studentai aiškiai ir nuolat tardavę — anatomija.

Šiaip kitų kalbų turinio neatsimeinu. Beliko man atmintyje, kad šis susirinkimas įgaliojo mane atstovauti Petrapilio lietuvius Vilniaus Seime, reikalauti Lietuvai autonomijos, lietuviškų mokyklų, spaudos laisvės ir kitų stambiųjų kultūrinių teisių. Dabar jau neatsimeinu, ar buvo tie reikalavimai surašyti, ar tik buvau įpareigotas juos pareikšti Seime. Neatsimeinu, ar buvo dar kitas atstovas išrinktas, ar ne. Man apsiėmus važiuoti Vilniun savo lėšomis, rinkliavos kelionei nebuvo.

II. Didysis Seimas Vilniuje

Dabar jau neatsimeinu, kurią dieną įvyko Seimo pradžia, tik žinau, kad, senuoju kalendorium,

† Petras Pranciškus Būčys MIC: Šį tą prisimenant iš Didžiojo Vilniaus Seimo

buvo spalio mėnuo, o naujuoju jau buvo lapkritis. Atvažiavęs į Vilnių, apsistoju Niškovskio viešbutyje. Jis jau buvo pilnas lietuvių kunigų. Reikėjo nakvoti keliems viename kambaryje. Seimo posėdžiai ėjo Miesto Teatre, kuris buvo sausakimšai pripildytas iš visur atvykusių įgaliotinių. Sakoma, kad jų buvę virš trijų tūkstančių. Griežto įgaliojimų tikrinimo nebuvo. Katalikų kunigų buvo kelios dešimtys.

Kunigai susitarė siūlyti mane į prezidiumą. Kunigams pritarė nekunigai, susibūrusieji apie juos toje salės pusėje, kuri, nuo didžiųjų durų žiūrint, buvo kairėje, o nuo prezidiumo stalo žiūrint — dešinėje. Seimo ir prezidiumo pirmininkas buvo daktaras Basanavičius. Visų prezidiumo narių neatmnu. Jame buvo A. Smetona, inžinierius Kairys, karininkas Stankūnas. Man rodos, kad sekretoriai buvo du: kun. Juozas Tumas ir p. Gabrys, kurs tuomet buvo labai jaunas. Daktaras Basanavičius dažnai pirmininkavo, bet ne visada. Man jis nė vieną kartą neužleido vesti posėdžio, kada pats jo nevedavo. Ta garbė tekdavo jaunesniems ir mažesnių grupių pasiūlytiems prezidiumo nariams, rasi, dėlto, kad aš nė nesisiūliau.

Diskusijoms paduotas buvo ilgokas dalykų sąrašas. Kas pasiprašydavo balso, tas jį gaudavo. Atskirų dalykų svarstymas užtrukdavo labai ilgai, nes norinčių kalbėti atsirasdavo daug. Kalbėtojai nuolat nukrypavo nuo temos. Pirmininkas nevaržė jų laisvės. Kairiojo šono kalbėtojai, dažnai nutolę nuo svarstomojo klausimo, kaltindavo kunigus. P. Kairys iš vieno anglų kultūros istoriko pacitavo sakinį, smerkiantį Bažnyčią, bet man paneigus tą citatą, neįrodė jos. Ponas Kačergius iš Pilviškių kunigus vadino pilvūzais. Aš pakviečiau jį pasimieruoti pilvais su manim. Už tatau jis man drėbė žodį, kurio spaudinti negalima. Jo pilvo periferijos būta didesnės už manąją.

Nekultūringų žodžių teko girdėti ir iš dešiniojo salės šono. Kalbant apie mūsų santykius su lenkais ir man pareiškus nuosaikią pažiūrą, kunigas Stokelė atsistojo ir balso nesiprašęs, ašloje tebebūdamas, ištiesė ranką, pirštu rodydamas į mane, stovintį palaipoje, ir trenksmingu balsu suriko: „Neklausykit to velnio. Lenkams parsidavęs.“ Kiek kiti Seimo dalyviai išsiplūdo, to neatsimenu ir nenorėčiau kartoti, jei ir atsiminčiau, nes to buvo labai daug.

Taip praėjo Seimui skirtosios dienos. Prisikalbėjus į valias apie vieną dienotvarkės dalyką, reikėdavo padaryti pertrauką, nepriėmus jokie nutarimo. Po pertraukos imdavome kalbėti apie kitą, iki kitos pietų ar vakarienės pertraukos ir baigdavome taip pat nepriėmę jokie nutarimo. Vilniaus dienraščiai rašė, kad Seime viešpatauja tobuliausia rimtis, kad, žiūrint į dalyvių elgesį ir klausant jų kalbų, atrodo, lyg būtum Anglijos parlamento posėdyje. Tuomet aš dar nebuvo matęs Anglijos House of Commons posėdžio, bet skaitydamas Vilniaus reporterių straipsnius apie mūsų Seimą, traukiau pečiais, abejodamas, ar iš tiesų tiek daug panašumo?

Besibaigiant Seimui skirtosioms dienoms, daktaras Basanavičius į posėdžių salę atnešė rezoliucijos projektus, kuriuos priėmus reikėsia paskelbti. Seimo vardu, ir parodė tuos projektus

prezidiumo nariams. Aš nebuvo matęs tų projektų, nes su manim nesitarta juos ruošiant. Iš kitų prezidiumo narių elgesio buvo matyt, kad jie jau pirma buvo susipažinę su projektais. Juose buvo paskelbta žūtbūtinė revoliucija. Aš pareiškiau už tokią rezoliuciją nebalsuosiu ir pareikalavau laiko pasitarti su tos srovės atstovais, kurie buvo mane pasiūlę į prezidiumą. Tą mano prašymą patenkino. Pasitaręs su kunigais ir mums pritariančiais žymesniaisiais pasauliečiais, pareikalavau išbraukti visa tai, kas faktinai reiškė kruviną revoliuciją. Mūsų krypties žmonių ne visų nuomonė buvo vienoda. Vieni reikalavo, kad rezoliucijos projektas būtų pilnai suderintas su katalikybės dvasia. Kiti, kad užtenka pašalinti kraujo ir smurto dėsnius. Kaikuriems kunigams gana smarkiai stojant už šią antrąją formulę, man teko pareikšti prezidiumui, kad ir mes balsuosime už šią sušvelnintą rezoliuciją. Prezidiumo dauguma nelabai norėjo nusileisti, bet galutinai apsiėmė Seimui patiekti smarkią ir griežtą rezoliuciją be kruvinų ir smurto pradų. Taip perredaguotą, bet dar labai aštrią, rezoliuciją Seimas priėmė, gali sakyti, vienbalsiai, nes tie tylėjo, kuriems ji nepatiko.

III. Lietuvių kunigų susirinkimas po Seimo

Seimui pasibaigus, kunigai susirinko šv. Mikalojaus klebonijoje pasitarti apie tai, kas reikės daryti. Vienas kitas reiškė nuomonę, kad Seimo priimtoji rezoliucija neišmintinga, kad ją vykdančiant susidarys daug žalos Lietuvai, nes Rusijos administracijai bus progos griebtis žiaurių priemonių. Dauguma tylėjo, arba trumpai burbtelėjo, kad visos kritikos jau per daug pavėluotos.

Imta svarstyti reikalą bendro katalikiškojo laikraščio visai Lietuvai. Petrapilyje jau ėjo p. Antano Smilgos nuosavas, p. Purėno redaguojamas „Lietuviškas Laikraštis“, kurį savo straipsniais ir autoritetu stiprino profesorius kun. kanau-ninkas Jonas Maculevičius (Maironis). Į tą laikraštį rašinėju ir aš. Bet susirinkusieji kunigai nepri-tarė tam laikraščiui. Kun. Tumas, aš ir kiti, mažiau ar daugiau susijusieji su „Tėvynės Sargu“, įrodinėjome, kad reikia sudaryti rimtą, gerai redaguojamą, visai Lietuvai skiriamą, visų trijų vyskupijų dvasiškijos remiamą savaitinį laikraštį ir jį spausdinti Vilniuje. Redaktoriaus pareigoms buvo siūlomas pasižymėjęs lietuvis veikėjas, Dvasinę Petrapilio Akademiją baigęs pasaulietis p. Andrius Dubinskas. Matyt buvo, kad susirinkusiųjų didelė dauguma, beveik visuma, pri-taria tam sumanymui. Tik štai pakyla kun. Juo-zas Laukaitis, Seinų vyskupijos raštinės vedėjas, ir sako maždaug šitaip: „Jo Malonybės Seinų Vyskupijos Administratoriaus kun. prelato An-tanavičiaus vardu pareiškiu, kad Seinų vyskupija leis savo laikraštį Seinuose.“ Tą trumpą sakinį ištaręs kun. Laukaitis vėl atsisėdo ir tylėdamas gana karingai žiūrėjo į susirinkusius. Tas jo iš-didumas visai nesiderino su jo būdu ir buvo jam neįprastas. Nebuvo galima abejoti, kad pareiš-kimas yra tikrai Seinų Vyskupijos Administra-toriaus žodis, privalomas tos vyskupijos kuni-gams. Aš taip pat buvau tos vyskupijos kunigas.

Numaniau, kad tas pareiškimas trenkte nutrenkė daugelį Seinų Vyskupijos kunigų, kaip ir mane. Nebuvo galima abejoti, kad bendras trijų vyskupijų veikimas yra užmuštas.

Liko galimybė Vilniaus ir Žemaičių vyskupijų kunigams susitelkti apie Seinuose redaguojamą, kun. prelato Antanavičiaus valdomą laikraštį. Bet Seinų miesto mažumas, neturėjimas geležinkelio ir padėtis pačiame Lietuvos užkampyje anaipol neragina žemaičių ir vilniečių tapti Seinų saulės planetomis. Jau nereikėjo nė minėti, kad apie prelato Antanavičiaus nuopelnus lietuvių spaudai jos draudimo metu niekas nebuvo girdėjęs, o visi matė, kad jis valdys Seinuose leidžiamą laikraštį. Bandyta įtikinėti kun. Laukaitį, kad jo pareiškimas kenkia Lietuvos katalikybei, bet tas Seinų Kurijos valios reiškėjas nesidavė įtikinamas. Kalbėta, kad Seinuose neįmanoma leisti rimtą laikraštį, bet kun. Laukaitis trumpai atsakė, kad ateitis netruks parodyti, jog galima.

Tikrai, netrukus Seinuose ėmė eiti savaitinis — „Šaltinis“, o kiek vėliau mėnesinis „Vadovas“, neblogai redaguojami. Kaune atsirado „Nedėldienio Skaitymai“.

Minėtasis kunigų susirinkimas šv. Mikalojaus klebonijoje svarstė amžinai aktualų klausimą apie lietuvių kalbos vartojimą bažnyčiose. Šituo klausimu lengvai susitarta, kad parapijose, kur yra nors 1000 lietuvių, jiems būtų skiriamas vienas sekmadienis taip, kad jame pamokslas ir giesmės būtų lietuviški. Kitomis kalbomis tos parapijos bažnyčioje giesmės ir pamokslai būna tiek kartų, kiek tūkstančių katalikų vartoja ne lietuvių kalbą. Kitaip sakant, parapijiečiai, kalbą kuria nors kalba, dalinami tūkstančiais. Kiek kuri kalba turi tūkstančių, tiek sekmadienių jai skiriama giedoti ir pamokslams sakyti. Ta taisyklė remiasi dėsniu, kad 1000 asmenų negali parapijoje būti be dvasinio aptarnavimo. Todėl tokioje parapijoje ar klebonas, ar vikaras turi mokėti lietuvių kalbą.

Einant tuo pačiu dėsniu sutarta prašyti, kad dijecezijoje, kur yra 100 000 lietuvių, būtų vyskupas ordinaras, arba vyskupas pagalbininkas lietuvis.

IV. Lenkai ir lietuviai kunigai pas Vilniaus

Vyskupą

Bažnyčios tvarkymą liečiantieji dalykai negali būti sprendžiami be vietinio vyskupo žinios. Todėl susirinkusieji sutarė nueiti pas Vilniaus Vyskupą Jo Ekscelenciją baroną Edvardą von der Ropp'ą ir patiekti savo nutarimus, pareiškiant, kad tai yra rimtai apsvarstyti pageidavimai, patiekiami teisėtajam Vyskupui, su pagarba ir pasitikėjimu.

Vyskupas Ropp'as kvietė ateiti pas jį skirtu laiku visus kunigus, dalyvavusius minėtame susirinkime. Tuo pačiu laiku Ekscelencija į savo rūmus sukvietė ir likusiąją miesto dvasiškiją, atseit, kunigus lenkus. Taip didžioje Vilniaus vyskupo salėje, papuoštoje tos dijecezijos ganytojų portretais, susidarė lenkų ir lietuvių kunigijos kongresas kalbos teisėms svarstyti.

Iš lenkų pusės stoji labai jaunas, neseniai iš užsienio grįžęs, ką tik daktaro laipsnį parsivežęs

kunigėlis. Iš jo pavardės teatsimenu tik vieną pirmutinę raidę S. Girdėjau, kad vėliau jis labai pasižymėjo savo lenkiškai tautišku veikimu Vilniaus vyskupijoje. Jis darė priekaištų lietuviams kunigams. Man teko atsakinėti jam. Nežinodamas savo oponento praeities, bet manydamas, kad jam pritaria lenkiškai nusistačiusios dvasiškijos dauguma, aš buvau labai atsargus. Taikydamas savo atsakymus į jo priekaištų branduolius, savo sakinius dažiau pagarbos spalvomis, kaip kad buvau daręs, gindamas savo disertaciją universitete. Vyskupui Ropp'ui tai atrodė juokinga. Jis tat padaršino mane, paaiškindamas, kad mano oponentas yra ką tik mokslus baigęs. Aš dėkingai priėmiau tą pastabą. Kun. S. šiek tiek nuleido žemyn savo toną, bet priekaištų nesiliovė daręs.

Šiandien nebegaliu pakartoti nei jo priekaištų, nei savo atsakymų. Neatsimenu, ar kunigui S. baigus, kas nors kitas dar priekaištų darė, ar ne; tik žinau, kad galutinai vyskupas Ropp'as pripažino, jog jam patiektieji iš šv. Mikalojaus klebonijos lietuvių kunigų pageidavimai yra teisingi ir vykdytini. Susirinkimui pasibaigus, Vyskupas pakvietė mane rytojaus pietums. Tuose pietuose tebuvo tik Vyskupas, jo namiškiai, p. Skirmuntas ir aš.

Žinodamas kun. Laukaitio pareiškimą dėl laikraščio, aš betgi nežinojau, kad Kauno dvasiškija ketina leisti savo laikraštį, o su „Tėvynės Sargo“ šalininkais nebuvau turėjęs laiko pasikalbėti ir maniau, kad jie, su Žemaičių ir Vilniaus vyskupijų kunigais sutarę, norės laikraštį leisti Vilniuje. Taip aš ir paklausiau Vyskupą Ropp'ą, ar jis nesipriešintų tam. Vyskupas lengvai ir maloniai prižadėjo duoti oficialų leidimą, jei reikalas bus.

Ta proga buvo kalbos apie krikščionių partiją Lietuvoje. Vyskupas apie ją kalbėjo lyg nenorėdamas, neaiškiais sakiniais. Tik vėliau aš jo mintį permaniau, kai patyriau, kad jis rengė Katalikų Konstitucionalistų partiją, kuri jį išrinko atstovu į Dūmą.

V. Po Seimo

Po to viso, išvažiavau iš Vilniaus, bet Kalėdų atostogų metu per Vilnių grįžau į Petrapilį. Vilniuje man sustojus pas vieną artimą tautietį, atėjo p. Antanienė Vileišienė ir pasakė, kad generalgubernatorius Frese yra labai susirūpinęs įvykusiame Seime, jo paskelbtomis rezoliucijomis ir ketinąs suimti Seimo prezidiume dalyvavusius asmenis. Keletas žmonių, buvusių ten pat, patarė man pasiskubinti išvažiuoti iš Vilniaus. Aš pasinaudojau patarimu.

Mano brolis Juozas Seimo nutarimus platino Slavikų parapijoje, ypač šventoriuje po pamaldų. Slavikuose policijos nebuvo, bet ji tai sužinojo. Apskrities viršininkas liepė Juozą suimti, bet jis tą paliepimą patyrė dar prieš policininkams atvykstant. Kadangi mano tėviškė, kurioje Juozas ūkininkavo, yra ant pat Šešupės kranto, o anapus jau Prūsai, tai brolis greitai perbėgo pas savo pažįstamus į Vokietiją ir ilgokai gyveno Pilkalnio apskrityje, daugiausiai Briedžių ir Stumbrių kaimuose. Ūkininko ilgas nebuvimas namie darė žymių nuostolių ūkiui.

Naumiesčio apskrityje, ypač Plokščių, Griškabūdžio ir Būblelių (Lesnistvos) valsčiuose Seimo nutarimai buvo griežčiau vykdomi, kaip nutarta. Teisių fakulteto studentas Pijus Grigaitis vadovavo tenai ir kurstė kruviną revoliuciją. Valsčiuose daug dokumentų sudeginta, daug monopolijų sudaužyta. Plokščių giriose kiršta medžius ir versta juos skersai kelių. Tai darė daugiausiai Marijampolės gimnazistai. Tos girios buvo privatinė p. Justino Strumilos nuosavybė. Urėdas p. Juozas Kačarauskas jiems sakė, kad tuo būdu naikinamas Lietuvos turtas, kurio jai labai reikia. Jauni veikėjai jam sakė, kad jis su savo eiguliais sutrauktų į krūvas nukirstuosius medžius ir apklotų juos šakomis, iki kol ateis laikas juos panaudoti. Jaunuoliams nė kam ko, kad šakomis apdengti medžiai girioje greičiau pūva. Jaunieji veikėjai nesidavė urėdo įtikinami. Jie gadino medžius, jis jiems trukdė. Bebėgiodamas jis daug kartų parpuolė, susitrenkė, gavo vėžio ligą ir jaunas mirė. Po Suvalkiją ėmė skrajoti baudžiamieji kazokų būriai. Kaikuriuos revoliucijos veikėjus jie nušovė. P. Pijų Grigaitį gyvą suėmė. Naumiesčio apskrities tardytojas rinko žinias apie jo veiklą ir tų žinių įrodymus. Susiedamas su Naumiesčio parapijos kunigais, jis jiems išsitarė, kad Grigaičiui grėsia mirties bausmė. Kunigai darė pastangų, kad bausmė sumažėtų, bet tardytojas jiems sakė, kad mirtis yra lengvesnė už sunkiųjų darbų kalėjimą iki gyvos galvos. Tardytojo palankumas padarė, kad Grigaitis pateko Kalvarijoje į kalėjimo lignonę. Tą lignonę aplankyti atvyko Suvalkų gubernatorius. Gubernatoriui praėjus pro Grigaičio lovą ir išėjus už durų į kitą kambarį, „lignonis“ atsidarė langą ties savo lova ir iššoko žemyn vienmarškinis. Tai buvo vidurziemio šalta diena; bet apačioje po tuo langu stovėjo automobilis ir šilti drabužiai. Už pusvalandžio Grigaitis jau buvo Vokietijoje, Mėrūniškių miestelyje.

Iš ten jis pateko į Šveicarijos sostinę Berną, kur baigė teisių fakultetą, vedė dukterį to žmogaus, kurio buvo automobilis ir šiltieji drabužiai.

Iš Šveicarijos p. Grigaitis nukeliavo į Ameriką ir Chicagoje redaguoja socialistų dienraštį — „Naujienos“.

VI. Krikščionių Demokratų partijos pirmasis projektas

Jau, susipainiojo mano galvoje krikščionių demokratų partijos programos sudarymo chronologija. Žinau tiksliai tiek, kad tai įvyko po 1903 prieš 1907-tuosius metus ir tai Petrapilio katalikų Dvasinėje Akademijoje.

Apie tą įstaigą naudinga žinoti, kad didžiausias studentų klierikų skaičius joje buvo paskutiniaus vyskupo A. Pr. Symon'o rektoriavimo laikais, visai arti XIX a. pabaigos. Tada joje studentų buvo 73. Bemažko pusė jų, būtent 30, buvo lietuvių, nors Lietuvių tauta teturėjo nepilnai tris milijonus iš penkiolikos milijonų visų katalikų Rusijos imperijoje, atseit, mažiau kaip penktadalį. Akademijos

uždavinys buvo aptarnauti visus imperijos katalikus.

Arkivyskupui Boleslovui Kłopotowski'ui tapus Metropolitu ir Akademijos globėju, lietuvių skaičius ypatingai padidėjo ir nesumažėjo jam mirus 1903 m. Tarp profesorių kunigų lietuviai buvo: kan. Jonas Maculevičius, kun. Kazimieras Jaunius, kun. Aleksandras Dambrauskas (Jakštas), kun. Ignotas Baltrušis ir aš. Kun. Jurgis Matulevičius buvo paskirtas vėliau, t. y. 1907 m., ir dar vėliau — kun. Bližiejus Česnys; kun. Jonas Naujokas buvo tos įstaigos dvasios tėvu. Tokiu būdu profesorių kunigų lietuvių skaičius susidarė lygus su kunigų lenkų profesorių skaičium. Pasauliečiai dėstytojai čia neimami dėmesin.

Kun. Al. Dambrauskas iš Akademijos pasitraukė 1904 metais. Neatsimenu, ar krikščionių-demokratų partijos programa jau buvo sustatyta, ar ne, prieš jam pasitraukiant. Gerai atsimenu, kad trys profesoriai tą darbą atliko. Aiškiai žinau, jog man buvo pavesta ruošti pirmuosius pasiūlymus, kuriuos paskui perkratinėdavome mes trys. Prof. Maculevičius nepraleido nė vieno paragrafo, giliai neižvelgęs. Tik neatsimenu, kas buvo trečiasis: ar Dambrauskas, ar Baltrušis (Dambrauskas, Red.). Šį klausimą lengvai galima išspręsti, pažiūrėjus į tą Dambrausko redaguotą „Draugijos“ numerį, kuriame ši partijos programa atspausdinta su ją paruošusių asmenų parašais.

Žinau, kad prie partijos programos ruošimo nė kiek neprisidėjo prof. kun. Jaunius, bet baigus ją rengti, ir jis jai pritarė. Profesoriaus Justino Pranaičio jau nebuvo nei Akademijoje, nei Petrapilyje. Į Taškentą jis buvo išvažiavęs 1902 m. rudenį.

Galutinai paruoštą ir trijų profesorių priimtą programos projektą reikėjo patiekti Lietuvos vyskupams. Tas uždavinys teko man. Kalėdų ar Velykų atostogų metu nuvežiau tą projektą į Vilnių. Vyskupas Ropp'as patarė lietuviams dėtis prie jo sukurtosios Katalikų Konstitucionalistų partijos, o mūsų sustatytąją nei pagyrė, nei papeikė. Tą projektą nuvežiau į Kauną, kur gavau pilną pritarimą. Nuvežiau į Seinus vyskupijos valdytojui prelatui Antanavičiui, kuris pritarė, bet atsisakė viešai pareikšti savo pritarimą. Ne-trukus nustebau, kad „Šaltinis“ pasiskelbė Krikščionių Demokratų partijos organu. Iš to reikėjo suprasti, kad krikščioniškoji demokratija Lietuvoje nėra partija, o palaida srovė be organizacijos ir be drausmės. Programos sustatytojai matė, kad pritariantieji jų mintims žmonės nenori pasiduoti drausmei. Taigi, programos autoriai nė nesiėmė gaišinti laiko organizavimo darbams, apsiribodami savo pareigomis. Krikščionių demokratų partiją, tikra to žodžio prasme, sudarė žymiai jaunesni veikėjai: kun. Mykolas Krupavičius ir kiti.

Mudu su kun. Matulevičium 1907 m. ryžomės organizuoti, bet jau ne politikos partiją, o nykstančią marijonų vienuoliją, sutarę su jos generolu kun. Vincu Senkum. To darbo vaisiai pasirodė vasarai besibaigiant 1909 m.

Roma, via Corsica 1; 1947. IX. 25.

PREL. KAZ. SAULYS

IŠ ATSIMINIMŲ APIE KRIKŠČIONIŠKAJĄ DEMOKRATIJA LIETUVOJE

Šimtmečio pradžioje (1899—1905), kunigaujant Panevėžyje, vėliau Kaune, teko stebėti, kaip pradėjo reikštis kai kurių socialinių reformų darbas, tvarkomas krikščioniškojo mokslo ir kr. demokratijos pagrindais, o ne sykių teko ir pačiam tamė darbe aktyviai dalyvauti. Neturint čia dabar tremtyje jokių anuometinės spaudos ar literatūros žinių, tenka vadovautis vien tik atmintimi.

Socialinio darbo priežastys

Tarp kitų priežasčių, kurios mus skatino ir reikalavo imtis visuomeninio darbo organizavimo krikščioniškais pagrindais, buvo revoliucinis sukrėtimas, pasireiškęs po rusų-japonų karo 1904 metais. Revoliucija buvo davusi mums tada, kad ir kurį laiką, senai lauktąją pilietinę laisvę, laisvę tvarkyti ir organizuoti patiems savo visuomeninį gyvenimą, daryti susirinkimus, reikalauti socialinių, kultūrinių, politinių reformų. Tuomet tai buvo nauja, neįprasta. Kraštas džiaugėsi, žmonių dvasia ir nuotaika buvo pakilus. Juk revoliucija praskynė kelią ir į Didįjį Vilniaus Seimą 1905 m.

Kaip kiekviena revoliucija, taip ir anuometinė Lietuvoje, negalėjo išvengti kai kurių, kartais labai stambių, medžiaginių nuostolių. Ypač teko nukentėti kai kur didesniems ūkiams, dvarams, įmonėms, fabrikams nuo ūmai suruoštų streikų. Pavyzdžiui: Liudynės dvare buvo arti 100 rasinių olandų veislės raguočių. Kelias dienas nešeriami ir nemelžiami gyvuliai daugumoje išgaišo. Panašiai buvo ir kai kur kitur. Bet tie medžiaginiai nuostoliai buvo mažmožis, palyginus su tuo, ką davė kraštui revoliucija.

Bet religijos, ypač katalikų Bažnyčios, atžvilgiu anuometinis revoliucinis sukilimas pasireiškė neigiamai. Veikusios pas mus sukilimo metu socialistinės srovės, susidariusios Rusijoje ir atsirusios tuomet Lietuvoje, daugiausia laikėsi marksistinio materializmo pažiūrų ir buvo nukreiptos prieš Bažnyčią, ypač prieš kat. dvasiškiją. Viešuose susirinkimuose, mitinguose retai kada apsieidavo be skaudžių ir dažniausiai neteisinių priekaištavimų, prasimanytų pikto užgauliojimų. Sulenkėjusiame Panevėžyje dauguma agitatorių buvo iš lenkų socialistų partijos (PPS). Atsimenu ypač vieną didelį mitingą, suruoštą vieną sekmadienį didelėje aikštėje, prie bažnyčios. Susirinko keli tūkstančiai žmonių. Visi skubėjo į mitingą pasiklaudyti, pasidairyti, pasiteirauti. Karštai, aistringai išsikalbėta įvairiais rūpimais, ypač laukiamųjų reformų, klausimais. Bet ir čia neapsiėjo be pikto barimosi prieš kunigiją. Be kitų šūkavusių nuo statinės agitatorių pasišoko kalbėti studentas Steponas M., pažįstamas panevėžietis, iš PPS srovės. Pašūkavęs piktai prieš dvasiškiją, kalbėtojas dėl kaž ko užkliudė Vilniaus vyskupą Edvardą Roppą ir išvadino jį

iciliu („ten hycl Ropp“). Tuo tarpu žinoma, kad Vilniaus vyskupas Roppas buvo pirmosios (pažangiosios) Dūmos narys, išrinktas laisvu balsavimu, ir Petrapilyje atstovavo savo kraštą. Tuo metu Roppo iniciatyva buvo suorganizuota ir įsteigta taip vadinama Katalikiškoji partija su plačia įvairių reformų programa. Programa, su atitinkamais paaiškinimais atspausdinta, buvo išsiuntinėta bažnyčioms ir kitoms kat. institucijoms, kaip partijos propagandinė medžiaga. Programos egzemplioriai mūsų buvo gauti ir Panevėžyje. Rusų caristinei valdžiai (tai buvo prieš pat revoliuciją) nepatikėjo katalikų partijos veikimas, vyskupas buvo ištremtas iš Vilniaus į pietų Rusiją, gi Vilniaus vyskupijai valdyti, po ilgų derybų tarp Petrapilio ir Vatikano, buvo paskirtas buvęs Kronštato, vėliau Minsko klebonas kunigas Kazimieras Michalkevičius, kaip Apaštalinis Administratorius. Jis valdė vyskupiją ligi 1918 metų, kuomet Vilniaus vyskupu tapo lietuvis Jurgis Matulevičius. Ligi tol Panevėžyje dar nebuvo girdėta, kad vyskupas būtų kada viešai taip nepadoriai išgarbintas, išpravardžiuotas. Marga mitingo dalyvių minia: krikščionys ir žydai, rusai tarnautojai ir buv. činauninkai klausėsi panašių burnojimų ir savaip reagavo. Vieni pritarė ir plojo, kiti tylėjo, kiti, ypač kitatikiai ir nekrikštytieji, šypsojosi. Ramesnieji žmonės piktinosi panašiais agitatorių burnojimais ir buvo nepatenkinti. Dar vieną revoliucinio laikotarpio pasireiškimą prisiminsiu, būtent — vadinamą ekspropriaciją. Sukilimui palaikyti reikėjo pinigų. Nežinau kaip kitur, bet Panevėžyje lėšos revoliucinių komitetų reikalams buvo renkamos gana radikaliu būdu. Buržujai, ypač laikomieji labiau pasiturinčiais, buvo apdedami tam tikrais kontribuciniais mokesčiais. Pinigų rinkėjai vaikštinėjo į namus ir reikalavo išsipirkti, sumokant skirtą sumą. Juos pravardžiuojo tuomet ekspropriatoriais. Žinoma, į jų tarpą buvo įsimaišiusių ir niekeno neįgaliojų, nekontroliuojamų savanorių — rinkėjų, apgavikų. Bet dauguma „ekspropriatorių“ buvo padorūs vyrukai, kartais ir mergaitės, nuoširdžiai atsidavę revoliuciniam darbui. Mūsų geri pažįstami miesto gydytojai, advokatai, pirkliai, namų savininkai ir panašūs „buržujai“ susilaukė ekspropriatorių, reikalavusių sumokėti nustatytą sumą: kas šimtą, kas tris, kas penkis šimtus rublių. Vieni davė, kiti atsisakė. Neduodantiems buvo grasinama teroru. Tie „ekspropriatoriai“ ne retai pasitaikė ne tik gerai pažįstami, bet ir artimi giminės, net šelpiami ar išlaikomi tų, kuriems reikėjo išsipirkti. Revoliucijos darbas buvo laikomas, ypač pradžioje, garbingu ir kilniu. Bet toks rinkliavų būdas kėlė susirūpinimą ne vien tik pasiturinčiųjų tarpe.

Buvusioji tuomet rusų administracija ir policija suirutės metu nebeveikė, buvo pasitraukusi ar nušalinta. Revoliuciniai komitetai, jei kur ir

egzistavo, maž kam tebuvo žinomi, nepasiekiami ir viešosios tvarkos palaikyti negalėjo, o reikalų ir vargo susidarė begalės. Kitai valdžiai sustojus funkcionuoti, liko bažnyčia. Dėl to visi turėjusieji kurių nors reikalų, laikiusieji save nukentėjusiais ar nepatenkintais, ėjo į kleboniją, skundėsi, pyko, statė reikalavimus, davinėjo patarimus. Teko ne vien tik aiškinti, kad Dievo ir Bažnyčios įsakymai ir katekizmo nuostatai, kaip buvo, taip ir pasilieka galioje ir yra visiems mums privalomi, bet sykiu reikėjo ir kitų, socialinio pobūdžio priemonių.

Priemonės

Pirmiausia buvo nusistatyta aiškinti krikščioniškojo socialinio mokslo pagrindus. Tuo tikslu buvo suruošta eilė socialinio turinio konferencijų ar pamokslų bažnyčioje. Pamoksluose buvo aiškinami krikščioniškojo socialinio mokslo nuostatai iš Popiežių enciklikų ir kitų bažnytinių dokumentų; sykiu buvo dėstoma, kad marksistinis materializmas ir marksistinis socializmas yra nesuderinami su Kristaus mokslu, priešingi katalikų Bažnyčios mokslui.

Paskelbus, kad sekantį sekmadienį po minėtojo mitingo bus pasakytas pamokslas apie socializmą ir mūsų socialinius reikalus, susirinko tiek pamokslu klausytojų, kad į bažnyčią visi netilpo. Buvo matyti klausytojų tarpe ne tik retai kada lankiusių bažnyčią katalikų, iš vadinamos šviesuomenės tarpo, bet buvo taip pat nekatalikų ir net žydų. Tema buvo tuomet nauja, aktuali, visiems opi. Kad aiškinimai iš sakyklos turėjo savo reikšmę, spėjome tarp kitko iš to, kad jie nepatiko smarkiesiems agitatoriams. Po vieno tokio pamokslu ateina, atsimentu, pas mus į kleboniją ano piktai užgauliojusio vyskupą Roppą agitatoriaus studento Stepono M. teta, namų savininkė, pamaldi katalikė, ir sako ašarodama: „Steponas mane prašė išpėti kunigus, kad daugiau bažnyčioje nebekalbėtų apie socializmą, jei brangina savo galvas.“

Bet teoretinio krikščioniškojo socialinio mokslo aiškinimo buvo ne gana. Reikėjo ieškoti priemonių pagerinti varguomenės padėtį ir skurdą parapijoje. Reikėjo imtis organizuoti krikščioniškosios artimo meilės teikimą ir darbą. Buvo įsteigta Panevėžio labdaringa draugija.

Panevėžio elgetynas

Plečiant ir gyvinant Lab. Draugijos veikimą, buvo nutarta organizuoti elgetaujančiųjų šelpimą, panaikinti mieste ir parapijoje viešąjį elgetavimą, įsteigus prieglaudos namus elgetaujantiems. Tuo tikslu buvo sudarytas prie Lab. Draugijos atskiras Komitetas elgetynui steigti.

Reikia žinoti, kad seniau, rusų viešpatavimo laikais, Panevėžyje, kaip ir kitur mūsų krašte, nebuvo jokių prieglaudų nė elgetynų. Iš buvusių seniau „špitolių“ prie bažnyčių buvo užsilikęs tik vienas jų vardas. Parapijos ubagams „špitolėse“ vietos nebuvo, visuomenė jais nesirūpino, nešelpė. Kas buvo paliegs, negalėjo dirbti, buvo raišas,

bekojis, berankis, aklas, sužalotas, o sykiu buvo beturtis, tas buvo priverstas eiti elgetauti į gatvę. Mūsų apskaičiavimu, Panevėžio mieste ir kaimuose tuo metu buvo virš dviejų šimtų elgetaujančių asmenų. Jų tarpe buvo atėjusių į miestą ir iš svetimų parapijų. Mieste elgetos turėjo savo pasirinktas vietas prie namų gatvėse, prie bažnyčių; kaimuose dienomis jie vaikščiojo prašydami išmaldos iš namų į namus, nakvodami pas tuos pačius kaimo gyventojus, pas ūkininkus. Tokia padėtis buvo nežmoniškai sunki ir patiems vargšams ir įkyri sveikiesiems. Dėl to buvo nusistatyta eiti prie gatvinio elgetavimo panaikinimo, elgetaujančius priglauti ir tinkamai aprūpinti, įsteigus jiems atskirą elgetyną. Zmonės tam sumanymui pritarė ir rėmė jį aukomis. Sudarytasis elgetynui steigti komitetas nupirko netoli bažnyčios (Senamiestyje) už 5 tūkstančius rublių d. delį dviejų aukštų medinį pastatą. Namas, buvęs seniau išnuomotas kareivinėms, tuomet stovėjo tuščias. Reikalingi prieglaudai įrengti daiktai: lovos, suolai, stalai, baidiniai buvo daugiausia suaukoti ir surankioti iš gerų ir dosnių kaimiečių. Kaimai savo laisvu noru buvo apsidėję nuolatine duokle, natūra ar pinigais, elgetyno reikalams. Aukojamiems daiktams rinkti kaimuose ir mieste buvo parinkti ar nusamdyti tam tikri asmenys atskiroms parapijos dalims. Ta pačia tvarka buvo renkami aukojamieji maisto produktai elgetynui išlaikyti. Elgetyne buvo apie 200 žmonių. Buvo nusistatyta ir paskelbta nedavinėti išmaldų elgetaujantiems gatvėse, o visas aukas siųsti į prieglaudą. Visi negalintieji dirbti apmokamo darbo panegėliai buvo prumami į prieglaudą, išskyrus svetimų parapijų ir valsčių žmones, kurie Panevėžyje nebuvo rūpinami. Elgetyne buvo atskiri kambariai ligoniams. Įstaiga turėjo savo dirbtuvę, kur galėjo dirbuotis stipresnieji ir gaminti reikalingus prieglaudai daiktus. Elgetos buvo reikiamai aprūpinti: sočiai maitinami, apskalbti, apiprausti, patenkinti. Neturint savų prityrusių prieglaudos vedėjų, buvo pakviestos kelios slaugytojos vienuolės iš Lvovo (Lembergo, tuomet buvusio Austrijoje). Įstaiga veikė ligi karo, pergyveno pirmąjį karą, atsikūrė po karo, kad ir pakeitusi pirmykščią šelpimo tvarką. Prieglaudos bei elgetyno įsteigimas ir jos veikimas Panevėžyje buvo laikomas tam tikra socialine reforma; jos naudingumo nedrįso neigti net ir bažnyčios bei dvasiškosios priešai marksistai. Sykiu panašus varguomenės padėties gerinimo darbas atitiko besireiškiančios tuomet krikščionių demokratų organizacijos programą.

Tuo pačiu laiku buvo stengiamasi tiksliau susipažinti su krikščioniškosios sociologijos pagrindais ir skleisti krikščioniškos demokratijos idėją.

Regis, 1906 metais buvo suruošti socialiniai kursai Varšuvoje. Paskaitas skaitė pakviesti iš Poznanės, iš Krokuvos ir iš kitur specialistai.¹ Dalyvavusieji kursuose lietuviai turėjo keletą atskirų pasitarimų nagrinėtais klausimais. Mums rūpėjusių socialinių klausimų turinys buvo surašytas ir atspausťas „Draugijos“ žurnale Kaune.

Sekančiais metais buvo suruošti socialiniai kursai Kaune. Organizaciniam Komitetui pirmininkavo Zemaičių vyskupas-pagelbininkas Gasparas

Cirtautas, sekretoriavo prof. Aleksandras Dambrauskas. Kursuose buvo aiškinami popiežių socialiniai raštai (enc. Rerum novarum ir k.), nagrinėjamos krikščioniškosios demokratijos pažiūros į socialinį teisingumą, nejudomojo turto nusaivinimą ir kitus aktualius klausimus.

Kauno dvas. Seminarijoj buvo įvestas krikščioniškojo socialinio mokslo bei sociologijos dėstymas.

Dar anksčiau, bene 1905 metais, buvo pagaminta trumpa krik. socialinio mokslo santrauka bei programa ir paskelbta kaip Krikščioniškoji Demokratija. Keturių mažo formato puslapių brošiūrėlė, atspausdinta privatinėmis lėšomis, buvo išsiuntinėta žinomesniems kunigams platinti ir aiškinti. Kiek vėliau pasirodė Petrapilyje sudaryta platesnė krikščion. demo-

kratijos nuostatų programa, paskelbta anuometinėje spaudoje.

Didž. Vilniaus Seime (1905) krikščionių demokratų grupė dalyvavo su savąja programa (bene pagaminta ad hoc). Programoje buvo išdėstyti stambesniųjų socialinių, kultūrinių, ekonominių reformų reikalavimai. Programos lapas buvo dalinamas ir skleidžiamas seimo dalyvių tarpe greta socialdemokratų, liaudininkų, Dūmos nario A. Bulotos atstovautųjų valstiečių ir kitų srovių programų.

Vėliau, ypač Vilniaus Konferencijoj ir Lietuvos Taryboje, krikščioniškoji demokratija pasireiškė jau ir kaip politinė partija.

1 Prelegentų tarpe buvo ir kun. Jurgis Matulevičius.

F. N.

KRIKŠČIONYBĖ IR POLITIKA

POLITIKA BE DIEVO

„Drebėkit, tironai, jūs esate nemirtingi.“
André Chénier.

Yra viena visuomenė, kuri, turėdama būti dėkinga krikščionybei už savo didžią kultūrą ir žmoniškiausią civilizaciją ir, nenorėdama parodyti pasauliui savo suskilimo ir netvarkos, didžiuojasi gyvenanti be Dievo. Atsisakydama ne tik būti, bet ir rodytis krikščioniška, ta visuomenė juo labiau norėjo įrodyti žmogaus visišką nepriklausomybę. Bet niekad nebuvo pasaulyje skausmingesnio ir vargingesnio bandymo ir niekuomet jis taip aiškiai nebuvo pasmerktas kaip šitas. Žmogus yra apleistas. Žmogus vienišas.

Vieną kartą, šešiolikame amžiuje, kilnios krikščioniškos kilmės žmonės panoro nebederinti savyje ir savo darbuose dvasinės ir laikinės paskirties, nes daugiau negu po tūkstančio metų jie buvo pavargę nuo Dievo. Per keturis šimtus metų žmogus dirbo šitam Dievo atmetimui, kuris prasidėjęs Renesanso natūrizmu, galutinai pasibaigė moderniosios visuomenės suskilimu. Vienu malonumo ir kitų bailumo dėliai Dievas iš pradžių buvo pagarbiai perkeltas ir greitai nesivaržant pašalintas į siaurą ir rezervuotą sritį. Iš vidurinių amžių tautų Dievo, aukščiausio Gėrio ir Valdovo, žmonės padarė religinį autoritetą, paskui moralinį, toliau tradiciją, dar vėliau mitą ir dar vėliau žodį. Pagaliau atėjo tyla-didžiausias įžeidimas.

Dievui pakeisti betgi žmonės išgalvojo gudrias ir subtilias filosofijas, „šias turiningas krikščioniškas tiesas išėjusias iš proto“, kaip sako Chesterton apie visas pretendavusias išgelbėti pasaulį doktrinas. Dažnai nuoširdūs ir visuomet chimeriški vieni po kitų ėjo gausūs ir įvairūs

bandymai nuo Concorcet projektų iki plačių Auguste Comte planų, nuo „visuotinės religijos“, kurią Leibnicias norėjo remti protu, iki Saint-Simon'o „naujosios krikščionybės“, kuri reikalavo, kad „apšviestieji žmonės valdytų tamsuolius“. Visos gražios ir didžios idėjos ideale be Dievo baigiasi neaiškaus humaniškumo ir neaprėžtos visuomeninės pažangos svajonėmis, kurios vaide nosi likusio vieno sau žmogaus dvasiai. Kas atsisako paslapties, tas bėga į miško prieglobstį, ir nieko nėra neprotingiau už racionalizmą, atmetantį savo proto dvasinį papildymą. Kad ir kaip būtų protingos jos idėjos ir kilnūs jausmai, politika be Dievo yra dar vienos iliuzijos priežastis, ir kas prisiriša prie jos klaidingo realizmo, to laukia dideli nusivylimai. Kas tiki Dievą, tam pirmiausia tiesa yra, kad Dievas turi teisių į visuomenę. Tačiau reikėjo nemažiau keturių šimtų metų, kad didysis atskilimas nuo Dievo, kurį padarė Renesansas, būtų laikomas klaida, atnešusia pragaištingiausių ir toli einančių padarinių. Susiprotėję žmonės (jų kasdien vis daugiau) stengiasi iš naujo atrasti ir atgaivinti dvasines vertybes, kurios dar nedrįsta pasisakyti savo vardo, bet kurios, kai jos nėra paprastos stiliaus klauzulės, rodo savo tikrai krikščionišką kilmę.

Yra dvasia, kurią vadina čia modernia, čia laisva, kurios kilmė yra ateizmas, o tikslas-nukrikščioninimas. Laicizmo (žodžio, padariusio politinę karjerą) priedanga ir pretekstu ta klaida persigėrė per visuomenę ir, gambiai vartodama savo priemones, ryžtingai veikdama, giliai palietė net krikščionis. Jie patys labai dažnai yra priėmę, kaip įvykusį faktą, šios paneigiančios savo Dievą visuomenės dramą, determinuojančią visuomeninį blogį, įsikerojusį įvairiomis formomis ir visose srityse. Tokiu būdu buvo galima matyti persiskyrimą, paskui pasidalinimą ir vėliau prieštą-

F. N.: Krikščionybė ir politika

ravimą tarp žmogaus ir Dievo, tarp Bažnyčios ir valstybės tarp mokslo ir tikėjimo, tarp privatinio ir viešo gyvenimo. Ir nebuvo piktinamasi, kad didžiausiame sąmyšyje ir netvarkoje buvo išgirstama, jog nėra nei gera nei bloga, nei klaidos nei tiesos, ir kad žmogui pateisinti nėra tik jo veiksmai, kurie neturi dorinės ir religinės vertės. Politika padarė ir visas praktines išvadas iš suirimo doktrinos, parodžiusios visuomeninio blogio tiesiog velnišką, nors iš tikro tik žmogišką, kryptį. Valstybė užėmė Dievo vietą. Žmogus, savo suklydimo auka, pažino poną, kuris jį nuolat kankina ir persekioja visose jo laisvėse ir darbuose, nes visa yra grasoma, net pati šeimos ar tautinė bendruomenė, šitas nuolatinis kūrmas, kurio buvimas mums pasidarė dar juntamesnis bandymų dienomis.

Laicizmas nėra neutralumas. Tai yra nuomonė, ir nuomonė, kuri teigia ir kovoja. Iš tikro, laicizmas yra pirminė apostazijos forma. Ir jeigu prikišama, kad apostazauti negali tas, kuris netiki, tai reikia pripažinti, kad laisvamanis ir net pats ateistas turi tik apsišvalgyti apie save ir pasijus kaltas, nes nėra blogesnės klaidos ir didesnės kaltės, kaip sunaikinti dorovinę tautos vienybę, griaujant jos tradicijas, dvasią, sielą. Vienos dienos doktrinos, vistiek ar visuomenės filosofijos ar politikos, negali pretenduoti pakeisti krikščionybę. Vienos ir kitos turi tuos pačius sunkumus save pateisinti ir tą patį nepajėgumą įsikūnyti. Stebint tikrosios politikos paskutinių metų veiklą, ypač krinta į akis jos negalėjimas atsinaujinti. Iš tikrųjų tai žmonės, kurie skelbia, kad negalima atnaujinti krikščioniškos tvarkos, pasirodė nepajėgūs apvaldyti įvykių. Ir nežinau iš tiesų, ko trūksta šiems ypatingiems valstybės vyrams: krikščioniškos dvasios ar politinės nuovokos bei išminties? Kad kai kurie principai kartais sunkiai pritaikomi, tai dėl to dar nemažėja jų teisingumas ir politika kaip tik privalo paruošti palankias sąlygas, kad bendruomenė, kurios gėri tie principai užtikrins, juos priimtų. Čia juk ir yra visas politikos objektas.

Kad Bažnyčia ir valstybė ginčijasi, tai reikalas nėra toks blogas, nes jį galima pataisyti. Abi galybės, dvasinė ir laikinė, istorijos būvyje kiekviena pasirodė ne be išnaudojimo. Čia nesusipratimai, ten neteisėtumas, šen ir ten klaidos ir ydos, — tai žmogiškas dalykas, dovanotinas ir greitai užmirštinas, bet kas svarbu, gilū ir nedovanotina, bent tol, kol velniškas išdidumas nenori nusileisti, tai nutraukimas ryšių su Dievu, apgalvotos valstybės valios įsakytas ir visai tautai pritariant įvykdytas. Dievo atmetimas krikščioniškai tautai yra dvasinė klaida ir tikra nuodėmė prieš šv. Dvasią; bet tai yra ir politinis paklydimas. Visuomenės išsiskyrimas su religija turi greitų, juntamų padarinių ir ypač nenumatomų pasekmių. Pirmiausia iš viešojo ir tautinio gyvenimo pašalintas Dievas yra tuojau ginčijamas, nepažįstamas, užmirštas. Ir taip pamažu visuomenė, kurios visuomeniniai veiksmai, jos bendruomeninis gyvenimas ir tam tikru būdu net kiekvienas narys yra užgautas, nustoja krikščioniškosios krypties. Todėl smunkančiuose kraštuose, labai senose šalyse, kur Dievas jau nebe-

gyvena žmonių širdyse, matome baisų nepajėgumą atnaujinti tikėjimą ir jį liudyti darbais, ir pati krikščionybė, belaukdama ilgai atmesto Dievo, tesuspiečia apie save tik vaikus, senelius, skurdžius ir kelius kilminguosius. Tėduodie Dievas, kad neištikimybės žemėje krikščionys, kurie tariamai gerbia Dievą, nebūtų kalti abejingumu, nes geriau klausyti Kristaus priešų įžeidimų, negu tylos tų, kurie dedasi Jo draugais.

Tautos turi savo likimą. Lygiai kaip žmonės, kiekviena tauta turi savąjį veidą ir savo slaptą santykį su Dievu. Tikrai, kas gavo daugiau už kitus, kartą atmetęs, nustoja toliau begauti. Paprastai galvojant, negalima suprasti, kad Dievas sutiktų būti nieku, kai Jo autoritetas nepripažįstamas, globa atmesta ar kartais net Jo buvimas oficialiai neigiamas. Baisi valanda, kai Dievas nustoja veikęs. Kas turi ant tautų aukščiausio valdovo teises, tas negali tenkintis garbinamas slapta. Paskui oficialų paneigimą eina viešas išsižadėjimas. O kad Dievo didybė nebūtų įžeista, Jis turi būti viešai ir oficialiai garbinamas. „Dievo valdžia ant tautų yra tiek pat absoliuti, kaip ir ant atskirų žmonių“, sakė kardinolas Pijus, pridėdamas: „Kai Dievas nevaldo geradarybėmis, plaukiančiomis iš Jo buvimo, Jis valdo vargais, neatskiriamais nuo Jo nebuvimo.“ Net Napoleonui III sakančiam: „Dar ne laikas, kad Švenčiausioji Širdis valdytų Prancūziją“ jis atsakė: „Jei nelaikas, kad Švenčiausioji Širdis valdytų Prancūziją, tai juoba nelaikas imperijai išlikti.“ Patvirtindama šį tragišką išspėjimą, istorija dar kartą parodė šią tiesą, kad kas daroma Dievo sąskaita, galiausiai grįžta žmonių sąskaiton. Bet jei žmonės nebūtų tokie užuomaršos ir tiek neabejotų, tai visuomet atsimintų šv. Rašto išspėjimą: „Jei Viešpats nestato namų, veltui darbuojasi statytojai.“

Kai Dievas yra išmestas iš žmonių tarpo, patys įvykiai gimdo klaidas, bet tuomet vietoj dieviškosios išminties saiko ir ritmo žmonių kvailumas žiauriai ir skausmingais sužalojimais vykdo žmonių istorinę raidą. Ten, kur žmogus atsisako nuo dvasinių dalykų, įstatymus leidžia laikinieji. Pasigėrusi savo jėga, nepajėgianti susivaldyti materialinė pažanga atpalaiduoja kolektyvinių aistrų instinktus, o tuo tarpu dorovinė pažanga, be jokios pagalbos, nepajėgia suformuoti kolektyvinio pagrindo, be kurio nėra bendruomeninio gyvenimo. Jei žmogus be Dievo pagalbos negali įsigyti krikščioniškųjų dorybių, tad juo labiau nepajėgia valdytis be krikščioniškosios moralės dėsnų visuomenė, kuri prie asmeninių savo narių nesutikimų prideda dar politinius nesutarimus. „Visuomenė be religijos neturės gerų papročių“, pažymi Leonas XIII. Tačiau atmetanti Dievą politika bando teisintis, sakydama, kad ji negalinti pripažinti to, ko protas nesupranta. Šis argumentas nieko nevertas nei filosofškai, nei visuomeniškai. Iš tikro, kiek žmogus dėl savo žmogiško menkumo negali įsivaizduoti Dievo, tiek jam yra natūralu tikėti Dievą. Tai žmogui pirmiausiai pasako protas, o paskiau širdis, kuri reiškia kur kas daugiau už mokslo ir proto argumentus. Bet tikėjimas į Dievą yra ypačiai visuomeninis reiškinys, kurį įrodo tiek mokslas, tiek

patirtis. Kalbėdamas apie religiniu įsitikinimu reikalingumą žmogui, Guizot pareiškia, kad „to fakto nematanti politika yra politika be vertės, nes ji nepažįsta žmogaus ir nepajėgs vadovauti didžiųjų sprendimų valandomis“.

Išskirdama Dievą, visuomenė išskyrė laisvę ir išmintį, save pasmerkdamą negalei ir netvarkai. Kai žmogus abejoja ar atmeta, Dievas tyli. Kadangi tautos atmetė krikščionybę, tai jos sugrįžo į barbarybę ir iš naujo pažino vergiją. Pažeminti ir ekonominę ir visuomeninę vergiją, iš pažiūros laisvi žmonės yra patapę tik individualiais be religijos, minia be dorovės, panašūs į tuos žmones ir tas minias, kur romėnai, norėdami greičiau paversti vergais, uždrausdavo religinį kultą. Kadangi valstybės atskyrė krikščionybę ir politiką ir pabaigė skilimą tarp viešojo gyvenimo ir religijos, tai nepajėgdamos įgyvendinti taikos ir tvarkos, jos pasaulį įstūmė į sumaištį ir vargą. Didžiausio vargo valandą tautoje pabunda Dievo instinktas, ir ji daro kaip tie Bayeux gyventojai, kurie Direktorijos metu nuvertė Laisvės statulą, kurią Revoliucija buvo pastačiusi ju katedroje, šaukdami: „Kai Švenčiausioji Mergelė buvo jos vietoje, mes nemirėme badu.“ Išėjusi iš krikščionybės kelio politika nėra nei didi, nei laiminga. Patys faktai apskritai moko dviejų dalykų: pirma, kad priėmusiose krikščionybę tautose krikščionybė ir politika taip susijungia, jog jų negalima atskirti ir pastatyti vienas prieš kitą, nenorint turėti nuostolių bei rizikos; antra, kas prisipažįsta priklausęs Kristui, to krikščioniškame apaštalavime ir politikos darbe nėra lengvai suardomo ryšio, o priešingai minties ir veiksmo vienybė.

Lygiai kaip pirmaisiais amžiais pagonybės prieštara krikščionybei buvo jos laimėjimo priežastis ir priemonė, taip ir dabar laicizme, šioje modernioje pagonybėje, krikščionybė randa argumentus savo tikėjimui stiprinti ir apaštalavimui plėsti. Krikščionys turi išimtinę ir tikrai Aboaidos skirtą progą pagal'au pasidaryti krikščionimis tiek viešajame gyvenime, tiek privačiame, tiek kiekvienas atskirai, tiek visuotiniu būdu. Jau Leonas XIII nužymėjo jų pareigą, skelbdamas: „Neleista dvejojai elgtis, vienaip privačiame, kitaip viešajame gyvenime, gerbiant Bažnyčios autoritetą privačiai ir jį atmetant viešumoje.“ Pijus XII neseniai įpareigojo krikščionis veikti, reikalaudamas, „kad politikos darbą dirbtų stiprių krikščioniškų įsitikinimų, pajėgią teisingai ir tikrai spręsti, praktiškos ir teisingos nuovokos ir visose aplinkybėse nuoseklūs žmonės“. Krikščionių atsakomybė prieš Dievą ir žmones yra milžiniška. Ji gali būti lemiama. Politinė patirtis įtikina, kad tautų likimą sprendžia mažas skaičius žmonių, kurie yra ar turėtų būti rinktiniai. Kai šie žmonės netinka savo paskirčiai, tikrai sakant, savo pašaukimui, tautos turi kęsti šitos neįsitikimybės padarinius. O kai šie žmonės, kurie atsisako gerbti Dievą ir Jam tarnauti, kaip reikalauja pareiga, yra krikščionys, neišitikimybė yra išdavimas. Vakar nepripažintas Dievas, šiaudien - nežinomas; dvasininkų neišitikimybė atneša tikinčiųjų netikėjimą, ir tautos pakliūva į didžiulus bandymus, dėl kurių kaltas ne tiek nepatyrimas,

kiek charakterio silpnumas ir drąsos stoka tų, kurie nenorėjo vesti krikščioniškos politikos ir leido politiką be Dievo.

Kad tie, kurie privalėjo duoti tikėjimo pavyzdį ir saugoti Dievo išmanymą, yra suklydę, tuo neabejoja net papročių stebėtojai, mažiausiai linke rūpintis religijos reikalais. Aptardamas mokyklos neutralumą, Jules Ferry mano, kad klaidinga abejoti Dievu, kurį jis laiko pačia pradžia nesutikimo, ginčų dėl pagrindinių dorovės sąvokų. Iš savo pusės filosofas Fouillée galėjo rašyti: „Dorovinis vaikų ir jaunimo abejingumas yra paprastai religinio abejingumo padaras.“ Katalikas rašytojas Georges Goyau sako tą patį, kai kalbėdamas apie XIX a. pažymi: „Kai tik dorovinis auklėjimas atsiskyrė nuo religijos, tuoj nuslydo į politiką.“ Kaip individualinė dorovė, taip lygiai ir pilietinė negali save pateisinti be religinio pagrindo, nes dorovės kilmė ir atbaigimas yra tikėjimas. Kai kurie norėjo iš krikščionybės padaryti natūralinę religiją, ir visos jų pastangos tedavė tik chimeras. Kiti norėjo iš politikos padaryti savotišką laicizmo religiją, ir meilės Dievą jie tik pakeitė tironiška valstybe, nešančia griuvėsius ir skurdą. Veltui politika-naudojasi visomis savo priemonėmis ir, progai pasitaikius, net klasptomis. Niekais nuėjo tiek bandymų daugelio filosofų ir valstybės vyrų, norėjusių pasitikėti tik savo išmanymu ir priklausyti tik nuo savęs. Atskirti nuo Dievo žmonės nesugeba sugyventi nesipykę ar bent nerodę nepasitikėjimo, vieni kitų nebijoję. Jėga pagrįstos santvarkos moka sukelti nusivylimo ir bejėgškumo apsidimą tose tautose, į kurių turtus jos kės'nasi, perversmais paruošdamos kelią brutaliai išnaudojimui. Žmoniu giminei nustojus religinės dvasios, pasaulis pakliūva į baisiausias žmogui gyventi sąlygas, tartum Apokalipsės angelams naikintojams kas būtų leidęs nusifauti pasaulį be tikslo ir vilties, pasaulį be Dievo.

Norėdamas būti vienas, žmogus yra pasmerktas negalei, nepajėgumui ar žiaurumui, nes jis apsimė jo jėgas pralenkiantį darbą. Ką reiškia tas jo rodomas išdidumas, jei tas išdidus žmogus negali niekam pridėti ūgio bent per sprindį. Valstybės vyras, kuris nepažįsta ir nemato savo nepajėgimo valdyti žmones pagal savo įsitikinimą, tas žmogus, kad ir kaip didžiutusi, nusiikalsta ne tik puikybe, bet dar politiškai pasielgia labai neišmintingai. Nepažindamas savo jėgų silpnumo, jis rizikuoja pats viskuo ir savo tautą pastato į visokius pavojus. Leonas XIII šitaip pasmerkia tokią dažną mūsų laikų klaidą: „Noras valstybę padaryti svetimą religijai ir viešuosius reikalus tvarkyti nepaisant Dievo, lyg Jo nebūtų, tai beprotiška, net pagonių tarpe nematyta drąsa.“ Šitą sprendimą faktai tikrai patvirtina. Krikščioniškųjų šalių žmonės, nutraukdami ryšius su Dievu, tikėjosi parodą didelę, o parodė tik beprotišką drąsą. Visa eina taip, tartum Dievas atsisakytų padėti tol, kol žmonės susipranta, kad jų visos sunkenybės eina iš jų sugebėjimų ir jų puikybės, ir kad jų politinė gerovė taip pat glūdi paprastuose, teisinguose ir drąsiuose sprendimuose. Tie, kurie tiek nenorėjo pažinti Dievo, jog net nedrįso Jo vardo minėti, neturi teisės stebėtis

F. N.: Krikščionybė ir politika

ar skūstis, jei jaučiasi apleisti. Ir kad bent naujų laikų krikščionys, būdami sąmoningesni už savo vyresnius brolius dėl to Dievui padaryto viešo įžeidimo, jaustų kaip asmeninį išniekinimą tą širdies žaizdą, kurią nešioja Kristus, neturėdamas priklausančių Jam teisių krikščioniškoje žemėje.

„Išvaryk Dievą - tai išvysi teisingumą“, skelbia Pijus X, reikalaudamas, kad „tautos grįžtų ir gerbtų dieviškąją didybę ir suverenumą“. Tikrai negalima laukti sugebėjimo iš politikos be Dievo, kuri yra tik politika be teisingumo. Patys krikščionys turi suprasti šią tiesą, kad Dievas nori turėti savo vietą — pirmą vietą — visuomenėje, kuri be Jo yra paskirta skendėti visuomeninėje neteisybėje ir politinėje netvarkoje. Galvojant apie valstybės ir tautos organizavimą, jei tik svarstoma rimtai ir teisingai, iškyla Dievo klausimas. Visuotinis laicizmas yra neįmanomas. Žmonių bendruomenė, net proto ir prigimties vardan, ieško vienybės ir ją teranda, susijungus bendrai veržtis prie Dievo. Kadangi visuotinės harmonijos priežastis ir objektas tegali būti tik dieviškoji harmonija, tai krikščionybė yra vienintelis galiojantis atsakymas žmonijai, kuri savęs klausia, ar ji galės savyje realizuoti tikrąjį darumą. Laikas, kad patys krikščionys išmoktų iš krikščionybės, kad ji dvasinio ir laikinio, asmeninio ir visuotinio gyvenimo jėga, dar galinti, ir tik ji viena, atgaivinti kenčiančias ir mirstančias tautas, atnešdama taiką.

Visuomenė, kuri nebijo Dievo, pasmerkta bijoti žmogaus. O dabar mes žinome, koks kietas yra žmogus kitam žmogui, kai jis pareina tik nuo paties savęs. Dievas, kuris nori valdyti tautas, žino tai dar geriau. Bet Jo visagalybė yra bejėgė, jei žmogus yra užsispyręs, nenori būti mylimas ir išgelbėtas. Ir Dievas laukia. Sakytume, Jis viliasi žmogum, ir net tais vadinamais didžiaisiais žmonėmis, kurie savimi abejoja net labiau negu Dievu, nes jie gerai žino, kai nori būti nuoširdūs, jog nieko nežino... Bet iš valstybės vyrų reikalaujama, kad leistų kilti iki dangaus laisvai tautų pagarbai reiškiamai Dievui. Deja tiems, kurie užkrauna tylą vardan neutralumo, nes jie, dėdamiesi nepažįstą Dievą, stoja prieš Dievą, o jų pavyzdžio papiktinimas užtraukia jiems didelę atsakomybę. „Vistiek, kokia būtų valdymo forma, skelbia Leonas XIII, visi valstybių vadai turi būti nukreipę žvilgsnį į Dievą, aukščiausią pasaulio valdovą, ir eidami jiems pavestas pareigas, privalo Jį imtis mastu ir pavyzdžiu.“

Kas tik yra įsitikinęs krikščionybės teisingumu, turi būti logiškas ir nepritrūkti drąsos savo mintyse ir veiksmuose eiti iki galo, garsiai ir viešai teigdamas Dievo teises į visuomenę. O nekrikščionys tepažįsta, kas yra geriausia juose, krikščionybės paveldėtojuose ir jos liudytojuose pasaulyi, kuris trokšta gyventi. Negali būti tvarkos, taikos ir teisingumo be broliškos visuomenės, ir negali būti tikrai žmoniškos politikos be dvasinio idealo. Krikščionybė, kuri krikščioniui yra atestacija prieš Dievą ir žmoniją, — yra idealas ir kurie nenori nusivilti žmonija, — yra idealas ir išsigelbėjimo jėga.

Vertė S. G.

DIEVIŠKOJI POLITIKA

„Tautos idėja yra ne ta, kaip ji pati save supranta laikinume, bet ta, ką Dievas jai paskyrė amžinybės plane.“

Solovjovas.

Esama dieviškos politikos. Mąstymu galima suvokti jos galimumą, o intuicija kalba apie jos juntamumą. Šioje dramos dalyje, kur vyksta žmonijos likimas ir kurios apimtį ir plėtotę stengiasi aiškinti istorija, kaip nepastebėti ir nematyti, kad kažkokios esybės aukščiausia laisvė apsireiškia intymiausioje būtyje ir slapčiausiuose įvykiuose! Ši esybė visur dieviškai veikia prieš žmogų, bet tam, kad žmogus būtų priverstas laimėti.

„Politika yra fatalizmas“, sakė Napoleonas. Bet jei fatalizmas nėra vien tik tuščias žodis, tai kas gi jis yra, jei ne Dievo Apvaizda? „Dievo Apvaizda tvarko tautų istoriją“, primena Pijus XII. Šito bent jau krikščionims turėtų pakakti pateisinti susirūpinimui, kad sąžinės gelmėje politika turėtų būti suderinama su krikščionyste. Iš tikrųjų ne mes kuriame dieviškąją politiką, bet mes į ją jungdamiesi Dievui leidžiame mums teikti jos nuopelnus ir jos teikiamus vaisius. Būti ištikimiausiu ir klusniausiu įrankiu Dievo rankose nėra vien tik krikščioniškosios dorybės įrodymas, bet ta yra žmogiškosios išminties laidas. „Viskas yra po jo užraktu“, sako Bossuet apie Dievą, „viskas: karaliai ir tautos, ganytojai ir kaimenės. Mes tai skelbiame su džiaugsmu, nes mylime vienybę ir laikome garbe savo klusnumą“.

Dar silpnoje, vos blyksnčioje istorijos šviesoje dieviškoji politika pasirodo ir jos tikslingumo ir laisvės pagrindiniai įstatymai iškyla pro visuotinę sąžinę. Tikslingumas, kurį biologai šiandien vienbalsiai pripažįsta gyvybės reiškinyje, galima atsekti ir istorijos evoliucijoje. Politinis tikslingumas yra tiek pat nuostabus, kaip ir biologinis. Jis yra tik dar labiau jaudinąs: Dievas skatina kūrybą, bet žmogui palieka laisvę įsijungti į savo paties likimo kūrybą tokiam laipsnyje, kiek jis pats savo noru ir galia sutinka. Žmonija pagal savo giminės giliausią ritmą žengia į savo tikslą. Kartais atrodo, kad ji regresuoja, bet kas kartą, analogišku būdu kaip mutacija, apie kurią kalba biologai, ji įvykdo vis naują ir svarbią savo evoliucijos į vienybę fazę. Šiose naujose perspektyvose, kurias mokslas ir sąžinė vienu ir tuo pačiu žvilgsniu atveria pasauliui, krikščionybė dvasios srityje atrodo kaip nesulaukomas išibėgėjimas, o laikinume tarsi nuostabi pusiausvyra. Tarp tiekios siekimų ir pastangų vien krikščionybė yra pajėgi sau būdinga valios darna, palenkta gėriui, pasaulį apsaugoti nuo staigių ir žiaurių pasikeitimų, kurie visuomet įvyksta prieš žmogų ir žmones. Jei Dievo apvaizda nežaidžiama, viskas yra išgelbima per krikščionybę ir gamtinėje ir antgamtinėje tvarkoje, nes tada jungiasi žmogaus laisvė ir dieviškoji valia.

Dievas žmogų persekioja savo meile, norėdamas jį išlaisvinti. Žmogaus ir pasaulio išlaisvinimas yra dieviškosios valios tikslas. Tuo ir galima

išaiškinti dieviškąją politiką. Krikščionybė yra Dievo dovana žmonėms, bet kartu ji yra žmonių dovana Dievui. Apie šią dovaną kalba Kristus. Šiandien mes pažįstame jos paslaptį ir jos tikrovę, kaip Dievas tapo Žmogumi už žmogų ir kaip Dievas visuomet yra tarp žmonių kūnu ir dvasia. Tik Dievas tegalėjo tokias žmogaus protui neapčiuopiamas idėjas dieviškai realizuoti. Ši Dievo dovana yra tiek stebuklinga, kad nieko nuostabaus, jei žmonija, būdama viso to liudytoja ir gaudama jos malones, turi sunkumų ją suprasti. Netgi nėra reikalaujama iš žmogaus, kad jis protu gražintų Dievui tai, ką iš Jo meile gauna. Bet jam net būtina privalu iš savęs padaryti dovaną per savo dvasios krikščioniškumą. Raštas sako, kad tasai, kurs praranda savo sielą, ją išgelbės. Atsiduodamas žmogus realizuojasi. Jam tatau yra ne tik apsaugojimas, bet ir jo atbaigimas. Šitoje vienybėje meilė tampa žmogaus darbo pradžia ir pabaiga. Dievo politika neturi jokio kitokio tikslo, kaip neapykantą perdirbti į meilę. Dėl žmonių meilės Kristus davė trilypi kalbos, pavyzdžio ir mirties liudijimą, gelbėdamas žmogų ir jį išlaisvindamas iš jo paties, iš jo gėdos ir vargo. Šia prasme žmogus yra mylimas ir jam yra atleista tiek, jog jis yra nuplautas nuo savo klaidų ir net nuo tokių, kurios jam atrodo tokios didelės, taip aiškios, kad, kai jis į save pažvelgia, neturi drąsos pats sau jų atleisti. Toks yra Dievas, kad žmogus su Juo negali meile konkuruoti.

Į Dievo dovaną žmogus tegali atsakyti atsidavimu. Negali būti kalbos, jog Dievui pakanka vien dėkingumo ir pagarbos. Meilė įrodoma darbais, o krikščionis prieš Dievą yra išteisinamas tik savo krikščioniškumu. Dieviškoji politika negali pasitenkinti tuo krikščioniškuoju liberalizmu, kuris pripažįsta privačią moralę be viešosios moralės, religiją be religinio gyvenimo, tikėjimą be darbų. Dievas nesukūrė mitinės bendruomenės, bet realią bendruomenę. Jis sveria žmonių veiksmus ir intencijas, kaip atskiro žmogaus skyrium, taip ir visos žmonijos drauge, per ištisas žmonių generacijas. Dieviškame plane ir mažiausia asmeninė pastanga, paženklinta pasiaukojimu, turi visuotinės vertės ir begalinės reikšmės. Krikščioniui labiau priklauso negu kam kitam, jau vien dėl privilegijos uždėto atsakingumo, kiekvieną momentą absoliutumą jungti su reliatyvumu ir amžinybę su dabartimi. Bet ir krikščionio neištikimybė yra brangiau apmokama, negu kitų. Ir Dievo politika, kuri meilės neskiria nuo teisingumo, nieko negali prieš politiką, kuri spiriasi nenorinti būti krikščioniška, atsisakydama tikėti į Apvaizdą, kuri globoja tautas, ir į krikščionybės atsinaujinimą pasaulyje. Kartais žmonių nelogiškumas ir nenuoseklumas yra toks didelis, kad jie iš Dievo reikalauja savo laisvių, ir Dievą kaltina dėl savo pačių netvarkos.

Kai kam pasirodė paskutiniaisiais laikais tarsi atradimas, kad civilizacijos yra mirtingos. Tačiau istorija mus to nuo seniai mokė ir protas tai pripažino. Krikščionybė yra amžina, nes ji yra dieviška, bet civilizacija yra žmogiška, tad ir mirtinga. Be to, dažnai užmirštama, kad kitos civilizacijos, suprantamos materialine prasme, su mūsų lyginant, gali būti aukštesnės. Faktas,

kad mūsų istorija yra apmąstoma ir rašoma beveik išimtinai vakariečių rūpesčiu, sako, kad ji turi asmenišką, tuo pačiu ir reliatyvų pobūdį. Istorijos vizija yra sugadinama, jei, pvz., rytų kultūros srovei nepripažįstama jos reikšmės, kuri nuo septinto iki penkiolikto šimtmečio savo papročius ir kultūrą skleidė plačioje imperijoje. Jei vistik kalbama apie krikščioniškąją civilizaciją, tai tenka pastebėti drauge jos laikinį ir dvasinį aspektus, nes joje jungiasi, ar tai būtų aukštame ar ne laipsnyje, ilgai ar trumpai, žmogiškoji ir dieviškoji politika. Amžių bėgyje krikščionybė formavo tautų dvasią ir širdis. Ir jei politika iš jos gavo pamokymų, kurie dažnai yra užmirštami, tai žmogus iš jos gavo malonių, kurių jis neišsėmė.

Žmonių giminei besivienijant, žmogus pajunta, kaip civilizacijai trūksta krikščionybės, kuri viena pati savo dvasia ir meile gali realizuoti žmonių bendruomenės šeimą. Su žemiškąja evoliucija kartu didelį šuolį pirmyn padarė ir sąžinė ir ji iššaukė socializaciją su dviem reikalavimais: visuotinumui ir vieningumui. Ką žmogus laimi individualiai išsilaisvindamas iš materijos, tą jis apmoka kolektyviniu išpareigojimu, tampriai, socialiai ir politiškai solidarizuodamas. Kompensacijos įstatymas čia yra tvirtas ir pastovus ir iš to gaunama nauda apmokama auka, kuriai išpareigoji. Socialinė evoliucija yra įtraukta į dievišką planą, nes iš žmonių giminės yra reikalaujama, kad ji, suvokusi savo paskirtį, taptų vienu kūnu vienoje suvienytoje dvasioje. Prieš savo prigimtį eidama, žmonija gali nesutikti su šia evoliucijos kryptimi ir gali žudytis ir skaldytis, jei ji neieško ir neranda ją jungiančio ryšio. Ir esant tiekai smukimo ženklui, civilizacija, nors ir krikščioniškos kilmės, gali išvysti savo egzistencijai kylantį pavojų. Bet kadangi ji yra laikinė ir mirtinga, užtenka jai gražinti krikščionybės dvasią ir ji išsilaikys ir atsigaus. O civilizacijai tapus krikščioniškai, pasaulis padarys ir krikščionišką taiką.

Nors krikščionybė gimė tik su Kristumi, bet jos įpėdinystė apima visus amžius, nes ji yra dieviška ir siekia iki pasaulio sukūrimo. Jau ir senovinės religijos turėjo krikščionybės nuojautą, neaiškius primityvaus apreiškimo žybtelėjimus ir ieškojo šviesos savo sąmonės naktįje. Dievo plane žmonija turi laikinus uždavinius ir dvasinę misiją. Bestebint ir besvarstant, kokiomis priemonėmis, paimtomis iš paties žmogaus prigimties ir jo giminės išteklių, žmogus galėjo vėl laisvas pakilti ir atsilipti į Dievo balsą, tenka gėdytis, jog Dievui tokiu būdu teko atitaisyti žmogaus puolimą ir paruošti jį laimei. Žmogui dar nėra duota valdyti savo karalystę, kurios paslaptingoji klaida jį paliko beturtį, bet jam yra užtikrintas savo prarastų gėrybių paveldėjimas. Jis yra didžiosios paslapties, visa to, kas yra, centre. Iš tam tikrų neklaidingų ženklų jis žino, kad savo galia jis valdo medžiagą, bet jis dar tebedvejoja, kaip toliau praktiškai reikšis jo galia.

Tiems, kuriuos Dievas išrinko savais jų krikščioniška priklausomybe, nereikia ieškoti dvasios sintezės reliatyviame moksle ar provizorinėje filosofijoje ar, dar labiau, rytinės civilizacijos kalbose. Tiems turėtų pakakti, kad politika, už-

F. N.: Krikščionybė ir politika

leidusi krikščionišką išmintį, padidino ir pasunkino partiškumą. Jiems taip pat pakanka, kad jie žino, jog krikščionybė, Dievo įkvėpta, tęsia savo dvasinės visatos statybą laikinajame pasaulyje. Žmogus nebėra žmoniškas, nes jis nebėra krikščioniškas. Dvasios užmiršime vyksta tikrovės amputacija. Kad tiesa galėtų gyventi, ji yra reikalinga tikėjimo. Naujojo amžiaus pradžioje, kai pasaulis stengėsi sukurti savo tvarką ir įteisinti savo mokslus, krikščionys tiki krikščionybę, kuri yra Dievo dovanota žmonėms. „Sunku išmąstyti Dievą“, sakė Dostojevskis. Mes žinome, kad mums nėra pavojaus atrasti netikrą dievą. Į ką gi mes eitume, jei ne į Tą, Kuris paprastai įsakė „mylėkitės“? Šis žodis atstoja visus įstatymus, išlaisvina žmogų ir sujungia žmones, išgelbėdamas žmogų ir žmoniją, kartu dvasiai ir laikiniams dalykams, asmeniškai ir visuotinai.

Ši meilė, kurios dieviškus pažadus Kristus priminė moderniajam pasauliui, parodydamas savo širdį, šiandien žmonijai yra prieinama. Po to, kai dieviškasis mokslas buvo paskelbtas visoms tautoms, krikščionybė didžiule srove perėjo iš tautos į tautą, iš šimtmečio į šimtmetį. Visuotinai pažinta krikščionybė privalo būti ir visuotinai pripažinta. Politika, susirūpinusi socialiniu progresu, nuo tada prisiima reikalingus teisingus bendruomeninius susidrausminimus. Krikščionybė ir privalo žmogiškosios politikos reikalavimams suteikti geradarybės pobūdį ir palaimos vertę.

Krikščionybė moko meilės, pagrįstos valia. Jeigu prie valingos meilės prisijungia ir jausminis priitarimas, juo geriau, bet jis nėra būtinas tam, kuris nori lojaliai laikytis broliškos meilės įstatymo. Kur iškyla solidarumo ir broliškumo klausimas ir politika turi remtis valia. Pareiga negali reikštis egzaltuotais jausmais. Savęs atsižadėjimas, asmeninis pasiaukojimas pasitarnauja daug daugiau pasaulio atnaujinimui, negu visi gražūs pažadai. Intencijos teisingumas ir veiksmo tikrumas įrodo savo politinę vertę tarpusavio susipratimo pastangomis ir kolektyvinio darbo atlikimu. Artimo meilė, kaip ją supranta krikščionybė, vertinama tik tiek, kiek ji įstengia įrodyti savo darbo rezultatus, pasiektus bendro gėrio kūryboje.

Krikščionybė politikai duoda ne vien tik savo kryptį ir impulsą, bet ji suteikia jai taip pat ir tą pilnatvės džiaugsmą, kurį junta tas, kuris, slaptoje savo sąžinės daroje, bendradarbiauja Dievo kūryboje. Krikščionis, pakludamas įstatymams, paklūsta ne žmonėms, bet Dievui ir jau vienas tas faktas jį išaukština ir jis gali didžiuotis esąs laisvas žmogus. Niekas nėra laisvesnis už šventąjį ir niekas nėra originalesnis už jį savo darbe, nes gėris yra daug išradingesnis ir įvairesnis savo kūryboje už blogį. Krikščionio priklausymas tik Dievui jį išsaugoja nuo priklausomybės politikoje ir kiekviename kitame dalyke. Tas pats yra kai dvasia valdo kūną, tada žmogaus kūryboje esti juntama siela. Chateaubriandas „Krikščionybės Genijų“ parodė, kai krikščioniškoji religija iš visų kitų religijų yra tinkamiausia skleisti gėrį ir grožį ir ginti laisvę. Krikščionybė iš tikrųjų turi šio genialumo, t. y. to ypatingo sugebėjimo ir tos nepalyginamos galios, bet tur

būt, kad savo santykiuose su politika jos vertė labiausiai iškyla pavyzdžių kokybe ir įrodymų gausumu. Kas nori ir tuo pačiu save supranta kaip instrumentą Dievo rankoje, tas neturi ko bijoti. Jam belieka būti dieviško įkvėpimo ekranu. Šis rūpestis be to apsaugoja nuo išdidumo, kuris politikoje taip pat yra sunki nuodėmė. Kalbėdamas apie krikščionišką valstybės vyrą, vienas daug praktikos turis žmogus kartą davė tokį sprendimą: „Kūrinys yra geras todėl, kad žmogus yra nusizėmęs.“ Tai psichologinė tiesa, nes kūrinys yra geras asmeninio ir bendro gėrio prasme tik su būtina krikščioniškos dvasios buvimo sąlyga, kuri yra dorybės ir išminties šaltinis. Krikščionybės sąvoka susidaro iš Evangelijos mokslo ir krikščioniškų dorybių. Bažnyčios sąvoka prie jos prijungia įstatymą ir autoritetą, dogmą ir hierarchiją. Ji apima kiekvieną, kuris dalyvauja dieviškame gyvenime ir mistikoje ir realioje katalikybės bendrijoje. Bažnyčios istorija krikščionybės moko visas tautas. Dieviškoji politika yra visa Dievo istorija, kuri vyksta tarp žmonių ir kurią žmonės kuria kartu su Dievu.

Istorija retai ir tik iš dalies atskleidžia Dievo veikimo realumą ir be to mažiau faktų pastebėjimu kaip įkvėpimu, nes jis pilnai atsiskleis tik amžinybėje. Dievo intencijos paraidžiui neapsireiškia žmonių veiksmais. Ką mes galime pamatyti, nėra iš tikrųjų tatau kas yra, nes tai, kas yra, griežčiausiai teisingumo ir tiesos akimis imant, yra dieviškoji tikrovė neaiškiai apsi-reiškianti laikinuose dalykuose ir pilnai realizuota amžinybėje. Dieviškoji politika yra pilna nepastebimos tikrovės, kurios istorija yra rašoma Dievuje. Apie tai, kas yra amžinybėje skaičiuojama ir vertinama, mes esame tik patikinti per Dievo Žmogaus apreiškimą. Mes tatau nujaučiame, kai mums suteikiama malonė išvelgti mistiškojo pasaulio gylį ir aukštį. Istorija neįstengia savo sprendimais užfiksuoti Dievo esimo laikinuose dalykuose ir reikia dvidešimties krikščioniškųjų šimtmečių nušviesto žvilgsnio, kad galėtum pasaulio istorijos centre patalpinti tą žmonių akyse pagamintą patiekalą: Kristaus gimimą Betlejuje Erodo laikais.

Dievo plane pasaulio istorija ruošia Dievo karalystę. Nors žmogus turi tik paviršutinį ir dalinį sugebėjimą pastebėti, kuris yra labai reliatyvus, vis dėlto mums yra duota galia priimti Dievo politikos pamokymus. Aišku, istorinis tautų likimas nėra būtina palenktas teisingumo įstatymui. Bet istorinėje tikrovėje, kuri mums yra regima, dieviškasis planas aiškėja stambiais bruožais, kur galima apvaizdos veikimą įžiūrėti, kurio jokiais skolintais vardais, kaip imanentinis teisingumas, nepasveriami ir nenumatomi dalykai, nepridengsi. Šiame daugialypiame įvairiame žaidime, kur maišosi dieviška ir žmogiška, krikščionybė turi tokią gyvenimo galią, kad ji iššaukia prieštaravimus ir skandalą. Bet šitie nuolatiniai dieviškosios ir žmogiškosios politikos susidūrimai gimdo darnumą, simfoniją, tvarką, kuri paslaptinai bendruomenę veikia ir be perstojimo atnaujiną pasaulį. Dieviškoji politika, nors ji nėra šio pasaulio, bet ji yra šiame pasaulyje. Dievo istorija nėra žmonių istorija, o tačiau ji pasaulį stato.

Dieviškoji politika yra dar labiau juntama, jei protui į pagalbą ateina tikėjimas, nušviesdamas gyva šviesa neaiškų ir slaptą žmonių likimą. Jaudinąs pokalbis tarp Dievo ir kūrinių tęsiasi atvirame danguje per visą šventąją istoriją, Senajame ir Naujajame Testamentuose, kurie abudu yra Bažnyčios istorijos ir krikščionybės pratęsimai. Kiekvienas Švento Rašto puslapis ir kiekviena šventumo epocha leidžia pajusti apimtį ir gilumą šventosios dramos, apie kurią šv. Augustinas kalba savo „Mistiškoje Valstybėje“. Paslaptingoji visuotinė kova, kur Dangus ir pragaras visiškai ir galutinai apsisprendę, traukia žmoniją į dievišką politiką arba į patį skausmą, yra palaimos ženklas, nes ji yra nušviesta meilės ir vilties. Laiminga ta žmogiškoji politika, kuri atskleidžia ir skatina dieviškąją politiką. Be abejonės, žmogiškas darbas liks su visais netobulumais ir net gi klaidomis. Bet geros valios pastangoms Dievas padės ir žmogaus darbas bus dažnai Dievo darbas. Krikščionybės šviesoje vedama politika nenuriedės į bedugnę naktį. Kaip silpna ir neįgudusi ji bebūtų, ji eis prie tikrojo tikslo. Kai politika rūpinasi kartu laikiniais ir dvasiniais dalykais, ji kuria vienybę. Krikščionybė yra dieviškas ginklas žmonių rankose, kurio uždavinys yra paskubinti Dievo politikos kūrybą. Krikščionybė ir politika sutardamos mintyje ir bendradarbiaudamos veikime turi galios kartu ir garantuoti žmogaus laisvę ir suvienyti pasaulį.

Bet jau krikščionybė auga su Bažnyčia ir iš visų pusių, sielų keliais, pasaulis daro pažangą. Tuo pat metu dvasia staiga užvaldo mokslą ir jame viešpatauja aukščiausia laisvė. Fizika, geologija, biologija atveria perspektyvas, kurių vienas tik tikėjimo nušvietimas buvo sukėlęs nuostabumą. Pagaliau dvasia ieško savo sintezės, jei ne su Dievu, tai bent šalia Dievo. Krikščionys, kurie labai gailisi žmogiškosios politikos, džiaugiasi matydami, kad pagaliau užmegztas ryšys tarp mokslo ir sąžinės, tarp laikinų ir dvasinių dalykų, tarp Dievo ir pasaulio. Be abejo, paslapčiomis paktas nebuvo nutrauktas, bet krikščionybė tebuvo prisiglaudusi sielose. Krikščioniškoji mistika ir viešų bei tautinių maldų politika, permaldavimų ir apžadų kelionės, Palestina, Roma, Campostelle, Tours, neapskaičiuojami žmonių kiekiai praplėte ir padidino žmonių ir Dievo santykių garsą per amžius skambantį tarp tautų. Kartų kartos be tikėjimo ir gadynės be didybės, praradusios net dieviškų dalykų skonį, nebegalėjo kelti šių didžiųjų maldavimų į Dievą visuotinės pagarbos pavidale. Žmogus negali išreikšti to, kuo jis negyvena. Ir nuo seniai jis nebepergyvena kolektyviai savo tikėjimo. Naujajam pasauliui ir naujajam amžiui priklausys iš krikščionybės padaryti ne asmenišką gėrį, bet realų ir gyvą žmonių bendruomenės gėrį. Dievo politika, praturtindama evoliucijos istorijoje nepalyginamu būdu sąžinę, kviečia žmoniją į mistiką, į šventumą ir ruošia naujų žmonių atėjimą, kurie bus kartu apsiirę krikščionišku laikinumu ir krikščioniška dvasia. Žmogiškoji politika savo pateisinimą ras tuose valstybės vyruose, kurie savo dvasios tvirtumu ir darbų paprastumu valdys tiesos stumiami ir vienybę realizuodami.

Po ilgų ir skaudžių bedieviško pasaulio mėginimų nebetoli yra iki antrojo Kristaus atėjimo. Dieviškoji politika ruošia šį Karaliaus grįžimą garbėje į savo tautą. Nacijos Jį sutiks džiaugdamosi, kaip tai yra pranašauta. Kristaus Karaliaus šventė, iškilmingai skelbiama paskutinių popiežių, iš anksto pavaizduoja Kristaus karalystę pasaulyje, kurios artinimasi pranešė paskutiniai įvykiai. Dievas savo meilės pilnume laiko visą žmoniją ir yra aukščiau jos ir tik Jo vieno galioje yra pasaulio sutaikymas ir vienybė. Visam tam, ką žmonės išgalvos ir mėgins be Dievo, yra lemta žlugti. Tautos, kurios labiau save suvokia, neištengia susivienyti, kol neatranda bendrojo idealo ir bendro darbo veiksnio. Tik dvasinė vienybė gali žmones sujungti. Pasaulis dar tebe gyvena po imperializmo grėsme ir jis gali kiekviena momentu tapti jo auka. Vienos politikos nepakanka įvykdyti teisingumui ir sukurti taiką. Pasaulis nenuilstamai ieško vienybės. Jei teisinga yra, kad gyvenimas turi prasmę ir kad dieviškoji politika paruošė jo harmoniją, žmonija privalo pripažinti ir vykdyti dieviškąją įstatymą. Tik su krikščionybė ir per krikščionybę politika bus pajėgi pasaulį pakelti iki savo likimo vertės.

Vertė AnB.

KRIKŠČIONYBĖ IR EUROPA

Europos problema — moralinė problema
Grafas Sforza.

Ar dar Europa yra ir, jei ji dar tebėra kontinentinė asmenybė, tai koks jos likimas?

Ar Vakarų civilizacija gali išlikti arba bent ar ji turi viltį atgimti? Politika viena negali į tai atsakyti, ne ji pati šiandieną grabinėjasi patamsyje. Ji tik gali konstatuoti didelius istorinės raidos sukrėtimus ir vos ne vos gali išskirti žmonių geografijos bruožus. Bet tegul tik politika parodo daugiau pasitikėjimo švietimui, dorovei ir religijai, tai ji pati galės daugiau tikėti ir viltis.

Europa dar negali pasakyti nei savo vardo, nei parodyti savo veido, nes jos kūnas ir dvasia dar nesudaro pusiausvyros, jai dar nepaaiškėjo jos likimo bendrumas.

Kad ir politiškai tokia įvairi ir morališkai pasidalijusi, vis dėlto Europai labiau už kitą pasaulio dalį skirta būti vieningai. Šimtmečius Europa kenčia, nustojusi savo dvasinės vienybės. Nuo to laiko, kai Europa neša prieš Istoriją atsakomybę dėl savo krikščioniškojo pašaukimo ir žmogiškosios misijos išdavimo, suskilusi ji yra pasauliui pasipiktinimo objektas.

Kaip gali išlikti vakarų civilizacija, kuri atsisakydama krikščionybės, paneigia savo kilmę ir atsisako savo gyvenimo ir buvimo pateisinimo? Juk negalima pažinti krikščionybės iš liekanų prietaringo pamaldumo, kuris yra išsigimstančios krikščionijos religija. O Europa tikrai neturi ką daryti su civilizacija, kurios neaiškus spiritualizmas reiškia tik pasiteisinimą ar apgailestavimą. Nepajėgianti nugalėti savo medžiaginių silpnųjų ir dorovinių susmukimų, Europa niekur kitur negali

F. N.: Krikščionybė ir politika

rasti išsigelbėjimo, kaip tik krikščionybėje. Europa be krikščionybės ir negali išlikti, nes tuomet jos buvimas nustoja didžiojo pateisinimo. Laimė, iš didelio blogio dažnai gimsta gėris, o iš kraštutinio priešingumo — sutarimas ir vienybė. Kaip religiniai karai pirmiausia paruošė dirvą religinei tolerancijai, toliau pagreitino socialinę taiką ir pagaliau sustiprino tautinę vienybę, taip ir tautų karai ruošia, spartina ir stiprina taiką tarp tautų. Senos krikščioniškos civilizacijos kraštai tiek ilgai yra kentę nuo brolių karų, jog jie tikrai nusipelnys pražūtį, jei nesupras, kad svarbiausias ir skubiausias politinis uždavinys yra įgyvendinti taiką savo tarpe. Tiek interesas, tiek pareiga juos įpareigoja sukurti brolišką Europą. Bet tiksliai kalbant, koku būdu galėtų jie lengvai ir greitai įgauti šios būtinos solidarumo dvasios, kuri viena tegali pateisinti jų viltis, pradėdama jas realizuoti politikoje? Čia turi stipriausiu būdu pasireikšti sutarimas tarp krikščionybės ir politinio gyvenimo. Kaip kiekvienas dalykas yra rimtai stiprinamas, kai norima, kad jis atsispirtų laiko bandymams ir žmonių aistroms, taip pat ir taika turi būti gaivinama dvasios ir gerai suorganizuota materialiai. Be abejo valstybės vyrams negalės būti atleidiama dėl jų skeptiškumo ar abejojimo, o vertingiausia jų ypatybė būtų galingas ir ištvėrimingas tarptautinio susitarimo noras. Bet už karus šiandien atsakingos ir pačios tautos. Iš tikro, juk šiandien ne kunigaikščiai ginčijasi, ir per anksti sakyti, kad tautos niekad nenori karo. Jei jos ir nenori, tai jos jį dažnai prirengia ir kartais padaro neišvengiamą. Žmonių kolektyvą įpareigoja jo kolektyvinė sąžinė, pagrįsdama jo teises, bet ir uždėdama jam pareigas. Jo nežinojimas ar silpnumas yra pasiteisinimas tik prieš Dievą, bet politiniu požiūriu jis turi prisiimti visus savo veiksmų padarinius. Gi didžiausias blogis, kuris išlinka visuomenę, kyla dėl žmonių klaidų ir ydų, taigi jo priežastys yra moralinės ir jo kilmė dvasinė.

Jei ligi šiol visos viltys tautas sujungti nepasiteisino, jei taikai garantuoti pastangos buvo tuščios, tai aišku, kad problema iš principo buvo blogai pastatyta. „Tautų Sąjunga yra netikras bandymas“, jau 1919 metais pareiškė André Tardien. Ir iš tikro, koks buvo politinis ir moralinis Tautų Sąjungos smukimas. Bet ką daugiau galėjo užtikrinti šis susirinkimas be ekonominių ir diplomatinių komplikacijų, kur rūpėjo tik kaip teises išnaudoti, dedantis, kad norima teisę gerbti. Tautų Sąjunga neturėjo realaus pagrindo. Vakarykštėje Europoje, kur interesų kova statė vienas tautas prieš kitas, negalėjo būti rimtos kalbos apie Europos Sąjungą. Jėga tik tuomet nusileidžia teisei, kai ši pastaroji remiasi ne abstrakcija, bet teisingumo realybe, kurios saugumas yra užtikrintas bendros ginti bendrą idealą. Tautinių bendruomenių saugumui garantuoti reikalingas tautų minčių ir likimo bendrumas. Jungtinė Europa yra utopija, jei ji pirmiausia nekyla iš gilių jos dvasinės darnos priežasčių, kuri tik viena leidžia atstatyti kultūrinę, ekonominę ir socialinę bendruomenę.

Kiek tautų tik kelių amžių būvyje buvo susijungę ir kaip greitai, vos susijungus, tos sąjungos

buvo laikomos utopija. Seniai prasidėjusiai raidai pabaigti pakanka laimingų palankių aplinkybių ir didžios politikos. Išmušė Europos valanda, kada Europa yra priversta pasirinkti, ar gyventi susijungus, ar mirti išsiblaškius. Reikalai įsako, o idealas įpareigoja. Iš bendro reikalo turi gimi bendra valia. Išsprendimas jau nėra daugiau techninis ir net tautinis, bet tik žmoniškas. Tai jau ne tarptautinių susitarimų reikalas. Daugeriopo ir judraus tarptautinio gyvenimo nebepali risti sutarčių tekstai, o be to patirtis rodo, kad tokie susitarimai yra tuščias dalykas. Saugumo paktai, arbitražo aktai, sutartys — iš viso apie 200 tarp šių abiejų karų — nepajėgė iškelti teisės aukščiau jėgos. Tekstai tik tiek turi reikšmės, kiek jų moralinis pagrindas išreiškia ir laiduoja moralinį įsipareigojimą. Iš tikro svarbu žinoti, ar galima Europoje rasti keletą žmonių, atsakingų už Europos likimą, kurie būdami tikri savo tautų sąžinės atstovai, turėtų paprastą, naują drąsą ideją — pasiryžimą susivienyti ir suvienyti savo tautas. Bet jie tegali susivienyti, jei turi tą patį idealą, kitaip sakant, tą pačią valią ir meilę, jei jau ne tą patį tikėjimą. Tautos, kurios negali dėl pagrindinių teisių, priežasties, laisvės sąvokų, dar turi vieną, bet svarbiausią šaltinį — savo išganyką surasti ir dvasinėje vienybėje. Kaip kitados krikščionija susijungė prieš invazijų grėsmę, taip dabar turi susijungti naujoji krikščionija, kad nepražūtų Vakarų pasaulis, susiskaldęs ir atsištojęs prieš save patį. Šita didžioji žmoniškoji politika yra vienintelė protinga politika, reikalinga tik ryžtingų valdžių ir drąsių tautų. Būtinybė padaryti anarchijai galą verčia Europą pergaltoti savo politiką. Be abejo reikia praplauti horizontus politikos, negaluojančios dėl administracinių smulkmeniškumų ir ekonominių šykšteiviškumų. Lygia dalia privatinis įpročius reikia būtina pakeisti bendruomenine disciplina.

Bet reikia dar daugiau: reikia be svyravimo reformuoti minties įpročius ir discipliną, suteikiant valstybės ir tėvynės sąvokai žmoniškesnę, kartu asmeniškesnę ir universalesnę politinę reikšmę. Vadinamojo internacionalizmo, vietiek ar jis bus politinis ar ekonominis, klaida yra ta, kad jis dėdamasis noris sujungti duoda vieną formą. Dėl to padariniai būna tie, kad mitas pakeičia politinę realybę ir po žiaurių bandymų ir pražudytų iliuzijų tautos nustoja laisvės ir nepriklausomybės. Tik dvasinė vienybė gali užbėgti už akių politiniam suvienodinimui. Kaip žmogui krikščionybė neapriboja ir nesusiaurina jo žmogiškumo, o priešingai jį papildo ir atbaigia, taip politikoje tautų linkimas susivienyti, kuomet jis eina iš krikščioniškos dvasios, išsaugoja tautų nepriklausomybę. Pripažindama moralines ir religines vertybes, politika atnaujina harmoningą vienybę, nes tiek didžios galybės, tiek mažos tautos yra solidariai atsakingos tiek savo teisių įvairumo, tiek pareigų bendrumo srityje.

Tautos susijungs tik laisvai ir broliškai. Žiaurumas ir prievarta tik skaldo ir gimdo netvarką. Tik bendras idealas gali vėl sujungti ir suvienyti. Tik viena dvasinė vienybė išlaiko ir garantuoja politines laisves. Valstybių raida federacijos link paseks tuo natūraliu ritmu, kuris privedė prie

valstybių ir tautų susidarymo. Taip pat kaip anuomet, kaip pažymi Fustel de Coulanges „Kaip įvairioms grupėms jungiantis tarp savęs nė viena iš jų vis dėlto nenustoja savo individualybės bei nepriklausomybės“, taip tarptautinis ryšys tarp valstybių išgelbės kiekvienai tautai priklausanti charakterį ir kiekvienai tautai garantuos laisvę. Laikydamosi griežtai realybės pagrindo, suderindama idealą ir gyvenimą į kūrybišką sintezę, didžioji politika suriša ir sujungia žmonių grupių įvairumą. Šitame sujungimo darbe krikščionybės įnašas pasirodo svarbiausias valstybių klestėjimo ir taikos tarp tautų veiksnys. Išsiskyrusios vakarų tautos pražus. Išsigelbėjimo jos tegali ieškoti jose pačiose, jų likimo bendrume. Ir kai jos įsisąmonins bendrąjį idealą, kuris joms yra krikščionybė, pačios stebėsis tiek ilgai nepažinusios atsinaujinimo dvasios ir atgimimo jėgos.

Technikos pažanga vakarams ilgą laiką davė pirmenybę, kurią jie išnaudojo blogam. Paniekinę dieviškąjį įstatymą ir nevertindami moralės, jie krikščioniškojo idealo tikrovę pakeitė mitais, ir tuo būdu teisė buvo padaryta pretekstu aršiausiems žiaurumams. Per didelės ambicijos viduje, kaltinimai užsieniui, šovinizmas, — visa tai apkartino nacionalizmą, įtrauktą į žūtbutinę kovą dėl teritorijų nukariavimo. Be abejo, daugiau už kitus kaltos tautos užmokėjo už savo kaltes. Bet pavojus nepraėjo, ir blogis tebėra. Dar žodžiai vis sudaro iliuziją. Jie tarnauja pretekstu blogiausiems nesusipratimams. Ne tik atskiruose kontinentuose, bet ir tautose žodžiai turi dažnai priešingą prasmę. Demokratijos priedanga vienas stengiasi apsaugoti savo reikalus, o kitas išplėsti savo įtaką. Atrodo, kad visa tai rengia naują sąmyšį ir susiskaldymą. Kas nori ir moka žiūrėti, tas mato, kad idealo gijos slepia savo tikrąjį pilną neapykantos ir kruviną veidą, o krikščionybė atvirai rodo broliškos bendruomenės veidą. Europa galima disponuoti. Krikščionybė yra tautoms duota gyvenimo jėga. Kas gi drįs iš naujo persvarstyti ir perdirbti krikščioniją? O jei niekas nesiima politinėje plotmėje krikščioniškosios rizikos, kaip Europa galės išlikti? Krikščioniškųjų Vakarų susivienijimas ir susiorganizavimas atsako už Europos saugumą ir civilizacijos išgelbėjimą. Europai gresia dvejetainis pavojus — iš vidaus ir išorės. Ji toliau tegalės egzistuoti, jei liks savimi, nepakliūdama į kitos civilizacijos ir kultūros jungą, bet jei ji būdama laisva atsisakys dvasiškai atsinaujinti, ji sumaterializės į tokią tobulą techniką, kad nieko nepaliks iš jos krikščioniško mąstymo ir gyvenimo būdo, kuris sudaro visą mūsų gyvenimo džiaugsmą būti tuo, kuo esame. Tačiau iš daugelio ženklų (tarp jų žymus Europos elito krikščioniškas atsinaujinimas) atrodo, kad Europos susipratimo laikas nebetoli. Jau politika kalba krikščioniška kalba. Kontinentas, pajėgęs visomis didžiausiomis istorijos epochomis surasti drąsiausius, jei ir ne laimingiausius politinius sprendimus, dar pajėgus savo misijai atlikti. Tai, ką krikščionybė mokėjo surinkti ir išsaugoti žemėje, kur mistika tebežydi ir toliau, negali išsibarstyti ir mirti.

Vakarai privalo turėti savo moralės ir idealo politiką. Viduriniai amžiai liudija, kiek politika

skolinga krikščionybei už savo drąsą ir tęstinumą, nes ji iš krikščionybės turi savo moralinę vienybę ir socialinį veikimą. Toks darnumas tarp žmogaus ir jo darbo yra įrodymas. Bet įrodymas yra ir Europos nesutarimas su savo dvasine paskirtimi, kuris reikės per kelis amžius baime, vargais ir paaukotų kartų krauju. Milžiniškos priemonės, ligi dabar vartotos naikinti, leidžia bent tikėtis, kad naujoji krikščionija mokės ją panaudoti bendrajam gėriui, pirmiausiai gi atsiauginti krikščioniškos dvasios politiką. Šiam didžiam darbui reikia ruošti ir laukti valandos, kuri pasauliui duos taiką, tautoms atnešančią tikrą laisvę. Europos politika, jei ne pavergta, tai bent yra žymiai priklausoma nuo didžiųjų galybių įtakos, kurių sutarimas tėra įmanomas didelių tarpusavio nuolaidų dėka. Tiek valstybių ekonominė, tiek ir vidaus politika vis labiau darosi tarptautiniu reikalu. Dėl išorinio ir vidinio spaudimo valstybės sunkiai išlaiko savo nepriklausomybę ir taiką. Visa yra sugadinta, kas žmogiška, visa yra išgelbėta, kas prižadėta krikščionybei.

Nors Europa ir yra mirties pavojuje, ji dar tebėra derlingas stebuklų kraštas, pajėgias išsigelbėti, nes į ją pagalbos ir išsigelbėjimo kreipiasi kitas kontinentas. Čiangkaišeko balsu Kinija šaukiasi Europos „išgelbėti ir mokyti naują tautą“. Nankino vyskupas kinietis, prisidėdamas prie savo valdžios, priduria: „Kinija laukia darbininkų. Jūs, Vakarų katalikai, atsiliepkite į jos šauksmą.“ Tai jaudinanti pagarba Europai, bet taip pat ir didelis pavyzdys duodamas jai krašto, kuris kala savo tautinę vienybę, gerbdamas dvasinės vertybes ir įkvėpdamas religinio idealo. Visame pasaulyje renkasi draugėn kultūrą saugojančios tautos ir iš naujo spiečiasi to pačio tikėjimo žmonės. Tuomet, kai Kinijoje naujasis elitas išpažįsta krikščionių tikėjimą, buriasi ir politinės, ekonominės bei dvasinės Islamo jėgos. Praėjo trylika amžių, bet Islamas nepametė savo svajonės nukariauti tas teritorijas, kurias jis savinasi. Tegul tik europietis nustoja paskutinės galimybės išlaikyti savo jėgą ir vardą, tuoj žalioji šventojo karo vėliava iškils ant Kalifo stiebo. Saudo Arabija, vadinama teologine demokratija, parodė, kaip mistinė valdžia gali sukurti modernią valstybę, įvykdydama vienu kartu techninę ir dvasinę revoliuciją. Nuo to laiko tarp krikščioniškojo ir Azijos pasaulio ribų arabų valstybė religinėje vienybėje cementuoja savo rasės ir interesų bendruomenes. Panarabijos sąjunga varo savo darbą toliau, politiškai ir religiškai jungdama Saudo Arabiją, Jemeną, Iraką, Palestiną, Transjordaniją, Siriją net Egiptą, o greitai laiku Persiją, Afganistaną, Turkiją ir vieną dieną kitame pakraštyje Šiaurės Afriką.

Jei dėl savo kaltės Europa pasmerkta politiškai išnykti ir jei vakarų civilizacija mirtų, krikščionybė išliks, nes šiuo metu Kristus turi ne tik ištikimųjų, bet ir mokytinių bei apaštalų visose tautose. Pagal savo visuotinę misiją Bažnyčia niekad nebuvo katalikiškesnė ir tuo pačiu metu niekad nebuvo tokia viena savo mistinio kūno vienybėje. Dėl to krikščionybė gali tai padaryti, ko žmogus nepajėgia — išgelbėti taiką ir suorganizuoti pasaulį, — kad ji yra dieviška. O pati

F. N.: Krikščionybė ir politika

Europa į nieką negali reikšti savo teisių, jeigu ji nepasikelia į dvasinę plotmę; bet vos ji tai padarys, ji pasieks vienybę, ir taika bus užtikrinta. Ant šito pagal visas modernias galimybes atnaujintos krikščionybės pagrindo gali ir turi prasi-dėti Europos atstatymo planas. Ar ji, kuri neseniai tiek padėjo Amerikos Jungtinėms Valstybėms susijungti, negalės suvienyti ją pačią sudarančių valstybių? Tuomet susikurtų laisvų ir nepriklausomų tautų federacija, kai valstybės nebūtų vien susirišusių sąjungų sistema, bet būtų giliai medžiagiškai ir morališkai susivienijusios, kad jas jungtų bendra kilmė, interesai, kultūra ir idealas. Susivienijusi ne prieš kitus, bet kaip ir kitos, ji bus politinė realybė, lygiai kaip Kinija, Indija, Australija, Jungtinės Valstybės ar Sovietų Sąjunga. Bet be to, ji bus dar dvasinė realybė, liudijanti pasauliui apie aukštą žmonijos idealų misiją.

Jau tiek metų, kai Europa daugiau kenčia, negu mato laimės valandų. Jos nelaimės nebus veltui, jei ji pasimokys iš jų. Gerovės ir skurdo kraštutiniuose tautos, lygiai kaip žmonės, krikščionybėje randa priemonių pusiausvyrai atstatyti — krikščionybė neleidžia, kad per lengvas gyvenimas būtų susmukimo priežastis, o iš kitos pusės, sunkių bandymų valandą padeda išsigelbėti. Susitaikiusi ir vieninga didžioji vakarų tautų šeima savo milžiniškus ekonominius ir kultūrinius išteklius panaudos bendruomenės materialinėms ir dvasinėms vertybėms išgelbėti. Kiek būdamas vienybės principas šis federalizmas pagelbės decentralizacijos politikai, tiek jis gerbs tautų nepriklausomybę ir plėtos jų etninius bruožus bei tradicinę veiklą. Net federacinių valstybių prieglobstyje. Politinis administracijos ir regioninis seimų pasidalinimas atpalaiduos vyriausybės nuo daugeriopų rūpesčių ir darbų ir leis joms labiau atsidėti tarptautiniams darbams. Tuo būdu likimo bendrumė bus sukurta teisė tautoms būti nepriklausomoms ir gyventi, tas pagrindinis principas, kurį popiežius priminė savo kalboje 1945 metais rugpiūčio 15 d., kai jis išreiškė viltį, jog taika padarys galą didžiųjų ambicijoms ir silpnųjų priespaudoms. Nugalėti visam tam, kas priešinasi taikai ir vienybei, Europa yra ypač reikalinga pasitikėjimo savimi.

Dėl karų kalta ne tiek nukariavimo dvasia, noras, kiek valstybių tarpusavio nepasitikėjimas. Taip, kaip atsitinka atskiriems žmonėms ir net gyvuliams, kurie, tardamiesi esą grasomi ir persekiojami, ima bijoti ir patys puola, kad apsigintų, taip ir valstybės ima bijoti vienos kitų. Nepasitikėjimas ir baimė yra žiaurumų vergai. Jėga gali pretenduoti į teisę tik atsisakydama prievartos metodų. Atimanti ar uždel-sianti tautų laisvę politika susilaukia neapykantos net tų, kuriuos tariasi ginanti. Didžiosios galybės globa turi nereikšti nieko kita, kaip tik jų ekonominio gyvenimo ir politinės laisvės saugumą. Čia krikščionybės dvasia yra gera ir prityrusi patarėja, nes ji duoda politikai tą minties giedrumą, aiškumą ir veikimo saiką, kuris valsty-

bes apsaugo nuo nesusipratimo, lengvai gimdančio neteisybę, skriaudą. Taip pat ir didelėse tarptautinėse konferencijose, kur reikia sutaikinti ir sujungti, tarpininkas turi būti ne tik išmaningas ir gabus, bet dar daugiau turi įkvėpti pasitikėjimo savo tiesumu ir nešališkumu, šiomis dorovinėmis, krikščioniškiausios dvasios ypatybėmis.

Šios dienos Europa nebėra ta, kurią bandė sujungti ar svajojo surišti federacijos ryšiais Cezaris, Karolis Didysis ar Napoleonas. Žiūrint į jos visumą kultūriniu, ekonominiu ar politiniu požiūriu ji įgauna vis kitą veidą laukdama, kol jos vienybė ją padarys gyva asmenybe atstatytame ir suorganizuotame pasaulyje. Jau dabar galima pasakyti, kad Europos nebegalima apriboti jos senąja rytine siena. Vidurinės Azijos kalnai Europos pasaulį skiria nuo Azijos pasaulio, bet ne nuo Uralo. Didžiulis regionas, kur Rusija yra išplėtusi savo valstybę, yra rytinė Eurazija. Priešingoje pusėje Europos pusiasalio, artimai siejamas bendro likimo, per Prancūziją ir Didžiąją Britaniją atsiveria kolonijų ir Amerikos pasaulis. Tarp Vakarų ir Rytų Europos sąjungininkų išvaduota iš materialinio dominavimo Centrinė Europa, ieškodama pusiausvyros ir taikos, žengia naujo likimo link. Tuo būdu problema kyla ne tarp dviejų Europų, Rytų ir Vakarų, bet tarp trijų didelių Europos pasaulio dalių, žmoniškųjų realybių, kurias, jei Europa nori gyventi, reikia sujungti į didelę žmonijos bendruomenę. Bet tegul tik Vakarų politikai susitaiko dvasiškai su krikščionybe ir Europa gyvens, nes ji suras savo sielą.

Nėra Europos žmonėms skubescnio ir reikalingescnio socialinio ir politinio uždavinio už liudijimą Europai išgelbėti. Tą akimirką, kai Europa labiausiai yra reikalinga jų, jų jaunystės, jų drąsos ir jų tikėjimo, daugelis žmonių svajoja ją apleisti. „Europoje nėra kas daugiau daryti“, sako jie, kai tuo tarpu čia viskas reikia iš naujo pradėti ir tokia dvasia bei metodu, kuris užtikrina iniciatyvai laimėjimą ir įvertina žygių atsakingumą. Dievas skatina visas tautas, ir krikščionybė turi įkvėpti visas politikas. Krikščionybė nėra niekuomet tvarkiusi tautų santykių, išskyrus šv. Liudviko laikus, ir tai tik vietiniu mastu. Kasgi mūsų dienomis drįs daryti didįjį krikščionijos bandymą? Europa nustebusi klausėsi ir krikščionys su džiaugsmu išgirdo maršalo Čiangkaišeko žodžius po Japonijos kapituliacijos: „Aš esu giliai įsitikinęs, kad žemės tautoms, rytinėms ir vakarinėms, vistiek kuriai rasei jos priklausau, yra lemta išvysti tą dieną, kai visi mylės kaip vienos šeimos nariai. Tokia nauja pasaulio tvarka turi būti sukurta ant Kristaus skelbiamo meilės pagrindo.“ Štai Europai, kuri tiek išdavė ir tiek užmiršo, iš Rytų ateina didelis pavyzdys, turįs didžiai pamokomos vertės. Tegul ji atsimenta savo praeitį ir ruošia savo ateitį. Ir tesupranta ji, kad visa, kas nepasiekia visuotinio dvasinio lygio, nuo tos akimirkos nebepasiekia ir žmoniškojo lygio.

Vertė S. G.

MATTHIAS LAROS

MARKSAS IR KETTELERIS

1848—1948

Daug kas žino, kad du Reino krašto sūnūs, Karolis Marksas ir Fridrikas Engelsas, gyvendami tremtinių gyvenimą Anglijoje, kaip ugningą protestą prieš tuometinę buržuazinę, socialinę netvarką, išleido garsųjį manifestą, — tačiau mažiau kas žino, kad taip pat prieš 100 metų Vestfalijos bajoras von Ketteleris, tuo metu Hopsteno klebonas, o vėliau Mainzo vyskupas, tokio pat stipraus socialinio teisingumo spiriamas, iš Mainzo katedros sakyklos sakė ugningus pamokslus daugiau kaip 20 metų, kiekvieną kartą vis aštresne forma skelbdamas tikrosios krikščioniškosios socialinės santvarkos pagrindinius principus, laiduojančius darbo žmonėms žmoniškas gyvenimo sąlygas, kur nebūtų išnaudojama jų jėga ir varžoma jų asmens laisve. Todėl dera prisiminti ir arčiau panagrinėti, kas tuose abiejuose socialiniuose manifestuose yra bendra, būtent — koks gi iš tikro yra darbininkijos socialinis interesas, kuris, nors ir keista, tačiau reikia tiesą sakyti, daugeliui jau visai neberūpi.

1.

Abu jie du pirmiausia konstatuoja visiškai nesocialią darbininkų luomo padėtį, ypačiai Anglijoje, kur su didžiųjų fabriku ir laisvosios prekybos išsigalėjimu darbas buvo paverstas tokia pat preke, kaip ir kitos, o atlyginimas už jį buvo vertinamas pagal pasiūlų ir paklausų dėsnį, visai nesukant sau galvos, ar iš gaunamo atlyginimo darbininkas gali gyventi su savo šeima, ar ne. Abu, nors ir visiškai nepriklausomai nuo vienas kito, taip pat išvelgė, jog tokie nenormalūs santykiai turi gilesnį pagrindą: „Darbininkas su savo pajėga buvo izoliuotas, pinigų galia — centralizuota. Darbininkų luomas suskaidytas į atskirus vienetus, kur darbo žmogus pasidarė visiškai bejėgis; tuo tarpu pinigų perkamoji galia nė nemanė skaidytis į smulkesnius vienetus, bet, priešingai, vis augo ir plėtėsi, rikiuodamasi į vis kas kartą didėjančią ir stiprėjančią masę. Tokia tautos ūkio kryptis davė Rotšildą, palikusį savo vaikams 1 milijardą 700 milijonų aukso frankų. Žmonių sąjunga buvo sugriauta, vietoj jos iškilo pinigų sąjunga, nepaprastai visur išsiplėsdama. Tuo būdu visur, kur tikrai tokie santykiai galėjo be jokių suvaržymų plėstis, darbo žmogui susidarė neįmanoma padėtis, tikriausia fizinio ir dorovinio skurdo bala.“ Taip kalbėjo Ketteleris, taigi, kaip matome, visai panašiai, kaip ir Karolis Marksas.

Abu apeliuoja į to laiko sąžinę, kviesdami visus darbo žmones sutelktomis jėgomis pašalinti tokią padėtį ir padėti sukurti naują ūkio sistemą, kur vėl būtų darbo žmogui atstatyta prideranti pagarba ir užtikrinta tautinėje bendruomenėje bei valstybėje tinkama padėtis, kurios jis yra vertas. „Kaip tat gali būti, jog mes vienoje pusėje matome turtuolius ir pasiturinčiuosius, kurie, ne-

paisydami elementariausių prigimties įstatymų, su ramiausia sąžine gyvena kaip tikri išnaudotojai, tuo tarpu kiti, visokie vargšai, turi mirti iš bado, o jų vaikai yra pasidarę daugiau panašus į laukinius, negu į žmones? Kaip tat įmanoma, jog mes negalime atsigardžiuoti prabanga ir visko pertekliu, kai tuo tarpu mūsų broliai stokoja net pačių būtiniausių dalykų? Kaip mes galime džiaugtis begirtuokliaudami ir bešokdami, kaip neplyšta mums iš skausmo mūsų žmogiškoji širdis, kai atsimename vargšus, ligonius, kurie tiesia iš karščio sudžiūvusias rankas prašydami pagalbos ir suraminimo, bet jų niekur nesuradami? Kaip begalime mes, gražiai apsitaisę ir visko pilni, išdidžiai žyguoti su besišypsančiais veidais didmiesčių gatvėms, kiekviename žingsnyje ir pasisukime sutikdami skurdžius vaikus, tokius pat Dievo atvaizdus, kaip ir mes patys, paliktus vienus pačius savo likimui, knistis po žemiausią dorovinę ir kūninę kimsynę, tiek savo jaunystėje, tiek vėlesniais metais virstančius savo nepažabotų aistrų aukomis? Kaip tat gali būti, kad šitie, pažiūrėti, tokie paprasti ir nori būti padorūs žmonės galėtų taip nežmoniškai elgtis?“ Tokiais žodžiais klabena Ketteleris į savo laiko pasiturinčiuosius, tačiau, deja, nedaug kas jo balsą teisgirsta.

Jis taip pat įsakmiai pasisako pritariąs ir darbininkų sąjūdžio reikalavimams: „Pirmasis darbininkų luomo reikalavimas yra šis: pakelti darbo atlyginimą tiek, kad jis atitiktų tikrąją darbo vertę. Šis reikalavimas yra pats minimaliausias; juk ir mūsų religija reikalauja, kad žmogaus darbas nebūtų traktuojamas kaip kokio prekė ir nuvertinamas pagal paprasčiausią paklausų-pasiūlų santykį... Tačiau ne vien tikrai darbas buvo paverstas preke: ir pats žmogus su savo darbo pajėga imta laikyti mašina. Kaip kad mašina stengiamasi nupirkti kiek galint pigiau ir paskum dieną ir naktį išnaudoti, kol ji galiausiai sudyla ir visai išeina iš apyvartos, taip pagal šią sistemą minimosios mašinos pavyzdžiu priverčiamas susidėvėti ir pats žmogus... Kapitalo bedieviškumas, kuris darbininką, kaip darbo jėgą ir mašiną, išnaudoja iki susidėvint, turi būti palaužtas. Tai yra nusikaltimas visai darbo žmonių klasei ir tikras žmogaus nužmoginimas. Jis tinka nebent tik tų žmonių teorijai, kurie mūsų kilmę stengiasi išvesdinti iš bezdžionių.“

„Antrasis darbininkų luomo reikalavimas yra sutrumpinti darbo laiką... Moderniajame tautos ūkyje taikomi principai, visai neatšizvelgiant nei į dorovinę, nei į religinę žmogiškojo gyvenimo pusę, o tuo pačiu į tikrąją žmogaus vertingumą, privedė prie to, kad visur ten, kur tikrai jų tarnyboje pasirodo kapitalas, buvo ne tikrai numuštos iki pačių kraštutinių ribų algos, bet ir iki kraštutinumo išspaustas darbo laikas. Lyg kokiose mašinose, diena ir naktis nebeteko ankstesnės prasmės; tiek toli eiti, kiek

Matthias Laros: Marksas ir Ketteleris

kad buvo nužengta, išdrišta tikrai su žmogiškąja darbo pajėga, kuri iš tikro buvo paversta ne kuo kitu, kaip žmogiškąja darbo mašina. Visur, kur tikrai darbo laikas buvo prievarta išspaustas ilgiau, negu leidžia pati prigimtis arba sveikatos reikalavimai, visur ten darbo žmonės turi tikriausia teisę vieningai kovoti su tokiau iš pinigų kylančiu piktnaudojimu.“

„Trečiąjį darbo žmonių reikalavimą sudaro teisė į poilsį. Ir šis reikalavimas yra visiškai teisėtas. Šitą reikalavimą religija paremia. Ji šį reikalavimą yra paskelbusi daug anksčiau, negu pats žmogus tai padarė. Viešpats Dievas paskelbė jį net vienu iš savo įsakymų: „Šventą dieną švėsk!“ „Ir šituo atžvilgiu moderniojo tautos ūkio ir jam tarnaujančios partijos principai įvykdė tiesiog dangaus keršto šaukiantį nusikaltimą visai žmonių giminei ir jį tebevykdo toliau ligi mūsų dienų. Šitą nusikaltimą vykdo ne tikrai didieji fabrikantai, versdami savo darbininkus dirbti sekmadieniais, bet taip pat ir visokių rūšių amatininkai, nutraukdami iš savo tarnų jiems sekmadieniais priklausantį poilsį. Prie jų prisideda, kaip jų bendrininkai, taip pat ir tie valdininkai su tarnautojais, kurie, neišdrišdami iš bailumo pasipriešinti didžturčiams ir galingesniems, niekeno neginamus darbo žmones palieka be jokios globos, nesiteikdami įvykdyti net įstatymo nustatytųjų reikalavimų. Tą veidmainybę, kuri vedama spekuliuojant vadinamaisiais liberalizmo principais, naujaisiais laikais yra atskleidę kai kurie darbo žmonių vadai, atidengdami tikrąją tiesą. Pinigas, net šitai išnaudodamas darbo žmogų, visą laiką dėjosi geriausiu žmonių draugu, stengdamasis Bažnyčios reikalavimą, kad šventą dieną būtų leidžiama švęsti, pavaizduoti kaip žmoniškumui priešingą, kuriuo tik kenkiama skurstančios žmonių klasės interesams. Su koku žvėrišku rūpestingumu tas ponas pinigas skaičiavo šventadienius ir sekmadienius, su saldžiai rūgščia mina įrodinėdamas, kiek per tas dienas būtų buvę galima uždirbti pinigų, jei tik, žinoma, tos dienos būtų buvusios sunaudotos darbui. Ir koki šitie piniguočiai rodė geraširdiškumą, taip mielai sutikdami perleisti vargšei liaudžiai gavinį, kaip atpildą už darbą, jei tik, kaip jie tikina, Bažnyčia nebūtų tokia kietasirdė ir užsispyrėlė, atimdama iš vargšų žmonių tokį didelį pelną. Į tai darbininkų partijos atitinkami organai visai teisingai atsikirto, jog tie geraširdžiai ponai, jei tikrai nori, turi ir daugiau priemonių minimajam atpildui pervesti darbo žmogui, neužkamodami jo ligi mirties darbui. O toji priemonė yra pati paprasčiausia — už 6 darbo dienas mokėti tokį pat atlyginimą, koks kad seniau buvo mokamas už 7 darbo dienas; tada darbo atpildas liks irgi tas pats, o darbo žmogui bus laiduota žmogiška egzistencija, nekaltant jau apie tai, jog dėl to darbdaviui arba jo įmonei nesusidarytų jokių žymesnių nuostolių. Kas gali nepripažinti šitos tiesos, būtent, kad ši pažiūra yra teisinga, ir kaip klastingai elgiasi ir meluoja tie piniguočiai, kurie pastaraisiais metais nesiliauja visokiais būdais tų savo melų skelbę Badene ir Bavarijoje?“

„Ketvirtasis darbo žmonių reikalavimas yra uždrausti dirbti fabrikuose mažamečiams, kol jie

turi lankyti mokyklą. Ir toks reikalavimas yra visai teisėtas. Jis išreiškia paprasčiausią bendrąją žmogiškąją prievolę. Aš laikau vaikų darbą fabrikuose nepaprastu mūsų laikų žiaurumu. Aš jį laikau net daugiau — létu vaiko kūno ir sielos žudymu. Paaukodami savo jaunystės džiaugsmą, savo sveikatą, savo dorovę, jie turi padidinti gaunamąjį už darbą atlyginimą ir nekartą uždirbti duoną savo tėvams, dėl savo apsileidimo neįstengiantiems jos pelnyti savo vaikams. Todėl aš džiaugiuosi kiekvienu žodžiu, kurį tik darbininkijos atstovai pasako prieš vaikų darbą fabrikuose, net daugiau: mylimieji darbo žmonės, aš jus savo ruožtu net skatinu prisidėti prie bendrųjų darbininkų luomo pastangų ypačiai tuo būdu, kad jūs patys savo vaikų, kuriems reikia lankyti mokyklas, niekuomet neleistumėte dirbti fabrikuose.“

„Penktasis darbininkijos reikalavimas yra, kad fabrikuose nebereiktų daugiau dirbti moterims ir motinoms. Prancūzas Jules Simon savo nepaprastai pamokomoj knygoj „Darbininkė“, alsuojančioj karščiausią darbo žmonėms meile, byloja: „Mūsų visa ūkinė organizacija nežmoniškai kenčia nuo vienos klaidos, sukeliančios visą darbininkų luomo skurdą, ir toji klaida turi būti pataisyta bet kokia kaina, jei mes nenorime drauge su ja visi pražūti. Tai yra šeimos gyvenimo naikinimas.“ Jam aš galiu tik iš visos širdies pritarti, atsižvelgdamas į tą patyrimą, kurį jis įgavo bedirbdamas paprastu darbininku įvairiuose fabrikuose pačioj Prancūzijoje ir jos fabrikų rajonuose, kur moterys turi dirbti fabriko darbą šalia vyrų, tuo pačiu darydamos neišpasakytą skriaudą šeimai. Kas sudaro šitos žalos gilesnę priežastį? Ne kas kita, tik paprasčiausias fabrikų savininkų pelno troškimas, skatinąs juos ieškotis pigiausios darbo jėgos; tėvo, ypač turinčio didelę šeimą, gaunamo uždarbio šeimoj atsirandančioms skylėms užkišti neužtenka; prie to dar prisideda apsileidimas daugelio pačių darbininkų, kurie gautąjį atlyginimą dažnai parsineša ne į namus, bet jį prageria smuklėse, tuo būdu versdami savo žmonas eiti uždarbiauti į fabrikus, kad būtų už ką pavalgydinti vaikus. Tiesa, šita pati pastaroji priežastis dar nepašalinama motinų ir vaikų darbo uždraudimu fabrikuose, tačiau vis dėlto tuo būdu užkertamas kelias visokiais būdais išsisukinėti ir buržuazinei bendruomenei dalyvauti kaip bendrininkei iš šito nusikaltimo kylančiame skurde. Todėl aš ir šiam reikalavimui turiu pritarti be jokių rezervų.“

Šalia šitų reikalavimų, kalbančių už darbininkus, drauge su Marksu, Ketteleris, išeidamas iš gilesnių pačių darbininkų interesų, stato visą eilę dorovinių reikalavimų patiems darbininkams — šalia Markso, o kai kur ir prieš jį. Taip pat ir į šiuos reikalavimus tenka mūsų dienomis atkreipti ypatingą dėmesį ir juos atsiminti.

Pirmasis šios rūšies reikalavimas yra saikingumas ir taupumas. Vien algų pakėlimas pats savaime dar neatneš jokios gerovės ir laimingo gyvenimo. „Net ir pats didžiausias atlyginimas, sako Ketteleris, tikrai tada at-

neš darbininkams pakankamą ir patenkina-
mą gerovę, jei jų gyvenimas bus pagrįstas
dideliu santūrumu ir taupumu... Yra tokių
vietovių, kur mokamas, palyginti, visai neblo-
gas atlyginimas, tačiau dirbančiųjų, skurdas
dėl to nė kiek nemažėja; ir vėl antra vertus, yra
vietovių, kur darbininkai, nors ir gauna ma-
žesnę atlyginimą, betgi geriau gyvena... Viena
iš didžiausių šituo atžvilgiu darbininkui pavojų
sudaro pamėgimas gerti, smaguriavimas,
skačtinamas ir palaikomas nesuskaitomos daugy-
bės užėigos namų ir smuklių, susisukusių sau
līdzus visur ten, kur tik susidaro didesnė darbo
žmonių masė, kurių net tokį didelį skaičių pakenčia
vyriausybės, tarytum jos pačios būtų pradėjusios
visiškai nebebranginti nei darbininkų dorovės,
nei religijos... Tiesa, šitos užėiginės ir smuklės
nečiulpia darbininkų kraujo: jos tik iščiulpia
jų pinigus ir suryja jų algas; tai ne-
lemta spekuliacija, kad tik iš lengvabūdžio darbo
žmogaus kišenės visais galimais būdais išviliojus
taip sunkiai uždirbtą atlyginimą. Čia tereikia visai
trumpučelio laiko, ir iš kišenės išdulkės net pati
didžiausia alga. Ir ką tokiu atveju padės darbi-
ninkui net ir didžiausias atlyginimas, jei jis ne-
sugeba susivaldyti ir nežino, kas yra saikas?
Tačiau iš kitos pusės, kokio reikia tam pačiam
darbininkui dorovinio pajėgumo, kad jis įstengtų
susivaldyti nuo bet kokio švaistymosi ir lėba-
vimo! Gal niekur ir niekad nebuvu tokio įtempto
ir nuolatinio darbo, neleidžiančio atsiminti, kas
yra poilsis, kaip kad fabrikuose. Daugybė darbi-
ninkų, kurie kasdien turi per tą patį valandų
skaičių atlikti tą patį darbą, kontroliuoja
vienas kitą. Kiekviena minutė, kai tik pavargusi
ranka norėtų pasilsėti, tučtuojau išeina aikštėn.
Todėl taip nesunku vargšui žmogui, diena iš
dienos pririštam prie to paties darbo būsto, prie
tos pačios kėdės, kasdien turinčiam nustatytą
valandų skaičių mechaniškai atlikti reikalingus
judesius, ištrūkus iš tokio kieto ir sunkaus darbo,
mestis į kitą kraštutinumą, ieškant užsimiršimo
ir pasitenkinimo siaurime ir išlaidume! Todėl
reikia didelės dorovinės stiprybės tokiose sąly-
gose išlikti santūriam ir taupiam, kur nors kitur,
tik ne smuklėj su jos žemaverčiais smagumais,
susirandant sau džiaugsmo, kuris leistų atsipūsti
nuo tokio sunkaus ir skurdaus gyvenimo. Tokios
dorovinės jėgos kad jis būtų santūrus ir taupus,
darbininkui suteikti tegali tik religija. To-
dėl, mielieji darbo žmonės, jei norite, kad darbo
atlyginimo pakėlimas jums tikrai išeitų į naudą,
turite būti tikri krikščionys.“

Taip pat net ir padidinus laisvalaikį tuo
pačiu savaime dar nebus nieko padaryta. Svarbu,
kad darbininkas taip pat mokėtų ir praktiškai
galėtų tą savo laisvalaikį t i n k a m a i sunaudoti.
Todėl prie išorinių reikalavimų, statomų darb-
daviui, turi būti pridėtos išvidinės sąlygos, taiko-
mos pačiam darbininkui, — ir tik tai tada, kai jos
abi bus įvykdytos, galima laukti pagerėsiant ir
darbininkų padėti.

„Tik tai tada, — sako Ketteleris, kai dar-
bininkas gautąją laisvo laiko valandą išnaudos
tam, kad atliktų tėvo ar sūnaus pareigas
savo šeimoje, eidamas namų apyvoką ar

apdirbdamas žemės sklypelį, kuri yra sau
nusipirkęs, — tik tai tada toji laisvesnio laiko
valandėlė bus vertinga jam pačiam ir jo namiš-
kiams — vertinga tiek išoriniu, tiek išvidiniu
atžvilgiu. Tačiau jei jis tą laisvo laiko valandėlę
išnaudos tam, kad ilgiau smaksotų smuklėje arba
savo jaunystėj besivalkiotų su kažin kokia drau-
gija po gatves, tada toji valandėlė neturės jokios
vertės nei jo sveikatai, nei jo gerovei. Ji tik tai
prisidės dar greičiau jį kūniškai ir dvasiškai
susmukdyti, o jo gautąją atlyginimą greičiau iš-
švaistyti, kol jis galiausiai pasidarys dar skurdes-
nis, nei buvo prieš tai.“ Tos lemtingos jėgos, kuri
žmogų išmoko tinkamai sunaudoti savo laiką ir
jį dvasiniai stiprina, kaip sena patirtis moko,
suteikia religija. Mes jau esame matę, ko toks
savarankiškas ir nepriklausomas žmogus, kuris
įstengia apvaldyti savo potroškius ir instinktus,
tokios jėgos padedamas, gali pasiekti, ir kiek
maža praktiškai turi reišmės vad. pasaulio sąžinė
arba viešoji nuomonė. Todėl „tikroji sutrumpinto
darbo laiko reikšmė netiesioginiai priklauso nuo
tiek pat pajėgaus stiprinimo dorovinio gyvenimo
ir religingumo. Todėl neužtenka darbininkus vi-
lioti vien gražiais šūkiiais, didinant jiems laisva-
laikį: gal dar net svarbiau — ir tai sudaro būtiną
ir griežtą kiekvieno darbininkų sąjūdžio prie-
dermę — savo narius paskatinti, kad jie tinkamai
sugebėtų tą savo laisvą laiką sunaudoti, ir čia
jiems praktiškai padėti“.

Tai pat tenka pasakyti ir apie trečiąją rei-
kalavimą, būtent — nedarbo dieną. „Bran-
gieji darbininkai, — kalba Ketteleris, neužtenka
vien partijos organuose reikalauti, kad tokia ne-
darbo diena būtų įvesta ir jos būtų laikomasi.
Jūs turite čia ir patys, žinoma, kiek tat nuo jūsų
priklauso, stengtis ir kovoti, kad toji nedarbo
diena, skirta poilsiui, būtų sunaudojama tik poil-
siui. Nors darbininkų partija tokios nedarbo dienos
ir reikalauja, tačiau, deja, dar vis atsiranda tokių
iš pačių darbininkų tarpo, kurie, niekieno never-
čiami, vien tik tai savo naudos težiūrėdami, sek-
madieniais dirba, kad tik galėtų tuo būdu užsi-
kalti daugiau pinigų. Tokie darbininkai ne tik tai
nusideda Dievui ir jo įsakymams, bet taip pat
visiems darbo žmonėms, težiūrėdami tik tai savo
naudos, o tuo pačiu padėdami ir iš kitų darbi-
ninkų nutraukti jų poilsiui skiriamą nedarbo
 dieną. Tenka tik palinkėti, kad visi darbo žmonės,
net ir paprasčiausios tarnaitės, tiesiog su kaupu
negailėstingų savo darbdavių išnaudojamos, neiš-
skiriant nė paskutinio geležinkelių tarnautojo,
kuriam net per turtingos geležinkelių bendrovės
nesiteikia suteikti sekmadieniais poilsio, šitą teisę
vienu balsu išsikovotų kaip žmogaus teisę.
Ką padės vad. žmogaus teisių įrašymas į konsti-
tucijas, jei ponas pinigas tas socialines žmonių
teises gali be niekur nieko trempti kojomis, —
kokia darbininkijai iš to nauda?“

„O ypačiai tenka žiūrėti, kad toji nedarbo diena
nebūtų paversta vad. „mėlynuoju pirmadieniu“,
kaip religijos pakaitalu. Jis kai kuriose vietose
dorovinei ir medžiaginei darbininkų gerovei pri-
darė skaudžiausių žaizdų. Koks skirtumas tarp
darbininko šeimos, kuri poilsio dieną sunaudoja
pagal religinę praktiką, ir tos, kuri ją praleidžia

Matthias Laros: Marksas ir Ketteleris

be jokios religijos! Aš čia apie ši pavyzdį plačiau nekalbėsiu. Tokių pavyzdžių jūs patys galite rasti visur į valias. Smuklėje, blogoje draugėje, begirtuokliaujant, nedorovingai elgiantis ar per naktis besivalkiojant praleista nedarbo diena darbininko sveikata, turta ir šeimą dar daugiau susmukdo, negu kad tai būtų buvus darbo diena, kol ji galų gale virsta jam tikru prakeikimu, tuo tarpu krikščioniškai praleista poilsio diena visais atvejais jam atneša palaimą.“

Draudimą dirbti vaikams fabrikuose reikia atsverti nuolatine vaikų glėbia ir rūpinimusi. Tai turi daryti ne tik motinos, bet ir tėvai. „Be abejo, kalba Ketteleris, vaikai — pagal savo amžių — turi žaisti ir sportuoti; tačiau jau jie iš pat mažens turi būti išmokyti būti stropūs ir mėgti darbą. Niekas jiems vėlesniais metais nepadarys tiek žalos, kaip kad jaunystėje lakstymas per dienas ir tėvų namų prisiminimas tiktai tada, kai reikia pareiti valgyti ir miegoti. Juo labiau, jei jie į darbą žiūri kaip į kokią sunkią ir nereikalingą naštą, kuria reikia kuo greičiausiai nusikratyti, kaip į kokią žiaurią „prievartą“, nuo kurios „išmintingieji“ sugeba išsisukti. Čia darbininkas savo laisvalaikio gali vakams padėti susikurti gražią ir vertingą ateitį — pasistengdamas pagal išgales jiems kur galėdamas padėti jų mokykliniame darbe; juos paskatindamas, pamokydamas, jais rūpindamas nuo pat ankstyvo ryto iki vėlaus vakaro, o ypač ištikus ligai; vėliau, sudarydamas palankią moralinę atmosferą, nuolatiniu asmeniniu kontaktu paskatindamas juos susidomėti svarbesnėmis gyvenimo problemomis ir patiems, be pagalbos iš šalies, pasidaryti reikalingas išvadas. Jei tokiu būdu darbininkas, vidaus įsitikinimo skatinamas, atsidėjęs rūpinsis savo šeima, tai ir pats senatvėje susilauks iš savo vaikų reikalingos padėkos ir paramos. Ketvirtasis Dievo įsakymas nustato ne tiktai vaikų pareigas tėvams, bet ir tėvų vaikams, ir tiktai tada, kai tėvai jas atliks tiek, kiek leidžia jų jėgos, ir vaikai savo pareigas tėvams atliks su džiaugsmu. Tat nurodo ir ketvirtojo įsakymo priedas: „tam, kad tau žemėje gerai eitūsi ir kad ilgai gyventum“.

Neįvykdytas net ir išorinis reikalavimas — grąžinti moteris iš fabriku atgal į šeimas. Čia būtina gerai išsąmoninti ir padėti atsiskleisti dvasinei šeimos ir doros prasmei. „Vien išorinės gyvenimo sąlygos dar nesudaro pagrindo galimumams pavirsti tikrove. Net ir geriausios sąlygos, sudarytos augalui tarpti, jo dar neišaugina. Nieko nepadės nei jokia saulė, nei drėgmė, nei trąšos, jei daigas bus nesveikas. Ir šiandieninis žmogus, išsiveržęs iš Dievo nustatytosios tvarkos, serga. Jis pasveiks tiktai tada, kai vėl prisijungs prie Dievo Bažnyčios ir iš jos semsis naujų jėgų... Visa, ką kadaise yra kalbėjęs apie šeimos reikšmę Jules Simon ir kiti darbininkų luomo draugai, neprašoka to, ką jūs jau iš pat mažens esate girdėję Bažnyčią skelbiant apie šeimos gyvenimo šventumą. Tai viskas nuo pradžios iki galo gryniausia tiesa, darbininkų klausimas pirmoj eilėj yra dorovinis klausimas, neatmezgamai susijęs su šeimos gyvenimu. Tokia pat tiesa yra ir tai, kad jį tegalima išspręsti tiktai religiškai ir

su religija. Juo nuoširdžiau prie Bažnyčios šlietės, juo geresnes turėsite patys sau žmonas ir savo vaikams motinas, juo šiltesnis bus šeimos gyvenimas ir juo tikriau tas nuoširdusias vidinis šeimos ryšys jus apsaugos nuo visokių darbininkų luomui gresiančių pavojų, būtent — nuo smuklių, įtartinų užėginių ir visokios rūšies apsilaidimo... Todėl, brangieji darbo žmonės, šaukia Ketteleris, saugokitės pirmoj eilėj ypačiai tų, kurie išjuokia tikėjimą, visų, kurie švaistydami įvairiausius šūkius apie socialinę gerovę, jus tiktai nori suklaidinti jūsų tikėjime ir sukliudyti jums atlikti jūsų religinę praktiką... Tai yra patys didžiausieji jūsų priešai, kadangi bet koks jūsų išorinių gyvenimo sąlygų pagerėjimas yra neišskiriamai susijęs su dorove ir religija. Todėl saugokitės šitų žmonių! Tai jokie darbininkijos vadai, tai — tik suvedžio-tojai.“

3.

Tokiu būdu Marksas ir Ketteleris, žvelgiant iš praktiškos pagalbos darbininkijos sluogsnui taško, būtų galėję vienas kitą papildyti ir savo darbą padaryti dar sėkmingesnį. Jų išeinamasis taškas — per pirmąjį kapitalizmo žydėjimo laikotarpį susidariusi anormali padėtis, ir tikslas — laimingas, žmoniškas darbininkijos gyvenimas, — buvo tie patys. Tačiau keliai buvo visai skirtingi, nes Marksas ir Ketteleris buvo diametraliai priešingos pasaulėžiūros žmonės, turėję toj kovoje įtempti visas savo jėgas iki paskutiniųjų. Tai ir sudarė visą darbininkų sąjūdžio tragizmą, kuris nėra pasibaigęs nė šiandien ir, nepaisant abiejų pusių geros valios, ligi šiol yra išėikvojęs begalę geriausių jėgų.

Marksas buvo įsitikinęs ateistas tikriausia to žodžio prasme, netikėjęs ne tik asmeninio Dievo esimu, bet drauge su Feuerbachu skelbė įsitikinimą, kad tėra tiktai materija ir judesys, o dvasia tesanti tiktai aukščiausia, arba tobuliausia, medžiagos apraiška. Jis nuolatos kartoja, išeidamas ne iš socialinės etikos ir sintezių, bet iš grynai asmeninio netikėjimo, neturinčio nieko bendro su socialiniu darbo žmonių padėties pagerinimu. „Žmogus sukuria religiją, bet ne religija žmogų... Religija tėra tiktai beširdžio pasaulio širdis, lygiai, kaip kad ji yra ir bedvasių santykių dvasia... Ji yra liaudžiai opijus... Norint tautą padaryti tikrai laimingą, reikia religiją pašalinti, kaip iliuzinę liaudies laimę... Religija tėra tiktai iliuzijas sukelianti saulė, kurią žmogus taria apie save judant, kol jis pats neima apie save suktis... Kaip žmogus religijoje valdomas savo paties galvos produkto, taip kapitalistinėj produkcijoj — savo paties rankų darbo.“ Todėl čia Marksas išvelgia vieną vienintėlį uždavinį, būtent — „išvaduoti sąžinę nuo religinių prietarų“. Ir iš viso, Markso teigimu, įstatymai, moralė, religija proletarui yra tokie pat buržuaziniai prietarai; už kurių slepiasi vienokie ar kitokie buržuaziniai interesai“. „Visos religijos yra ne kas kita, kaip fantastiniai žmonių galvose atvaizdai tų jėgų, kurios valdo ir apsprendžia jų kasdieninę buitį; atvaizdai, kur žemiškosios jėgos prisiima antgamtinę formą,

vadinasi — tėra tiktai paprasčiausi kostiumai ar kaukės.“

Tokia materialistine pasaulėžiūra paremtas ir Markso materialistinis istorijos supratimas: materialiniai gamybos santykiai sudaro tą šaltinį ir gyvybinę jėgą, iš kurios kyla visa ideologija, visokios politinės, filosofinės ir religinės idėjos, atsiskleisdamos, kildamos ir vėl žūdamos n'ekad nesibaigiančiame tapsmo procese. „Ekonominė produkcija, rašo Marksas, ir iš jos su neišvengiamu būtinumu kiekvienoje istorinėje epochoje kylanti visuomenės diferenciacija sudaro taip pat pagrindus šitos epochos politinei ir intelektualinei istorijai; tuo būdu visa istorija yra istorija klasių kovos, kovos įvairiuose visuomenės raidos tarpsniuose tarp išnaudojamųjų ir išnaudotojų, valdomųjų ir valdančiųjų klasių. Šitoji kova dabar pasiekė jau tokią pakopą, kur išnaudojami ir prispaustoji klasė (proletariatas) tol nebegalės išsivaduoti iš ją išnaudojančios ir pavergusios klasės (buržuazijos), kol neįstengs drauge visa žmonių bendruomenė visiems laikams išsivaduoti nuo išnaudojimo, priepaudos ir klasių kovos... Politinė, teisinė, filosofinė, religinė, literatūrinė, meninė plėtra galų gale remiasi ekonomine plėtra. Tiktai jos visos viena į kitą reaguoja ir remiasi ekonominiu pagrindu. Tai ne reiškia, kad ekonominė padėtis sudarytų priežastį, vieną vienintelę aktyvią, o visa kita tebūtų tiktai pasyvios įsravos; bet tai yra kintančios įsravos, paskutinėj instancijoj pagrįstos visur ir visuomet pasireiškiančiu ekonominiu būtinumu.“

„Mano dialektinis metodas, — tęsia Marksas, sudaro pagrindinį principą, kuris yra nuo Hegelio ne tiktai skirtingas, bet tiesiog jo priešybė. Hegeliui tai yra mąstymo procesas... dem'urgas tikrovės, kuri sudaro tiktai jo apraišką. Tuo tarpu man yra visai priešingai: man tai, kas idealu, yra ne kas kita, kaip į žmonių galvas perkelta ir persodinta materialu.“ — „Kaip kad Darvinas surado organinės gamtos evoliucijos dėsnį, taip Marksas — žmogiškosios istorijos evoliucijos dėsnį: ligi šiol po ideologinėmis samanomomis slypėjo faktai, kad žmonės pirmiausia turi valgyti, gerti, turėti gyvenamąjį būstą ir kuo apsirengti, o tik paskum gali jau rūpintis politika, mokslu, menu, religija etc., vadinasi, netiesioginių materialinių gėrybių produkcija ir tuo pačiu kiekvieną kartą susidaranti vis nauja ekonominės evoliucijos pakopa sudaro tą pagrindą, iš kurio vėliau išaugo valstybių valdžios, teisinės paž'ūros, menas ir net tam tikrų žmonių religiniai įvaizdžiai ir taip jie todėl ir turi būti aišk'inami — bet ne taip, kaip kad buvo priešingai daroma iki šiol.“ Taip bylojo Fridrikas Engelsas prie savo draugo kapo.

Ne būtina, bet Marksui ir jo ūkinei sistemai, o tuo pačiu ir visam ligi šiol pasireiškusiam „moksliniam socializmui“ būdinga išdava yra vertės ir antvertės teorija ir ja pagrįsta nauja komunistinės visuomenės santvarka, kuri pagal istorinės dialektikos dėsnį turi užimti kapitalistinės santvarkos vietą. Su nepaprastu kietumu išnagrinėja jis kapitalistinio ūkio pagrindus ir konstatuoja: jame visi produktai,

ypačiai rinkai pagamintosios gėrybės, turi prekių pobūdį. Kiekviena prekė turi vartojamąją ir mainomąją vertę. Vartojamąją vertę sudaro jos naudingumas žmogiškiems reikalams patenkinti, mainomoji vertė kyla ryšium su kitų prekių vartojamąja verte, pvz.: X centnerių geležies = y centnerių grūdų = z centnerių drobės = tam tikram kiekiui pinigų. Pinigas yra vertės matas prekių rinkoje. Vartojamoji ir mainomoji vertė yra labai skirtingos — tai puikiausiai mes esame patyrę šiandien — jos tarp savęs pagal Marksa turi tik tai bendra, kad abi yra darbo produktai. Prekėje slypintis darbo kiekis sudaro tkrajį jos vad. palyginamumo pagrindą.

„Dvi prekės, turinčios vienodą kiekį žmonių bendrumenei reikalingo darbo, turi tą pačią mainomąją vertę.“ Tačiau šiandieninės ūkinės netvarkos laikais gaunančio atlyginimą darbininko darbo jėga yra taip pat virtusi preke, nes darbininkas, neturėdamas jokių savų gamybos priemonių, kad turėtų iš ko gyventi, yra priverstas savo darbo jėgą siūlyti kaip prekę rinkoje, tuo tarpu gamybinių gėrybių savininkas tą pačią prekę perka pagal pasiūlų ir paklausų dėsnį. Tačiau kadangi dėl ūkyje pasireiškusio mašinų patobulinimo ir pasaulinės prekybos išsiplėtimo žmogaus darbo jėga buvo išstumta arba pakesta, paklausa vis mažėja, o su gyventojų prieaugliu darbo pasiūla vis didėja. Darbo jėga pinga, bet tik ne darbo produktai, nes įmonininkai sutelkdami kapitalą, gali kainas išlaikyti aukštas, — tuo būdu susidaro įtampa tarp gamybinės kaštų kainos (įskaitant ir pačio įmonininko darbą) ir parduodamosios kainos, kurių skirtumas tenka įmonininkui kaip antvertė, toli prašokanti jo darbą. Tačiau darbininkas negauna savo idėtosios darbo jėgos ekvivalento, bet tiktai jo dalį. Kapitalistas turtėja darbo žmogaus sąskaita, tuo tarpu šis dėl vis didėjančio pasiūlų ir paklausų skirtumo eina vis skurdyn. Jis ne tiktai neįstengia savo darbu prasimušti, kad drauge su kitais pasidarytų vienas iš savininkų gamybos priemonių, bet yra priverstas vis smukti ir smukti, nes jis daugiau išsikvoja darbo jėgos negu už ją gauna. „Savo darbo jėgai išlaikyti, rasi, pakaktų šešių valandų darbo dienos, tačiau jis turi dirbti 12 valandų. Iš čia susidaranti antvertė įmonininko rankose virsta kapitalu, kas kartas vis augdama ir akumuluodama kapitalą, o patį darbininką vis labiau skurdindama.“

Juo didesnis yra pasamdytų darbininkų skaičius ir juo didesnis susidaro tikrojo darbo laiko, reikalingo darbo jėgai išlaikyti, perteklius, juo aukštesnė ir antvertės rata. Kitaip tarus, kapitalas susidaro tiktai darbo žmonių išnaudojimu, todėl ateities šūkis turi būti: „Ekspropriacija eksproprijatorių.“ Produkcijos gėrybių nusavybė turi pereiti į bendruomenės rankas, kad tuo būdu iš darbo žmonių darbo jėgos susidaranti antvertė vėl tektų tiems patiems darbo žmonėms. Ligšiolinis darbdavys turi pats eiti tarnauti į savo fabriką ir gauti atlyginimą už darbą, kurį jis pats dirba, lygiai taip, kaip ir kiti darbininkai. Produkcijos gėrybės turi būti valstybės nusavintos, o visos kūrybinės pajėgos apmokamos pagal jų pajėgumą. Visa tai pasiekti, be abejo,

Matthias Laros: Marksas ir Ketteleris

įmanoma tikrai kieta klasių kova, kaip kad ir pati istorija yra iš viso tikrai šiuo keliu susidariusi. Tačiau galutinis tikslas yra vis dėlto žmonijos išvadavimas bendrai.“

„Komunizmas, Marksas sako, iš nieko neatima galios naudotis visuomeniniais produktais; jis tikrai atima galią šituo naudojimus pavergti svetimą darbą.“ Taip pat ir susidariusios tarp kapitalo ir darbininko priešybės netruks amžinai: „Komunizmas laikosi principo būti aukščiau už nesutarimą tarp buržuazijos ir proletariato. Komunizmas tą nesutarimą pripažįsta tikrai dėl jo istorinės reikšmės dabarčiai, bet nelaiko teisėtu ateičiai; jis kaip tik nori šitą nesutarimą pašalinti. Vis dėlto, kol tas nesuderinamumas egzistuoja, jis proletariato įirtusią kovą prieš savo prispaudėjus laiko neišvengiamu būtinumu, reikšmingiausiu kylančio darbininkų sąjūdžio varikliu, tačiau jis pats iškyla aukščiau už šitą įniršimą, kadangi tai yra ne vienu darbininkų, bet visos žmonijos reikalas.“

Kaip pirmas žingsnis, vedantis į šitą tikslą, turi būti mestas šūkis: „Visų šalių proletarai vienykitės! Jūs neturite ko nustoti, tikrai savo grandinių, užtat laimėti galite visą pasaulį.“ Toks yra bendraisiais išoriniais bruožais apmestas Markso ir Engelso žodis, jų paskelbta „geroji naujiena“ darbininkams.

4.

Prieš tuos teigimus Ketteleris, prisidėdamas prie Tomo Akviniečio ir pasigaudamas jo dialektinio metodo, kuris yra visiškai skirtingas nuo Hegelio ir Markso, stato šiuos krikščioniškuosius principus:

1. Nė vienas žmogus nėra absoliutus savo turto ir visokio gėrio, nei paties įgyto, nei paveldėto, viešpats ir valdovas. Jis negali su juo elgtis pagal savo laisvą norą. Jis jokiu atveju nėra „automatiškas“, pats sau įstatymų leidėjas ir teisėjas, bet tikrai jam patikėtų gerybių tvarkytojas, administratorius. Pats vyriausias ir tikrasis žmonių gėrybių savininkas yra Dievas. Todėl pagal Jo valią žmogus turi tas gėrybes valdyti ir su Juo kiekvienu atveju, už kiekvieną jų trupinėlį atsiskaityti. Todėl ir reikalaujama iš tų tvarkytojų, kad kiekvienas būtų rastas ištikimas (1. Kor. 4, 2). Tuo būdu individualistinė nuosavybės sąvoka ir praktiškai nuosavybės panaudojimas blogam yra paneigti jau pačiam branduoly.

Tiek pat atmetina yra ir kolektyvistinė pažiūra, pagal kurią atskiras žmogus tėra tikrai bendruomenės organas ir įgaliotinis, drauge iš jos gaudamas ir visas iš to išplaukiančias teises. — „Liaudis yra viskas, atskiras individas pats savaimė — niekas.“ Tuo būdu atkrita ir kolektyvistų tezė. Dėl to tenka štai kas konstatuoti: žmogus pačia savo kilme yra tiek pat asmenybė, kiek ir socialinė būtybė; kaip asmenybė jis yra nemirtingas, tuo tarpu bendruomenė praeina ir išnyksta. Todėl ir asmeninė nuosavybės teisė kyla iš to, ką jis pats yra išgijęs arba paveldėjęs, vadinasi, ne iš bendruomenės, bet pri-

klauso aukščiausio Dievo suverenumo, Kuris atskiram žmogui yra suteikęs jam priderančias pajėgas ir jį įstatęs į savo bendruomenę.

Abiejų kraštutinių teigimų — absoliutinės nuosavybės ir kolektyvizmo — sintezė glūdi fakte, kad Dievo duotos dovanos visuomet yra užduotos, o ne koks asmeninis protegavimas prieš kitus. Nei tam protegavimui, nei, dar mažiau, pigiam pasitenkinimui nėra jokio realaus pagrindo. Kaip Dievas Tėvas visuomet ima tik tam, kad duotų ką geresnio, reikalingesnio ir padarytų žmogų tam jautresnį, taip Jis už kiekvieną dovaną reikalauja atitinkamo atsilyginimo bendruomenei. Tatoi taikoma turinėm gėrybėms, lygiai kaip ir visiems kūno ir dvasios pajėgumams. Viskas, ką žmogus turi ir kas jis yra, jam yra duota kaip užduotis ir įpareigojimas, kad jis tatoi daugintų ir perduotų žmonijai, kaip ir medis sodinamas ir prižiūrimas tik tam, kad jis atneštų vaisių ne sau, bet savininkui, kuris jį sodino. Žmogaus su visu jo turtu sutvėrėjas ir laikytojas betgi yra Dievas, ir ką Jis atskiram žmogui yra patikėjęs, turi atnešti vaisių visiems kitiems, kurie lygiai taip pat yra Jo vaikai. Tikrai šios užduoties išpildymu dovanos tampa tikru, asmeninių turtu, ir tik tuo žmogus išauga į jam iš anksto nulemtą didumą, atneša ir sau pačiam tuos vaisius, kurie užpildo jo asmenybę ir lieka amžinajam gyvenimui; priešingai gyvulys, kuris neturi asmenybės, teieško pasitenkinimo tikrai sau, visai negalėdamas prisiminti Kūrėjo ir Jo skirtų uždavinių.

2) Dievo valia, pasireiškianti daiktų prigimtimi, yra ta, kad žemės gėrybės su savo natūralinėmis pajėgomis turi eiti visiems žmonėms į naudą ir kiekvieną iš jų įgalinti susikurti žmogui prideramą būvį. Tai Jis leidžia augti sėklai — žmogus čia prisideda tikrai nežymia dalimi, Jis sukūrė gamtos jėgas, kurioms žmogus tik vadovauja ir kurias jis tik naudoja. Šitoji Dievo valia gamtos santvarkoje yra ankstyvesnė už gėrybių paskirstymą ir yra aukščiau už ją, ir kol žmonės, nepaisant jų garbingo darbo ir protoingumo, negalės gauti teisingos tos žmoniškųjų gėrybių dalies arba atsakančio jų darbui ekvivalento, tol nuosavybės sistemoj glūdės pagrindinė klaida, kurią teks šalinti visais galimais būdais. Tuo norima pasakyti, jog kapitalistinė „santvarka“ yra nesveika ir nesuderinta su Dievo valia. Reikalinga ji reformuoti iš pačių pagrindų.

Tačiau iš kitos pusės yra jau prigimtas dalykas, jog žmogus pirmoj eilėj savo asmeninio intereso skatinamas panaudoja savo jėgas. Juo plačiau tai įvykdoma, juo didesnis susidaro tų naudingų gėrybių, tenkančių ir visai bendruomenei, kiekis. Taigi bendroji gerovė skatina pažadinti ir įkinkyti į darbą visą individualinę energiją ir pati savaimė reikalauja atskiros asmeninės nuosavybės, į kurią neturėtų teisės kištis nei kiti žmonės, nei pati bendruomenė. Ta asmeninė nuosavybė turi apimti ne tikrai naudojamąsias ir vartojamąsias gėrybes, bet taip pat gamybos priemones. Tikrai tuo būdu, įkinkyti į darbą žmogiškąsias jėgas, kūrybinė energija ir išradingumas bus atskleisti iki aukščiausio laipsnio

ir duos geriausių vaisių. Pati bendruomenė, kaip tokia, to neduos. Ką galės sukurti atskiras pavienis žmogus, jei kiti tuo tarpu nieko neveiks arba tik žiūrės iš šalies, drauge galėdami dalytis bendraisiais darbo vaisiais? — Čia tenka taip pat pridėti žmogaus dvasios skirtingumą, darbštumą, išvalgumą, apdairumą, taupumą, kurie yra taip pat Dievo noru suteikti žmogui su pačia prigimtimi. Jau ir dėl to lygybė ir vienodas mastas, skirstant gamtines gėrybes ar jų gaminius, būtų priešingi prigimčiai; ne tik naudojantis, bet ir išigyjant nuosavybėn, ne tik sau pačiam ir savo asmeniškai naudai, bet savo šeimai ir įpėdiniais, kuriais jis yra ipareigotas pirmoj eilėj pasirūpinti. Tačiau tai aiškiai atmata komunistinę tezę, jog nuosavybė, ypač pagamintų gėrybių esanti jau vagystė.

Ir čia krikščionybė duoda teisingą abiejų kraštutinumų absoliučios nuosavybės ir kolektyvizmo sintezę: privatinė nuosavybė yra reikalinga paleisti į darbą jėgoms, viešajai tvarkai ir ramybei tarp žmonių palaikyti. Kiekvienas juk iš patyrimo žino, kiek praktikoje įvyksta nesantikos ir ginčų dėl kokio nors bendro paveldėjimo. Tačiau visokiai privačiai nuosavybei Dievas yra uždėjęs bendruomenės naudai hipoteką, kurią savininkas pagal bendruomenės reikalavimus turi įvykdyti; ir tai ne tik iš vad. *ex caritate* (iš krikščioniškosios meilės uždėtos pareigos), bet taip pat ir *ex justitia* (iš aiškaus paties teisingumo uždėdamo įpareigojimo, hipotekos užkrauto visam turtui, turimo vykdyti atsižvelgiant į bendruomenės interesus). Individas gyvena visuomenėje ir žymia dalimi iš jos, todėl ir pats turi prie tos bendros bendruomenės gerovės pakėlimo prisidėti. Tai, ką jis iš bendruomenės yra gavęs, turi gražinti su padaugintu saiku, jei nori būti Dievo priskirtas prie gerųjų užvaizdų skaičiaus. Privatinius interesus ir bendruomeninę gerovę teisingai išlyginti turi Dievo leistas valstybės autoritetas pagal pagrindinius natūralinės (įgimtosios) teisės principus. Jis neprivalo iš atskiro individo paprasčiausiai atimti jo teisėtai išgytą nuosavybę; tačiau jis gali ją pagal bendruomenės reikalavimus apkrauti tam tikra našta, kad tuo būdu gamtinės gėrybės, atitinkamos jų pirmąją paskirtį, nešų naudą visiems, ypač jei nuosavybės santykiai buvo sudaryti nesveiku ir neteisingu būdu. Jei valstybė turi teisę ir net pareigą prireikus, kai tenka jai užpultai gintis, pašaukti prie ginklo ir paaukoti net milijonų žmonių gyvybę, tai juo labiau, reikalui atsitikus, tokią teisę turi ir nuosavybę, kadangi žmogus yra suaugęs su bendruomene ir gyvena joje ne tik savo asmeniu, bet taip pat ir visa savo manta bei turtu.

3) Kiekvienas žmogus su savo individualumu yra sukurtas pagal Dievo atvaizdą ir turi igimtą teisę ir darbo metu būti vertinamas ne galint daugiau išsiskleisti. Pirmu pažvelgimu atrodo, kad Marksas rūpinasi ir darbininkų žmogiškojo vertingumo pakėlimu. Ketteleris darbininkų žmogiškąją vertę stato labai aukštai. Atrodė, kad ir čia Kettelerio su Marksu nuomonės sutampa. Bet tai atrodo tik pirmu pažvelgimu.

Krikščionių ir marksistų žmogaus asmens vertinimas labai skiriasi. Bet ne čia vieta tai gvildinti. Savo reikalavimams pakelti žmogaus asmens vertingumui Ketteleris duoda giliausią socialinį pagrindą ir kryptį:

a) Niekas nėra savo dvasines dovanas pats sau suteikęs, bet jas yra gavęs iš Dievo skirtajam tikslui įvykdyti, kad jas savyje išskleistų. Todėl niekas neturi teisės kito vertinti darbo proceso metu mažiau negu paties savęs tik dėlto, kad jis yra menkesnių gabumų arba užima žemesnę vietą: „Ką turi, ko nesi gavęs? O jei gavai, ko giries, lyg kad nebūtumei gavęs!“ (1 Kor. 4, 7). Tatai galioja taip pat dvasinių galių išlavimui, pasiektam paties savo stropumu ir atsidėjimu. Juk ir energija su stropumu galų gale tėra ne kas kita, kaip Dievo dovanos, kurios turi būti paleistos į darbą, jeigu mes nenorime, kad būtume priskirti į nenaudingų tarnų kategoriją (Luk. 17, 10).

b) Kiekvienas yra savo asmenines dovanas gavęs ne pats sau, bet bendruomenei, todėl jis tikrai įvykdo savo pareigą ir atsilygina skolą, savo darbo vaisius skirdamas bendruomenei: kiekvienas — savo srityje ir kiekvienam priderančiu specifiku būdu. Ir čia dėl to nėra visiškai ko pūstis, nes net paties negaibiausio padienio darbininko rankų darbas visumai yra tiek pat reikalingas, kaip kad darbas protinio darbininko arba paties imonininko. Visi sudaro vieną bendruomenę, kaip kad atskiri sąnariai sudaro vieną kūną, o kaip tokio vienyčio kūno sąnariai jie yra reikalingi ir patys sau, ir visai bendruomenei. Toks natūralinis pasiskirstymas ir sutvarkymas — taip tolimas visokiam sulyginimui — jau pats savaime reikalauja atsižvelgti vieniems į kitus ir gerbti kitą žmogų, nes be tokio atsižvelgimo būtų neįmanoma tikra darbo tvarka. Ypačiai tatai galioja žvelgiant iš religinės santvarkos taško: Dievui nėra vienas nėra didesnis už kitą; nei popiežius, nei imperatorius nereiškia nė kiek daugiau negu pats paskučiausias tarnas ar darbininkas; valdovė nė kiek neaukštesnė už tarnaitę, jei kiekviena savo vietoje pagal savo išgales atlieka savo pareigą. Ne tiek išorinis skurdas ir visokios bėdos, kiek pirmoj eilėj paniekinimas žmogaus jo apmokamam darbe ir užimamoj vietoj sudarė patį didžiausią paskatinimą socialinei revoliucijai.

c) Čia krikščioniui ateina į pagalbą meilė, kurios apimtas kiekvienas mato kitame savo brolių ir jam turi padaryti visa, ko iš jo pageidautų pats būdamas jo vietoje, — ne dėlto, kad jis būtų asmeniškai jam mielesnis ar malonesnis, bet dėl to, kad yra Kristaus Kūno narys ir kad vargo ištiktime ar skausmą kenčiančiame žmoguje jį pasitinka pats Kristus. „Ką jūs esatė padarę vienam iš šitų mano mažiausiųjų brolių, man padarėte“ (Mt. 25, 40). Ir teisingai pastebėta: tai yra įsakyta kiekvienam ne pagal tai, kaip jam patinka, pagal laisvą pasirinkimą, bet tai jis yra savo bendra-

Matthias Laros: Marksas ir Ketteleris

darbiams kaltas, tai jo skola. O kas tos pareigos neatlieka, gali laukti, jog kada nors ir jam pačiam Amžinasis Teisėjas gali paskelbti ištarmę: „Eik šalin nuo manęs, prakeiktasis, į amžiną ugnį... nes ko tu nepadarei vienam iš mano mažiausių brolių, nė man nepadarei“ (Mat. 25. 41, 45).

Tad kur, klausia Ketteleris, darbininkui prideranti žmogiškoji pagarba yra geriau apsaugota, jei ne šitais krikščioniškaisiais principais? Ir jis savo išvadžiojimus šioje vietoje baigia šiais žodžiais: „Mokslas apie sustingusią nuosavybės teisę yra tęstinė nuodėmė prigimčiai, nes jis neižvelgia jokio blogio ten, kur neribotam gobšumui ir nežinančiam jokio saiko lėbavimui patenkinti eikvojama tai, ką Dievas yra skyres visų žmonių mitybai ir apdangai... nes jis tęstinį vogimą skelbia esant teisėta: kadangi, kaip pažymi vienas iš šventųjų Bažnyčios tėvų, vagis yra ne tik tas, kuris vagia svetimas gėrybes, bet ir tas, kuris pasilaiko sau svetimą nuosavybę. Žinomas posakis: nuosavybė yra vavgystė, nėra tikrai vienas paprasčiausias melas — jame taip pat slypi baidis tiesa. Vien pajuoka ir patyčiomis jo neprašalinsi! Mes turime pirma pašalinti jame slypinčią tiesą, kad jis vėl būtų paverstas grynu melu. O tol, kol jame slypės nors dalelytė tiesos, jis sugebės išsprogdinti visą pasaulio santvarką. Kaip viena bedugnė šaukia kitą, taip lygiai ir viena nuodėmė prigimčiai sukelia kitą. Iš sudarkytos nuosavybės teisės kilo netikras komunizmo mokslas, kuris taip pat ir yra nusikaltimas prigimčiai, kadangi jis, dėdamasis tariamuoju žmonių draugų, padarė visai priešingai: jis užtraukė visai žmonijai didžiausią pražūtį — naikindamas stropumą, tvarką ir ramybę žemėje, sukeldamas visų kovą su visais ir tuo būdu sugriaudamas būtinausias žmogiškos buities sąlygas... Tačiau virš šitų melo tvirtinimų spindėdama iškyla krikščionybės tiesa. Ji išvelgia abiejose pasaulėžiūrose tai, kas yra tikra ir kas yra tiesa, sujungdama į sintezę tatau savo mokslu ir atmesdama tai, kas yra netikra... Ji pagydo komunizmą — nuosavybės vaisius vėl padarydama bendru visų gėriu.“

5.

Čia gali kilti klausimas, kodėl šitie programiniai Kettelerio pareiškimai, kuriais pasekė didžiosios popiežiaus Leono XIII 1891 metais ir Pijaus XI 1931 metais enciklikos, taip plačiai neišsiskverbė ir nesurado tokio atgarsio darbininkijoje, kaip kad Markso ir Engelso „Komunistų manifestas“, taip kad Tulūzos kardinolas Saliège turėjo 1946 metais pareikšti popiežiui Pijui XII: „Šventasis Tėve, šiandien didžiausias Bažnyčiai pavojus yra tas, kad darbininkų klasė nieko nežino apie Bažnyčios socialinį mokslą arba tuo mokslu netiki.“ Į tai nustebeš popiežius atsakė: „Nejaugi taip gali būti? Praėjus 55 metams po „Rerum novarum“ ir 15 metų po „Quadragesimo anno“ ateina pas mane kardinolas ir man sako, kad liaudis nieko nežino apie socialinį Bažnyčios mokslą! Kaip tat gali būti?“ Tikrai, tat ir yra klausimas, kaip tai gali būti, kad pra-

ėjus šimtui metų nuo Kettelerio socialinių pamokslų ir ganytojinių laiškų, mažai kas apie tai žino.

Ieškoti, kodėl „komunistų manifestas“ turėjo tokią didelę įtaką, tikrai jo patraukliame stiliuje arba gyvoj propagandoj, būtų labai paviršutiniška. Tačiau, iš kitos pusės, būtų taip pat netiesa, jei Kettelieriui būtų prikišama, kad jo socialinė doktrina buvusi menkesnė už Markso. Pagrindas yra gilesnis.

1) Pirmiausia jo tenka ieškoti dvasios istorinėj situacijoje. (Plačiau žiūr.: M. Krupavičiaus Krikščioniškoji Demokratija, 1948 m. pusl. 67 ir kit. Red.) Antroji 19 amžiaus pusėjė materialistinis netikėjimas šventė tiesiog savo audringą pakilimą ir buvo laikomas neginčytinu mokslinių tyrinėjimų rezultatu — išsyk buržuazijoje, o paskum ir plačiose darbininkų masėse. Jeigu iš tikro žmogus tėra tikrai tobuliau evoliucionavęs gyvulys, o žmogaus gyvenimas — tobulesnė, bet ir intensyvesnė kova dėl būvio, dėl edalo lovio ir malonumo, tai darbininkijai nebeliko nieko kito, kaip kiek galint greičiau ir energingiau pasekti buržuazijos pavyzdžiu ir palipėti į jos pasiektąją toj srityj pakopą. Jei nėra jokio asmeninio Dievo ir mūsų gyvenimo teisėjo, jeigu žmogus yra pats sau įstatymų leidėjas ir jei teisė tėra tikrai tai, kas yra naudinga, tai — pritaikius visa tai prie susidariusios situacijos — ir doroviniai reikalavimai, statomi darbininkams, negalėjo rasti juose reikalingo atgarsio, o krikščioniškosios socialinės santvarkos pagrindiniai dėsniai tiems liaudies sluogsniams, kuriems bažnytinis gyvenimas buvo pasidaręs svetimas, turėjo rodytis visiškai pasenę ir atgyvenę. „Mokslo ir kultūros pažanga“ iškėlė revoliucinę kovą, kuri Markso pasaulėžiūroj ir socialinėse teorijose surado geriausią pagrindą ir paskatą. Pasaulėžiūrinis liberalizmas paruošė dvasinę dirvą socializmui, tuo būdu Kettelerio žodis toliau kaip už katalikų darbininkų masių ribų buvo veik neišgirstas ir išsyk liko beveik visai be atbalsio, lygiai kaip visiškai neišgirstas buvo prieš 15 metų Adomo Millerio ir Franzo Baaderio įspėjimas: „Nesantaika tarp tų, kurie neturi jokio turto, arba proletarų, ir turtą turinčių visuomenės klasių turi būti pašalinta... jei visuomenė nenori būti susprogdinta ir išlėkti į orą... Jei kas nuširdžiai nori atnaujinti visuomenės santykius, pirmiausia turi išdžiovinti ir padaryti prieinamą proletarato balą, iš kurios ir kyla visokios nuodingos pūvenos.“ Ne, ne restauruoti, kur „ponai fabrikantai vėl vienam asmeny įkūnytų partiją ir teisną“, bet sukurti visiškai naują santvarką tais pagrindais, kuriuos davė Karolis Marksas savo istorijos ir socialinės santvarkos supratimu! Šit kokie buvo mesti tuo metu šūkiai, kurie turėjo daugiausia į elektrinti visą darbo žmonių masę.

2) Prie to prisidėjo taip pat daugumo, net per didelio daugumo, į bažnyčias vaikščiojančių pasiturinčių ir kapitalistų krikščionių prieštaravimas socialiniuose santykiuose Bažnyčios paskelbtiems krikščioniškiesiems principams. (Pla-

čiau žiūr.: M. Krupavičiaus Krikšč. Demokratija, pusl. 72. Red.). Ir tai buvo visiems žinomas faktas. Nors visur buvo nemaža ir pasigėrėtinų pavyzdžių, sutinkamų ir pripažįstamų su džiaugsmu, tačiau plačiame praktikos gyvenime buvo elgiamasi kitaip: pasiūlų ir paklausų dėsnis santykiuose su darbu ir darbininkais buvo laikomas visiškai suprantamu ir pateisinamu dalyku, pasiturinčiųjų ir kapitalistų „gerąja teise“, o vargas padarė tai, kad patys darbininkai ir tarnai savo pasiūla to dėsnio pasireiškimą dar daugiau sustiprino. Per pamokslus ir paskaitas girdėjai skelbiant krikščionybės principus, tačiau praktikoje krikščioniškiėji kapitalistai nesiskubino jų vykdyti. Už darbą pramonėje ir žemės ūkyje buvo atsilyginama pagal padėtį darbo rinkoje, visiškai nesukant sau galvos, kokia yra maisto produktų ir būtinųjų reikmenų rinkos padėtis. Tiesa, padorūs ir užuojautai neatbukę pasiturinčiųjų luomų žmonės stengdavosi neužmiršti artimo meilės pareigos kaip krikščionys, tačiau į socialinio teisingumo reikalavimą, kad kiekvienas darbininkas turi teisę į visą už jo darbą priderantį atlyginimą, mažai kas kreipė dėmesio ir jis paisė. Pasiūlų ir paklausų santykis visur galiojo kaip geležinis atlyginimo už darbą įstatymas, ir Kettelerio įspėjimo niekas nenorėjo girdėti. Priešingai, išgalėjusi gėrybėms paskirstyti tvarka buvo laikoma dieviška teise; nuosavybė buvo „šventa“ ir neliečiama buvo atmetamos, net daugiau su jomis buvo kovojama ne tik pasaulėžiūriniais sumetimais, bet taip pat (ypač ir tai pirmoj eilėj) dėl to, kad buvo nepaprastai mylima sava nusavybė. Kapitalistiniai interesai nugalėjo Bažnyčios skelbiamą mokslą ir religinį jausmą. Tokia pat liūdna praktika buvo ir pasiturinčių ir kapitalistų marksistų tarpe. Bet jie savo nesuvaržyta propaganda, neskirdami kataliko nuo Bažnyčios, visų tų negerovių kaltę metė katalikų Bažnyčiai. Katalikams tylint ir mažai atsispiriant, marksistams nesunku buvo savo tikslus pasiekti. Jiems pavyko plačius darbininkų sluoksnius įtikinti, jog „tarp Bažnyčios ir kapitalo esanti slapta santuoka“, kuri jiems kaip tik daranti neprieinamą Kristaus žodį. Prieš tokius akivaizdžiai realius faktus nieko negalėjo padėti nei Kettelerio žodžiai, nei vėliau popiežių vyskupų direktyviniai bendraraščiai, ir į juos buvo žiūrima kaip į veidmainingą mėginimą pridengti tam tikra skraiste tikrovę ir Bažnyčios „kapitalistinius nusistatymus“, nors, palyginti, didelis tiek dvasininkų, tiek visokių luomų pasaulininkų skaičius taip atsidėję plūšėjo socialinėj dirvoj, jog socialistų vadai, jei tikrai būtų norėję, patys

galėjo pasekti jų pavyzdžiu, kaip iš tikro reikia socialinį darbą dirbti praktikoje.

3) Tačiau ir ta katalikų plačiai išvystyta socialinė veikla darbininkų luomo naudai neįstengė sulaikyti arba pakeisti pagrindinės nemažos dalies darbininkijos nusistatymo krypties, kuri buvo antibažnytinė. Naujos socialinės santvarkos taip lengvai neįvesi net su geriausiais principais ir gerai organizuota praktikos veikla, jei prieš tai stos galingos jėgos ir priešingi interesai. Be to, čia reikia gaivalingų realių pajėgų, kurios tuos principus parlamentuose politinėmis priemonėmis įgyvendintų, o jų krikščionių pusėje kaip tik tai ilgą laiką ir stigo. Ne kiek stipresni šioje srityje buvo ir socialistai. Ir tikrai krikščioniškajai demokratijai sustiprėjus ir įgavus deramos įtakos parlamentuose bei pradėjus socialinėj srityj bendradarbiauti su socialistais taip pat ir buržuazinės partijos pradėjo į krikščioniškuosius principus rimčiau žiūrėti politinėje plotmėje. Dar 80 ir 90-aisiais pereinamojo amžiaus metais visi, neišskiriant katalikų ir marksistų žemvaldžių, turėdami rudens metu suimti bulvių derlių nuo 20 margų lauko, tebesilaikė pažiūros, kad visai teisinga moteriai už jos 12 valandų darbo laiką per bulvekasį mokėti 1 markę atlyginimo, kai tuo tarpu vienas centneris bulvių vidutiniškai buvo dvigubai brangesnis. O tokia moteris pagal tai, kokia buvo padėtis vietoje, per dieną iškasdavo po 15 ir net 20 centnerių, už tai tegaudama tikrai pusę centnerio atlyginimo, kai tuo tarpu tas pats savininkas ūkininkų gyvenamaj apylinkėj, kur nebūdavo vargšių darbininkų arba amatininkų žmonių, gaudavo už tą patį marga nuo 10 iki 13 markių nuomos grynais $\frac{1}{3}$ viso bulvių derliaus, duodamas pusę sėklos ir trąšų, taip pat turėdamas šiek tiek prisidėti prie bulvių suvežimo. Tačiau pats ūkininkaudamas, neskaitant sėklos, mėšlo, dirvos įdirbimo ir derliaus suvežimo, jis gaudavo iš margo mažiausiai 200 markių, pats už kasimą turėdamas sumokėti vos 5 arba 10 markių. Tada dėl to nieks nieko nesakė nieko ir nedarė. O šiaip, palyginti, gerai krikščioniškai nusiteikęs ir labdarybę mėgstąs savininkas, nepaisydamas visų Bažnyčios ganytojų laiškų, čia nematė nieko blogo ir neteisingo. Reikalas pasikeitė tikrai tada, kai krikščioniškoji demokratija, ar socialistai, ar vieni kitus palaikydami, pasinaudoję savo turimais parlamentuose balsais, privertė nustatyti darbo laiką su atlyginimu ir įvesti socialinį draudimą. Krikščioniškojos demokratijos ir socialistų bendru siekimu darbininkija išlaisvinta iš kapitalistų išnaudojimo ir jų būklė nukreipta į šviesesnį kelią.

DR. PETRAS MACIULIS

LIETUVOS IR SOVIETŲ SAJUNGOS SANTYKIŲ RAIDA SUTARČIA ŠVIESOJE

(Išrašas iš ruošiamos spaudai knygos: — Trys ultimatumai)

Tarpvalstybiniai santykiai visais laikais nustatomi sutartimis. Sutarčių rūšių yra daug, ne visos jos vienodos. Vienos sutartys sudaromos neribotam laikui, kitos — terminuotos. Be šito pagrindinio paskirstymo sutartys skirstomos į politinio, ekonominio, kultūrinio bei socialinio pobūdžio susitarimus, kurie dažniausiai būna pasirašomi tik sutartam laikui, arba kitaip sakant terminuotos sutartys. Tokios sutartys vadinamos bilateralėmis, abi pasirašiusias šalis saistančiomis; jei kurie susitarimai saisto daugelį kraštų, jie jau laikomi tarptautiniais išpareigojimais, arba tarptautinėmis konvencijomis.

Lietuvos Respublikos ir Sovietų Sąjungos santykiai taip pat buvo pagrįsti abi šalis išpareigojančiomis sutartimis: viena tokių sutarčių — taikos sutartis — buvo neterminuota, „visiems laikams“, kaip sakoma jos išangoje, pasirašyta, kitos sutartys buvo pasirašytos sutartam laikui. Kadangi čia minimų sutarčių pobūdis skirtingas, todėl tenka apie kiekvienos jų pobūdį pasisakyti atskirai.

Taikos sutartis

Pirma sutartis, kurią Lietuvos Respublikos ir Sov. Sąjungos įgaliotiniai 1920 metais liepos 12 d. pasirašė Maskvoje, buvo taikos sutartis. Ši sutartis neterminuota. Abi susitariančios šalys pripažįsta viena kitos nepriklausomybę, nustato tarp abiejų kraštų sienas, aptaria pilietybės klausimą, grąžinimą Lietuvos valstybės teritorijai priklausomų buvusios caristinės administracijos dokumentų, archyvų, karo metu išvežto turto, nuostolių, padarytų Lietuvos teritorijoje karo metu, išlyginimą, Lietuvos geležinkeliams priklausomų riedmenų grąžinimą ir tt.

Be to Sov. Sąjunga visiems laikams atsisako bet kokių teisių, kokias būtų turėjusi Rusijos imperija į Lietuvos žemes, ir nuo tos dalies karo nuostolių, kurie atitektų Lietuvos teritorijai, skaitant kad karo eigoje Lietuvos teritorija buvo daugiausia nukentėjusi.

Kaip žinome, Lietuvos — Sov. Sąjungos sienos buvo nustatytos nuo Gardino pietryčiuose iki Dauguvos žiemuose, su Lyda, Ašmena, Brėslauja.

Abi šalys šią sutartį ratifikavo, t. y., įstatymais numatytu būdu patvirtino, ir „geriems kaimyniniams santykiams“ palaikyti paskyrė savo atstovus: Lietuvos Respublika — p. Jurgį Baltrušaitį Maskvoje ir Sov. Sąjunga — p. Akselrodą.

Visa Lietuva nuoširdžiai džiaugėsi, kad, pagaliau, didysis Rytų kaimynas suprato ir pagerbė lietuvių tautos gyvybinius reikalus, bent dalinai atitaisydamas carų laikais Lietuvai padarytas skriaudas. Tačiau po pusmečio mūsų pasitikėjimas Rytų kaimynu buvo skaudžiai pažeistas.

Kai 1920 metais spalio 9 d., tik dviem dienom tepraslinkus po iškilmingo sutarties pasirašymo Suvalkuose, lenkai pasinaudojo tariamo „sukilėlio“, gen. Želigovskio, klasta ir išplėšė Vilnių, užgrobdami visą trečdalį Lietuvos teritorijos su sostine Vilniumi, Sov. Sąjunga Lietuvai nieku nepagelbėjo. Bet, kai 1921 metais sausio mėn., pasirašydama taikos sutartį su lenkais labai nekaltu posakiu: — „atsiradusius karo eigoje ginčytinus tarp Lietuvos ir Lenkijos teritorinius klausimus“ paliko šiom dviem suinteresuotoms šalims išspręsti..., tai Lietuvoje niekas kitaip nepagalvojo, kad Sov. Sąjunga nebūtų netiesioginiai pažeidusi tų savo iškilmingų išpareigojimų, kuriuos ji buvo pasirašiusi su Lietuvos Respublika 1920 liepos mėn. 12 d.

Savaime aišku, kad Lietuvai tuo metu buvo reikalinga ne medžiaginė parama, kurios anose sąlygose Sov. Sąjunga vargu ar būtų galėjusi duoti, bet teisiniu požiūriu ji skaudžiai pažeidė Lietuvos interesus, nes lenkai negalėjo priversti dukart pripažinti tą pačią geografinę sritį dviem skirtingom valstybėm.

Sovietų Sąjungos taktika, kurią dabar jau mato visas pasaulis ir, rodos, bus supratus, tik jai vienai tesuprantama: pasirašyti sutartį, — tai vienas dalykas, o ją vykdyti, — tai jau kitas klausimas. Ką Vakarų Europa ir Naujasis pasaulis neseniai tesuprato, tai Lietuvai teko patirti nuo pat taikos sutarties išsigaliojimo dienos, t. y., nuo 1920 metų rugpiučio mėn. 7 d.

Eikime toliau. Šias eilutes rašančiam, mūsų Nepriklausomybės pirmojo dešimtmečio proga, užsienio reikalų ministerija buvo pavedusi paruošti memorandumą, iš kurio būtų galima, pasiremiant esamais dokumentais, nustatyti kas pagal 1920 m. liepos 12 d. sutartį yra įvykdyta, ir ko Sov. Sąjunga dar neįvykdė. Turiu pareikšti, kad iki 1928 metų vasario 16 d. Sov. Sąjunga, deja, vos tik vieną trečdalį savo išpareigojimų Lietuvai tebuvo ištesėjusi.

Karo nuostolių sąskaiton buvo išmokėjusi 15 mil. litų auksu, dideliu vargu gražino Lietuvos teritorijai priklausomus geležkelių riedmenis, gražino buv. Kauno, Vilniaus, Gardino ir Suvalkų gubernijų administracijos ir teismų archyvinę medžiagą, žinoma, tik tiek, kiek revoliucijos metu buvo nesunaikinta, tai ir viskas.

Negražino, arba aiškiau sakant, neišmokėjo Rusijos išdan sudėtų Lietuvos žmonių sutaupų, nors buvo patiekta virš 28 tūkstančių taupomųjų kasų indėlininkų pretenzijos, kurių globalinė suma siekė virš 13 milijonų aukso rublių; negražino nė vieno, turinčio Lietuvai istorinę vertę, dokumento, Lietuvos Metrikos; neišpildė nė vieno nuošimčio dėl 100000 dešimtinių statybinio miško, kurį Lietuva, einant taikos sutarties nuostatais,

turėjo teisę 25-rių metų laikotarpy išsikirsti ir išsivežti už karo metu Lietuvoje sudegintus, rusų armijai pasitraukiant, 35 tūkstančius gyvenamųjų ir negyvenamųjų pastatų.

Kai visos mūsų pastangos buvo išsisėmusios, pvz., dėl Lietuvos Metrikos gražinimo, Maskva buvo paprašyta leisti mūsų Universitetui bent nufotografuoti svarbesnius Liet. Metrikos dokumentus. Nors pradžioje bolševikai buvo sutikę, bet vėliau savo sutikimą atšaukė.

Jei galėtume viską, ką Sov. Sąjunga Lietuvai negražino, paversti pinigais, tai ir gautume aną išvadą, kurią man teko padaryti 1928 metais, turint po ranka visus reikalingus dokumentus.

Ne viskas būtų šituo klausimu pasakyta, jei šitoj vietoj nepadaryčiau pareiškimo, kad taikos sutarties balansas ir 1938 metais su Sov. Sąjunga nebuvo uždarytas, nes laikotarpy nuo 1928 iki 1938 metų Sov. Sąjunga mums nė už centą nieko nedavė, priešingai, dėl 100 000 dešimtinių miško išsivežimo pradėjo saviškai atatinamą taikos sutarties nuostatą ginčyti.

1926 m. Nepuolimo paktas

Pasirašę taikos sutartį, mes stengėmės su Sov. Sąjunga palaikyti korektiškiausius santykius, kaip ir derėjo elgtis, išeinant iš bendrų taikos sutarties nuostatų. Nuo 1920 metų spalio 9 d. lenkų įvelti į konfliktą, iškėlėm bylą prieš lenkus Tautų Sąjungoje, vėliau net Tarptautiniame Teisingumo Tribunole, Haagoje, savaime suprantama, buvome reikalingi gerų santykių su didžiuoju Rytų kaimynu. Šitas grynai politinis reikalas vertė mus ne kartą būti labai pakantriems ir dėl daugelio Sov. Sąjungos netesėtų įsipareigojimų Lietuvai Maskvos taikos sutartimi.

1925 metais kilo mintis sudaryti tarpvalstybinius įsipareigojimus: nė vieno ginčytino klausimo nespręsti ginklo pagalba, bet tarpusavio derybomis, arba perdavus ginčą tarptautiniam teisingumo Tribunalui. Tai buvo vadinamasis Kellogo — Briando paktas.

Sovietų Sąjunga, vengdama didesnio masto įsipareigojimų su didžiosiomis Europos ir kitų kontinentų valstybėmis, iš vienos pusės, ir parodyti viešai savo priešišumą Kellogo paktui, iš kitos pusės, nutarė sudaryti visą eilę tokių paktų su savo kaimynais, lyg pademonstruoti savo gerą valią. Kiekvienam tuomet buvo ir dabar yra aišku, kad nei Suomija, nei Estija, Latvija, Lietuva ir Lenkija nepuoselėjo net tolimos minties Sov. Sąjungą užpulti, todėl visos čia suminėtos valstybės tokias sutartis pasirašė, tame skaičiuje ir Lietuva.

Lietuvos ir Sov. Sąjungos nepuolimo paktas buvo pasirašytas 1926 m. rugpiūčio mėn. Maskvoje penkeriems metams; 1931 m. tas paktas buvo pratęstas dar penkeriems metams, o 1936 m. antrą kartą pratęstas net dešimčiai metų, t. y., iki 1945 m.

Nepuolimo pakto pasirašymo proga, Lietuvos Vyriausybė per ministerį pirmininką ir užsienio reikalų ministerį p. M. Sleževičių padarė pirmą oficialų vizitą Sov. Sąjungos vyriausybei. Žodžiu, iš Lietuvos pusės didžiajam Rytų kaimynui buvo parodytas visas deramas respektas, tuo pačiu pabrėžiant abiejų kraštų gerus

kaimyninius santykius, kurie vėliau oficialiose Sov. Sąjungos sferose buvo vadinami „tradiciniais“ gerais santykiais.

Netenka manyti, kad dėl tariamaj tradiciniai gerų kaimyninių santykių, bet tik savais politiniais sumetimais, Sov. Sąjunga Minsko karo apygardos kaikiuriais savo divizijų pergrupavimais gal kiek ir atšaldė lenkų maršalo Pilsudskio nedviprasmiškus grąšymus Lietuvai 1927 metais rugsėjo mėn.

Kai Lietuva veik dvidešimt metų Maskvoje laikė savo atstovu a. a. Jurgį Baltrušaitį, Sov. Sąjunga tuo pačiu laikotarpiu Kaune savo polpredus kaitaliojo kaip pirštines. Kuomet iškilo naujo polpredo paskyrimo klausimas, Lietuvos Vyriausybė per p. J. Baltrušaitį paprašė Maskvą parinkti kitą asmenį, vieton Maskvos numatyto SSSR atstovybės Kaune sekretoriaus, Pozdnikovo, tačiau teko nusivilti: ir čia, apsilenkdama su diplomatine praktika dėl kandidato priimtimumo, Maskva savo nusistatymo nepakeitė ir paskutiniu jos polpredu buvo paskirtas G. N. Pozdniakovas. Diplomatinuose santykiuose tokie dalykai laikomi neleistiniais.

Atšventę pirmąjį Lietuvos Nepriklausomybės dvidešimtmetį, 1938 metais kovo 17 d. visai netikėtai ir be mažiausio pagrindo mes sulaukėm iš lenkų nelemtojo ultimatumo... Gal ir peranksti šandie daryti išvadas, bet turbūt atrodo, kad mūsų Nepriklausomybės žvaigždė nuo ano nelemto ultimatumo priėmimo dienos pradėjo blėsti.

Sov. Sąjungos laikysena lenkų ultimatumo dienomis, nepaisant tariamų „tradiciniai gerų“ santykių bei pratęsto nepuolimo pakto, kurio pagrindiniai dėsniai nė per plauką nebuvo pakitę, buvo daugiau negu nesuprantama.

Kai Lietuvos vyriausybė per savo atstovą norėjo patirti, kokia bus Maskvos laikysena šito konflikto atveju, tai p. J. Baltrušaičiui užsienio reikalų komisaras Litvinovas 24 valandas visai nesirodė, ir norkomindelas „nežinojęs“, kur jis galėtų būti... Pagaliau kovo 19 d. komisaras Litvinovas atsirado, tačiau Kaunas tuo metu jau sprendė priėmimo klausimą, todėl sąmoningai nudelstas Sov. Sąjungos atsakymas nebeturėjo jokios reikšmės, gi antra vertus, jis buvo labai suktai miglotas.

Jei Sov. Sąjungos vyriausybėje būtų buvę nors krislelis geros valios, ji būtų galėjusi paveikti Lenkijos vyriausybę, nes Lietuva, pasirašydama su Maskva nepuolimo paktą, buvo pasidariusi rusams lygiateisiu partneriu kaip ir lenkai. Vienoks ar kitoks Sov. Sąjungos nusistatymas, neišprovokuoto konflikto atveju, galėjo paveikti įtuzusių Varšuvos pulkininkų elgseną. Tačiau, kaip aukščiau minėjome, ir šį kartą kaip 1921 metais sausio mėn. Sovietų vyriausybė nusiplovė, kaip Pilotas, rankas.

Po metų Lietuva susilaukė antro panašaus ultimatumo iš Hitlerio: gražinti Vokietijai Klaipėdos kraštą.

Po šitų dviejų smūgių mes pastebėjome, kad kažkas naujo, nors dar gerai nesuvokiamo, bet grėsmingo laukia mūsų kaimynų ir mūsų pačių. Kai 1939 metais rugpiūčio 23 d. vokiečiai pasirašė su Maskva nepuolimo paktą, visiems buvo

Dr. P. Mačiulis: Lietuvos Sovietų Sąjungos santykiai sutarčių šviesoje

aišku, kam tai padarė, nes savaitės būvyje įvykiai Lenkijoje šiurpu nukrėtė visą pasaulį. Svarbiausio bet gi dalyko, slaptos vokiečių su rusais sutarties dėl „įtakos sferų pasidalinimo“ dar niekas nenujautė, nes pati prielaida tokios klastos kažkaip gangsterizmu galėjo būti palaikyta.

Vokiečių karui su lenkais žaižais šuoliais besivystant, rugsėjo pradžioje Maskva pasikvietė estus, vėliau — latvius ir abiems mūsų kaimynams padiktavo primestines, taip vadinamas „savitarpinės pagalbos“ sutartis. Su estais ir latviais susidoroję, spalio 4 d. pasikvietė į Maskvą ir mūsų įgaliotinius, kuriems buvo patiektas toks pat diktatas pasirašyti, priedangai pakišant Vilniaus gražinimą, kurį Sov. Sąjungos kariuomenė rugsėjo gale buvo užėmusi, sulaužydama nepuolimo paktą su lenkais.

Savitarpinės pagalbos paktas

Savitarpinės pagalbos paktas Sov. Sąjungos ir Lietuvos įgaliotinių buvo pasirašytas 1939 metais spalio 10 d. Šis paktas, kaip ir 1926 metais Maskvoje pasirašytas nepuolimo paktas, buvo terminuotas, tik karo metui. Tai trumpiausias už visus ankstybesnius susitarimus, nes teturi vos septynis straipsnius; jo terminas arba galiojimo laikas turėjo baigtis kartu su 2-jo pasaulinio karo pabaiga. Svarbiausias šito pakto, kaip ir kitų sutarčių su Sov. Sąjunga, nuostatas buvo abipusis įsipareigojimas gerbti krašto nepriklausomybę, nesikišti į vidaus santvarką, nesidėti į sąjungas su galimais vieno ar kito krašto būsimaiais priešais.

Kadangi prie šios sutarties dar buvo pridėtas niekur neskelbtinas priedas dėl Sov. Sąjungos įgulų įvedimo į Lietuvos teritoriją, tai savaime suprantama, kad Lietuvos įgaliotiniai ypatingą dėmesį buvo atkreipę į tuos sutarties nuostatus, kuriais Sov. Sąjunga įpareigojama visais atžvilgiais gerbti Lietuvos suverenumą, jos vidaus santvarką ir politinę neliečiamybę.

Tačiau Lietuvai labai greit teko nusivilti Sovietų Sąjunga, kuri, jau pasirašydama su Lietuva savitarpinės pagalbos paktą, istorijoje negirdėtu būdu panaudojo klastą: ji jau buvo prieš kelias savaites susitarusi su vokiečiais ir nusprendusi užimti visą Lietuvą iki Lietuvos-Vokietijos sienos.

Teisių mokslas žino dėsnį, kad, jei viena susitariančiųjų šalių panaudoja kitus tikslus, priešingus susitarimo esmei ir dvasiai, tai tokia sutartis ar susitarimas laikomas niekiniu.

Apie Molotovo - Ribentropo slaptą susitarimą rugpiūčio 23—24 d. Maskvoje pasaulis sužinojo tik po kelerių metų, kai buvo paskelbti Reicho archyvai, bet tai neatpalaiduoja Maskvos nuotartautinės atsakomybės už tos klastos panaudojimą prieš silpnesnius ir mažesnius kaimynus kaip Estija, Latvija ir Lietuva, kurios tapo Maskvos aukomis. Kai lygiai tokią sutartį bolševikai pakišo pasirašyti Suomijai, pastaroji atsisakė, ko pasėka buvo ta, kad Sov. Sąjunga be jokio preteksto užpuolė Suomiją, kuri per šimtą dienų didvyriškai gynėsi prieš smurtą, bet turėjo nusileisti, kadangi nei medžiaginių gėrybių nei žmonių skaičiumi ilgiau negalėjo ištesėti.

Jeigu Sov. Sąjunga būtų turėjusi tikslą, kad ir primestinę Savitarpinės pagalbos sutartį vykdyti, nebūtų atsiradę sunkumų visais klausimais susitarti, tačiau to nebuvo, nes, kaip vėliau paaiškėjo, Sov. Sąjunga buvo nusprendusi visą Lietuvą pajungti sovietiniam režimui, ką ji pasiekė 1940 metų liepos mėn. tariamais rinkimais į „liaudies seimą“.

Taip, pvz., kuomet reikėjo dėl nuomos normų susitarti už Sov. Sąjungos kariuomenės užimtas kreivines, poligonus, aerodromus ir t.t., tai derybos buvo tokio būdu delsimos, arba daromos tokios nuomos pasiūlos, kad jokių būdu negalima buvo rasti susitarimui bazės. Kai Lietuvos vyriausybė už vieną ha naudojamos žemės statė vieną kainą, bolševikai, lyg tyčiodamiesi, pasiūlydavo dešimts kartų mažesnę normą. Niekas nei Lietuvoje, nei Latvijoje ar Estijoje neabejojo, kad Sov. Sąjungai ne susitarti svarbu, bet laiką laimėti. Tuo būdu po keturių mėnesių derybų praktiškai joks susitarimas nebuvo parafuotas.

Lietuva be to turėjo kitų sunkumų, tai visiškas Vilniaus miesto perėmimas lietuvių pilnon žinion ir administracijon. Ir čia bolševikai mums atrodė nesukalbami, kol tas „nesukalbamumas“ neišryškėjo gegužės 25 d. iš Maskvos radijo padarytu Molotovo kaltinimu Lietuvos vyriausybei dėl tariamo sovietinių įgulų narių grobimo...

Kad iš sovietinių N. Vilnios ir Vilniaus miesto įgulų buvo keli dezertyravimo atsitikimai, kuriuos pradžioje bolševikai slėpė, tai faktas, nes vienas raudonarmiečių leitenantas, matydamas kad nebeišvengs arešto, savo paties revolveriu nusišovė. Būdavo smulkesnių atsitikimų, kai eiliniai raudonarmiečiai, per ilgai užsibuvę pas „simpatijas“, ar daugiau paėmė į burną, praleisdavo savo dalies patikrinimo laiką ir visai nakčiai nesugrįždavo į savo kareivines, bet apie tai sovietinės įgulos mūsų įstaigoms nesiskundė, matomai vengdami raudonarmiečių prestižui pakenkti. Taip atsitiko ir su anuo leitenantu, kurs iš savo įgulos buvo pasišalinęs kovo 4 d., o mūsų įstaigos buvo paprašytos padėti surasti dezertyrą tik balandžio 8 d., tai daugiau kaip po mėnesio laiko. Dėl eilinių raudonarmiečių pasišalinimo ar negrįžmo į savas kareivines, sovietinės įgulos nebuvo padavusios nei vieno skundo, nenurodė nei vieno tokio atsitikimo, kol pats užsienio reikalų komisaras per Maskvos radiją neprimetė kaltinimo Lietuvos įstaigoms, esą jos grobiančios jų karius, juos kvočiančios ir uždarančios į rūsius, iš kur raudonarmiečiai tik kanalizacijos vamzdžiais te galėję pabėgti?...

Kad ir kažin kaip keistai skambėjo toks oficialaus Maskvos pareigūno mestas viešai kaltinimas, tačiau Lietuvos vyriausybė suprato, kad čia tėra įvadas, o pats kaltinimas, po kuriuo slepiasi dar piktesni kėsiai, ateis vėliau.

Jei Sov. Sąjunga jau buvo suplanavusi pakaltinti Lietuvos vyriausybę, mūsų įstaigos rimtai pradėjo aiškinti ir tirti šį reikalą. Rezultatų ilgai nereikėjo laukti, nes mūsų kriminalinė policija greit nustatė tas raudonarmiečių „simpatijas“, pas kurias du kariai, pasirodo, buvo apsistoję net dvi savaiti. Buvo parodytos net foto nuotraukos, raudonarmiečių su savomis „simpatijomis“ pa-

darytos tik prieš kelias dienas. Apie jokių grobimus ar kvotas, juo labiau apie tariamą raudonarmiečių kalinimą rūsijoje, iš kurio būtinai turėjo, pasak Molotovo, eiti kanalizacijos vamzdis, bent Lietuvoje ar Vilniaus mieste niekas nežinojo. Niekam nė į galvą negalėjo ateiti, kad gali kilti tokia absurdiška mintis, imtis panašių būdų Sovietų įguloms šnipinėti, juoba kad tai visai nebuvo reikalinga, nes kiekvienoje sovietinėje įguloje buvo po vieną mūsų ryšio karininką, kurs daugiau galėjo pamatyti oficialiai, negu iš dezertyrų rinkdamas žinias, kurios mums visai nebuvo reikalingos. Savitarpinės pagalbos sutarties priedas numatė sutartą įgulų vyrų skaičių, tai mums ir buvo vienintelis interesas žinoti, kad bolševikai to skaičiaus neperžengtų.

Molotovui, vykdant išanksto priimtus sprendimus, svarbu buvo primesti Lietuvos vyriausybei kaltinimus, suvaidinti Maskvos susitikimo farsą, kad po šia priedanga sulaužytų ir šitą sutartį, ultimatyviai pareikalavdami vieton buvusių 20-ties tūkstančių įgulos vyrų 50-ties tūkstančių, faktinai gi įvedė po 1940 m. birželio 15 d. virš 250 tūkstančių.

Keliais sakiniiais verta atpasakoti paskutinį nepriklausomos Lietuvos vyriausybės atstovo, ministro pirmininko, A. Merkio, vizitą į Maskvą dėl gegužės 25 d. Molotovo iškeltų kaltinimų Lietuvos vyriausybei.

Maskvą pasiekėm birželio 7 d. apie 10 val. ryto; vadinamojoje Gudijos stotyje, Lietuvos ir Sov. Sąjungos vėliavomis išpuoštoje, mūsų delegaciją pasitiko, be mūsų pasiuntinybės personalo, A. Višinskis, Dekanozovas, Maskvos miesto komendantas, Maskvos miesto Tarybos ar Vykdomojo Komiteto pirmininkas, užs. reik. komisarijato protokolo šefas ir tt. Stoties peronas buvo švariai iššluotas, ne tik papiroso nuorūkos, bet išviso jokios gyvos dvasios, be jau minėtų oficialių asmenų nebuvo. Žodžiu, visa išorinė dekoracija turėjo eiliniam Sov. Sąjungos piliečiui byloti, kad čia vyksta ne eilinis sovietinės vyriausybės veiksmų aktas.

Iš stoties bolševikai nuvyko savais keliais, mes pasiuntinybės mašinomis nuvykome ir apsistojome mūsų pasiuntinybėje. Pasikalbėjimams Kremliuje jau buvo paskirtas laikas, 11 val. vakare, taip pat buvo nurodyta, kas galės pasitarmuose dalyvauti. Iš Sov. Sąjungos pusės pasikalbėjimuose be komisaro Molotovo dalyvavo polpredas Pozdniakovas, o iš mūsų pusės p. A. Merkys ir mūsų atstovas Maskvoje p. L. Natkevičius.

Atsitiktinai birželio 7 d. Maskvos Didžiajame teatre vyko Sov. Gudijos meno dekada, kurios proga buvo statoma pirma gudų opera, todėl kitiems mūsų delegacijos nariams iš Norkomindelo buvo atsiųsti berods šeši bilietai. Pasiuntinybės personalo lydimi nuvykome į operą, kurią dekadros proga aplankė ir pats Stalinas su kitais tūzais. Pertraukų metu norkomindelo protokolo tarnautojų buvome pakviesti puodeliui kavos išgerti su priedais, bet be jokių kitų gėrimų. Nors tai krito visiems į akį, kad rusai kaž kodėl tokie santūrūs vaišingume, bet mes viską priėmėm už tikrą pinigą, nes dar nežinojom pirmojo pasi-

kalbėjimo rezultatu. Apie pusę antros val. nakties mūsų atstovai grįžo iš Kremliaus po pirmo pasimatymo su Molotovu. Min pirmininkas Merkys trumpai atpasakojo pasikalbėjimo turinį ir formą, iš ko visiems pasidarė aišku, kad Sov. Sąjungos vyriausybė ne tik tai su jokia dokumentų medžiaga nenori škaitytis, bet Molotovas mūsų min. pirmininkui ciniškai pasakė: „Dovolno duraka valiat. Ja tysiaču takich sledstvij sostriapaju, jesli eto pravitelstvu nužno.“ Toks buvo atsakymas p. Merkiui, kai jis patiekė Molotovui mūsų ypatingiems reikalams prokuroro surinktus duomenis apie minėtus raudonarmiečius, kuriuos neva buvo pagrobusi mūsų saugumo įstaiga. Be to, Molotovas prikišo p. Merkiui, kad jis imąsis iniciatyvos sudaryti kažkokią Pabaltijos sąjungą, kuri, pasak Molotovo, ne prieš ką kitą o tik prieš Sov. Sąjungą esanti nukreipta. Trečias kaltinimas buvo Šaulių Sąjungos naujų vienetų verbavimas Vilniaus krašte, kas, girdi, taip pat duoda pagrindo manyti, kad tie Šaulių Sąjungos būriai tyčia organizuojami prieš Sov. Raudonosios armijos įgulas.

Kadangi Molotovo mestas per Maskvos radiją kaltinimas Lietuvos vyriausybei nebūtais dalykais buvo pats niekingiausias, todėl mums buvo aišku, kad tik tokiu cinišku klausimo išjungimu dar buvo įmanoma toliau vaidinti neva pasitarimus. Prikišdamas p. Merkiui kažkokios slaptos sąjungos organizavimą Pabaltijoje, Molotovas pacitavo pora eilučių iš Baltijos Biuletenio straipsnio, kuris buvo p. Merkio parašytas eilinio suvažiavimo proga, turėjusio įvykti Taline birželio 14-15 dienomis. Tačiau nei straipsnio turinys, nei Molotovo pacituoti du-trys sakiniai apie jokią slaptą sąjungą nė neužsiminė. Gi kas liečia Šaulių Sąjungą, tai p. Merkys, kreipdamasis į čia pat sėdėjusį bolševikų atstovą Kaune, pasakęs: „Tamsta jau kelinti metai esate Lietuvoje ir žinote, kas yra Šaulių Sąjunga ir kokių tikslų ji siekia.“ Kad Vilniuje ir Vilniaus krašte organizuojasi savanoriški, nauji būriai, tai dar nepasako, kad jie turi piktų kėslų prieš sovietines įgulas. Tačiau į šį kreipimąsi Pozdniakovas nė vienu žodžiu nereagavęs, lyg visai būtų kreipimosi negirdėjęs.

Pasikalbėjimo išvadoje, Molotovas pastatė Merkiui iš anksto suformuluotus tokius reikalavimus: 1) Vidaus reikalų ministerį gen. Skučą ir Saugumo dep-to viršininką Povilaitį patraukti teisman už tariamus raudonarmiečių grobimus, 2) Sudaryti naują Lietuvos vyriausybę, palankesnę ir Sov. Sąjungai priimtina, kad tuo būdu būtų tiksliai vykdomi Lietuvos įsipareigojimai Sov. Sąjungos atžvilgiu. Tie Molotovo reikalavimai buvo pastatyti tokiu tonu, kurs tik ultimatumuose tepriimtas.

Kai mūsų atstovai pamatė, kad tos dienos ilgesnis pasikalbėjimas nebeturi prasmės, p. Merkys paklausė Molotovą, kada bus galima susirinkti sekančio posėdžio, Molotovas atsakė: „Tai nuo jūsų pareina.“

Taip pasibaigė pirmo pasikalbėjimo susitikimas 1940 m. birželio 7 d.

Rytojaus dieną, susirinkus pas atstovą pusryčių, p. Merkys pareiškė, kad veik visą naktį nemigęs, galvodamas rasti iš sudarytos padėties išeitį, ir esąs pasiryžęs Saugumo virš-ka Povi-

laidi atleisti iš užimamų pareigų, tačiau nieku būdu negalįs keisti vyriausybės, svetimos valstybės primestų kaltinimų pagrindu.

Birželio 8 d. mūsų delegacija lankėsi Maskvos Žemės ūkio parodoje, o sekančią dieną po pietų buvo nuvykusi pasižiūrėti sovietų išreklamuoto Maskvos-Volgos kanalo. Kaip paprastai, mūsų mašinas lydėjo dvi bolševikų saugumo mašinos, tai ir viskas. Nei parodos komiteto vadovybė, nei kanalo administracija mūsų delegacijos niekur nesutiko, atrodo, sąmoningai tai darydamos, nes čia propagandinė reklama nebuvo reikalinga, kaip gelžkelio stotyje, kai atvykome. Šitas išorinis bolševikų šaltumas, aišku, nieko gero nelėmė. Nors mūsų visuomenė Lietuvoje, suktos sovietinės propagandos dėka, buvo susidariusi kitokią nuomonę. Deja, vyriausybė, išsišifrusi mūsų pranešimus apie pirmą pasimatymą Kremliuje su Sovietų atstovais, nujautė pakibusią nelaimę ant mūsų krašto neliečiamybės. Mūsų visuomenė nebuvo užaliarmuota, nes niekas negalėjo net minties prileisti, kad dėl nesamo nusikaltimo Sov. Sąjunga galėtų panaudoti naują smurtą. Antra vertus, derybos dar nebuvo nutrauktos, todėl buvo vengiama surizgusią padėtį visuomenės nuotaikomis aitrinti. Dėl tos pačios priežasties ir latvių atstovui p. Merkys negalėjo nieko paaiškinti, kaip vyksta pasikalbėjimai Kremliuje, nors jis net tris kartus teiravosi pas p. Natkevičių, kada galėtų su p. Merkiu pasimatyti. Kelioms dienoms prieš mūsų delegacijos atvykimą, į Maskvą buvo nuvykęs oficialaus vizito latvių armijos vadas, gen. Bergs, kurs norėjo, matomai, parvežti Rygai naująsias informacijos apie Lietuvos ginčą su Sovietais dėl miestų kaltinimų. Galima suprasti, kaip sunku buvo mūsų delegacijos pirmininkui nuopakartotinai prašomo pasimatymo atsakyti, ką mūsų kaimynai-latviai galėjo išsiaiškinti neigiama prasme. Labai gaila, bet iš mūsų pusės tuomet buvo daroma visa, kad tik padėties nesupainioti naujais sovietų įtarimais ar priekaištais.

Antras susitikimas A. Merkio su Molotovu įvyko Kremliuje birželio 9 d. 11,5 val. vakare. Šis pasimatymas buvo daug trumpesnis, nes į Merkio kreipimasi: kas naujo, Molotovas atsakęs kad jis laukias, ką p. Merkys galės naujo pranešti, čia pat pridurdamas, kad kiek jam tenką patirti, pas mus (suprask Lietuvoj) niekas nepasikeitė. Čia Molotovas nedviprasmiškai pasakė, kad nei gen. Skučas su Povilaičiu dar nepatraukti teisman, nei Lietuvos vyriausybė perorganizuota, kitaip sakant, Sov. Sąjungos pastatyti birželio 7 d. reikalavimai neišpildyti. Nors ir ne tiek kategorišku tonu pakartojęs tuos pačius priekaištus mūsų vyriausybei, Molotovas pridūrė, kad jis esąs linkęs tartis tik anksčiau pastatytų sąlygų plotme, duodamas suprasti tolimesnių diskusijų bergždumą. Kadangi mūsų atstovai iš Kremliaus grįžo tą vakarą prieš 12 val., tai mums buvo aišku, kad ir šis pasikalbėjimas prie nieko pozityvaus nebuvo privedęs. Min. pirm-ko pranešimas buvo trumpas, bet visi suprato jį kaip nepataisomą grėsmę. Išsiskirstėm labai sunkiai prislėgti. Nors Kremliaus vartai mūsų delegacijai dar nebuvo galutinai užtrenkti, bet ir sekantis

pasimatymas tokiomis sąlygomis prie susitarimo ar išsiaiškavimo negalėjo privesti.

Nuvykę į Maskvą, mes radome be mūsų karo attaché's dar du aukšto rango karius: gen. A. G. ir pulk. L. Su mūsų delegacijos nariu gen. R. jau buvo keturi kariuomenės atstovai, kurie po pirmojo p. Merkio pranešimo susirinko pas karo atstovą pulk. M. pasitarti, kaip būtų geriau padarius, kad išvengus gresiančios Lietuvai katastrofos. Tas pasitarimas buvo be liudininkų. Mūsų kariai, pastebėję p. Merkio neryžtingumą pasitraukti iš Vyriausybės, suredagavę atatinamą pareiškimą, perdavė jį min. pirm-kui, prašydami sekančio susitikimo su Molotovu proga, tą jų siūlomą pareiškimą Molotovui perskaityti ir įteikti.

Kadangi tas pareiškimas nesiderino su p. Merkio nusistatymu, tai jis jį priimti dvejojo, tačiau, jausdamas kad mūsų kariai ypatingai akcentavo tokio pareiškimo būtinumą, kaip paskutinę priemonę gelbėti Lietuvos suverenumą pareiškimą priėmė, davęs kariams žodį perskaityti ir įteikti jį Molotovui. Deja, šito išipareigojimo p. min. pirm-kas netesėjo, nors karininkams atsakė teigiamai...

Iš Kauno buvo gauta žinia, kad VI. 11 lėktuvu į Maskvą atvyksta p. Urbšys, kurs atsiveža Valstybės prezidento ypatingą pareiškimą, kuriuo buvo tikėtasi išsklaidyti visus Sov. Sąjungos vyriausybės nepasitikėjimo šešėlius, kad pagaliau atsipalaidavus nuo tos įtampos, kuri mus slėgė jau nuo pat anos gegužės 25 d., kai Molotovas taip išūliai sviedė mums kaltinimus.

Birželio 11 d., nuvykę į Maskvos aerodromą, vėl matome visur Lietuvos ir Sov. Sąjungos iškeltas vėliavas, lyg ištiesų bolševikai laukia mūsų užsienio reikalų ministerio deramu respektu ir be jokios klastos...

Trečias pasimatymas įvyko tą pačią dieną vakare: pasikalbėjimas kiek ilgiau užtruko; mūsų Valstybės prezidento raštas Sov. Sąjungos vyriausybei, adresuotas Kalinino vardu, buvo įteiktas per Molotovą. Tačiau ir šito, trečiojo p. Merkio-Urbšio-Natkevičiaus ir Molotovo-Pozdniakovo pasikalbėjimo rezultatai esmėje reikalavo nebe-pakeitė.

Kai mūsų atstovai apie pusiaunaktį grįžo iš Kremliaus, man jau buvo pranešta, kad rytojaus dieną su min. pirm-ku turėsiu lėktuvu grįžti į Kauną, o p. Urbšys su gen. R. grįšią kiek vėliau.

Birželio 12 d. 8 val. ryto aerodromas vėl buvo papuoštas mūsų ir sovietų vėliavomis, „dėl gražių akių“ pirmininką palydėti atvyko norkomindelo keletas žmonių, ir, dviejų saugumo valdininkų iki Velikija Luki aerodromo palydėti, apie 12 val. nusileidome Rygos aerodrome. Čia mūsų pirmininko laukė latvių užs. reik. ministeris p. Munters, su kuriuo p. Merkys apie valandą laiko kalbėjosi, painformuodamas apie mūsų pasikalbėjimus Kremliuje. Tą pat dieną 14 val. savo lėktuvu pasiekėm Kauną. P. Merkys iš mūsų aerodromo tiesiog nuvyko į prezidentūrą.

Sov. Sąjungos smurtas

Praėjo tik dvi dienos po grįžimo iš Maskvos; penktadienio naktį buvo gauta iš Maskvos telegrama, kad dėl tariamos sovietinių įgulų ap-

saugos sustiprinimo, Sov. Sąjunga reikalauja Savitarpinės pagalbos pakto priede numatytų sovietinių įgulu skaičių padidinti tuo tarpu iki 50 tūkstančių, jei aplinkybės daugiau nepareikalaus, ir kad tą skaičių ji numato įvesti į Lietuvos teritoriją birželio 15 d. 15 val.

Nors mūsų vyriausybė nesėmė priemonių pasipriešinti, tačiau iš pasienio buvo gauta žinių, kad sovietų daliniai, pereidami sieną, apšaudė mūsų pasienio sargybos punktus vieną sargybinių mirtinai, kitus lengviau sužeidami. Be pėstininkų ir motorizuotų sovietinių dalinių, virš Lietuvos teritorijos ir jos didžiųjų miestų pasirodė jau 16 val. eskadros lėktuvų. Ne 50, bet mažiausia 250 tūkstančių sovietinės kariuomenės buvo permesta per sieną, užimant kiekvieną Lietuvos kampelį iki Lietuvos-Vokietijos sienos.

Taip 1939 metais spalio 10 d. pasirašytas tarp Lietuvos ir Sov. Sąjungos taip vadinamas Savitarpinės pagalbos paktas, niekur neįrodytu kaltinimu prieš Lietuvos Respubliką, buvo paverstas diktatu.

Visi to pakto nuostatai, ypač V ir VI straipsniai, kaip matėme iš visos įvykių raidos, buvo paversti niekais; visas sutartis Sov. Sąjunga, panaudodama pikčiausią smurtą, kokio iki tol diplomatinė istorija nežinojo, sulaužė, net nemėgin-dama ginčo perkelti į Tarptautinio Teisingumo Tribunolą.

Pagaliam, jei prieš Lietuvą Sov. Sąjunga dar dangstėsi kad ir prasimanytu kaltinimu dėl tariamo raudonarmiečių grobimo, tai ką gi tenka pasakyti apie tuo pačiu metu Estijos ir Latvijos užgrobimą, nors mūsų šiaurės kaimynams Sov. Sąjunga nė tokių kaltinimų nepatiekė?

Tai tik dar kartą įrodo, kad Sov. Sąjunga vykdė savo planą, remdamosi slaptu susitarimu su vokiečiais, pasirašytu Maskvoje 1939 metais rugpiūčio 23—24 d.

Nors jau minėtas Sov. Sąjungos kategoriškas reikalavimas — ultimatumas įvesti į Lietuvos teritoriją papildomą sovietinių įgulu skaičių, buvo neteisėtas kaip nepagrįstas, kadangi sovietų įguloms jokios grėsmės nebuvo, todėl nebuvo jokio reikalo įgulu skaičiaus didinti, bet mūsų vyriausybei atrodė, kad šaltas laikymasis bolševikų sudarytą padėtį dar gali derybų keliu išlyginti. Todėl min. pirm-kas A. Merkys laikė reikalinga per Kauno radiją išpėti mūsų visuomenę, kad šitų įvykių būtinumo akivaizdoje ji laikytųsi ramiai.

Jeigu Vyriausybė, intensyviai nuo birželio 12 d. vakaro iki 15 d. vidudienio posėdžiaudama, nepriėjo vieningos nuomonės griebtis ginklo, tai šandie negalima būtų teigti, kad ji visiškai nesuprato grėsmės, kuri sekė iš naujų sovietinių įgulu įvedimo. Reikia manyti, kad mūsų vyriausybė turėjo prieš akis ir Suomijos tragediją: po šimto dienų didvyriškos kovos Sov. Sąjunga vis tik primetė Suomijai savo valią. Ne kiti samprotavimai sulaikė nuo pasipriešinimo sovietams ir estus su latviais.

Birželio 15 d. 15 val. iš mūsų rytinio pasienio buvo gautos informacijos, kad po trumpo apšaudymo nauji sovietų daliniai perėjo sieną ir visais keliais žygiuoja į Lietuvos teritoriją... Pirmos

motorizuotos sovietų dalys pasiekė Kauną apie 18—19 val. Vieni daliniai stoviniavo ties svarbiaisiais valstybės pastatais, kiti persikėlė per Nemuną ir riedėjo tolyn Marijampolės plentu. Virš Kauno pasirodė didelės lėktuvų formacijos, kurių didesnė dalis tą pačią dieną nusileido Šiaulių — Radviliškio kariniuose aerodromuose ir kitur. Motorizuotų dalinių bildesys aprimo jau gerokai sutemus, apie 22 val.

Lietuvių visuomenė Kaune, lyg stabo ištikta, stebėjo plūstančius svetimus būrius tik iš tolo. Gatvių pakraščiai buvo užtvindyti nelietuviškos kilmės piliečių, kurie vietomis kaišiojo raudonarmiečiams raudonas gėlių puokštes. Mūsų žmonės gūščiojo pečiais, negalėdami nei suprasti nei rasti pateisinimo tokiam akiplėšiškumui, kurį taip įkyriai demonstravo iš visų padugnių išlinde nelietuviai — komunistai.

Pradėjus temti, pasukau iš L. Alėjos į Vilniaus gatvę; ties įvažiavimu į prezidentūros kiemą stovėjo didelis sovietų tankas, kitas ant Vilniaus ir Seimo gatvių kampo; prezidentūros rūmų langai buvo visi apšviesti kaip retai kuomet. Grįždamas Ožėškienės gatve, mačiau daugiau raudonarmiečių ties automatine telefono stotimi.

22 val. vakare jau vėl buvau savo poste, nes naktiniai budėjimai buvo anksčiau įvesti, nuo 1938 metų pavasario. Kadangi užsienio reikalų ministeris J. Urbšys dar nebuvo sugrįžęs iš Maskvos, o Politinio Departamento direktorius buvo išvykęs, tai man naktinio budėjimo metu iš birželio 15 į 16 teko palaikyti ryšį su užsieniu ir su pp. Merkiu ir Bizausku.

Susirašęs visą eilę reikalingų telefono numerių, kuriuos galėjau iššaukti arba kitiems nurodyti, tą naktį budėjau vienas.

Apie 22,15 val. į užs. reik. ministeriją atvyko Pozdniakovas su Dekanozovu, kuriuos p. Urbšio kabinete priėmė p. Bizauskas, kaip užs. r-lų ministerio pavaduotojas. Po trumpo valandos ke-tvirčio, p. Bizausko lydimi, bolševikai iš ministerijos išvyko. Nors ir nepriimtu pas mus laiku, tačiau šis Dekanozovo su Pozdniakovu atsilankymas ministerijoje, įvykiams nuriedėjus tokia nepaprasta vaga, neva turėjo būti laikomas oficialiu Dekanozovo vizitu. Tą patį vakarą, apie 22,30 val., jie nuvyko į Ministerių Kabineta p. Merkiui vizito, tačiau Kabinete p. Merkio nerado.

Iš Min-rių Kabineto sugrįžęs, p. Bizauskas trumpai paaiškino, kad Dekanozovo misija esanti susijusi su naujos vyriausybės sudarymu. Bolševikams svarbu esą, kad tokia vyriausybė būtų galimai greičiau sudaryta, todėl jie norėję dar tą pat vakarą pasimatyti su p. Merkiu klausimui aptarti. Kad Valstybės prezidentas yra iš Kauno išvykęs, p. Bizauskas, žinoma, nė pusės žodžio bolševikams neužsiminęs. Tačiau pats Bizauskas norėjo tuojau painformuoti min. pirm-ką apie savo susitikimą su Dekanozovu, todėl man pavedė sujungti su p. Merkio butu. Užduotis buvo nelengva, nes teko apie valandą sugaišti, kol pavyko susisiekti su p. Merkiu jo uošvio bute.

12 val. besibaigiant man buvo pavesta susisiekti su buv. mūsų atstovu Berlyne, p. K. Škirpa, kuriam turėjau perduoti tokio turinio Vyriausybės pavedimą: „Paprasyti p. Škirpą susisiekti

Dr. P. Mačiulis: Lietuvos Sovietų Sąjungos santykiai sutarčių šviesoje

su Eitkūnais ir pasistengti Vyriausybės vardu įtikinti p. Valstybės prezidentą grįžti į Kauną, kol dar specialiai iš Maskvos atsiųstam Sov. Sąjungos atstovui, Dekanozovui, oficialiai nieko nežinoma apie prezidento išvykimą į užsienius. Kad minėto vizito metu Dekanozovas pasisakęs, kad jo misija Lietuvoje esanti susitarti dėl naujos Lietuvos Vyriausybės sudarymo. Kad tos derybos galėtų duoti mums geresnių rezultatų, Vyriausybė mano, kad p. prezidento dalyvavimas pasitarimuose būtų šiuo momentu Lietuvai naudingas, ir kad priešingu atveju padėtis gali pasunkėti.“

Kai visa tai perdaviau, p. K. Škirpa pradėjo aiškintis, kad Kaunas galės suprasti, jog tarpas tarp Berlyno ir Eitkūnų yra gana didelis, o dabar, girdi, jau po vidūnakčio, tad jis fiziškai negalės Eitkūnų pasiekti, gi pasikalbėjimai telefonu nėra nei lengvi, nei patogūs šiais laikais. Jis ką tik prieš pusvalandį kalbėjęs su p. E. Turausku iš Karaliaučiaus; kadangi iš Karaliaučiaus esą daug lengviau pasiekti Eitkūnus nei iš Berlyno, tai jis patarė Kaunui susisiekti su p. Turausku ir tą misiją pavesti Turauskui. Čia p. K. Škirpa pasakė viešbučio, kuriame buvo sustojęs p. E. Turauskas, vardą ir davė užsirašyti telefono numerį, kurį pats buvo užsirašęs pasikalbėjimo metu su Turausku.

Kadangi p. K. Škirpos argumentai man pasirodė nuoseklūs, o p. Turausko atsiradimas Karaliaučiuje mums buvo staigmena, nes 15 val., išvykdamas iš Kauno, sakėsi vykstas į Andrejavą, iš kur rytojaus dienos vakare turėjo grįžti, tai aš, atsakęs į kelis p. Škirpos klausimus apie to meto padėtį Kaune, Berlyno atsakymą perdaviau savo šefui.

Išklausęs p. K. Škirpos atsakymo argumentus ir jo sugestiją Vyriausybės pavedimą perkelti p. E. Turauskui Karaliaučiuje, p. K. Bizauskas pavedė man tuojau susiristi su Karaliaučium ir tą pačią misiją perduoti p. E. Turauskui. P. K. Škirpos nurodyto viešbučio Karaliaučiuje numerį greitai gavau ir apie 1,30 val. nakties perdaviau tą patį pavedimą p. E. Turauskui. P. E. Turauskas pasisakė esąs ką tik iš kelionės ir labai pavargęs, tai jis dabar, nakties metu, ne tik mašiną sudaužysias, bet ir sprandą galės nusiukti. Užminė savo pastaruoju metu, dėl ministerijai žinomos priežasties, santykių įtampą su p. prezidentu, todėl jis labai abejojęs ar iš viso p. A. Smetona norės jį išklaustyti. Žodžiu, pavedimą išpildyti kategoriškai atsisakė.

Kai perskaičiau ir p. E. Turausko atsisakymą nuvykti asmeniškai į Eitkūnus, p. K. Bizauskas pavedė man antru kart susiristi su mūsų pasiuntinybe Berlyne; pranešti p. K. Škirpai Turausko atsakymą ir dar kartą pakartoti Vyriausybės pirmąją pavedimą paaiškinant, kad dėl suprantamų priežasčių Kaunas negali tiesioginiai tuo reikalu kalbėti su Eitkūnais telefonu. P. K. Škirpa atsakė, kad jis Vyriausybės pavedimą perduos į Eitkūnus, tačiau jis negalės garantuoti, kiek jam ta misija pavyksianti.

Prasidėjo neramus laukimas, koks bus atsakymas iš Eitkūnų?...

Belaukiant išaušo birželio 16-os d. sekmadienio rytas. Saulei patekėjus, pasigirdo pažįstamas tele-

fono automatinės stoties skambutis. Kalbėjo p. K. Škirpa, kad jam po ilgo laukimo, pagaliau, pavyko susiristi su viešbučiu Eitkūnuose, kur buvo apsistojęs p. prezidentas A. Smetona. P. K. Škirpa pranešė, kad jis Vyriausybės pavedimą perdavęs ir pats nuo savęs paaiškines p. prezidentui tuos motyvus, kurie mūsų vyriausybei Kaune šiuo metu atrodo pagrįsti. P. Prezidentas, išklauses atstovo išvedžiojimus, pareiškęs: „P. A. Merkys turi visus mano įgaliojimus ir gali tartis dėl vyriausybės pertvarkymo. Mano (suprask, Valstybės Prezidento) buvimas Kaune nieko nepadės, todėl grįžti į Kauną būtų beprasmiška“...

Šį p. K. Škirpos atsakymą nurašęs iš bloknoto, perdaviau savo šefui, kuris išskubėjo su atsakymu pas kitus vyriausybės narius padėčiai aptarti ryšium su šituo p. A. Smetonos atsakymu.

Mano budėjimo metas baigėsi. Kadangi tai buvo sekmadienis, tai bolševikai, matomai, kiek santūriau laikėsi, tuo pačiu atpalaiduodami vyriausybės rankas, kuri nutarė pasiųsti delegaciją pas p. prezidentą.

Kiek man teko patirti vėliau, nors suprantama, vyriausybės pasitarimuose nedalyvavau, į Eitkūnus delegacija nuvyko, suėjo į sąlytį su p. A. Smetona. Kaip žinia, ir delegacijai, kuriai vadovavo p. Ern. Galvanauskas, įtikinti p. A. Smetoną grįžti į Kauną nepavyko.

Kadangi tebeėjau Polit. Dep-to III-io skyriaus vedėjo pareigas, todėl ir sugrįžusios iš Virbalio delegacijos pranešimo santrauką užfiksavau.

Latvijos prezidentas K. Ulmanis ir Estijos — Paets, kaip žinome, pasiliko savo krašte. Nors jų asmenišką pasiaukojimą esminiai jau nieko nebegalėjo pakeisti bolševikų sudarytos padėties būvyje, bet jie mokėjo su visa tauta džiaugtis saulėtos laisvės laikais ir išgerti iki dugno jos kančių taurę...

Lietuvos visuomenė pirmomis dienomis, sužinojusi apie Valstybės galvos pasišalinimą į užsienius, buvo labai nusivylusi, parblokšta, todėl daug kartėlio parodė ir p. A. Smetonos adresu.

Taip atrodė faktina Lietuvos laisvės pavergimo eiga sugretintų faktų šviesoje, kuriuos pavadinau vienu vardu: „Trys ultimatai.“

Keletas patikslinimų

Mūsų buvęs pasiuntinys Vokietijai, p. Kazys Škirpa tremties spaudoje (Žiūr. „Mintis“ NN. 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101 ir tt.) gal būt, dar peranksti daro kaikurias savo išvadas, pasmerkdamas tuos, kurie pasiliko krašte, nebudami gresiančių jiems pavojų, kurie vėliau nuvedė juos į tremtį ir neabejotiną mirtį...

Buvusiam Lietuvos atstovui neleistina daryti tokių „klaidų“, kaip jo teigimas („Mintis“ Nr. 92), kad p. A. Merkiui grįžus iš Maskvos, buvusi sudaryta nauja vyriausybė su gen. S. Raštikiu po Maskvos ultimato, kuri, pasak atstovo teigimą, tik dvi valandi teišsilaikiusi... Tokia vyriausybė nebuvo sudaryta. Toliau, p. K. Škirpa tvirtina, kad: „Baisaus priešų jėgų įsiveržimo į mūsų nelaimingą kraštą dvasiškai perblokšti, stovėję anuomet prie vyriausybės vairo asmenys... nepareiškė formalaus protesto prieš tą pikta

kaimyno agresiją. Jie išsiskirstė kone kas sau...“ Čia p. atstovas taip toli nuėjo, kad tenka stebėtis, kuo remdamasis jis tai urbi et orbi skelbia?

Ir p. A. Merkys, ir p. K. Bizauskas, ir prof. Tonkūnas, ir prof. A. Tamošaitis, ir gen. Skučas, ir prof. Ern. Galvanauskas niekur iš Kauno nebuvo pasišalinę. Visus juos vėliau bolševikai suėmė ir išvežė į Rusiją. Vienintelis paskutinės A. Merkio vyriausybės narys, p. E. Galvanauskas, rizikuodamas gyvybe, nuvyko į Klaipėdą tik ne atstovo aprašomuoju metu, bet daug vėliau, kai bolševikams užplūdus Lietuvą jau buvo sudaryta nauja, Krėvės-Mickevičiaus vyriausybė.

Jei savo atsiminimus p. atstovas rašė iš savo užrašų, tai tenka labai stebėtis jų netikslumu, nes mano pakartotas aukščiau jo teigimas su faktais visai nesiderina. Žinoma, jei p. K. Škirpa rašo „iš atminties“, tai, mažiausia, tenka apgailėstauti dėl tokių netikslumų bei faktų iškraipymų.

Kad p. J. Urbšys galėjo siūlyti sudaryti naują Lietuvos vyriausybę, nes Molotovas to jau birželio 7 d. buvo pareikalavęs, tai tai dar nepasako, kad gen. Raštikis tokią vyriausybę sudarė, kaip p. atstovas teigia. Kai Maskva davė Urbšiui suprasti, kad ji nesitenkins tokiu vyriausybės sąstata, kuriai pirmininkautų gen. Raštikis, tai Kaune klausimas savaime atkrito.

Antra, visi pasitarimai dėl naujos vyriausybės sudarymo vyko nuo VI. 12. 22 val. iki VI. 15., arba tik iki paskutinio Sovietų ultimatumo, o p. K. Škirpa teigia priešingai, pažodžiui taip pasisakydamas: „Opozicijos partijos, kaip žinoma, savo tikslą pasiekė. Susilaukus ultimatumo, A. Smetona opozicijos reikalavimą patenkino — pavedė gen. Raštikiui sudaryti naują vyriausybę“... Jei tolimesniame savo išvedžiojime p. atstovas pats pasako, kad: „Šiuo metu nebūtų Lietuvos reikalui naudinga kelti viešumon, kas daugiau ar mažiau yra atsakingas“ ir tt., tai vėl klausimas, kuriuo tikslu pripasakoja visą eilę netikslumų, be atodairos sviedžia kitiems kaltinimus, gi vėliau tartum susigriebia kitus pamokyti, kad „šiuo metu Lietuvos reikalui visa tai nebūtų naudinga“?...

Atpasakodamas pasikalbėjimą su Kaunu naktį iš birželio 15-os į 16-tą, p. K. Škirpa daro dar didesnius „netikslumus“. Be mano minėto vyriausybės pavidimo, kurį p. atstovas buvo paprašytas perduoti p. prezidentui, jokio kito pavidimo nebuvo, todėl ir jokio p. K. Škirpos teigiamo „atšaukimo“ būti negalėjo. (Žiūr. „Mintis“ NN. 93 ir 94.).

Aš tik iš p. K. Škirpos atsiminimų „Mintyje“ tepatyriau, esą p. Merkio vyriausybė norėjusi varu (suprask vokiečiams padedant) p. A. Smetoną iš Eitkūnų susigražinti. Tokio pavidimo aš iš nieko nebuvau gavęs, todėl ir p. K. Škirpai negalėjau perdavinėti.

Antra vėl, kodėl p. K. Škirpa, atpasakodamas pirmą pasikalbėjimą su manim, nepasakė, kad jis sugestijonavo Kauną vyriausybės pavidimą perkelti p. E. Turauskui Karaliaučiuje, pats nurodydamas viešbutį, kur pastarasis buvo apsistojęs, ir paduodamas telefono numerį? Tiesa, kiek vėliau jis mini E. Turausko atsisakymą, bet p. atstovas jį gavo ne iš Turausko, bet iš manęs, kai man tą pačią naktį buvo pavesta antru kart susirišti su Berlynu ir pakartoti p. K. Škirpai pacituotą pavidimą, pasakant, kad p. Turauskas kategoriškai atsisakė į Eitkūnus nakčia vykti.

94 ir 95 „Minties“ numeriuose p. K. Škirpa jau pasisako, kad mano antru kart jam pakartotą mūsų vyriausybės pavidimą išpildęs, bet čia vėl matosi didelė spraga, nes išeitų lyg tą pavidimą jis buvo kitą dieną atlikęs, kai tuo tarpu jis atsakė Kaunui birželio 16-os rytą apie 6 val. Tai tik dar kartą parodo, kad atsiminimų rašymas iš atminties visiškai netikslus ir klaidingas, kadangi jokių sąžinės graužimų p. K. Škirpa negalėjo turėti dėl nebūtų dalykų, kuriuos jis šaltai pri-meta buv. paskutinei p. A. Merkio vyriausybei.

94 ir 95 „Minties“ numeriuose p. K. Škirpa jau pasisako, kad mano antru kart jam pakartotą mūsų vyriausybės pavidimą išpildęs, bet čia vėl matosi didelė spraga, nes išeitų lyg tą pavidimą jis buvo kitą dieną atlikęs, kai tuo tarpu jis atsakė Kaunui birželio 16-os rytą apie 6 val. Tai tik dar kartą parodo, kad atsiminimų rašymas iš atminties visiškai netikslus ir klaidingas, kadangi jokių sąžinės graužimų p. K. Škirpa negalėjo turėti dėl nebūtų dalykų, kuriuos jis šaltai pri-meta buv. paskutinei p. A. Merkio vyriausybei.

Nauja, su Krėve-Mickevičium Lietuvos vyriausybė buvo sudaryta pirmadienį, birželio 17 d., nes, kaip minėjau, po nesėkmingo p. K. Škirpos ir specialios delegacijos iš Kauno į Virbalį pasikalbėjimo su p. A. Smetona jau nebuvo galima ilgiau vilkinti to klausimo, juoba kad ir bolševikams jau buvo žinomos net smulkmenos, kaip prezidentas VI. 15. vakare buvo pervestas neoficialiai per sieną.

Šituos davinius aš rinkau ne polemikai, bet ateities istorikui, todėl jų niekur neskelbiau, kol jų kiti neskelbė, deja, taip netiksliai atpasakodami, kad tolimesnis tylėjimas būtų nusikaltimas prieš sąžinę.

RYŠKIEJI VEIDAI

ANTANAS TUMĖNAS

JAN. TUMĖNIENE

BIOGRAFINIAI BRUOŽAI

Antanas Tumėnas gimė 1880 m. gegužės mėn. 1 d. Rokiškio aps. Kurkliečių kaime. Jo tėvai buvo neturtingi ūkininkai — Damininkas ir Rozalija Danytė. Septynerių metų amžiaus paėmė jį motinos jaunesnioji sesuo, kuri tarnavo Vilniuj, pas save. Ji norėjo Antaniuką pramokyti ir išleisti į kunigus. Gerų žmonių padedamas, berniukas buvo paruoštas ir priimtas į II Vilniaus Vyrų Gimnaziją. Jau nuo III gimnazijos klasės sunkios gyvenimo sąlygos vertė jį patį uždarbiauti. Jis davinėjo pagelbines pamokas. Pagaliau 1900 m., patyręs daug vargo, baigė gimnaziją. Pradžioje bandė studijuoti Varšuvos Universitete architektūrą. Tačiau greitu laiku pritrūkęs lėšų, grįžo į Lietuvą. Čia vėl uždarbiavo, davinėdamas pamokas ir, įstojęs į Petrapilio Universiteto Teisių fakultetą, važinėdavo ten tik laikyti egzaminų. Lietuvoj jis sudarydavo jaunų vyrų, taip vadinamų „švedų“ grupes, kuriuos paruošdavo į kunigų seminariją.

1905 m. gavo Petrapilio Universiteto diplomą ir pradėjo advokatauti. Apsigyveno Zarasuose, kur greitu laiku įsigijo gero advokato vardą. Būdamas Zarasuose kovojo kartu su a.a. dr. Damininku Bukontu dėl lietuvių teisių prieš vietinius lenkus.

Didysis Karas privertė jį kartu su kitais lietuviams pasitraukti į Rusiją. Pradžioj Pskove, vėliau Voroneže, kur buvo susidariusi didelė lietuvių pabėgėlių kolonija, dirbo Lietuvių Komiteje Nukentėjusiems nuo Karo Šelpti. 1916 m. vedė mokytoją Janiną Kairiūkštytę ir persikėlė į Petrapilį, kur irgi darbavosi Nuk. nuo Karo Šelpti Komiteto Centre. Čia jis išitraukė į politinį gyvenimą ir įstojo į Krikščionių Demokratų partiją. Dalyvavo susirinkimuose bei suvažiavimuose. 1918 m. grįžo į Lietuvą ir vėl apsigyveno Zarasuose. Čia įsteigė berniukų gimnaziją, kurioje mokytojavo kartu su žmona. 1919 m., žmonai esant pas tėvus Vilniuj, buvo staiga bolševikų suimtas ir išvežtas, kaip įkaitas, į Smolenską. Tačiau Lietuvos valdžios pastangų dėka grįžo po trijų mėnesių į nepriklausomą Lietuvą. Apsigyveno Kaune, advokatavo ir dėstė Romėnų Teisę naujai įkurtam Lietuvos Universitete. Jo politinis veikimas, kaip Steigiamojo Seimo pirmininko, Teisingumo Ministerio, Ministerio Pirmininko, jo darbai Liet. Konstitucijos surašyme, jo nuopelnai kaip Kat. Centro pirmininko yra žinomi visiems, kurie su juo darbavosi.

Tumėnas buvo žmogus begalo teisingas, darbštus, atkakliai siekė savo tikslo, užsispyręs gynė savo nuomonę. Jis buvo įsitikinęs krikščionis, pavyzdingas šeimos tėvas, visų gerbiamas. Su

draugais ir studentais mėgdavo linksmai pajaukauti pašposauti.

Bolševikams 1940 m. įsiviešpatavus Lietuvoj, Tumėnas buvo nustojęs teisės advokatauti ir tiesiog stebuklu išliko neišvežtas kartu su daugeliu kitų į Sibirą. Vokiečiams užėjus grįžo vėl advokatauti ir profesoriavo Vilniaus Universitete. 1944 m. geg. mėn. buvo suimtas Vok. Gestapo. Visą savaitę Gestapo požemiuose tardomas, ramiai įrodinėjo, jog Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas nėra prieš vokiečių valdžią nukreiptas sąmokslas. Laikė tardymo drąsiai įrodinėjo vokiečių neteisingus darbus bei politines klaidas. Pagaliau draugų pastangomis buvo atiduotas gydytojų komisijai ir pripažintas nesveiku. Vėliau pats su dideliu pasitenkinimu pasakojo, kaip tardymo metu išjuokdavo vokiečius, kurie nežinojo iš kurios pusės prie jo prieiti. Net iš kalėjimo išeidamas pajaukavo: „Atvežėt automobiliu, galėtumėt ir namo nuvežt automobiliu“. Po kalėjimo lieka jis su barzdele.

1944 m. liepos mėn., kai vokiečiai traukėsi iš Lietuvos, nenorėjome būti atskirti nuo vienintelės dukters Danutės, kuri mokėsi Vienoj, ir palikom tėvynę. Kaip sunku buvo Tumėnui skirtis su Lietuva, palikti savo didžiulę biblioteką, numylėtas knygas... Bet tada vis rodėsi — neilgam... Apsigyvenom Vienoj pas dukterį. Čia teko pergyventi visus bombardavimo baisumus, teko keltis iš vieno sugriauto namo į kitą, žiemos metu gyventi kambariuose be langų, prie kelių laipsnių šalčio.

1945 m. pavasarį, prieš Vieną užimant rusams, norėjome pasitraukti toliau nuo bombų, bado... Jau anksčiau buvom susirašę su kan. P. Penkausku, kuris gyveno kaime Aukštutinėj Austrijoje, prie Linzo. Bet ir čia Tumėno lojalumas ir noras padėti lietuviams suardė jo planus: stengdamasis padėti vietiniam Liet. Komitetui išvežti archyvą, kartu ir komiteto narių šeimas, bėgiojo po ištaigas, kad gautų iš Evakuacijos Skyriaus sunkvežimį. Iš tikro, reikalingus leidimus gavo, bet deja, nesulaukėm eilės gauti mašinos. Komiteto nariai, paskutinėm valandom prieš bolševikams užeinant, išvažiavo pavieniai, kaip kas galėjo, o Tumėnas turėjo likti Vienoj, nes iš to nuovargio, besirūpinant gauti sunkvežimį, ir susijaudinimo apsirgo ir turėjo atsigulti. Dukrelę privertėm palikti Vieną. Išėjo ji pėsčia su kuprine ant pečių, priemiesčiuose jau bolševikų kariuomenei šeiminkaujant.

Kas teko mums pergyventi Vienos užėmimo metu, sunku ir pasakyti. Visa savaitė požemiuose be šviesos, be šilto valgymo, paskui beveik mėnuo be vandens. Tačiau tai buvo ne mūsų vienu, bet visų Vienos gyventojų likimas. Duonos teko net prašyti iš pravažiuojančios bolševikų kariuo-

menės. Vėliau dukters, kuri atgabendavo maisto iš amer. zonos Austrijoj, buvom aprūpinti geriau, kaip kiti vieniečiai.

Tumėnas buvo visada menkos sveikatos. Bėglinis tėvynės ilgesys, kančia matant Lietuvos nelaimės, pagaliau pergyvenimai Vienoj galutinai palaužė jo jėgas. Jau 1945 m. vasarą jo sveikata žymiai pablogėjo: pradėjo tinti kojos ir gydytojai, radę širdies muskulo veikimo nusilpnėjimą, liepė daugiau gulėti. Žiemą šaltis neleido jam visai ir iš lovos keltis. Tačiau ir lovoj gulėdamas Tumėnas nenustojo dirbti — toliau studijavo Romėnų teisę, ėmė knygas iš Vienos Universiteto Bibliotekos, ruošė savo studentams bažnytinės teisės vadovėlių. Bet mieliausiai studijavo jis įvairius Lietuvos žemėlapius (kurių turėjo ištisus rinkinius), braižė būsimos Lietuvos sienas, domėjosi senovės vietovių pavadinimais. Nuolat stiprino mane greitu grįžimu Lietuvon. Bet ilgesys graužė jo širdį ir ėdė paskutinius sveikatos likučius. Kantrumas to žmogaus buvo nepaprastas. Viskas buvo jam gera. Dėkodavo už mažiausią paslaugą. Kartodavo jis man: „Ką aš daryčiau, mamyte brangiausia, jei tavęs neturėčiau“. Į mano nusiminimą ir dejavimus atsakydavo trumpai: „Dievo valia.“

Visa žiema praėjo prie bergždžių pastangų išnykti iš Vienos ir palikti rusų zoną. Net mūsų bute nuolat maišėsi bolševikai, nuolat girdėjom jų riksmus gatvėse ir namuose. Pagaliau 1946 m. pavasarį pavyko, užmokėjus didelius pinigus, išbėgti iš rusų zonos Austrijoj. Gavom mašiną, bet ir čia šoferis austras apgavo ir negalėjom pasiimti taip Tumėno brangių, dar iš Lietuvos atsivežtų knygų. Atsidusom patekę į amer. zoną, pas kan. Penkauską Bachmanningę. Tačiau po kelionės Tumėno sveikata ėjo vis blogyn. Nei gydytojai, nei vaistai nesugebėjo sustiprinti jo iškankintos širdies. Po savaitės laiko nuo atvažiavimo į kaimą, 1946 m. vasario 8 d. ramiai užmigo jis Viešpatyje. Apie mirtį nekalbėjo. Kanauninko Penkausko paklaustas, ar nori, kad atneštų Viatiką — atsakė aiškiai: „Darykit, kas reikalinga.“ Mirdamas glostė mano ranką lyg ramindamas mane ir traukė prie savęs... Su juo nustojau brangiausio gyvenimo draugo, su kuriuo gyvenome 30 metų didžiausioj santaikoj ir meilėj.

Palaidotas jis ant kalniuko, prie bažnytelės, kukliose kaimo kapinėlose. Kapas buvo išmūrytas, kad lengviau būtų pervežti jį į tėvynę, kurią jis taip karštai mylėjo. Mažas būrelis lietuvių palydėjo jį į amžino poilsio vietą. Ant kryžiaus užrašėm: „Tremtinio širdis rado ramybę Viešpatyj.“

Sunku Tau gulėti po svetima žeme, brangiausias vyre, geriausias tėve, bet šventai tikiu, kad ateis laikas, kada atsigulsi brangioj gimtoj žemelėj, šalia sūnaus Vytučio, Kauno kapinėse. Šalia abiejų duos Dievas ir man rasti amžiną poilsį.

V. VAITIEKŪNAS

VALIOS IR PRINCIPŲ ŽMOGUS

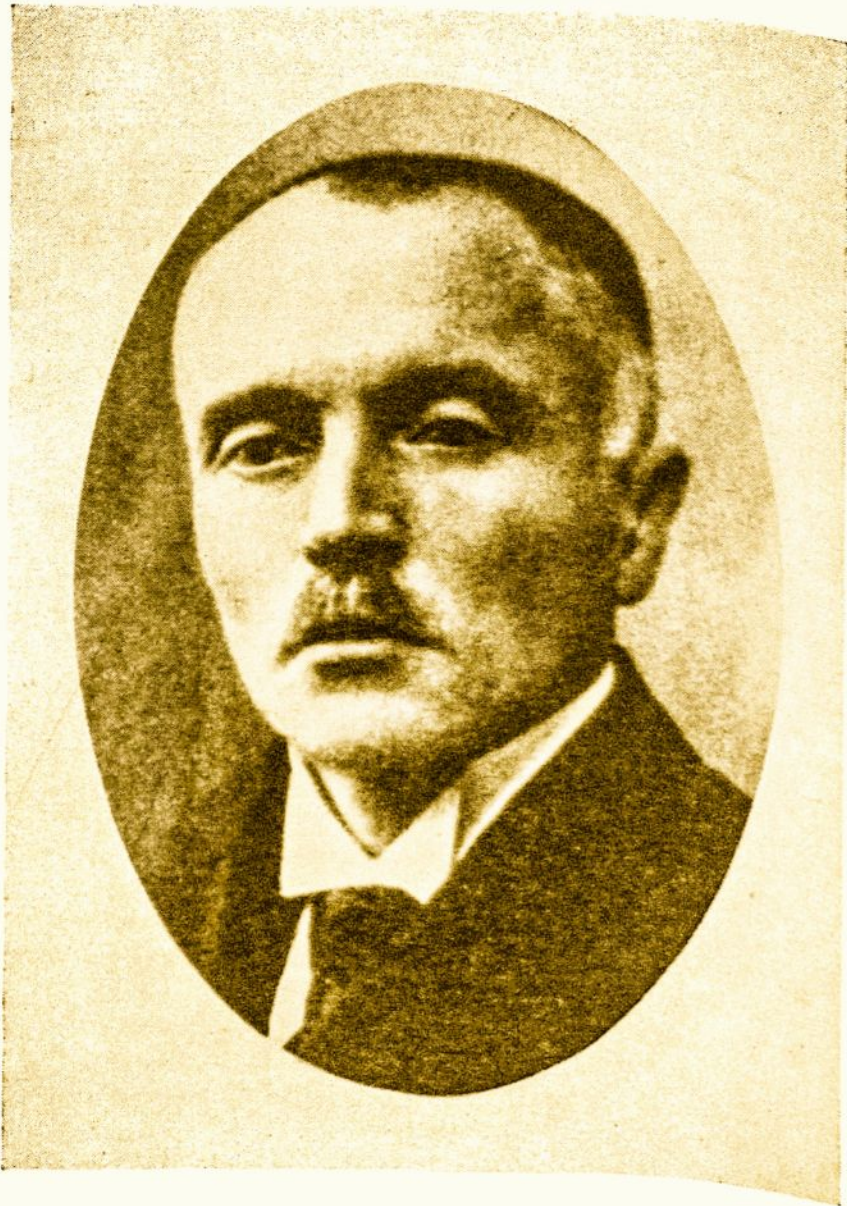
- Pamilo mūsų brangią žemę
- Mirties juodasis angelas, pamilo...
- Mūsų žvilgsniai nuo ašarų aptemę,
- Nuo dūmų patrankų, kodylo...

Taip dainavo prieš 26 su viršum metus akivaizdoj tų aukų, kurių pareikalavo ano meto Lietuvos laisvės kova, lietuvis poetas, deja, vėliau pardavęs savo talentą ir sielą mūsų pavergėjams. Tačiau užtenka palyginti ano meto aukas su aukomis, kurių mūsų tauta ryšium su II-ju pasauliniu karu ligšiol yra turėjusi sudėti, ir kiekvienam bus akivaizdu, kiek daug kartų šios pastarosios pralenkia pirmąsias. Gal tad todėl, bet gal dar labiau todėl, kad mūsų nervai, mūsų išpuodingumas yra išgyventos tikrovės tiek jau atbukinti, atšipinti, mes jau tiek daug kartų esame akis į akį buvę susidūrę patys su mirtimi, arba buvę liudytojai siaubingo likimo mūsų artimųjų, mūsų tautiečių arba mažių mažiausia tokių pat žmonių kaip kad ir mes patys, — taigi gal todėl bet kieno pasitraukimas iš gyvenimo, pasitraukimas, kurio palikta spraga normaliais laikais būtų labai pajusta, dabartinėmis gyvenimo sąlygomis nebeįstengia sukelti mumyse jokių gilesnių refleksijų ir reakcijų. Ne tik kad mūsų žvilgsniai dėl ašarų ir dūmų, bet ir visas mūsų vidinis pasaulis dėl patirtų šiurpių išgyvenimų tiek jau apsiblausęs, kad dėl bet kieno pasitraukimo iš mūsų tarpo, pasitraukimo kad ir visiems laikams, ir nors tas pasitraukusis mums būtų dar didžiai reikalingas, didžiai brangus, — mes geriausiu atveju gal tik su tam tikru abejingumu prisiminsime Brazdžionio žodžius:

- Ateis pavasaris, žydės žilvičiai ir klevai —
Tavęs nebus.
- Ateis sūnus, ateis duktė, ateis kiti, kur Tu
buvai, Tavęs nebus.

Tik todėl ir buvusiojo ministerio pirm'ininko ir teisingumo ministerio, advokato ir profesoriaus Antano Tumėno 1946 m. vasario 8 d. įvykęs pasitraukimas iš gyvųjų eilių yra kažkaip neįjuntamas, nepastebimas, o betgi yra faktas, kad jau niekada mes, jo kolegos, neturėsime progos susitikti su juo nei prie teismo stalo, nei advokatų taryboje, nebeišvysime jau niekad jo kuklios figūros lėtai lazdele besiramščiuojančios Laisvės Alėjoje, jo studentai jau nebesulauks savo profesoriaus universiteto auditorijoje, o slaptasis aukščiausiosios Lietuvos išlaisvinimo kovų vadovybės posėdis jau nebesulauks vieno savo nario. Tik gestapo rūsyje jo žingsnių ir jo lazdos kaukšėjimo palikęs aidas gal ir šiandieną dar nevienai NKVD rūsyje nevilties kamuojamai Lietuvos laisvės kovų aukai bus didelė paguoda ir nusi-raminimas.

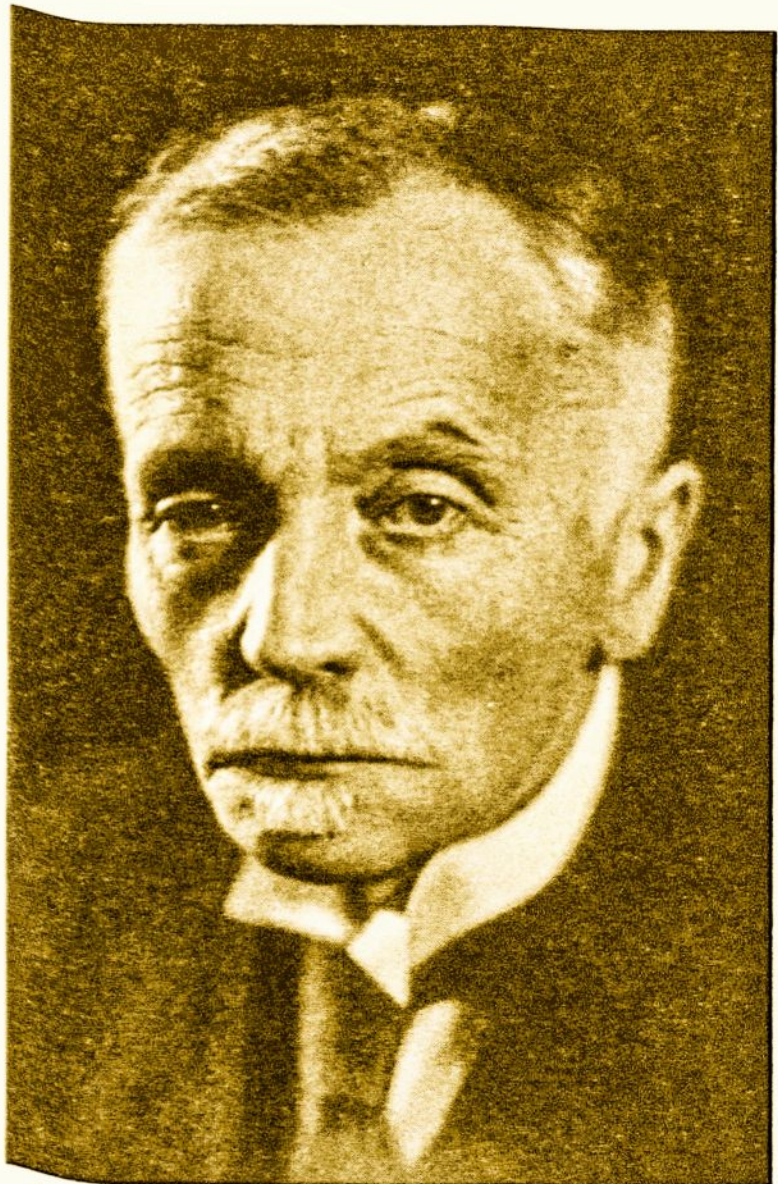
Dėl suprantamų aplinkybių ligšiol nėra pavykę pasiekti šaltinių, nėra pavykę išaiškinti visų tų konkrečių veiksmų, kurie ugdė ir formavo velionies Tumėno asmenį. Trūksta duomenų apie artimąją velionies jaunystės aplinką, kurios įtaka, ypač pirmaisiais žmogaus gyvenimo dešimtmečiais, yra labai veiksminga. Todėl čia mėginamas velionies asmens ir jo veiklos pavaizdavimas atrodyt gal per schematiškas ir netoks reljefingas, koks kad iš tikrųjų a.a. Tumėnas ir jo nueitas kelias yra buvęs. Ateity šios spragos, be abejo, bus pataisytos.

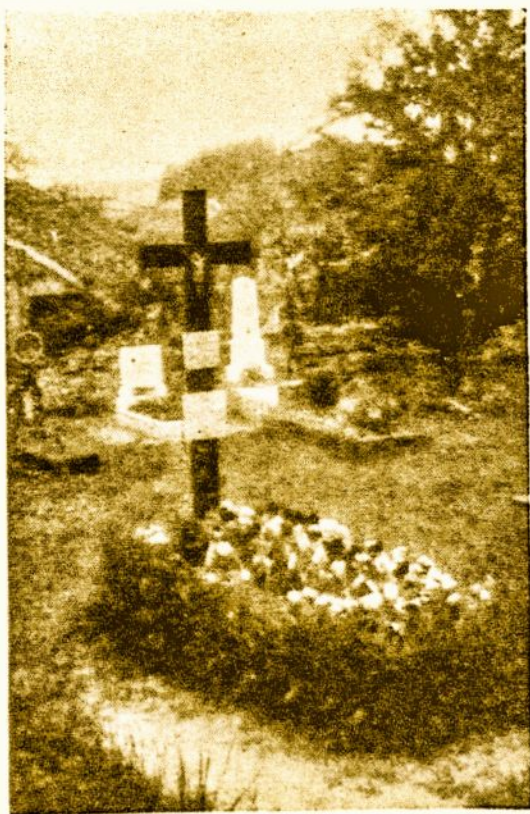
Ministeris Pirmininkas ir Teisingumo Ministeris

Prof. Advokatas
ANTANAS TUMĖNAS

1880 V. 1. - 1946 II. 8.

Trentyje

A † A
Prof. Antano Tumėno kapas Austrijoj,
Bachmanninge

Namas Austrijoje, Bachmanninge, kuriame mirė
Prof. A. Tumėnas

V. Vaitiekūnas: Valios ir principų žmogus

Velionis Tumėnas priklausė tai mūsų tautos kartai, kuri subrendo ir reikėsi jau prieš pirmąją pasaulinį karą, o ypač to karo metais, kuri ant savo pečių pakėlė, rėdė, nepakeliamą ir be galo kietą Lietuvos nepriklausomybės atstatymo naštą, kuri atstatytajai Lietuvos valstybei padėjo teisinius, kultūrinius, ūkinius pagrindus, kuri tą naujagimiškai gležną ir trapų Lietuvos respublikos organizmą sukonsolidavo ir, kaip lygiateisį narį, įvedė į pasaulio valstybių šeimą, į tarptautinį gyvenimą. Taigi velioniui teko gyventi kaip tiksliai tame labai kondensuotame mūsų tautos istorijos tarpsnyje, ir savo veikla, savo asmens pasireiškimu išpausti tam laikotarpiui didesnių ar mažesnių žymių, daryti to meto įvykių raidai didesnio ar mažesnio poveikio.

Rytų aukštaitis, šio pasaulio šviesą išvydęs 1880 metais Rokiškio aps. Kurkliečių kaime, taigi, Strazdelio, Tumo-Vaižganto krašto sūnus, a.a. profesorius Tumėnas į viešąjį gyvenimą pradėjo išeiti ir jame pastoviau reikėtis tik nuo 1909 metų. Tais metais jis, baigęs Petrapilyje teisių mokslus, pradeda advokatauti, savo nuolatine gyvenamąją vietą pasirinkęs Zarasuose, tad rusų perkrikštytuose į Novo-Aleksandrovską. Šioj vietoj dera pastebėti du dalykus. Pirmiausia, pasirinkimas advokato darbo. Reikia žinoti, kad a.a. Tumėnas turėjo stiprią kalbėjimo ydą, jis dideliai mikčiojo. O koks gali būti advokatas, kiek jis gali turėti pasisekimo, jeigu jis negali žodžio kaip reikiant išsakyti. Velioniui Tumėnui tatau negalėjo nebūti žinoma. Ir vis dėlto jis pasirinko advokatūrą. Kodėl? Nagi tik todėl, kad pasirinkdamas teisumą, pasirinkdamas magistratūrą, jis sykiu būtų pasirinkęs ir atsisakymą pasilikti savaime krašte. Iš teisininkų tik advokatas anais laikais buvo laisvas pasirinkti savo darbo vietą visoje plačioje caro imperijoje, o lietuvis teisininkas, pasirinkęs kitą teismo darbą, Lietuvoje vietos gauti negalėjo tikėtis. Tautinis momentas, pamėgimas ir prisirišimas prie gimtojo krašto, prie jo vargų, prie jo žmonių, apsprendė velionį, nežiūrint didžiausio nepatogumo, mokslą baigus, grįžti į savo mielus aukštaičius, į savo Lietuvą. Bet mikčiojantis advokatas — prastas advokatas. Ir todėl antras šioj vietoj pastebėtinas dalykas — tai velionies pasiryžimas šią savo kalbos ydą nugalėti. Kas velionį pažinojo, tas atsimena, kad tas pasiryžimas velionies buvo ištesėtas. Kalbos yda buvo nugalėta. Teisybė, pėdsakai buvo likę: lėtas kalbėjimo tempas, kuris buvo virtęs tumėniškumo simboliu visais panašiais atvejais, kuris kartais kiek jaudindavo ir velionies kolegas advokatus ir pačius teisėjus, kuris betgi jau nebesudarė kliūtis velioniui, kaip advokatui, ne tik kad prilygti savo kolegas, bet ir pro eilę jų prasiikišti. Taigi, pasirinkdamas advokatūrą, velionis pasireiškė ne vien tik kaip idealistas lietuvis, bet ir kaip kietos valios vyras. Du vertingi asmens bruožai, taip labai reikalingi kiekvienam lietuviui, ypač dabarties dienomis.

Advokataudamas Zarasuose, velionis Tumėnas turėjo glaudų kontaktą su kitu Aukštaičių krašto žymiu veikėju — a.a. dr. Bukantu. Sunku pasakyti, katro judviejų vaidmuo buvo svaresnis, katro vadovaujamas, bet vienas dalykas yra aiš-

kus — velionis Tumėnas, greta savo profesinio darbo, drauge su dr. Bukantu buvo išitraukęs ir į visuomeninį veikimą, koks ano meto sąlygose buvo įmanomas.

1914 metais kilusi pasaulinė audra žymią dalį lietuvių inteligentų kartu su 80%—90% besimokančio gimnazijose lietuvių jaunimo nubloškė į Rusijos gilumą, į tolimą Voronežą, Tambovą, Jaroslavlį ir kitus miestus. Velionis Tumėnas atsiranda Voroneže, kur jam, kaip Komiteto Nukentėjusiems nuo Karo Šelpti atstovui, tenka glaudžiai santykiuoti su gimnazijos jaunimu. Tenka atvirai pasakyti, kad velionis dėl savo griežtumo, bent vyresniųjų klasių berniukų tarpe, nebuvo populiarus. Tačiau negalima nesutikti, kad anose sąlygose toji neatlaidi velionies akis nevieną jauną gimnazistą bus apsaugojusi nuo moralinio ištižimo, kuriam apskritai ištrėmimo aplinka taip yra palanki.

Rusijos revoliucijų sukuriuose galutinai subrendo ir susiformavo Tumėno visuomenininko ir valstybininko veidas. Carizmui griuvus, Rusijos pavergtosios tautos pajuto realios vilties nusikratyti maskoliško jungo. Subruzdė ir lietuviai tremtiniai. Lietuvos reikalas slystomas jau 1916 m. vasarą įvykusiame slaptame lietuvių studentų suvažiavime Maskvoje. Visoj platumoj Lietuvos klausimas diskutuojamas ir tariamas 1917 m. vasarą Petrapily sušauktame lietuvių tremtinių atstovų seime. Šiandieną kone 30 metų perspektyvoje mums aišku, kodėl tame seime Lietuvos klausimą tariant buvo pasireiškusios dvi skirtingos linkmės ir kodėl net taurūs patrijotai nevisi teįstengė sutilpti vienoje platformoje. Šitame dviejų politinių koncepcijų Lietuvos reikalui susikryžiavime velionis Tumėnas buvo su krikščionimis demokratais, kurie be svyravimo pasisakė už Lietuvos nepriklausomybę. (Šiuo metu prof. Tumėnas jau buvo formaliai įstojęs į Liet. Kr. Dem. partiją. Red.)

Su patyrimo bagažu, subrendęs politiškai, velionis Tumėnas 1918 metais grįžo į nepriklausomą, nors dar svetimų batų tebedindžojamą, Lietuvą. Kaizerinei Vokietijai sugriuvus ir okupaciniams varžtams atsiledus, nors dar ir negalutinai išnykus, velionis imasi organizuoti vietos komitetus, kurie vėliau tapo valsčių ir apskričių savivaldybiniais organais. Tai buvo pirmieji realios nepriklausomybės ženklai, pirmosios jos konkrečios apraiškos.

1920 m. gegužės 15 d. susirinko Lietuvos konstituantas — Steigiamasis Seimas. Nors dalis valstybės teritorijos su sostine buvo okupuota, nors kitoj dalyje telkėsi pavojingi kaizerinės armijos likučiai su piktais tikslais, nors visoje Lietuvoje knibždėte knibždėjo Maskvos agentų, siekiančių laimėti tai, kas jau buvo pralaimėta raudonosios armijos kovos laukė, nors valstybės įždas buvo tuščias, nors kraštas žiaurios okupacijos iščiulptas ir nualintas, nors Versalyje susirinkę taikos kurti galiūnai Lietuvai nebuvo prietelingi ir palankūs, taigi, nors mūsų mažosios gintaro Tėvynės tiek vidaus, tiek tarptautinė padėtis buvo be galo niūri ir netikra, Kaune gegužės 15 d. susirinko 112 tautos atstovų pagrindinių Lietuvos reikalų spręsti. Tik pasitikėjimas savąja žvaigžde ir sa-

vosios bylos teisingumu įgalino tuos garbingus tautos atstovus ryžtis ir ištvirti. Iš tų 112—59 priklausė vadinamajam krikščionių demokratų blokui, kuriam todėl teko pasiimti ne tik vadovaujamasis vaidmuo, bet ir atsakomybės bei darbo našta. Tų 59 kd. bloko atstovų tarpe mes randame ir velionį profesorių Tumėną. Be adv. Kazio Olekos, teisininko Vinco Karoblio ir kanauninko Kazimiero Šaulio, tame bloke daugiau diplomuotų teisininkų neprisimenu. Suprantama todėl, kad visas Steig. Seimo teisinės kūrybos darbas visų savo svoriu buvo uždėtas ant velionies pečių. Tiek patys didieji Steig. Seimo kūriniai — Lietuvos Konstitucija, Žemės reformos įstatymas, Seimo rinkimų įstatymas — tiek šimtai kitų eilinių įstatymų ir įstatymėlių bei jų pakeitimų turėjo praeiti pro velionies Tumėno teisinės logikos koštuvą. Netenka čia gilintis į tų Tumėno teisininko — valstybininko kūrinių juridinę — sociologinę analizę. Tatai per toli nuvestų į šalį nuo Tumėno asmens. Šioje vietoje tik norėtusi pabrėžti, kad 1922 m. Lietuvos Konstitucija kaip teisės kūrinys yra sulaukusi rimto ir teigiamo įvertinimo iš valstybinės teisės mokslo teoretikų. Lygiai pabrėžtina, kad žemės reformos įstatymo juridinė konstrukcija apsaugojo Lietuvą nuo daugelio ir gal nemažų nemalonumų. Kai ne lietuviškojo nusistatymo dvarininkai su skundais kreipėsi į tarptautines institucijas, kad Lietuvos vyriausybė juos apiplėšia, jie nieko negalėjo laimėti, nes jiems buvo cituojamas žemės reformos įstatymas, kad už paimamas į žemės fondą žemes bus atlyginta. Mes žinome, kad tas principas praktinės vertės kiek įgijo tik po 1926 metų, bet tasai principas be didesnių perturbacijų leido Lietuvai realizuoti savo didžiąją tautinę ir socialinę reformą. Savaime suprantama, kad neteislinga būtų priskirti visą juridinį Steig. Seimo darbų apipavidalinimą išimtinai tik vienam velioniui Tumėnui. To ir nenorima daryti. Norima tik akcentuoti, kad St. Seimo teisinių normų kūryboje velionies Tumėno vaidmuo buvo didelės reikšmės. Velioniui Tumėnui daug talkino 1941 m. birželio 15 d. į Sibirą bolševikų ištremtasis ir ten nukankintasis a.a. Zigmas Starkus, kaip artimiausias bendradarbis, o taip pat ir kiti teisininkai savo konstruktyvinėmis ar kritinėmis pastabomis. Neturint po ranka nei Steig. Seimo stenogramų, nei Konstitucijai Ruošti Komisijos bei Teisių ir Redakcijos Komisijos protokolų, negalima pailiustruoti pavyzdžiais, bet jokių atveju nebus perdėta tariant velionį Tumėną atstovavus Steig. Seimo teisinę sąmonę ir buvus jo teisine siela.

Su 1922 m. spalio rinkimais į I-jį Seimą yra susiję du būdingi teisės kazusai: seimo rinkimų įstatymo ir Lietuvos Konstitucijos interpretacija. Toji interpretacija teko duoti pačiam tų teisinių normų autoriui ir redaktoriui velioniui Tumėnui. Seimo rinkimus vykdant, teko išaiškinti, ar grupės sąrašas, seimo rinkimuose negavęs nė vieno mandato, dalyvauja skirstant mandatus tiems sąrašams, kurie pravedę vieną ar kelis atstovus, dar turi likutį balsų. Buvo iškomentuota, kad sąrašas, nesurinkęs užtenkamai balsų bent vienam mandatui, neturi teisės dalyvauti ir skirstant mandatus likučiams. Šitoji interpretacija užkirto kelią

visokiems smulkiems, avantiūristinio pobūdžio sąrašėliams, kurie eilėje rinkiminių apygardų nesurinkdavo pilno renkamojo skaičiaus ir praveddavo tik likučiais, kurie dabar buvo išjungti. Toji interpretacija sukonsolidavo politinę tautos diferenciaciją. Interpretuojant Konstituciją, teko nustatyti, ar renkant respublikos prezidentą užtenka visų seimo atstovų paprastos balsų daugumos, ar reikalinga kvalifikuota dauguma. Buvo iškomentuota, kad užtenka paprastos visų seimo atstovų daugumos, bet reikia absoliutinės posėdžio atstovų daugumos. Šiandieną tas viskas yra istorinės kategorijos, bet savo laiku jos yra turėję politinio Lietuvos gyvenimo raidai neabejotinai didelės reikšmės.

Velionis prof. Tumėnas kaip valstybininkas yra stipriai pasireiškęs ir Lietuvos teisingumo darbą tvarkant. 1922—23 m., vietoj subankrutijusios markės arba jos atitiktens — aukso įvedus aukso litą, valstybės tarnautojų atlyginimai Lietuvoje buvo labai nedideli. Ypač didelis skirtumas buvo tarp private praktika besiverčiančio teisininko uždarbio ir jo kolegos magistratūroje ar prokuratūroje gaunamojo atlyginimo. Todėl teisininkai natūraliai linko į advokatūrą, į private praktiką. Ieškodamas išeities, velionis Tumėnas, būdamas teisingumo ministru, yra padaręs du svarbius žygius. Jis yra pravedęs vadinamąjį lex Tumėniensis, tai yra įstatymą, pagal kurį apygardos teismo ir Vyr. Tribunolo teisiančiajai sudėčiai papildyti, esant reikalui, galima šaukti prisiekusįjį advokatą. Savaime suprantama, šis velionies žygis sulaukė aitrios kolegų advokatų kritikos, bet teismas jį sutiko palankiai ir praktiška advokatų parama teismo darbui buvo efektyvi ir naudinga. Bet tatai tebuvo laikinis paliatyvas trūkstantiesiems teisėjų kadrams papildyti. Reikėjo paieškoti priemonių sudaryti geriems nuolatiniais teismo darbuotojų kadrams. Tam pirmoj eilėj reikėjo pasirūpinti teismo darbuotojų atlyginimo pertvarkymu. Todėl velionis ir pasirūpino praveisti specialų teismo darbuotojams atlyginimą, specialias kategorijas, specialius priedus, išskirdamas juos iš visų kitų valstybės tarnautojų atlyginimo sistemos. Tuo būdu buvo sudarytos tokios materialinės teismo darbuotojams sąlygos, kurios bent iš dalies įgalino juos nepavydėti savo kolegai advokatūroje ir tinkamoje aukštumoje laikyti teisėjui prideramą orumą. Tai vis, galima sakyti, kertiniai akmenys Lietuvos teisingumo organizacijos statyboje.

1925 m. vasario 6 d. velionis pasitraukė iš ministerio pirmininko ir iš teisingumo ministerio vietos, išbuvęs ministru pirmininku nuo 1924 m. birželio 10 d., t. y. 7 mėnesius ir 26 dienas. 1923 m. balandžio mėnesio rinkimuose į II-jį Seimą velionis taip pat, kaip kad ir į Steig. Seimą ir į I-jį Seimą, buvo išrinktas atstovu krikščionių demokratų sąrašė. Išeidamas 1924 m. į ministerius pirmininkus, velionis seimo atstovo mandato atsisakė. Nors formaliai tos funkcijos viena antros neišskiria ir nors turėjimas abiejų suteikia tam tikros naudos, velionis Tumėnas, norėdamas sąžiningai atsidėti vienoms, antrąsias garbingai užleido kitam. Tai jau netaip dažna valstybininko dorybė.

V. Vaitiekūnas: Valios ir principų žmogus

Pasitraukęs 1925 m. vasario 4 d. iš vyriausybės vadovavimo, velionis Tumėnas daugiau į tiesioginį valstybės darbą ir nebegrižo. Betgi tatai anaip tol dar nereiškia, kad nuo tada velionis būtų buvęs pasitraukęs ir iš politinio gyvenimo apskritai. Lietuvos reikalais jis niekad nebuvo liovęsis domėtis. Kai po 1926 m. gruodžio įvykių Lietuvos vairavimas pradėta sukkti iš konstitucinių demokratinių vėžių, velionis giliai buvo susirūpinęs, kaip vėl gražinti kraštui teisėtą demokratinę santvarką. Pagal 1922 m. konstituciją respublikos prezidentas, 1927 m. vasario 14 d. aktu paleidęs III-jį Seimą, ne vėliau kaip per du mėnesius, taigi ne vėliau kaip balandžio 14 d., turėjo paskelbti naujo seimo rinkimus. Tatai nebuvo padaryta ir tai buvo pirmutinis formalus konstitucijos sulaužymas. Nuo šito momento velionis Tumėnas visą laiką nesvyruodamas kovojo su Smetonos režimu. Pagal konstituciją valstybės kontrolierių skiria respublikos prezidentas. Valstybės kontrolierius atsistatydina, kai seimas jam pareiškia nepasitikėjimą. 1928 m. pavasarį įvyko susikirtimas min. pirm. prof. Voldemaro su Valstybės kontrolierium dr. Milčium. Resp. prez. Smetona savo aktu dr. Milčių iš valstybės kontrolieriaus pareigų atleido. Velionis Tumėnas tada išinterpretavo, kad pagal konstituciją tokios teisės resp. prezidentas neturi ir kad tik seimas valst. kontrolieriui gali reikšti nepasitikėjimą. Šita prašme motyvuotas valstybės kontrolieriaus atsakymas resp. prezidentui, žinoma, buvo savo rūšies bomba. Tiesa, ji režimo neišsprogdino, tik dr. Milčius atsidūrė kalėjime. Bet šitas pavyzdėlis iliustruoja velionies nusistatymą. Savo bekompromisinį antivadinistinį nusistatymą velionis Tumėnas nevengė pabrėžti net ten, kur galėjo susilaukti nemalonumų. Minint Vyr. Tribunolo pirmininko velionies Kriščiukaičio 50 metų teisininko darbo sukaktį per Smetonos sveikinamąją kalbą, visiems dalyviams sustojus, neatsistoti išdrįso tik velionis prof. Leonas ir velionis prof. Tumėnas. Tai buvo aiški demonstracija prieš „vado kultą“.

Suprantama, kad ir režimas velionies taip pat neglostė, o progai esant tatai leisdavo pajusti. Eliminavimas velionies Tumėno iš universiteto dėstytojų tarpo gal buvo pats skaudžiausias jam smūgis. Skaudesnis netgi kaip jo namų išvaržymas, ir juose propagandos įstaigos (VDV) įkurdinimas, iš kurios velionis nevengdavo aitariai pajuokauti. Turėjo velionis susidūrimų ir su saugumo organais. Tatai jis labai skaudžiai išgyveno. Jis negalėjo suprasti, kaip tad buv. Lietuvos ministeris pirmininkas gali būti kažkurio saugumo valdininko vertinamas kaip priešvalstybinis elementas.

Be abejo, rezistencija prieš Smetonos režimą netenka gretinti su rezistencija prieš Lietuvos okupantus. Ten buvo kova dėl režimo formos, čia eina kova dėl pačios Lietuvos, jos laisvės, dėl pačios esmės.

Kurį laiką lietuvių tautos rezistencija prieš nacių okupaciją neturėjo vienos centrinės vadovybės, nors reikalas turėti buvo aiškus. Pagaliau 1943 m. rudenį tokia vieninga rezistencijai vadovauti viršūnė sudaroma. Atstovai nueina pranešti

velioniui ir su juo susitarti dėl jo toje viršūnėje dalyvavimo. Iš karto velionis nustemba ir susijaudina. Jis apeliuoja savo nesveikata, savo amžiumi, darbo rizika. Bet kai jam visas reikalas nušviečiamas iš pagrindų, jis nepaisydamas nei savo pašlijusios sveikatos, nei gresiančių pavojų, sutinka stoti į darbą. Ir čia pat ima dėstyti okupanto planus Lietuvos ir lietuvių tautos atžvilgiu. Okupantas nori mus sunaikinti ir mūsų švenčiausia pareiga jam pasipriešinti. Jeigu ir aš tai kovai dar reikalingas — gerai, sutinku. Ir kiek kartų vėliau vėlybo rudens vakarais ar per g'rgždantį sniegą žiemos naktimis teko drauge su velioniu Tumėnu žingsniuoti čia Parodos gatve, čia kopti Žemačių gatve į statų kalną, čia laukti savo bute profesoriaus su lazdele laiptais atkaupti, kas trečia pakopa atsikvėpti sustojant, čia jo paties kabinete pasislėpus posėdžiauti. Ir kas galėjo įtarti, kad tame iš pažiūros jau tik tik bealsuojančiame, kas trys žingsniai atsikvėpti reikalingame, palinkusiame žilaplaukyje senelyje slepiasi toks didelis nacių priešas, vienas iš Lietuvos išlaisvinimo kovos vadų?

Velionies Tumėno pažiūroms dėl nacių okupacinės politikos Lietuvoje pavaizduoti pasinaudosiu vieno rezistencijos vadovybės bendradarbio vienu apsilankymu pas velionį Tumėną. Štai jo žodžiai: „Kai kuriais VLIKo reikalais užėjau į prof. Tumėno butą 1944 m. pradžioje. Pasiryžęs išklaudyti pirma jo mėgstamos argumentacijos apie Lietuvos rytines sienas ir tik paskum prieiti prie reikalo, buvau apviltas: profesorius apie sienas neužsiminė, o iš lentynos išsitraukė kažkokią knygeliukštę („Götz von Berlichingen“) ir, loštelėjęs atgal ir akis gudriai pavertęs aukštyn, paklausė, kaip mįslę užm'ndamas:

— Ar, tamstyte, žinai, kokius žodžius vokiečiai laiko svarbiausiais okupuotuose kraštuose? — Ir nelaukdamas atsakymo, netikėdamas, kad aš atspėčiau, padavė man knygelę, vis gudriai besišypsodamas. Pavarčiau. Įžangoje pasakyta, kad okupuotuose kraštuose vokiečiai turi daug reikalų su vietiniais gyventojais, tad autorius noris supažindinti su vienu posakiu 45 kalbomis. Lietuviškai jis įrašytas: „Bučiok man subine...“ Staiga dingio šypsnyš iš profesoriaus veido ir jis su kartumų tepratarė:

— Tai santykiavimo būdas tarp okupanto ir okupuotojo...

Konspiraciniame darbe velionis Tumėnas ypač pabrėždavo atsargumo reikalą. Tačiau tatai anaip tol nereiškia, kad jam stigo drąsos. Kai nelaimė užgriuvo ir kai velionis profesorius su eile kitų savo antinacinės rezistencijos bendradarbių atsidūrė gestapo rūsyje, reikėjo stebėtis jo nuotaikos blaivumu, nors ten buvusios sąlygos jam labai neilgą ištesėjimą težadėjo. Nelaimės draugai dar ir šiandieną prieš akis regi tą egzotišką velionies Tumėno vaizdą: vienmarškinis, bet būtinai su skrybėle ir su lazda bekaukšinas, ir juo garsiau ties tos celės durimis, kurių vilkelį laukia prasi-veriant ir kokį informacijos ar paguodos žodį nori tarti. Tikrai, velioniui Tumėnui atsiradus, tas tvankus gestapo rūsys lyg buvo atgijęs, ir nežiūrint padėties tragingumo, mes nekartą esame turėję progos net nusijuokti. Apvaizdos buvo

lemta, kad anuo metu iš tų sunaikinimo nasrų velionis Tumėnas išeitų gyvas. Su koku palengvėjimu mes visi jo nelaimės draugai sutikome šią tiesą, net neveikiai jos tikrumu patikėdami. Kalbant apie velionies dalyvavimą tautos rezistencijos vadovybėje, negalima nepabrėžti jo vaidmens išlyginant tarpgrupinius priešingumus ir surandant kompromisą net ten, kur jau atrodė jo būti negali. Būdavo momentų, kada tik velionies taktas išgelbėdavo situaciją. Velionies Tumėno pavyzdys yra akivaizdus įrodymas, kad aiškių ir tvirtų pasaulėžiūrinių principų žmogus politiniame įvairių grupių bendradarbiavime kaip tikrai yra lankstus ir sukalbamas.

Velionies Tumėno, kaip valstybės vyro, pilnesniam vaizdui susidaryti pravers paminėti kai kurios jo politinės koncepcijos. Būdinga yra jo pažiūra į Vilniaus krašto gyventojus. Visus Vilniaus krašto gyventojus jis skyrė į dvi kategorijas: aborigenus ir atėjūnus iš Poznanės ir kitų Lenkijos gilumos sričių. Pastarieji, pagal velionį, jokio balso Vilniaus krašto sprendime negali turėti, yra imigrantai, pašalinis elementas. Visus kitus Vilniaus krašto gyventojus, vis viena kuria kalba jie bekalbėtų, tenka laikyti lietuviais ir tik kaip su lietuviais elgtis.

Originali velionies Tumėno koncepcija buvo ir gudų atžvilgiu. Vilniaus krašto gudiškai kalbąs elementas savo tautybės klausimą atsako „tuteišo“ žodžiu. Velionies Tumėno studijų rezultatas buvo jo įsitikinimas, kad tie „tuteišai“ yra ne kas kita, kaip nelaimingų aplinkybių apgandinta lietuvių tautos dalis. Faktiškai jokios savaimingos gudų tautos nesą. Būdamas logiškas velionis Tumėnas iš to įsitikinimo buvo padaręs ir logišką išvadą: Lietuva didžiosios kunigaikštystės sienose. Šiuo klausimu velionis Tumėnas turėjo susirinkęs apšiai medžiagos ir mėgo diskutuoti. Turbūt retas jo svečias, išskyrus, žinoma, klientus teismo reikalais, nebus radęs jį paskendusį įvairių įvairiausių žemėlapių masėje. Retą svečią jis išleisdavo neišdėstęs savo šiuo klausimu argumentų ir nepatyręs svečio nusistatymo.

1944 m. buvo sušauktas visuomenės veikėjų ir aukštųjų karininkų pasitarimas Lietuvos kariuomenės organizavimo reikalu. Dar kartą visi pasisakė prieš SS legiono organizavimą, bet pritarė minčiai organizuoti Lietuvos kariuomenę, lietuvių vado žinioje, Lietuvos teritorijai ginti. Paskutinė sąlyga turėjo sukliudyti pastangas išvesti Lietuvos karinius dalinius Lietuvai svetimų interesų ginti. Vienas dalyvis pakilo tos sąlygos kritikuoti strateginiais sumetimais. Buvo įneštas disonansas. Nuotaikos įtampa augo, kai jis ėmė argumentuoti, kad nesąmonė būtų laukti, kol priešas nuo Smolensko pasieks mūsų teritorijos sieną. Tada toj įkaitusioj atmosferoj pakilo prof. Tumėnas. Visi laukia jo ilgos argumentacijos.

— Aš turiu priminti ponui pulkininkui, kad Smolenskas yra Lietuvos teritorija, — ir atsisėdo. Šis nelauktas jo pareiškimas, kuriuo jis pasakė savo svajojamosios istorinės Lietuvos koncepciją, ne tik kad nuginklavo nacių pakaliką, bet ir atgaivino nuotaiką, atleido įtampą ir įgalino reikalą sklandžiai išspręsti.

Velionis Tumėnas tautinį momentą žmogaus

gyvenime didžiai vertino. Tautų apsisprendimo teisė jam nebuvo tik skambus šūkis, bet tokia realybė, dėl kurios pasiekimo verta kovoti, verta aukotis ir kuri viena suteikia pasauliui kultūringo pasaulio veidą ir vardą. Iš to išeidamas velionis Tumėnas giliai atjautė ir suprato padėti visų tų, kuriems toji teisė dar nebuvo realybė. Suprantama todėl, kad nacių vartojamieji metodai žydų atžvilgiu velionį Tumėną didžiai jaudino. 1941 m. vasarą, vokiečių kariuomenei okupavus Lietuvą ir vietoj NKVD prasidėjus analoginiam gestapo terorui, ypačiai išsiūbavus žydų naikinimui, velionis Tumėnas, pilnas gilaus susirūpinimo, apsilanko pas vieną laik. vyriausybės ministerį ir pradeda dėstyti apie reikalą glaudaus lietuvių bendradarbiavimo su žydais, apie žydų ir gudų viceministerių, ministerių įvedimą, apie mažumų įtraukimą į valstybės darbą. Lėtai su gausiomis ir įdomiomis digresijomis dėstė velionis profesorius savo mintis ir projektus apie valandą. Jaunas ministeris atidžiai klausė velionies Tumėno valstybinės išminties, paremtos ilgo gyvenimo patirtimi. Pagaliau, velionis profesorius pareiškė, kad žydai ir ateityje bus svarbus veiksnys ir kad nereikia jų naikinti. Tik dabar jaunam ministeriui paaiškėjo senojo valstybininko vizito tikroji prasmė ir jis pasiskubino profesoriumi paaiškinti, kad laikinoji Lietuvos vyriausybė ne tik nemano nieko pikta žydų atžvilgiu, bet labai norėtų jiems padėti, tačiau žydų klausimą yra pasiėmę vokiečiai ir jie viską daro, mūsų nusistatymų nepaisydami. Tai išgirdęs velionis profesorius atsilošė, savo minkšta ranka paglostė smakrą ir pratarė:

— Tai man daugiau nieko nereikia. Aš tik norėjau pasitikrinti. Liki sveikas, tamstyte. — Ir pakilęs lazdele nešinas išlingavo į neramią gatvę.

Bet velionis reikėsi ne vien tik kaip valstybinio masto vyras. Pasitraukęs nuo valstybės vairo, jis netruko įsijungti į Katalikų Akcijos veiklą. Popiežiaus Pijaus XI pasauliečių apaštalavimas rado stiprų atgarsį Lietuvoje. Velionis eilę metų buvo tos Katalikų Akcijos priešakyje ir šitame bare jo išvarytoji vaga taip pat reikšminga lietuvių tautai, kaip kad ir Tumėno valstybininko.

Negalima neprisiminti velionies Tumėno ir kaip konstitucinės teisės profesoriaus. 1922 m. vasario 16 d., įsteigus Lietuvos universitetą Kaune, velionis buvo angažuotas į naujojo universiteto personalo branduolį kaip valstybinės teisės docentas Lietuvos konstitucinei teisei dėstyti. Velionis profesorius Tumėnas, kaip minėta, nebuvo plunksnos žmogus, mokslo veikalų jis neprirašė. Tačiau savo teisine erudicija ir dėstomojo dalyko perdavimu jis turėjo savo klaustytojų pagarbą ir palankumą.

Nežiūrint, kad įsitvirtinus Smetonos režimui Steig. Seimo priimtoji Lietuvos Konstitucija buvo panaikinta ir išleista nauja, velionis profesorius savo paskaitose universitete ir toliau teoperuodavęs vien Steig. Seimo konstitucijos tekstais ir formulėmis. Ilgainiui profesoriaus auditorija atkreipė į tai dėmesį ir, įsitikinęs, kad velionis profesorius sąmoningai naudojasi tik Steig. Seimo konstitucijos tekstais, kartą per paskaitą iškėlė

V. Vaitiekūnas: Valios ir principų žmogus

jam klausimą, kodėl profesorius nieko neužsiemenas apie naująją konstituciją. Supratęs studentų provokuojamas, velionis profesorius paaiškino:

— Matote, kolegos, Steig. Seimo paskelbtoji Lietuvos Konstitucija yra ilgų studijų darbas, o gi naujoji konstitucija, kaip žinote, yra vienos nakties darbas. Suprasite mane, kolegos. Profesoriumi nedera dėstyti apie nakties darbus...

Ir auditorija puikiausiai suprato. Velionis skaudžiai išgyveno, kai politiniais sumetimais buvo iš universiteto eliminuotas. Po 1941 m. birželio sukilimo laikinosios vyriausybės velionis vėl buvo į universitetą gražintas. Tiesa, ir dabar velioniui buvo iškaudinta širdis, kai prieš jo grįžimą į teisių fakulteto personalą užprotestavo dekanu paskirtas doc. Žakevičius, reikalaudamas vyriausybę velionies paskyrimą atšaukti. Tik vyriausybės nenuolaidumo dėka Vilniaus universitetas susilaukė profesoriaus Tumėno, kuris nežiūrint didelių nepatogumų, energingai ėmėsi akademinio darbo. Okupacijos metais esant dideliems susisiekimo nepatogumams velionis savo patvarumu net jaunesnius savo kolegas stebindavo. Gyvendamas Kaune, jis, nežiūrint nei nesveikatos, nei amžiaus, savaitę į savaitę vykdavo į Vilnių pas savo akademikus. Šitas jo atsidėjimas moksliniam darbui, šitas jo pasiaukojimas akademiniam jaunimui yra vienas iš gražiausių velionies profesoriaus Tumėno gyvenimo lapų.

Daug kam buvo pažįstamas Tumėnas - ministeris, Tumėnas - profesorius, Tumėnas - KVC vyr. valdybos pirmininkas, betgi plačiajai visuomenei velionis Tumėnas daugiausia egzistavo kaip advokatas. Teisinė logika ir profesinis sąžiningumas iškėlė velionį į žymiųjų Lietuvos advokatų tarpą. Jo replikų sąmojus, pamargintas kartais ir dygiu sarkazmu, buvo nuolatinis jo bendrakeleivis kaip kad ir jo lazdelė. Naujieji Teisingumo Ministerijos rūmai, statyti velioniui Tumėnui ministeriaujant, nepasižymi patalpų išplanavimo patogumais. Apeliacinių Rūmų raštinės languose per visą dieną saulė neįspįsta. Kartą toje raštinėje bylas beskaitant kažkuris kolega velionį Tumėną lyg ir užsipoilęs, kodėl jis tokius nepatogius rūmus pastatydinęs, pvz., kad ir šis niūrus, šaltas kambarys, kam jis tinkas?

— Matai, tamstyte, šitoji rūmų dalis buvo skirta seimui, o šis kambarys buvo numatytas... opozicijai, — šypsodamasis pasiaiškino velionis Tumėnas. Apie velionį, kaip advokatą, jo kolegų tarpe kursavo daug egzotiškų pasakojimų. Dar prieš I-jį pasaulinį karą į Zarasus teismo sesijoms atvykdamas rusų apygardos teismas, kurio pirmininkaujantis labai skubėdamas anksti baigti posėdį, kad spėtų išvažiuoti į Švenčionis. Kartą kaip tik paskutinėj posėdžio byloj stojęs jaunas advokatas Tumėnas, kuriam pradėjus kalbėti pirmininkas ėmęs jaudintis ir priminęs, kad veikia baigtų arba pagreitintų kalbos tempą. Po šios pastabos jaunas lietuvis advokatas ramiai susidėjęs savo popierius ir paprašęs pirmininkaujantį nurodyti jam teisenos taisyklę, tvarkančią advokato kalbėjimo tempą, ir ramiai atsisėdęs. Stoję jaudinanti tyla. Pirmininkaujantis sumišo.

Tokios taisyklės nėra, tai kaip ją nurodysi. Po minutės tylos jaunas advokatas Tumėnas kreipėsi į pirmininką:

— Pone pirmininke, ar jau suradote taisyklę? Suprantama, kad tokioje situacijoje pirmininkaujantis niekad dar nebuvo buvęs. Ir nieko kita negalėjo sugalvoti, kaip atsiprašyti dėl savo nevykusios pastabos jauną lietuvių advokatą Tumėną ir bylą tęsti toliau. Savaime suprantama, kad po tokio įvykio advokato Tumėno vardas pasidarė orus ne tik lietuvių visuomenėje, bet ir caro administracijoje.

Apskritai, velionis Tumėnas, kaip advokatas, savo santykiuose tiek su teismu, tiek su savo kolegomis visur visada buvo džentelmenas. Su tuo pačiu respektu teismui jis stovėjo ir prie Vyriausiojo Tribunolo stalo, ir prie apylinkės teismo stalo, už kurio sėdėjo teisėjo pareigas einas jaunas teismo kandidatas. Betgi jo respektas teismui nė kiek nemažino jo drąsos reikšti savo nuomonę. Vienoje žinomoj byloj velionis Tumėnas, pradėdamas savo ginamąją kalbą, kreipėsi į teismą:

— Poniai teisėjai, čia, kaltinamųjų suole, turėjo sėdėti ir vienas „garsus“ juristas su didele... barzda. Jo aš nematau...

Visiems buvo aišku, kas turima galvoje. Ir visi suprato, kad tik advokatas Tumėnas galėjo išdrįsti šitokią pareiškimą paties tuometinio teisingumo ministerio adresu padaryti.

Veikiant prisiekusiojo advokato padėjėjų institutui, velionis advokatas Tumėnas savo patronuojamuosius jaunuosius kolegas periodiškai kviesdavosi pakonferuoti, tą ar kitą konkretų pairesnį kazusą arba teisės teorijos kuri klausimą padiskutuoti. Advokato etika, advokatūros tradicijos jo asmenyje turėjo stiprią atramą. Savo advokatišką vardą jis saugojo nuo bet kurios kompromitacijos. Kai vienas jo patronuojamasis jaunas kolega dalyvavo prieš jį vienoje byloje ir tą bylą prieš savo patrono klientą laimėjo, tai velionis advokatas Tumėnas, sprendimą paskelbus, čia pat pasišaukė savo patronuojamąjį ir ramiai, iš lėto, kaip kad ir visada, savo padėjėjų pareiškė:

—Kiaušinis vištos neturi mokyti. Tamstyte, pasiieškok sau kitą patroną. Ir vargšas jaunas kolega turėjo kitą patroną susirasti, nors jis ir nežinojo, kad prieš savo patroną nedera stoti byloje.

Eidamas Lietuvos Advokatų Tarybos pirmininko pareigas, velionis Tumėnas buvo rimtai susirūpinęs besibraunančiomis į advokatūrą negerovėmis. Jis skeptiškai žiūrėjo į tuos konjunkturenius savo kolegas, kuriems buvo neįprastos ir svetimos Lietuvos advokatų tradicijos ir etika, kuriems advokatūra tesudarė verslą ir pajamų šaltinį, kurie nesuprato ar nenorėjo suprasti, kad advokatūra pirmoje eilėje yra tarnavimas teisei ir teisingumui.

Kaip žmogus, velionis Tumėnas priklausė tai kategorijai žmonių, kurie įprasta vadinti principų žmonėmis. Galima su tokių žmonių išpažintais principais nesutikti, galima net su jais kovoti, bet negalima negerbti principingo žmogaus. Velionies Tumėno pasaulėžiūriniai principai

rėmėsi Katalikų Bažnyčios credo. Tačiau būdamas katalikas, jis lygiai mokėjo gerbti ir kitų kitokius išitikinimus. Jo valstybės koncepcija buvo pagrįsta demokratizmo principais. Ir per visą savo gyvenimą nežiūrėdamas jokių mados vėjų, jis buvo integralus demokratas. Tautiškumas jam buvo viena prigimtinių asmens vertybių ir vienas pagrindinių veiksmų, apsprendžiančių asmens pasireiškimą, o neretai ir jo likimą. Su nuoširdžiu nepasitikėjimu jis žiūrėjo į bet kurių tautybių mišinį ar jo palikuonis. Jo gil'u išitikinimu, anksčiau ar vėliau tas svetimas kraujas turi prabilti savąja kalba. Žinomojo advokato Andriaus Bulotos tragedija (buvęs lietuvių atstovu caro Dūmoje, vėliau nesutapęs su nepriklausomos Lietuvos idėja, o paskutin'u metu nuėjęs tarnauti Lietuvos pavergėjams bolševikams) velionies Tumėno išitikinimu, tebusi neišvengiama išdava Bulotų šeimos dvilypumo. (Jis buvo vedęs svetimtautę, bene rusę ar surusėjusią žydę.)

Palietus šeimos instituciją, negalima praeiti tylomis pro velionį Tumėną, kaip šeimos žmogų. Jau ne pirmoj jaunystėj vedęs 1916 meta's Voroneže žinomojo lietuvių pedagogo Kairiūkščio dukterį Janiną, velionis Tumėnas sugebėjo sukurti pavyzdinę šeimos židinį. „Mylisi kaip Tumėnai“, — tapo viešu palyginimu gražaus šeimos sugyvenimo. Ir aš nežinau žmogaus, kuris, atsidūręs Tumėnų aplinkoje, nebūtų pajutęs tą šeimos šilumą ir jaukumą spinduliuojant.

Savo manieromis velionis Tumėnas buvo džen-telmenas ir aristokratas. Jis dėvėjo auksinę apyrankę, jis mėvėjo žiedais ir negalima sakyti, kad jam tatau nebūtų tikę, nebūtų derinęsi su asmens rimtumu. Iš velionies polinkių negalima neprisiminti jo didelis pamėgimas numizmatikos. Jo turėta vertingas rinkinys. Jis buvo taip pat didelis knygos, ypačiai gražaus spausdinto žodžio mėgėjas. Jis buvo vienas iš narių „27 gražios knygos mėgėjų“.

Savo fizine išvaizda velionis profesorius Antanas Tumėnas buvo kuklus, bet užtat pajėgus ir imponuojantis jis buvo savo valia, savo dvasiniu pastatu. Su jojo mirtimi lietuvių tauta neteko ne tik tiesios sąžinės, tvirtų principų tauraus lietuvių, ne tik universiteto dėstytojo, ne tik žy-maus advokato, ne tik žinomo katalikų visuomenės darbuotojo, bet pirmoj eilėj valstybės vyro. Tik mūsų tautos nūdienės tragedijos blaškomi mes dar negalime pilnai suvokti to netekimo reikšmės. Ir tik kai stosime vėl į išlaisvinto krašto atstatymo ir kūrybos darbą, tikrai pajusime ir suprasime, kaip labai reikalinga ir kaip labai trūksta tautai tokių kaip a.a. profesorius Antanas Tumėnas.

KAN. PR. PENKAUSKAS

PROF. ANTANAS TUMĖNAS TREMTYJE

1. Išvykimas į užsienį

1944 m. liepos 8 d. vakarą, grįžęs iš miesto į savo butą Vilniaus g-vė 22, randu ant rašomojo stalo pažįstama man ranka rašytą laišką:

Kaunas, 1944 m. liepos mėn. 8 d.

Didžiai Gerb. Kun. Kanauninke!

Rašau Tamstai šį trumpą laiškėlį, nes noriu būti Tamstos atžvilgiu tvarkingas. Mat, tvarkydamas savo klientų įvairius popierius ir dokumentus, Tamstai skirtajame voke radau savo laiku Tamstos man įteiktą a.a. Maironio testamentą, kurį šiuo pagal priklausomybę ir gražinu Tamstai. Jis paties Maironio ranka rašytas, yra originalas, ir, žinoma, turės patekti į Maironio muziejų.

Tamstai yra žinomas mano nusistatymas okupantų atžvilgiu; kovos, garbingos kovos aš nebijau, juk visas žmogaus gyvenimas yra savotiška kova. Buvau nusitaręs nič niekur iš Kauno nesišalinti, bet deja, šį kartą mano nervai nebeišlaikė; pasidaviau žmonos prašymams, nutarėme aplankyti vienintėli vaiką — Danutę, kuri studijuoja Vienoje ir kvietė mus atvykti kelioms savaitėms pas ją pasigydyti ir paviešėti. Aš esu reikalingas Lietuvoje, ypač šiuo sunkiu ir lemtingu metu, taigi, kai tik galėsiu, tuoj vėl grįšiu į Kauną.

Sudiev, reiškiau Tamstai gilią pagarbą ir linkiu viso geriausio — Antanas Tumėnas.

Perskaitęs laišką, norėjau tuoj kalbėti su Tumėnu telefonu, tačiau Centrinė Kauno stotis jau buvo kariškos vokiečių valdžios kontroliuojama ir man kalbėti neleido. Kaip vėliau sužinojau, profesorius tą vakarą nė namie nebebuvo, nes sakyta dieną abu su žmona, pasiėmę pačius reikalingiausius drabužius bei šiaip kelionės daiktus, jau buvo nuvykę į prekinį laivą („baidoką“), kuris stovėjo prieplaukoje netoli Vytauto bažnyčios, ir žadėjo dar tą patį dieną išplaukti iš uosto Jurbarko link. Tačiau laivo pakrovimas nebuvo baigtas, jis liko uoste, o naktį vėl įvyko oro pavojus, uosto ir senojo miesto rajonas buvo apšviestas praskrendančios lėktuvų eskadrilės, taigi Tumėnai turėjo išgyventi šurpią naktį, kuri galėjo juos paleisti Nemuno dugnan. Tik sekantį dieną (VII.9 d.) apie vidudienį minėtas laivas, traukiko velkamas, išplaukė pavandeniū vėžio greitumu, nes Nemunas buvo pilnas įvairių laivų, valčių, luotų, plaustų ir net paprastų keltų, kuriais į vakarus vyko žmonės su vaikais ir manta, bėgdami nuo fronto, net nuo Alytaus ir Vilniaus apylinkių. Tik po poros dienų buvo pasiekta Tilžė ir dar po poros Karaliaučius. Nereikia nė aiškinti, kad ši kelionė buvo labai varginanti ir smarkiai pakenkė ir be to silpnai prof. Tumėno sveikatai. Mat, kaip jau minėta, laivas buvo prekinis, jame nebuvo nei lovų, nei suolų, žmonėms teko gulėti tiesiog ant grindų laivo dugne. Liepos mėnuo Lietuvoje paprastai yra karštas, o čia laivo sienos ir dugnas buvo stipriai išteptai derva, taigi dieną ir naktį oras laive buvo labai sunkus ir nepaprastai vargino plaučius bei širdį.

Dr. Vladas Kairiūkštis, nuolatinis prof. Tumėno sveikatos tikrintojas ir patarėjas, kaip vėliau man pačiam tai teko sužinoti, jokiū būdu nenorėjo sutikti, kad šis į tokią sunkią kelionę leistųsi, nes jis, girdi, jos pakelti nepajėgsias, ji jam būsianti lemtinga. Kaip vėliau matysime, giminaitis

gydytojas sakė tiesą ir prof. Tumėnas turėjo jam paklusti — nevažiuoti, tačiau nepaklausė ir išvyko, nes manė, kad savø vyrišku pasiryžimu bei valios jėga visas kliūtis galėsias nugalėti.

Karaliaučiuje ponai Tumėnai truputį pailsėjo, sutvarkė kelionėn pasiimtuosius daiktelius, gerų žmonių padedami juos perdėjo į tolimesnei kelionei pritaikintas dėžes bei lagaminus ir geležinkelio siunta išsiuntė į Vieną. Ilgėlesnį laiką pasilikti Karaliaučiuje nebuvo įmanoma, nes jį, kaip ir Kauną, beveik kasdieną aplankydamo sunkieji bombonešiai ir stipriai daužydavo, kaip patį miestą taip ir jo apylinkėse buvusius kariškus įrengimus bei Pyliavos uostą. Iki spalio mėn. (1944 m.) pradžios iš to gražaus ir išdidaus Prūsijos junkerių pasididžiavimo miesto (tada dar virš pusės milijono nuolatinių gyventojų), drąsiai galima tarti, nebeliko nei pusės jo pastatų; visa buvo sugriauta ir darė tiesiog pasibaisėtiną vaizdą. Taigi prof. Tumėnas po dviejų dienų apledo šį miestą ir greituoju traukiniu po 24 valandų kelionės pasiekė buv. Austrijos sostinę Vieną.

2. Gyvenimas Vienoje

Prof. Tumėnas važiavo į Vieną net dėl kelių priežasčių. Pirmiausia, jis norėjo pasigydyti pas žinomus Vienos specialistus gydytojus, nes jo sveikata po nacių suėmimo ir kamantinėjimų vokiečių Gestapo požemiuose Kaune buvo stipriai sumenkėjusi. Antra, Vienoje studijavo jo vienuoliktą dukterį Danutę, su kuria, karo audrai atūžiant, jis nenorėjo pasimesti ir palikti jos be globos bei paramos. Trečia, visų buvo manoma, kad Viena, kaip buvusios Austrijos sostinė, net ir priartėjus karo veiksams iš rytų bei pietvakarių, sudarys laukiamą išimtį ir nebus puolama iš oro, taip kaip, sakysim, nebuvo arba mažai tebuvo puolama Čekoslovakijos sostinė - Praga. Taigi, joje laikinai gyventi bus saugiau, negu kitame kuriame tolaikinės Vokietijos mieste. Dar 1944 m. pavasarį ir net vasarą taip ir buvo: čia bent didesnių oro puolimų beveik neįvyko. O Amerikos radijas nuolat guodė austrus artėjančiu išlaisvinimu iš nacių vergovės ir ragino visus patiems, atėjus momentui, sukilti prieš pavergėjus.

Atvažiavęs į Vieną prof. Tumėnas su žmona apsigyveno pas dukterį, Reissner'o gatvėje Nr. 27, pirmame aukšte, viename erdviame kambaryje. Praslinkus kelioms dienoms, studentė duktė, norėdama nekliudomai studijuoti, susirado sau atskirą kambarį, tėvai liko čia gyventi vieni. Tuo būdu kambario klausimas buvo patogiai ir lengvai išspręstas. Tačiau tai dar buvo ne viskas. Dar reikėjo gauti teisę gyventi Vienoje, nes be to nebuvo išduodamos maisto kortelės, o be jų iš tikrųjų didmiesty išsilaikyti visai nebuvo įmanoma, nebent kas turėjo su savim visą maišą pinigų bei kitokių vertybių. Čia ir prasidėjo įvairūs sunkumai, kuriuos reikėjo būtinai nugalėti. Svetimšalių reikalų skyrius Vienos miesto savivaldybėje visai trukdė svetimšaliams, o ypač inteligentinių profesijų žmonėms apsigyventi Vienoje. Po keleto apsilankymų pas sakyto skyriaus vedėją, matydamas jo nacišką užsispyrimą

žūt-būt neduoti prašomo leidimo, prof. Tumėnas irgi nenusileido, bet, kaip Lietuvos Advokatų Tarybos Pirmininkas, kreipėsi į Vienos Advokatūros Pirmininką ir, šio užtariamą, per dar aukštesnę instanciją vis tik išsirūpino teisę apsigyventi Vienoje neribotam laikui. Kada dabar su tuo leidimu prof. Tumėnas nuvyko į maisto kortelių dalinimo įstaigą, čia vėl šimtaprocentinis nacių valdininkas tesutiko duoti jam korteles tik vienai savaitei, o po savaitės, suprask, arba vėl eik rūpinkis iš naujo, arba važiuok iš Vienos lauk. Prof. Tumėnas, ilgai išstovėjęs eilėje įstaigos laukiamajame, jau ir pavargęs, dabar, patekęs į raštinę, pamatęs čia pat prie vedėjo stalo stovinčią laisvą kėdę, mandagiai atsiprašė, paprašė leisti atsisėsti ir su įprasta tumėniška šypsena neskubėdamas sako naciui valdininkui:

„Aš atvykstu į Tamstos vedamąją įstaigą ieškodamas „užsienietiškos“ duonos, jei jau jūs savąją taip branginate ir nenorite su mumis svetimšaliai ja dalintis. Manau, kad „auslenderių“ duonos austrai turi užtenkamai.“

„Mums net per daug tų svetimšalių“, atsikirto nacių valdininkas. — „Ir ko jie čia vis braunasi? Mums svarbu išmaitinti savuosius austrus, o ne tūkstančiais čia Vienon atvykstančius svetimšalius.“

O į tai teisininkas profesorius atsakė: „Ačiū Tamstai už atvirumą. Aš gi manau, kad austrai, jei jie patenka į užsienį, yra ten jau svetimšaliai, jie nori valgyti ir ieško duonos. Ar ne tiesa?“ Pašaipininkas Tumėnas pasakė tai tokiu tonu ir taip šelmiškai, kad visi raštinėje buvusieji valdininkai ir šiaip žmonės (o buvo jų ten apie 20) ėmė balsiai purkštauti ir šaipytis iš savo šefo neišmanumo ir tuoj visi smalsiai sužiūro į tą senyvą, išdžiūvusį, su balta gražia barzdele, ramaus veido prie šefo stalo sėdėjusį interesantą, parodžiusį tiek sąmojaus ir atsikirtimo tikslumo. Nacių valdininkas nebeištara daugiau nė žodžio ir čia pat įsakė raštininkei duoti maisto korteles visam maitinimo periodui.

Dabar jau be didelio galvosūkių buvo galima gyventi ir gydytis didmiestyje: buvo kišeniuje leidimas, buvo maisto kortelės.

Dabar prof. Tumėno gyvenimas Vienoje įgavo tam tikrą pastovią dienotvarkę. Gydytojų patiriamas ir apskritai būdamas menkos sveikatos, profesorius anksti nekeldavo. Kas kita jo gyvenimo draugė-žmona, ji keldavo anksti ir kiekvieną rytą vykdavo į kurią nors artimesnę bažnyčią išklaudyti Šv. Mišių. Grįžusi namo ji ant mažos elektrinės virtuvėlės pagamindavo vyrui ir sau, o dažnai ir pro čia į paskaitas prabėgančiai dūkrai, kuklius pusryčius. Papsusryčiavęs prof. Tumėnas eidavo į Universiteto Biblioteką ir ten studijų salėje skaitė, studijavo ir darė ištraukas tais klausimais, kuriems jis pastaraisiais metais buvo atsidėjęs. Ypač gi jis studijavo Romėnų teisę ir rengė savo studentams teisininkams (civiliams) Bažnytinės teisės akademinį vadovėlį. Tais klausimais jis imdavo iš Universiteto bibliotekos knygas ir į namus. Čia, kaip ir Kaune bei Vilniuje, jis grįždavo namo neskubėdamas, truputį persikreipęs, nes vieną petį jam žemyn lenkė pilnas portfelis pasiimtų knygų.

Dabar buvo valgoma pietūs. Jei žmona pagamindavo ką nors namie, to užteko, abudu čia pat ir papietaudavo. Jei nebuvo iš ko arba jei trūkdavo kokių nors produktų, abu eidavo pietauti kokion nors artimesnėn valgyklon. Valgyklose tada maistas irgi buvo menkas ir tik pagal korteles, o kai jas išbaigdavai, tai ir dainuok sveikas, kol vėl naujas gausi. Gera, jei kas turėjo maisto iš Lietuvos atsivežęs, tas, žinoma, galėjo savo „kortelių pietus“ pastiprinti. Tačiau tokių tą rudenį buvo labai maža. Ar tam skaičiui priklausė Tumėnų šeima, negalėčiau tikrai pasakyti. Žodžių, silpnas maistas irgi buvo viena priežasčių, kad prof. Tumėno sveikata, nors ir gydytojo priežiūroje, vis ėjo menkyn.

Popietinėmis valandomis Tumėnų keliai dažniausiai būdavo skirtingi. Ponia, norėdama išsiplaškyti, lankydavo parodas, muziejus ir kitas gražiosios Vienos įdomybes, arba vykdavo į kiną. Tuo tarpu profesorius, jei tik oro sąlygos leisdavo, kiekvieną dieną lėtu žingsniu, su portfeliu rankoje, pasiramščiuodamas dar iš Lietuvos atsivežtą lazda, vykdavo pagal iš anksto nusistatytą miesto žemėlapyje tašką į kurį nors knygyną arba antikvarijatą. Čia jis paprastai išbūdavo po kelias valandas, dažniausiai visą popietę. Ieškojo, rinko ir, jei buvo vertinga bei patiko, pirko lituanistiką, teisės dalykus, paveikslus, o ypač senus Lietuvos ir jos kaimyninių kraštų žemėlapius. Rudeniop profesorius jau turėjo visai nemažą jų rinkinį. Visa tai buvo numatoma parvežti Lietuvon ir dovanoti Kauno ir Vilniaus universitetams. Trys tokie seniausi (XVII ir XVIII šimt.) labai gražiai išsilaikę istorinės Lietuvos žemėlapiai dabar yra mano globoje.

Jei prof. Tumėnas neįstengdavo kurio nors antikvarijato senienu peržiūrėti vieną dieną, ėjo jis ten antrą ir trečią kartą, kol įsitikindavo, kad jam rūpimų dalykų daugiau jau čia nebėra ko ieškoti. Baigęs peržiūrėti artimuosius, centrinių Vienos dalių knygynus ir antikvarijatus, prof. Tumėnas vykdavo toliau nuo jo gyvenamosios vietos buvusius. O Vienoje jų tokia daugybė.

Grįžęs vakare namo, profesorius vakarieniavo ir kiek pailsėjęs, paskaitęs laikraščius, pasipaskajojęs žmonai apie savo to pusdienio lalmėjimus, čia pat juos rodydavo, džiaugdavo, vartydavo ir studijuodavo. Ypač jį domino žemėlapiai; jis, pasiklojęs juos ant stalo, išsėdėdavo iki vėlyvo vakaro: žiūrėjo, kaip toli siekia lietuviški vietovardžiai, atsidėjęs braižė būsimojos Lietuvos sienas, rengėsi ginti sumindžiotas Lietuvos teises būsimojoje Taikos Konferencijoje. Tai buvo pats jo mėgiamiausias darbas vakarais.

Vienoje ir skaitlinguose jos priemiesčiuose jau nuo seniau buvo didokas skaičius lietuvių, kurie čia buvo atgabenti darbams, kai vokiečiai okupavo Lietuvą. Jų dvasios reikalams rūpintis buvo sukurta lietuvių parapija, kuriai vadovauti buvo paskirtas klebonas — kun. Feliksas Gureckas. Tautiniams, kultūriniais ir švietimo tų lietuvių reikalams rūpintis lygiagrečiai buvo sukurta lietuvių Sąjunga. Lietuvių skaičius Vienoje smarkiai ėmė augti 1944 m. rugpiūčio ir ypač rugsėjo mėnesį, kai, vykstant jau trečiai Lietuvos okupacijai, nauja lietuvių karo aukų banga turėjo

apleisti tėvynę ir ieškojo darbo bei saugesnių gyvenimo galimybių svetur. Tada Vienos lietuvių parapija padidėjo visu trečdaliu, o Lietuvių Sąjunga pasidarė labai reikalinga ir jos darbo sritis išaugo net keleriopai: ji registravo savo tautiečius, teikė taip reikalingas visiems informacijas, tarpininkavo tautiečiams vietos valdžios įstaigose, daugeliui padėjo susirasti butus arba pastogę, padėdavo susirasti darbo, teikė pašalpas į skurdą patekusioms šeimoms, našlaičiams ir šiaip paskiriems asmenims, padėdavo susirasti gimines ir pažįstamus, dažnai parūpindavo laikinuosius dokumentus ir įvairius liudymus. Lietuvių Sąjungos raštinė pradžioje — Wien I, Kärntnerring 11, o vėliau — Wien I, Tegetthoffstr. 7, pasidarė tikra lietuvių susitikimo, pasimatymo ir pasitarimo vieta, lyg koks didelis informacijos biuras, su daug raštininkų ir valdininkų. Sąjungos patalpos nuo ankstyvo ryto iki vėlyvo vakaro buvo kimšte prisikimšusios nelaimės paliestų ir svetimame krašte atsidūrusių tautiečių.

Prof. Tumėnas rėmė abi tas lietuviškas įstaigas (parapiją ir sąjungą) ir buvo labai uolus ir veiklus jų abiejų narys. Pradžioje kelis kartus savaitėje, o vėliau kasdieną, net ryto metu ir popietinėmis valandomis, jis vykdavo į Lietuvių Sąjungos raštinę ir teikdavo patarimų bei nurodymų juridiniais klausimais kaip sąjungos pirminkui bei valdybai, taip ir visiems tautiečiams, kurie tik tos juridinės pagalbos būdavo reikalingi ir į ją kreipdavos. Suprantamas dalykas, kad visa tai buvo daroma mielai ir be mažiausio atlyginimo. Tuo būdu prof. Tumėno šiokiadienio dienotvarkė žymiai pasikeitė; jis dabar buvo daugiau įtrauktas į sąjungos ir visuomeninę veiklą, jo asmeniniam mokslo darbui beliko tik vakaro valandos.

Prof. Tumėnas, kaip Lietuvoje taip ir čia tremtyje, buvo įsitikinęs, gilus ir uolus katalikas. Naujojo Įstatymo Šv. Raštas nuolat gulėjo ant jo rašomojo stalo darbo kambaryje Kaune. Neužmiršo profesorius tą knygelę pasiimti ir vykdamas užsienin. Taigi, ir Vienoje kiekvieną sekmadienį bei šventadienį jis uoliai lankydavo lietuvių pamaldas. Pradžioje jos buvo laikomos Šv. Jėzaus Širdies Seserų vienuolių jaukioje bažnytelėje (Wien I, Rennweg 31), o vėliau, kai lietuvių skaičius labai padidėjo ir jie čia jokiū būdu sutilpti nebegalėjo, buvo persikelta (ten pat Rennweg, keliais namų Nr. toliau nuo valstybės spaustuvės) į gražią, erdvią, barokinę Seserų Saleziečių bažnyčią, kuri taip pat per lietuvių pamaldas būdavo pilna pilnutėlė. Visose pamaldose niekada nėra trūkė ir mūsų profesoriaus su ponia: vienas pirmųjų ateidavo ir neskubėdamas, susikaupęs, rimtį išlaikydamas Dievo namus apleidavo. Turėdamas laisvą nuo darbo valandą, prof. Tumėnas užsukdavo bažnyčion ir šiokiadieniais, ypač spalio mėnesį į rožančiaus pamaldas, ir Vienoje likęs 1945 m., į gegužines pamaldas. Tai žinau iš asmeniško patyrimo: kartą sutikau jį 1944 m. rudenį su žmona einant vakarop į bažnyčią, pakvietė eiti drauge, vykome visi, dalyvavome pamaldose. Kai po šių pamaldų vykome pas jį į butą, pasisakė taip daras visada, kada tik laikas jam tai leidžias.

3. Karo audros sukuriuose

Taip artinosi 1944 m. ruduo. Pirmas didelis Vienos puolimas iš oro įvyko rugsėjo mėn. 12 d. apie 10 val. ir truko apie valandą laiko. Buvo sekmadienis, į jį buvo atkeltos Lietuvių Tautos šventės (Rugsėjo 8-sios d.) pamaldos. Į tas pamaldas lietuvių buvo prigužėjusi pilna erdvi Seserų Saleziečių bažnyčia Rennweg'e, pačiame miesto centre, kuris kaip tik ir buvo ši kartą pultas. Pamaldų nutraukti nereikėjo, nes jos dar nebuvo prasidėjusios; jos buvo iškilmingai J. E. Kauno Arkivyskupo-Metropolito atlaikytos oro pavojui praėjus. Puolimo nuostoliai buvo nepaprastai dideli: sugriauta šimtai namų, įstaigų, sugadintas miesto centro susisiekimas, vandentiekis, žuvo daug žmonių (tikras skaičius niekada nebuvo skelbiamas), jų tarpe 7 ar 8 broliai lietuviai, gyvenę viename viešbutyje, netoli nuo Rotušės. Į tą viešbutį pataikė didžiulė bomba, sugriaudama visą pastatą ir palaidodama tuose griuvėsiuose visus jo požemiuose buvusius gyventojus. Tų lietuvių tarpe tada žuvo jaunas ir talentingas mūsų rašytojas „Kiemėnų kaimo“ autorius — Petras RIMKŪNAS.

Tik po kokios savaitės tų lietuvių (ir kitų ten žuvusių) lavonai buvo atkasti ir tautiečių iškilmingai palaidoti garsiose Centrinėse Vienos miesto kapinėse.

Po to pirmojo, sakytume įžanginio, smarkaus puolimo sekė nauji ir vis dažnesni. Rugsėjo mėnesį tie oro „svečiai“ pasirodydavo du ar tris kartus per savaitę, o spalio mėnesį ir dažniau.

Visa tai labai erzino miesto gyventojus, kaip pačius vieniečius taip ir svetimšalius. Taigi imta teisingai galvoti, kad jau atėjo laikas visiems, kurie tik gali, tą nuolat bombarduojamą Vieną apieisti, iš jos greičiau prasišalinti. Bet kur ir kaip? Kokiomis priemonėmis ir pas ką? Juk 90% didmiesčio fabrikuose dirbusių lietuvių buvo Darbo Ministerijos žinioje ir be jos žinios bei sutikimo apie išvykimą nė galvoti nebuvo galima, jei nenorėjai susilaukti kalėjimo ar dar didesnės bausmės. Tie lietuviai galėjo išsiųsti, jei turėjo, tik savo šeimas. Laimingesni buvo visi tie, kurie nebuvo surišti su valdžios darbu bei tarnyba, jie galėjo išvykti ir tikrai, susiradę darbo bei kitokias pragyvenimo galimybes, vyko į kaimą bei mažesnius miestus ir miestelius.

Čia Lietuvių Sąjunga vėl atėjo savo tautiečiams pagalbon: ji tarpininkavo tarp Darbo Ministerijos ir lietuvių darbininkų, daugeliui jų padėjo persikelti į fabrikus provincijoje, padėjo darbininkų šeimoms išvykti iš Vienos, parūpindavo valdžios įstaigose reikalingus leidimus, teikdavo patarimų ir nurodymų visiems, kurie tik į ją kreipėsi. Šitame darbe prof. Tumėno, kaippo Lietuvių Sąjungos Valdybos nario ir jos juridinio patarėjo, nuopelnai tautiečių gerovei yra dideli. Apie tai plačiau galės išsitariti sakytos sąjungos buv. pirmininkai ir kiti valdybos nariai bei šiaip profesoriaus bendradarbiai tremtyje.

Aš, šiuos atsiminimus rašantis, išvykau iš Vienos 1944 m. gruodžio mėn. 1 d. Išvykau į Aukštutinę Austriją (Oberoesterreich), į mažą, nuošaliai esantį, Bachmanning'o bažnytkaimį. Man išvyk-

stant, prof. Tumėnas irgi siūlė savo pagalbą. Jis man žadėjo gauti vagone vietą, sakydamas: „Aš atvyksiu į Vienos Vakarų stotį gerokai pirm traukiniui išeisiant, mano amžius, o ypač sunykusi išvaizda, mano žila barzdelė padarys tai, kad keleiviai pasigailės, užleis man vagone vietą, o aš iš savo šalies perleisiu ją Tamstai ir vyksiu ramiai namo.“ Aš, žinoma, padėkojau gerajam profesoriui, atsisakiau priimti tą jo kilniai man siūlomą paslaugą, nes nenorėjau jo varginti, ypač kad mano traukinys ėjo po vidunakčio, o į stotį reikėjo atvykti jau iš vakaro.

Kadangi visi lietuviai rūpinosi kaip galima greičiau apieisti nuolat iš oro puolamą didmiestį, tai ir prof. Tumėnas prašė manęs, kad dėl visa ko ten kaimynystėje, kur teks apsistoti, pasirūpinčiau ir jo šeimai gauti kambarį, kad reikalui esant galėtų ir jis su šeima atvykti ir rasti užuovėją. Nuvykęs vieton pamačiau, kad duotąjį pažadą tesėti bus nelengva, kad čia visi šiokie tokie butai ir kambarėliai jau senai apgyventi, kad Aukštutinėje Austrijoje jau gyvena virš pusės milijono įvairių svetimšalių ir vis dar nauji iš rytų bei pietryčių tebevyksta, tačiau prof. Tumėnui, tariau sau, kambarį vis viena turiu rasti.

Tuo tarpu profesorius liko Vienoje, nes ten jis, kaip matėme, buvo reikalingas savo tautiečiams. Miesto daužymas iš oro ėjo vis smarkyn ir dažnyn. Per vieną tokį oro puolimą keletas labai sunkių bombų pataikė visai čia pat prie Tumėnų gyvenamojo namo. Kelių gatvių srityje išbyrėjo langai, išlakstė durys, plyšo sienos. Taigi jau XII. 13 d. rašytame laiške profesorius man rašė: „Pasukitinių dienų mūsų pergyvenimai ypatingai paveikė žmonos nusistatymą — ji norėtų išvykti iš čia greičiau, nors aš ir kitaip galvoju — ką padarė, antrą kartą to nedarys, bet mano samprotavimai neįtikina moters. Atmosfera sunkoka, bet, iš kitos pusės, niekas nesėdi ant sprando ir varyte nevaro iš čia; tačiau išvažiuoti norime; gi važiuojant drąsiau ir maloniau ten pasukti, kur žmogus randi prietelių. Dėlto dabar mes ir nesugebame galvoti apie kitą vietą, kaip Lambach'as. Ačiū už prisimtą vargą ir reiškiamę viltį, kad po kokios savaitės kunigas Kanauninkas jau būsite suradęs ir mums ramesnį kampelį.“

Aš ieškojau prašomo buto visais galimais būdais, išvaikščiojau visus aplinkinius kaimus ir miestelius pėsčias, visur buvo pilna žmonių, visur buvo neigiamas atsakymas.

1944 m. XII. 31 d. prof. Tumėnas vėl man rašė: „Aš netrokštu apsigyventi didesnėje vietovėje, viena dėlto, kad ne Dievas žino, kiek laiko čia būsime, mums visiems svarbu būti nuošaly nuo įvykių, kad pralauktume audrą; beto, nuošaliau nuo miesto, pav., ūky, lengviau su maistu. Dėl rekomendacinio laiško, apie kurį man rašote savo laiške, aš taip galvoju — jeigu važiuočiau iš Vienos absoliučiai atsiskirdamas su jąja, tai gal ir gaučiau laišką iš vietinės advokatūros pirmininko. Bet aš manau, kad būtų gal nepatogu jau šiandieną nutraukti visus ryšius su Viena, juk norėsi žmogus laikas nuo laiko porai dienų atvažiuoti į Vieną, o audrai praūžus, gal net grįžti į ją. Tačiau tokį klausimą geriausia išspręs laikas. Susitikę pasikalbėsime, kas ką, kaip manome.“

Galų gale po ilgų vaikščiojimų ir ieškojimų butas pasisekė rasti tik 1945 m. vasario mėn. 12 d. Tuoj apie tai ir apie gavimo sąlygas pranešiau profesoriui ir kviečiau nieko nelaukiant vykti į Bachmanning'ą. Maniau, kad apie vasario mėn. galą tikrai jį čia pamatysiu. Tačiau įvyko kitaip.

Rytų frontas braškėjo, karo audra vis artėjo ir greitai žadėjo paliesti pačią Viena. Tai matė patys naciai, šios audros kaltininkai, tai matė visi. Imta Viena evakuoti. Lietuvių Sąjunga rūpinosi savo lietuvių į saugesnę vietą perkėlimu. Prof. Tumėnas ir čia gražiai išlaikė savo ypatingą būdo savybę: tarnauti visuomenei, padėti artimui, nepasiduoti panikai, nepasiduoti įvykių eigai, bet pačiam įvykius tvarkyti, nors tai būtų sunkiai įveikiama ir rizikinga, nors dėl to asmeniškai ir nukentėti tektų. Taip jis darė visą savo gyvenimą, taip jis pasielgė ir šiuo kartu. Būtent, jis jokių būdu nenorėjo palikti Vienoje Lietuvių Sąjungos archyvo ir pasiėmė suorganizuoti sąjungos valdybos narių bei jų šeimų tvarkingą iš supamo miesto išgabenimą. Tuo tikslu jis rūpinosi gauti valdiškus sunkvežimius ir jais visą iškėlimą atlikti. Ištiesas dienas, nežiūrint oro pavoju, jis vaikščiojo po valdžios įstaigas, klubeno, reikalavo ir ištikrųjų reikiamą leidimą sunkvežimiams gavo. Dabar tik prisėjo laukti eilės, kada tie sunkvežimiai bus gauti naudotis. Laukta ir, deja, nesulaukta, nes įvykiai įgavo nepaprastą tempą. O iš tautiečių tarpo nebuvo kas prof. Tumėną paremtų. Sąjungos pirmininkas išvyko iš Vienos labai anksti, vienas pirmųjų, kiti valdybos nariai, tiesa, liko ir laukė pripažintų gauti sunkvežimių iki paskutinio momento, o jų nesulaukę, vyko iš jau apšaudomo miesto kaip kas mokėjo ir galėjo.

Tuo tarpu prof. Tumėnas, dėl didžiulio nuovargio nuo tų po įstaigas vaikščiojimų, dėl susigraužimo, kad nesulaukė sunkvežimių ir dėl kai kurių tautiečių storžieviško nedėkingumo, susirgo, turėjo atsigulti į lovą ir taip pasiliko jau bolševikų apsuptoje Vienoje. Čia jam teko išgyventi visus miesto apgulimo ir paėmimo baisumus: reikėjo slapstytis nuo artilerijos ir pėstininkų šovinių namų požemiuose; kelis kartus, — o kartą net nakties metu, keltis, einant kovai iš vienos gatvės į kitą, iš vieno namo į kitą; ištiesą savaitę išbūti be šviesos, be šilto valgymo; prisėjo apskritai neturėti maisto minimumo ir ištiesą mėnesį gyventi be vandens. Bolševikams įsigalėjus Vienoje ir Žemutinėje Austrijoje (Niederoesterreich), nutrūko visi ryšiai su išoriniu pasauliu, užsileido garsioji „geležinė uždanga“. Tumėnai nič nieko nežinojo apie savo dukrą, kuri išvyko su kuprine ant pečių vakarų link jau bolševikų kariuomenei esant Vienos priemiesčiuose.

Visa tai palaužė jau ir seniau nepergeriausią prof. Tumėno sveikatą. Jau 1945 m. vasarą pradėjo jam tinti kojos ir gydytojai, radę širdies raumens veikimo nusilpnėjimą, liepė jam daugiau gulėti. Geras maistas ir dabar dar būtų galėjęs profesoriaus širdį ir jėgas atstatyti, bet kur jo gausi! Visi vieniečiai tą vasarą ir dar rudeni

gyveno pusbadžiu. Toks pat likimas, suprantama, buvo ir prof. Tumėno šeimos.

Apie rugpiūčio pradžią (1945 m.) pasisekė atstatyti ryšys su Viena. Studentė duktė, persirengusi austre kaimo mergaite, nuvyko pas tėvelius, nugabeno jiems šiek tiek maisto, nuvežė žinių iš platesniojo pasaulio, paguodė juos, sutvarkė savo studijų reikalus ir po poros savaičių vėl slaptai grįžo į Bachmanning'ą, kur ji gyveno tėveliams pasamdytame bute su kitom dviem lietuvaite studentėm. Rugsėjo pradžioje, vykdamą tęsti savo studijų į Viena, Danutė Tumėnaitė vėl laimingai nugabeno savo išbadėjusiems tėveliams maisto, tuo būdu išgelbėdama juos nuo bado.

Dabar, nors dar ne viešai, prasidarė ta „geležinė uždanga“. Prof. Tumėnas ėmė susirašinėti su savo draugais lietuviams, gyvenusiems Austrijoje amerikiečių ir kitose zonose. Man rašytame pirmame laiške (1945. VIII. 4 d.), kurį gavau tik po mėnesio laiko (1945. IX. 7 d.) per rankų rankas, prof. Tumėnas rašė: „Aukštai Gerb. Kunige Kanauninke, vėl esame gyvų, sveikų sulyginamai visuomenėje, po tų pragaro dienų ir naktų, kurias teko pergyventi balandžio pradžioje. Baisiose valandose ramino mane, kad vaikas bus pasiekęs Tamstos buveinę ir yra Tamstos globoje. Dėkoju Tamstai už prietelišką pagalbą ir mūsų vaiko globą. Šiaip dabar atrodo, kad ne visa buvo tvarkoje su sąjunga. Tačiau nieko nepadarysi, jei laivo kapitonas pirmas apleido laivą, ieškodamas admirolo vietos. Mus baido šaltis, todėl rimtai galvojame apie persikėlimą į Bachmanning'ą. Bachmanning'ui mūsų reikalavimai nedideli — šiluma ir maisto norma, mano žmonelei taip pat bažnyčios artumas — ir visa. Pastaruoju laiku labai nustojau sveikatos, negaliu nieko kilnoti, turiu saugotis net greitesnio žingsnio. Bet turiu vilties, kad grįžęs į normalias gyvenimo sąlygas, žymiai atsigausiu, galėsiu dirbti darbą ir užsidirbti padorų pragyvenimą. Iki pasimatymo, su tikra pagarba — A. M i n d a u g a s.“ (Taip pasirašė atsargumo sumetimais, jei kartais laiškas patektų į „draugų“ rankas).

Gavęs tą laišką, labai nudžiugau ir maniau greitai sulauksiu prof. Tumėną su žmona Bachmanning'e. O vietoje jo, štai, spalio mėn. gale gaunu antrą profesoriaus laišką, šį kartą jau siųstą paštu, kuriame jis teisininko tikslumu vaizduoja savo sveikatos stovį ir visą nepaprastai sunkų gyvenimą Vienoje. Leiskime profesoriui pačiam apie tai kalbėti:

„1945. X. 3. d. Aukštai Gerb. Kunige Kanauninke, naudojamės duota galimybe susirašyti su platesniu plotu. Šiuo pirmuoju laišku siunčiame, tikriausiai, mano šeimos vardu siunčiu Tamstai pasveikinimus ir linkiu tų Aukščiausiojo malonių, kurių čia svetimoje žemėje kiekvienas lietuvis reikalingas, kurių visi trokštame — sveikatos ir teisės, galimybės grįžti namon. Taip, namon, labai norime namon. Namie ir nedavalgius lengviau, sočiau, namie ir sirgti lengviau, kad ir sunkesne liga. Sunkios gyvenimo apystovos, atskyrimas nuo savų paveikė mane tiek, kad aš ėjau vis silpnyn ir per paskutines kelias savaites beveik visai lūžau. Kad ne šalčio

šmėkla, gal ir aprimtume, sėdėtume čia atsidėję ant Dievo valios. Bet kuro trūksta, visi kalba apie kūrą, o vilties nėra iš kur nors už bet kokią kainą jo gauti. Aš patyriau ant savęs, kiek sveikatos nustojau per praeitos žiemos šaltį bute; šiai žiemai nebeturiu tiek sveikatos likučių, kiek pareikalavo praėjusi žiema, tai visos mano mintys subėga į vieną tašką — važiuoti iš Vienos, ir važiuoti į Tamstų kraštą. Be to, prisimeni žmogus ir pieno stiklą, ir kokį burokėlį su grietine, ir varškės šaukštą. Tik mano nelaimė, žmonai beveik nepakeliamas, nenugalimas vargas tai leidimai ir važiavimo priemonė, nes bus apie 1½ mėnesio, kaip neišeinu iš kambario, kitą kartą kelias dienas iš eilės išbūdamas lovoje — tik trumpam atsikeldamas, kad užsukčiau į virtuvę ir suvalgyčiau, ką žmona pagamina. Su širdim netvarka. Fiziniai pakirstas žmogus, psichiniai visai palaužtas. Štai, ir visas mano, sąryšy su manim ir šeimos gyvenimas. Bet vilties nenustojau. Manau, kad susisiekimo sąlygos palengvės, leidimą šiaip taip gausime, priemonę persikelti surasime ir Tamsta netikėtai pamatysite mus. Duok Dieve, kad tai kiek galima greičiau įvyktų, nes, ir aš ir žmona esame įsitikinę, kad susirišus su savais, aš atsigausiu ir pradėsiu stiprėti. Dar kartą pakartodamas linkėjimus, reiškiu gilią pagarbą išreiškimą, liekame su viltimi, kad greit pasimatysimė Ant. Tumėnas.“

Kaip iš abiejų laiškų matome, prof. Tumėno sveikata ėjo vis silpnyn ir jis pats, nežiūrind didžiulių valios pastangų ir noro pasveikti, turėjo priėmimą išvadą ir ją tikrai priėjo, kad Vienoje pasilikti jam yra pavojinga, kad reikia greičiau iš jos išvažiuoti kaiman. Išvažiavimui reikėjo gauti leidimas ir susirasti važiavimo priemonę, nes keliai per visą Žemutinę Austriją buvo bolševikų kontrolėje. Pradžioje dėl leidimo išvažiuoti buvo kreiptasi į austrų valdžios įstaigas bei jų policiją. Ponia Tumėnienė tų žygių atlikti nesugebėjo, nes ji kaip moteris neturi tam reikiamų gabumų, taigi visas reikalas buvo pavestas austrui advokatui. Šis vaikščiojo po įstaigas, klubeno, prašė, jam buvo pažadama, nustatoma data, o kai nueidavo leidimo atsiimti, vėl būdavo pasakoma, kad esančios dar tokios ir tokios kliūtys — „ateikite sekančią savaitę“... Taip bergždžiai belaukiant leidimo iš austrų valdžios, prabėgo ištisos 6 savaitės. 1945. XII. 5 d. rašytame laiške prof. Tumėnas man taip skundėsi: „Pagaliau pats toksai delsimas atrodo nebepakeliamas, reikalinga ir iš jo Tamstai teisintis. Gavus leidimą, atrodo, šiaip taip išsirengčiau, nors iš lovos visai neišėjau, nuo lovos toli nenuėinu; jeigu išlipu, kelias valandas pasėdžiu, pakrutu, tai po to vėl 2—3 dienas drybsau mįgyje — mat, kambarys nekūrentas, tai, tiesą pasakius, ir dėl to vieno nėra didelio noro keltis. Rodos, kad gaučiau daugiau šilumos, šiek tiek įvairesnio, gal stipresnio kiek maisto, tuoj pasveikčiau, bent kiek sustiprėčiau. Svarbiausia, kad nežinau žmogus, kas dedasi platesniam pasauliui, ko galima laukti. Matote, Kunige Kanauninke, kokiose apystovose gyvename ir dėl to aiškus mano laiško turinio tuštumas.“

Nors ir taip sunkiose sąlygose gyvendamas, prof. Tumėnas nenustojė dirbęs mokslo darbo.

4. Tremtinio širdis rado ramybę Viešpatyje

Taip besistengiant išvykti iš Vienos ir palikti rusų zoną, prabėgo lapkričio ir gruodžio mėnuo (1945). Į tą namą, kuriame gyveno Tumėnų šeima, atsikraustė kelios rusų bolševikų šeimos. Kadangi nė vienas šio namo gyventojų nemokėjo rusiškai, tai prof. Tumėnui ir jo žmonai dažnai prisieidavo eiti vertėjų ir aiškintojų pareigas, reikėjo susidurti net savo bute su girtais vėlai naktį grįžtančiais iš miesto bolševikais, reikėjo juos įleidinėti iš gatvės į namą, nes Tumėnų gyventame aukšte buvo skambutis ir prisiejo girdėti jų nuolatinius riksmus visame name ir gatvėje. Suprantama, kad ligoniui tokia draugystė negalėjo būti maloni. Taigi, tuo energingiau pradėta rūpintis leidimo gavimu, ir pagaliau per amerikiečius toks leidimas buvo gautas. Tai įvyko prieš pat Naujuosius 1946 Metus. Leidimas galiojo visą sausio mėnesį, tai yra, išvažiuoti iš rusų zonos buvo galima iki 1946 m. sausio mėn. 31 d.

Dabar tik reikėjo susirasti važiavimo priemonę. Pagaliau po ilgų pastangų ir ji buvo rasta. Kaina už pervežimą dviejų žmonių ir jų kelių lagaminų su rūbais ir knygomis buvo sutarta labai aukšta. Reikėjo parduoti kai kas iš daiktų, kad būtų sudaryta sutartoji markių suma. Ilgainiui pasirodė, kad lengvos mašinos su priekaba savininkas, kuris apsiėmė Tumėnus perkelti į amerikiečių zoną, buvo didelis gobšas ir apgavikas. Jis paėmė rankpinigius, paėmė pinigus benziniui pirkti, o važiavimo dieną vis atidėliojo, nes žinojo, kad leidimas išvažiuoti galiojo iki sausio 31 d., kad sakyta dieną jis dar galės šio to iš savo keleivių reikalauti. Ir tikrai, atvykęs tą paskutiniąją dieną, jis derėjosi ir sakė negalys paimti visų profesoriaus daiktų, kad tuo būdu išviliotų iš jo dar didesnę užmokesnį. Senas teisininkas prof. Tumėnas pagrasino nesąžiningam žmogui teismu; šis nusileido, betgi dalies daiktų (knygų — iš Lietuvos atsivežtų ir čia pirktų, žemėlapių ir kitų sunkesnių) vistik nesutiko paimti ir nepaėmė, nes jų vieton jis pusę savo priekabos buvo prikrovęs savų daiktų, kuriuos gabeno į amerikiečių zoną parduoti.

Visa tai nepaprastai paveikė silpną prof. Tumėno širdį. Negana to, jis tą dieną, sukaupęs visas savo jėgas, turėjo net kelis kartus nultipti iš trečio ar ketvirto aukšto, kuriame gyveno, į gatvę ir prižiūrėti daiktų pakrovimą, kad įrodytų apgavikui vežėjui, jog vietos priekaboje dar yra. Diena buvo negraži, pustė — snigo, ir visai nusi-kamavęs profesorius, kaip pats man vėliau pasipasakojo, turėjo atsisėsti šaligatvyje ant benzino ąsočio, kad tokiu būdu pailsėjęs vėl galėtų pasiekti savo aukštą ir butą jau galutinam apsirengimui ir iškeliavimui.

Pagaliam mašina išvažiavo iš Vienos. Be ypatingų kliūčių pervaziuota prie Enns'o rusų zonos siena. Prof. Tumėnas buvo laukiamas Linz'o Lietuvių Komiteto būstinėje, bet dėl mašinos pavėlavimo nesulauktas ir nesutiktas, vyko toliau ir vėlu vakarą sausio 31 d. laimingai pasiekė Bachmanning'o bažnytkaimį. Studentė dukterė atlydėjo tėvelius iki pat jų būsimo gyvenimo vietos.

Nustebau prof. Tumėno išvaizda ir silpna sveikata: jis sunkokai išlipo iš mašinos, ėjo labai pamažėl, vos vos krutėdamas, laiptais į antrąją aukštą pajėgė įkopti tik dviejų asmenų laikomas už pažastų. Įėjęs į mano kambarį, kuriame dabar mudu abu kurį laiką turėjome gyventi, jis tuoj atsisėdo kėdėje ir ėmė sunkiai alsuoti, lyg būtų kokią sunkią našta čia užnešęs. Kai išvilcome jį iš ilgų kailinių — pamatėme, koks jis buvo sulysęs ir sumenkęs, tikras Lietuvos Gandhi. Aš manau, vargu jis svėrė 40—45 kilogramus. O jis, vargšelis, su jam įprasta šypsena lėtai, sunkiai alsuodamas, pasakojo mums apie savo kecionę į Bachmanning'ą ir reiškė džiaugsmą, kad pagaliau visi sunkumai sėkmingai nugalėti ir kad jis vėl lietuvių tarpe. „Čia, šitoje ramioje kaimo aplinkoje, šitoje jaukioje kad ir mažoje savo tautiečių draugijoje (mat Bacmanning'e mes buvome tik 3 lietuviai) aš tikrai greitai imsiu sveikti ir stiprėti“, sakė prof. Tumėnas, guldamas po mažos vakarienės ir parengtą lovą. Tą vakarą ilgai dar mudu su profesorium kalbėjome apie išgyventas dienas nuo mudviejų paskutinio atsisveikinimo Vienoje. Ponia Tumėnienę su dukra apgyvendinau mažame klebonijos valgomajame kambaryje žemutiniame aukšte.

Prof. Tumėnas gavo dabar geresnį, maistingesnį ir įvairesnį maistą, noriai valgė, turėjo gerą nuotaiką, juokavo, viskuo interesavosi ir rodėsi, kad jo sveikata pastebimai gerėja. Studentė duktė grįžo atgal į Vieną tęsti studijų.

Tačiau jau ketvirtą po atvažiavimo dieną prof. Tumėnas staiga pajuto vėl atsinaujinusi širdies negalavimą. Pradėjo vartoti jau įprastus Vienos gydytojų nurodytus vaistus, bet ši kartą jie ligoniui nieko nepadėjo. Pakvietėme vietos gydytoją, kad patikrintų ligonio širdį ir paimtų jį į savo priežiūrą bei gydymą. Gydytojas rado didelį širdies raumens veikimo nusilpnėjimą, įsakė ligoniui gulėti, neskaityti knygų, mažiau kalbėti, davė vaistų ir žadėjo kasdieną profesorių lankyti, kad jo širdies veikimą greičiau sustiprintų. Ponia Tumėnienė, kuri savo vyrą slaugė jau virš metų ir jo sveikatos stovį gerai žinojo, buvo tikra, kad ir ši kartą, kaip ir anksčiau Vienoje, vaistų padedama vyro širdis pagerės ir vėl savo svarbiausią organizme uždavinį ims pakenčiamai atlikinėti. Tačiau tas jos lūkestis ši kartą nebe pasikartojė. Ligonis pasidarė vidiniai neberamus, naktį miegojo blogai, prarado apetitą. Kad neturėčiau atsakomybės ir kad mano gerbiamam bei mylimam svečiui suteikčiau reikiamą pagalbą, pasiūliau jam pačiam ir žmonai, kad nieko nelaukiant būtų sukviestas gydytojų konsilijumas. Su tuo sutiko ir minėtas vietos gydytojas; jis apsiėmė ir konsilijumo sukvietimu pasirūpinti.

Tą pat dieną, tai buvo vasario 7 d., šito sumanymo nebuvo galima įvykdyti, nes nebuvo galima taip greitai su gydytojais susitarti. Taigi nusistatyta, kad konsilijumas įvyks sekančią, vasario 8 dieną, popietinėmis valandomis. Naktis iš vasario 7 į 8 d. praėjo be reikiamo ir pastiprinančio poilsio: ligonis nuolat vartėsi, neužmigo, kelis kartus bandė keltis, nes jį vis troškino, bandė pats atsikimšti raudono vyno bonką, tačiau nepajėgė; aš tai per miegą pajutau ir turėjau

ateiti pagalbon — bonką atkimšti, tačiau ir vyno paragavęs negalėjo sušilti ir užmigti.

Rytui išaušus tuoj pastebėjome, kad profesoriaus kojos beveik iki kelių stipriai patinusios, kad alsavimas greitas ir per burną, kad rankos ir visas veidas kaž kaip keistai pamėlynavęs, akys nebeaiškios ir lyg apdumtos. Visi labai susirūpinome jo sveikatos pablogėjimu ir nekantriai laukėme sutarto konsilijumo. Ponia Tumėnienė ištisą rytą ir priešpietį sėdėjo prie ligonio ir slaugė jį kaip įmanydama. Pats profesorius jautėsi labai nuvargęs, mažai kalbėjo, tačiau akylai stebėjo, kas vyksta aplinkui ir turėjo pilną ir aiškią sąmonę.

Atėjus pietų laikui, žmona pasiūlė ligoniui suvalgyti šaukštą — kitą skysto valgio, nebeatmenu kokio; ligonis sutiko ir tikrai nedaugiau poros šaukštų jam patiekto valgio suvalgė. Nepraėjo gal nė 10 minučių po tų kelių kąsnių suvalgymo, staiga, nei iš šio, nei iš to, mūsų ligonis susilaukė širdies priepuolio: visas pamėlynavo, vėliau išbalavo, sukmarkė, išsižiojo, nustojo alsavęs, galūnės ir kaktas pasidarė šaltos, bejausmės, iš akių išriedėjo ašaros. Žmona ėmė garsiai raudoti, o aš griebiausi teikti Paskutiniojo Patepimo Sakramentą. Nusiuočiau žinią pas gydytoją, kad teiktųsi tuoj atvykti, tačiau mūsų nelaimėi jis buvo išvykęs pas kitą ligonį, jo nerasta namie. Ėmėmės profesorių gaivinti patys, pavartodami visas mums žinomas priemones. Ilgai atgaivinti nesisekė. Tik po kokių 15—20 minučių prof. Tumėnas ėmė vėl rodyti gyvybės ženklus, visas buvo išpiltas šalto prakaito ir galop palengva pravėrė akis. Aš tuoj paaiškinau, kas čia su juo buvo įvykę ir prieteliškai patariau tuoj priimti Šv. Sakramentus. Profesorius pilnai suprato mano pasiūlymą ir dar vis sunkiai alsuodamas bei kalbėdamas, tačiau pats kad ir su pertraukomis aiškiai ištarė: „Darykite, kas reikalinga.“ Nieko daugiau nelaukdamas čia pat prašiau jį daryti gailėstį už nuodėmes ir, kai jis pats akimis ir mano rankos paspaudimu davė man ženklą, kad už nuodėmes gailisi, aš suteikiau jam sakramentinį išrišimą. Šv. Sakramento tuoj neatnešiau, nes vis viena ligonis buvo per silpnas ir Šv. Komunijos nebūtų galėjęs nuryti. Laukiau, kol pasidarys stipresnis. Visa tai įvyko maždaug tarp 13—14 val. 30 min.

Man buvo aišku, kad tai yra pirmas skambutis, kad prof. Tumėno gyvenimo valandos jau suskaičiuotos ir kad jo gyvybę išgelbėti nėra jokios vilties. Jautė ir numanė tai ir pats ligonis. Jis dabar visą laiką laikė suspaudęs savo žmonos rankas, protarpiais traukė ją prie savęs ir kalbėjo jai ne žodžiais bet akimis ir veido išraiška. Valandėlei atsimerkdavo, pažiūrėdavo į žmoną, į mane, apžvelgdavo kambarį ir vėl užsimerkdavo. Taip praėjo nejaukios ir labai ilgos 1—2 valandos.

Mes visi ir ligonis laukėme nekantraudami gydytojų pasirodymo. Jie atvyko truputį po 16 val. Išklause ligonį, patikrinę jo širdies veikimą, sužinoję kas su ligoniu buvo neseniai atsitikę, jie išvirkštė jam po oda vaistų ir, tikrai nuoširdžiai apgailestaudami vargšo tremtinio profesoriaus iškamautos širdies silpnumą, nedavė jokio pagrindo tikėti, kad ligonis galėtų pasitaisyti; atvirksčiai, konsilijumo pirmininkas man į ausį patylomis

Kan. Pr. Penkauskas: Prof. Antanas Tumėnas tremtyje

pašnabzdėjo: „Tendit ad finem“ (artėja prie galo). Man atrodė, kad ir pats ligonis galėjo šituos žodžius girdėti ir jam kaip latinistui buvo aišku, ką tai reiškia. Išleidęs gydytojus iš klebonijos, grįžau atgal pas ligonį, norėjau duoti jam kelias minutes poilsio ir tuoj vykti į bažnyčią ir atnešti Šv. Sakramentą. Tačiau tuo momentu (turi būti dėl išvirkštųjų vaistų veikimo) įvyko antras ir jau galutinis širdies priepuolis ir prof. Tumėnas ėmė skirtis su šiuo pasauliu. Ir dabar jis glostė savo žmonos ranką, lyg ramindamas bei guosdamas ją, traukė prie savęs, kelis kartus pabučiavo ją į veidą, p̄ vieno kito duslesnio atodūsio užmigo ir užmigo amžinai. Grabnyčių žvakė jau degė nuo pat priepuolio pradžios, žmona garsiai ir gailiai verkė, aš skaičiau maldas už mirštantį didį ir taurų lietuvi, patrijotą, kataliką, valstybininką, kovotoją ir prietelį, kurio širdis, taip troškusi grįžti į laisvą Tėvynę, tačiau tos laimės nesulaukusi, dabar čia tremtyje rado ramybę Viešpatyje.

Tai buvo vasario m. 8 d. Laikrodis rodė 17 val. 24 min.

Kadangi Bachmanning'o klebonija labai mažytė ir tada nebuvo joje nė vieno laisvo kambario, tai a.a. prof. Tumėno žemiškuosius palaikus pašarvojome tą pat vakarą kapų koplytėlėje. Čia velionio kūnas žymiai išsitiesė, jo veido raukšlės višai išsilygino, ant lentos gulėdamas atrodė gražiai ir jaunai.

Grįžęs iš koplytėlės tą pat vakarą telegramomis pranešiau apie įvykusią a.a. prof. Tumėno mirtį: J. E. Vilkaviškio Vyskupui Koadjutoriui Dr. V. Padolskiui, prof. V. Marijošiui, kun. Pr. Baltrūmui, Linz'o, Ried'o, Salzburg'o, Innsbruck'o lietuvių bendruomenių vadovams, didokam skaičiui šiaip velionio gerbėjų ir D. Tumėnaitei, kviesdamas visus į laidotuves, kurios buvo nustatytos vasario 12 d. 8 val.

Dėl susisiekimo sunkenybių skirtąją dieną į laidotuves atvyko tik keletas lietuvių atstovų iš svetur ir su vietiniais lietuviais susidarė jų būrelis iš 10 asmenų. Atvykusiųjų tarpe buvo: prof. V. Marijošius, Linz'o Lietuvių Komiteto Pirmininkas, Dotnuvos Žemės Ūkio Akademijos prof. Vitkus atstovavo Ried'o visuomenę, Kun. Klebonas Pr. Baltrūmas nuo Lohnsburg'o ir apylinkės lietuvių tremtinių, p. E. Stepaitienė nuo Linz'o lietuvių bendruomenės. Vietos austrų katalikų prigužėjo į laidotuvių iškilmes beveik apypilnė

jauki gotiška parapijos bažnytėlė. Lygiai 8 val. prasidėjo koncertas iš kapų koplyčios į bažnyčią. Kondukte ir vėliau Mišiose dalyvavo pilname sąstata visas rinktinis gerai susigiedojęs Bachmanning'o bažnytinis choras. Konduktą vedė ir gedulingas Šv. Mišias laikė kan. Pr. Penkauskas. Gedulingą Güttler'o Requiem, Dies irae ir gale giesmę — „Wiegst ihn zur Ruhe“ („Užmigdykit jį ramiai“, melodija iš G. Beethoven'o simfonijos) buvo choro atlikta pamaldžiai ir meniškai, už ką vėliau mūsų maestro prof. V. Marijošius kaip vargonavusiai poniai M. Danner'ienei, didelei lietuvių prietelei, taip ir chorui nuoširdžiai dėkojo, tarp kitako, išsireikšdamas: „Esu maloniai nustebintas ir jūsų pasirinktais dalykais ir jų išpildymo lygiu. Pasirodo, ir kaimas daug gali meno srityje padaryti.“ Po „Libera“ prasidėjo eisena prie kapo. Velionio kapas buvo plytomis ir cementu išmūrytas žemėje, kad Lietuvai atgavus laisvę ir nepriklausomybę a.a. prof. Tumėno palaikus lengviau būtų galima išimti ir parvežti į gimtąją žemę, kurioje ilsėtis velionis taip labai norėjo. Tuo tikslu ir jo kapui vieta buvo parinkta specialiai iš šiaurės rytų pusės nuo bažnyčios ir didžiojo altoriaus, kad mūsų brangus velionis ir kape gulėtų atsigręžęs į savo taip mylėtą Tėvynę — Lietuvą. Bažnytinių atsisveikinimo prie kapo su velioniu žodį vokiškai ir lietuviškai tarė celebransas kan. Pr. Penkauskas. Lietuvių visuomenės vardu atsisveikinimo su velioniu žodį tarė prof. Vitkus.

Supylėme naują kapą, sudėjome ant jo vainikus, pasimeldėme už a.a. Antano vėlę. Mes trys lietuviai, kuris čia gyvename, lankėme ir tebelankome a.a. prof. Tumėno kapą beveik kasdieną. Visą laiką kapas yra rūpestingai apžiūretas ir nuo ankstyvo pavasario iki užšalant žydi ant jo lietuviškas iš gyvų gėlių sudarytas kryžius.

Kuklaus kapo kryžiaus dviem kalbom, vokiškai ir lietuviškai, parašytas įrašas nusako:

A + A

Čia laikinai palaidotas Vilniaus Universiteto Profesorius, Lietuvos Katalikų Akcijos Pirmininkas

— Advokatas Antanas TUMĖNAS —

gimęs 1880 m. V. 1 d. mirė 1946 m. II. 8 d. ilgėdamasis Lietuvos ir nenustodamas vilties į ją grįžti.

Tremtinio širdis rado ramybę Viešpatyje...
Austrija, Bachmanning'as, 1948 m. vasario 8 d.

BAŽNYČIA IR RELIGIJA

P. S.

KRIKŠČIONIŲ KRAUJAS LIEJAMAS KINIJOJ

Tarptautinė Fides agentūra jau daug mėnesių, kaip nuolatos teikia aliarmuojančių žinių apie katalikų misijų tragišką būklę komunistinėje Kinijoje. Jei paimsime tik du paskutinius biuletenius š. m. vasario ir kovo mėnesių, tai vieni antgalviai jau daug ką sako: Trapistai komunistų aukos Kinijoje; kinietis schentistas Jeholio komunistų nukankintas; kinietis kunigas Mandžiūrijos komunistų nukankintas ir t.t. Čia pacituosime keletą charakteringų faktų.

Kaip jau kam žinoma, Yankiapingo trapistai komunistų buvo sugrūsti į kalėjimą pr. metų spalio mėn. Nuo to laiko dvidešimts vienuolių, jų tarpe penki svetimšaliai, buvę tame vienuolyne, mirė, kaip komunistų žiauraus traktavimo aukos. Dar pasiliko raudonųjų naguose penki tėvai ir apie dvylika brolių. Sausio mėn. grįžę iš Pekino gyvi, savo akimis matę liudininkai teigia, kad dvidešimtąją auką buvo Rev. T. Mykolas, vienuolyno Prijoras. Labai trumpai prieš jo mirtį kai kas matė, kaip jis vos gyvas išslinko iš savo celės ir čia pat krito netekęs sąmonės. Raudonieji paliko jį gulintį ant žemės, nepaisant, kad tuo metu gana stipriai šalo, ir uždraudė bet kam prisitarti ir nelaimingam tėvui padėti. Maždaug po dviejų valandų nelaimingasis tėvas atgavo sąmonę, keturpėscias nuslino į savo celę ir neužilgo mirė. Jo palaikai buvo sumesti kartu su kitų dviejų ar trijų kiek anksčiau mirusių vienuolių palaikais į atmatų duobę. Kad apsigintų kiek nuo šalčio, tebesą gyvi yra verčiami grobti drabužius savo mirusių brolių. Bet tie drabužiai yra tiek nešvarūs ir tiek apnikti parazitų, kad kaliniai renkasi kėsti šaltį, negu kad pasinaudoti tais drabužiais.

Vėlgi, pagal patikimas žinias, pasiekusias Pekiną, šeši trapistai, jų tarpe du tėvai ir keturi broliai, Liaudies Tribunolo pasmerkti mirti, komunistų buvo lazdomis užmušti Pan Pu Fsun miestely Chaharo provincijoje. Šios šešios naujos kankinių aukos padidina raudonųjų nužudytų trapistų skaičių iki 26, skaitant nuo pr. m. liepos mėnesio, kada buvo išplėstas Yankiapingo vienuolynas ir areštuoti 75 vienuoliai. Šis naujas kriminalas sudaro tik dalį teroristinės programos, kuri buvo mirties priežastimi daug šimtų civilinių kiniečių Chaharo provincijoje.

Mandžiūrijoj Meilingtze miestely komunistų buvo žiauriausiu būdu nukankintas Rev. Tėv. Chang-schentistas kinietis š. m. sausio pradžioje. Sulaikytas Lingyungo stoty, kurią jis aptarnavo, vėliau buvo nuvežtas į Meilingtze ir įmeistas į kalėjimą, kur buvo dar 15 kunigų, taip pat kalinamų. Kad priverstų juos išsižadėti jų išpažis-

tamo tikėjimo, komunistai juos mušdavo lazdomis žiauriausiu būdu, daugeliui net kojų kaulus sulaužydami. Bet kankiniai buvo nepajudinami savo tikėjime. Matydamas savo celės draugą, kitą kinietį kunigą virpant iš siaubo, tėv. Chang jį ramino: „Nebijokite! Mirkime, juk tai gerojo Dievo garbei.“ Kada budelis baigė savo ekzekuciją, tėv. Chang dar keletą kartų sunkiai sudejavo ir amžinai užmerkė savo akis. Jis buvo 50 mt. amžiaus.

Kitas kinietis dvasininkas, klebonas Maure Pai, buvo komunistų taip pat nužudytas Hamao miestely, Mandžiūrijoj. Nors jam prieš daugelį mėnesių buvo patarinėjama apleisti raudonųjų zoną, bet jis ištikimai pasiliko savo vietoje. Komunistų valdininkai dėjos tolerančiais ir patikinėjo, kad jis neturįs ko jų bijoti, o gyventojai reiškė jam gilų prisirišimą ir pagarbą. Bet pr. m. gruodžio mėn. atėjo naujas raudonųjų valdininkų būrys, kurie jį suėmė ir įmetė kalėjiman tuo pagrindu, kad jis neva skelbiam „amerikonų tikėjimą“. Gruodžio 17 d. Tėv. M. Pai buvo išvežtas už miesto ir trimis kulkomis nužudytas; jo lavonas buvo įmestas į duobę.

Pagaliau Tatungfu diecezijos senas misijonierius šiaip precizuoja Mongolijos ir Jeholio misijų tragišką būklę:

Mongolijos ir Jeholio misijų, vadovaujamų tėvų schentistų, aukų skaičiau didėja. Svetimšaliai misijonieriai, kiniečiai kunigai ir tikintieji kenčia, jau prieš daugelį metų pradėta, tikrą persekiojimą, kurio galo niekas negali numatyti. Siwantze diecezijos kinietis tėvas Benediktas Ing komunistų nukankintas 1946 m. spalio mėn. Belgas schentistas tėvas Juozapas Ferraert, kaip misijonierius išgyvenęs Kinijoje 45 metus, buvo nužudytas savo rezidencijoje 1947 m. pavasarį. Belgas schentistas tėvas Konstantinas Doin mirė kalinamas kalėjime 1947 m. rugsėjo mėn. Tėv. Oskaras Conard yra miręs panašiose sąlygose 1947 m. gruodžio mėn. Apaštalavimo Veteranas — jis pragyveno Kinijoje 52 metų ir buvo atlankyt savo tėvynės tik vieną kartą. Tėvas Conard buvo išgarsėjęs savo herojine drąsa, su kuria jis gynė savo krikščionių bendruomenę boksierių sukilimo metu 1900 m. Hekolio diecezijos viena vienuolė buvo gyva užkasta į žemę ir tik pačią paskutinę minutę buvo išgelbėta. Shanwatze kaimely šeši įtakingi krikščionys, kurie atsisakė išsižadėti savo tikėjimo, buvo pririšti prie arklių ir velkami akmenuota dirva, kol atidavė savo sielas Dievui. Ir baigia šiaip:

„Kai bus galima suregistruoti ir aprašyti visus tragiškus įvykius, kurie dedasi už geležinės už-

Bažnyčia ir Religija

dangos, tai tikėjimo išpažinėjų kankinių sąrašas bus ne mažas.“

Tačiau šis kruvinasis balansas suvedamas su nepažeidžiama viltimi: nepaisant žiauriausių persekiojimų, naujai paskirta 22 kunigai, jų tarpe 20 kiniečių ir du mongolai, į įvairias Mongolijos diecezijas. Vienas iš tų mongolų kunigų yra tikras klebono Mongkotsirgalio, pirmojo pasauliečio kunigo mongolao brolis. Visi šie trys kunigai mongolai yra, kilę iš Port-Balgasono, vienintelio krikščioniško miestelio visam mongolų pasauly, turinčio 1200 gyventojų.

Prieš kiek laiko pasaulio sąžinė buvo stipriai sujaudinta, kai patyrė, jog nuo indo fanatiko rankos krito, kaip fanatizmo auka, Gandhi — nesipriešinimo jėgai apaštalas. Jo lavono pelenai pasklido po plačią Indiją ir yra garbinami su neapsakomu užsidegimu. Daugelis nedvejodami mėgino praveisti lygiagrete tarp Kristaus ir Gandhi. Jame daugelis matė taikos apaštalą. Ponia Naidu, bengalietė bramanė ir Mahatmos bendradarbė, prilygino jį Kristui, kuris trečiąją dieną prisikėlė iš mirusių, sakydama: „Gandhi taip pat nėra miręs, nes jo dvasia gyvena tarp mūsų ir mums vadovauja.“ Pagaliau, kai kurie mėgino tvirtinti, kad Gandhi bus buvęs vienas iš didžiausių krikščionių istorijoj. Tegu tokie teigimai yra labai perdėti, tačiau jie mus nepiktina. Tokie teigimai tetvirtina tai, kad net indų akyse, kurie nieko bendra neturi su Kristumi, Evangelijos mokslas yra ir pasiliks giliausias mokslas pasauly. Civilizuoto pasaulio sąžinė buvo sujaudinta brutali Gandhi mirties, kaip kad ją sujaudino ir J. Masariko paslaptina mirtis.

Bet krikščionių sąžinė nė kiek nesijaudina, kada šimtai ir tūkstančiai krikščionių — kunigų, vienuolių ir pasauliečių, kurie yra vis dėlto mūsų broliai ir miršta už mus, — kas dieną krinta nuo komunistų sadistinio teroro rankos Mongolijoj, Jugoslavijoj ir kitur... Ko čia jaudintis? Mes juk turime tiek asmeninių interesų apginti, mums netgi naudinga vieniems prieš kitus pasišiaušti, vieniems kitus draskyti, pagaliau mes esame dar taip toli nuo teisingumo ir krikščionių Evangelijos gailėsstingumo.

P. S.

BAŽNYČIA UŽ GELEŽINĖS UZDANGOS

Viso pasaulio katalikų didžiausias rūpestis, gal būt, yra katalikų Bažnyčios padėtis tuose kraštuose, kurie pateko sovietų įtakon.

Labiausiai sielotis verčia mus iš Kinijos ateinančios naujienos. Dabar jau niekas neabejoja, kad raudonieji tenai vykdo sistemingą ir kraugerisšką griovimo akciją, turinčią tikslą ne tik sunaikinti krikščionybę, bet net jos pėdsakus ištrinti. Tai nenuostabu tiems, kurie pažįsta kinų komunizmo kilmę ir pobūdį. Jis yra gimęs iš skurdžiųjų kinų intelektualų pasipriešinimo prieš tradicinę Kiniją ir kartu prieš europėjinį imperijalizmą. Kai kurie — nors ir labai retas

Tribune de Lausanne atspausdino Eriko de Montmollino straipsnį apie kitų katalikų kankinimus. Šio straipsnio ištraukas čia patiekiame:

„Jei komunizmui ir toliau seksis savo galia stiprinti, užkariaujant naujas sritis, tai vieną dieną pasidarys nebeišvengiamas atviras konfliktas, persekiojimas ir rezistencija. Kai kurie mūsų, kurie laiko save įsitikinusiais krikščionimis, gal būt, ir turėtų džiaugtis, nes tokią poziciją užėmus, tektų neišvengiamai pasirinkti tarp vasarą — šalčio ir tvirto kažką trečia... Jei vieną dieną mes turime būt palaikyti tu, kuo esame ir už tai kentėti, tai mums svarbu bent žinoti, kodėl mes kenčiame; mums, kaip ir Yankiapingo vienuoliams, svarbu žinoti, kad mes kenčiame ne už tai, kad turime kažkokią nuosavybę ar siekiame užsitikrinti saugumą, kuri tikėjimės rasti gyvendami visuomenėje ar būdami Bažnyčios nariais, bet už visai kitokią ištikimumą, kur kas esmingesnį už visa kita. Smala nematai to, kas turi dingti, jei Dievas jo nesaugo. Bet kas liečia krikščionis, net jei jie žudomi, kaip buvo nužudytas ir jų vadas, tai koks man skirtumas, jei visvien teks išeiti, nes aš išeisiu šiandie ar sekma dienį?“

„Net jei jie žudomi, kaip buvo nužudytas jų vadas Ryt mes įžengiam į kančios laikus. Ši kančia yra vienintelė išgelbėtoja, kuri randa savo mistinį atbaigimą anoje kančioje, kuri nuolatos Bažnyčios atnaujinama, o taip pat nesuskaitomų krikščionių slypinčiuose skausmuose. Ir mes žinome, kad ši bendroji kančia mums yra reikalinga, kad visi atpirktume visų mūsų kaltes ir patį pasaulį. Mes taip pat žinome, jog ji yra per daug dieviška, kad drįstume prie jos nors šį bei tą prikergti iš savo egoizmo, pykčio ar kūninių aistrų. Pagaliau, mes žinome, kad norėdami eiti Nukryžiuotojo pramintais takais, mes esame reikalingi visai kitokios ištikimybės ir kur kas esmingesnės už bet ką kita: gailėsstingumo; jis visiems bendrai padeda nešti kitas kito našta, dėl to, norint eiti pirmyn gyvenimo keliu, kuris ir yra Kryžiaus kelias lygiai mums, kaip ir Yankiapingo ar Pan Pu Tsuno vienuoliams, reikalinga ir visada reikės meilės, kuri tiki ir viliasi, jog išauš dieviškai spinduliuojanti Prisikėlimo aušra.“

kuris, šio sąjūdžio vadai yra gavę krikščionišką susiformavimą katalikų ar protestantų misijose; kaip tai dažnai būna pas išgamas, jie yra pikčiausi ir atšiauriausi tikėjimo pirusai, išsižadėję jo, nors niekad gerai nėra jo pažinę. Dauguma raudonųjų vadų yra nekultūringi ir tamsūs barbarai, žadinami aklos neapykantos prieš visa tai, kas stoja jų planų realizavimui skersai kelio; jiems krikščionybė piešiama kaip pavojingiausia. Trečiąją grupę vadeivų sudaro mažas ratelis asmenų, gavusių pilnutinį marksistinį išauklėjimą Sovietų Rusijoj arba europinių bolševikų instruktorių kursuose: pats Mao-Tse-toung yra jų skaičiuje. Šie

pastarieji puikiai žino, kad prieš misijonierius nukreipti šlykštūs kaltinimai yra be pagrindo, visai melagingi, bet jie laiko, ir tai su didžiausiu cinizmu, kad visos priemonės yra geros, kurios tik padeda likviduoti dvasinę galią, nesuderinamą su materialistine dialektika.

Malraux veikaluose, ypač jo šedevruose, kaip tai Užkariautojai ar Žmoniškoji sąlyga galima rasti puikių raudonojo kiniečio sielos aprašymų. Prisiminkim tik jo vaizduojamą agitatorių, kuris lipdo skelbimus, vaizduojančius, kaip tėvai vienuoliai mėsinėja mažus kūdikius ir valgo jų mėsą: niekas tokiems dalykams netiki, bet tokiais plakatais siekiama sukurstyti minios laukinius instinktus, kad ši plėštų ir niokotų Misijas. Jei Malraux per šimtmečio ketvirtį padarė evoliuciją, tai jo piešti personažai ir jų modeliai nėra nei trupučio pasikeitę. Štai, kas paaiškina dvasininkų ir tikinčiųjų kančias, klaikiu šiurpu mus sukrečiančius, kurie neturi mažiausio pasiteisinimui pagrindo, bet kurie vyksta visose vietovėse kurios tik patenka į „liaudies išlaisvinamosios armijos“ nagus.

Tačiau nepriklausoma Mongolija, bet tikrovėje sovietizuota, yra išvijusi visus krikščionis misijonierius iš savo teritorijos, kur neleidžiama nei bažnytinės apeigos, nei — dar labiau — joks prozelitizmas. Iš to matyti, kaip ateistinis bolševizmas yra sujungęs draugėn tibetiškąją budizmo teokratiją ir afganiečių luomiškąją rigorizmą.

Raudonoji Kinija ir Mongolija yra ypatingai būdingos dviem komunizmo aspektais: gilia krikščioniškojo tikėjimo neapykanta ir savo oportunizmu religijos srityje. Neapkęsdami katalikybės, Lenino ir Stalino mokiniai atvirai ją persekioja ten, kur jiems nereikia skaitytis su gyventojų didžiumos nusistatymu. Bet jie yra greitai daryti kompromisus, jei tik tie kompromisai palengvina jų doktrinos skleidimą; ateizmo vietoje jie naudoja stabmeldiškąją fanatizmą, jei tik mato, kad šis greičiau nuteiks čiabuvius prieš „Vatikano agentus“. Štai iš kur kyla kovingos antikrikščionybės akstinai, kuriuos skleidžia sovietų propaganda daugiau ar mažiau visuose Toluose Rytuose: Indijoje, Birmoje, Indonezijoje, Viet-Name, Malajuose, Japonijoje.

Labai ryškia išimtis sudaro Filipinai, ir tai nesunku išaiškinti. Mat, katalikybė yra dominuojanti religija Filipinų salyne. Be to, ji buvo japonų puolama. Užtat komunistai nepuola Filipinų Kat. Bažnyčios atvirai, bet tai nereiškia, kad jie nepultų jos iš pasalų — jie kursto čiabuvius, tiesa nesekmingai, prieš hierarchijos narius amerikonus.

Vienintelė šalis Sovietų įtakos sferoje, kurios gyventojų dauguma musulmonai, yra Albanija. Iš jos ateinančios žinios mums rodo, kad skiptarų liaudies respublika yra kaip tik tie plotai, kur reikiama klaikiausias katalikybės persekiojimas. Praėjusią žiemą ten buvo žudomi kunigai, kaip tariamai varė „špionažą“. Net pats apaštališkasis delegatas, po to kai buvo ištremtas, už akių padarytu sprendimu buvo pasmerkta mirti taip pat už tariamą šnipinėjimą. Bent taip

Enver-Hadja režimas atvaizduoja savo žygdarbius prieš savo valdinius. Prieš katalikų ir stačiatikių Bažnyčias nukreiptų persekiojimų gilesnių motyvų tenka ieškoti iš seno, pasireiškiančiam musulmonų įtūzime prieš genrus. Tiranos diktatorius ir jo svarbieji leitenantai yra visi musulmonai, ir jie proteguoja islamą tiek, kiek šis siautėja prieš krikščionybę: tuo metu, kai kunigai ir popai apšaukiami fašistais ir užsienio agentais, imamai ir mulos laikomi geriausiais liaudies draugais ir naudojami visomis propagandos lengvatomis.

Enver-Hodja ir saujelė intelektualų, gal būt ir žino, kas tai yra marksizmas ir jam tiki, bet savo šalininkus telkia iš labiausiai atsilikusių genčių, liepsningai degančių Pranašo religijos išpažinimu. Jie atsižadėjo patraukti 100 000 katalikų širdis į save; nedaug vilčių turi ir dėl 200 000 stačiatikių, reiškia lieka jiems 800 000 musulmonų, kuriuos tikisi apdoroti savo naudai, juoba, kad ir buv. karalius Zogu rinko savo šalininkus šių pastarųjų tarpe...

Kiek mažiau kraugeringi ir ne taip kruvini, bet užtat daug sistematiškesni persekiojimai, besireiškia Jugoslavijoje, paaiškinami taip pat iš seno paveldėtu religinių antagonizmu. Katalikai, schizmatikai ir musulmonai jau nuo viduramžių gyvena šalia vienas kito, bet nuolatos skiriami vieni nuo kitų gilios neapykantos. Ta neapykanta ne ką tebuvo sumažėjusi pirmosios Jugoslavijos valdymo metais, nors oficialiai viešpatavo tikybų visiška laisvė, bet ištikrųjų serbų centralistinis siekimas rėmėsi tautine stačiatikių Bažnyčia.

Tito originalioji idėja, kuri galėjo gimti tik smegenyse tokio žmogaus, kuris visiškai yra atitrūkęs nuo savo senolių tikėjimo, yra ši: atitraukti katalikus nuo Romos ir juos sujungti su stačiatikiškais, o vėliau — šias abi konfesijas sujungti su musulmonais ir tuo būdu sukurti „liaudies“ vienintelę Bažnyčią... Labai greit apsižiūrėta, kad katalikai su visu atsidavimu laikosi Šv. Sosto, tai ir buvo priežastis netekti režimo malonės. Paskui, valdantieji pamatė, kad ir serbai yra startinai nusistatę prieš esamą režimą dėl to, kad Broza-Titas ir dauguma jo pagalbininkų yra kroatų arba slovenai, taigi gavę krikštą katalikų bažnyčiose; kad nuginkluotų šį įtarinėjimą, valdantieji ir nutarė parodyti kietą ranką Romos Bažnyčios atžvilgiu. Pagaliau ir ypač dėl to, kad Jugoslavija ir Bulgarija yra tos šalys, kur daugiausia priskaitoma autentiškų komunistų. Jau Karageorgijevičių dinastijos metais, žinoma, slapta buvo paruošti komunistų kadrai. Juos papildė suformuoti fanatikai, perėję partizanų kietą mokyklą. Su neofitų užsidegimu ir būdinga šiai rasei prievarta, visi jie sudarė smogiąją armiją, daug agresyvesnę už pačius Rusijos bolševikus.

Paveiklo fonas nudažytas labai tamsiomis spalvomis. Paskutiniiais mėnesiais nekonstatuota masinių žudymų, nors pavieniais atvejais buvo pasmerkta mirti eilė kunigų arba nužudyta „nelegaliai“. Tačiau Katalikų Bažnyčia ir toliau

Bažnyčia ir Religija

kietai spaudžiama ir nuolatos įžeidinėjama. Režimas gi tebetegia, kad duodama absoliuti religijos laisvė, o kunigai ar vienuoliai areštuojami ir baudžiami grynai politiniais motyvais, bet ne už tai, kad jie yra konfesiniai vadovai. Diplomatiniai santykiai su Šv. Sostu nėra nutraukti, bet labai susiaurinti: nunciatūros regentas — amerikietis prelatas tebereziduoja Belgrade, tuo tarpu kai Jugoslavų valdžią prie Vatikano atstovauja žemo rango valdininkas. Daugelis vyskupų yra ištremta, pav. Mgr. Rozmau iš Liublianios, arba kalinami, kaip Ark. Stepinac iš Zagrebo, apie kurio likimą neturima jokių žinių; Mgr. Kule, Movastyro vysk. neseniai areštuotas.

Tituliarui mirus, nė į vieną vietą nebuvo paskirtas naujas ganytojas, o išvartų vieton Romos Kurija nesutinka skirti naujų. Pasilikusių vyskupų judėjimo laisvė labai suvaržyta. Jie sekami policijos, jų ganytojiški laišakai (kaip ir kunigų pamokslai) pirmiau, negu bus paskelbti, turi pereiti per valdinę cenzūrą, lankant savo dieceziją, jie yra atiduodami visiškam priešišku demonstracijų malonėn. Labai daug uždaroma šventovių ir vienuolynų įvairiausiai pretekstais. Likusiose neuždarytose bažnyčiose galima laikyti šventas mišias ir kai kuriems kunigams leista katechizuoti vaikus, bet ne viešose mokyklose, iš kurių religijos mokymas yra išguitas. Esama net kelių periodinių katalikų laikraščių, jų tarpe du slovėnų kalba, bet jų gyvavimas labai sunkus, nes nuolatos jie puolami valdinės spaudos. Esama net ir laisvų kunigų, kaip kad garsusis Mgr. Rittig, kuris ieško susitarimo su valdžia. Bet jokio esminio pagerėjimo nenumatoma tol, kol bus pradėti tiesioginiai pasitarimai su Šv. Sostu ir kol katalikai nesudarys bendro fronto su stačiatikiiais ir musulmonais, kad galėtų apginti savo teises.

Belgrado vyriausybė toli gražu nėra linkusi gerintis serbų Bažnyčiai. Priešingai, ji ėmėsi tokių priemonių, kurios piktna islama išpažinėjus bosnijakus. Mat, vyriausybė uždraudė moterims rodytis viešose vietose su uždengtais veidais. Tačiau ortodoksų bendruomenė, nė nemirktelėjusi, pasiduoda valdžios pageidavimams. Jų patriarchas Gav. Dojičius, praeitais metais grįžęs iš tremties, sušaukė bažnytinį suvažiavimą, kur buvo nutarta, kad visi kunigai (popai) įstotų į patrijotinį frontą, komunistų valdomą oficialią organizaciją. Musulmonų įstatymo daktarai yra paskelbę panašų savo lojalumo valdžiai pareiškimą. Reiškia, katalikai lieka vieni ir izoliuoti, nepalaikomi kitų konfesijų, o tai jų pozicijas dar labiau silpnina. Civilinė valdžia dar nenustojė vilties palaužti katalikų nusistatymą ir palenkti Romos Bažnyčią, kad padarytų ją savo „demokratijos“ klusnia tarnaitė. Kol šios iliuzijos nebus išsklaidytos, kol Belgrado vyriausybė statys Vatikanui nepriimtinas sąlygas modus vivendi pasiekti, tol tikintieji turės nešti sunkų kryžių.

6

Santykių tarp pasaulinės ir dvasinės valdžios pobūdis labai įvairuoja tose šalyse, kurios pateko už geležinės uždangos. Visa kas ten vyksta taip

atrodo, lyg Maskva būtų davusi „carte blanche“ vietiniams komunistams tvarkyti bažnytinius klausimus, atsižvelgiant į įvairuojančias vietas sąlygas.

Rumunijoje priskaitoma unitų apie pusantro milijono ir Romos katalikų apie vieną milijoną prieš trylika milijonų stačiatikių. Tad, katalikai sudaro gana gausią bet persilpną mažumą, kad galėtų reikšt aktyvią rezistenciją. Šv. Sostas buvo pasiuntęs internuncijų Bucharistan prieš pat panaikinimą monarchijos, šis prelatas ir dabar tebėra, taigi, po karaliaus atsistatydinimo, ir iki šiol negirdėti, kad kuris nors hierarchijos narys būtų buvęs kuo varžomas. Romos katalikų ir unitų dvasininkai priesiekė Respublikai, kaip tatau padarė ir stačiatikių dvasininkai. Tebegyvuoja ir religinė spauda, tiesą pasakius, labai kukli; katechizmo mokoma viešosiose mokyklose ir kartais nuo karto radijas pertransliuoja įvairių kultų pamaldas.

Ši tolerancija priskiriama asmeninei intervencijai dr. Grozos, kuris skelbiasi praktikuojančiu ortodoksų nariu. Ortodoksų gi bažnyčia lieka ištikima cezario popistinei rytų tradicijai; po to, kai iki pat galo buvo stovėjusi už karalių — 1947 m. gruodžio mėn. bažnytinis sinodas praėjo monarchijai lojalumo dvasioje, Biserica Romana tuojau pat prisitaikė prie naujos tvarkos sąlygų. Niekas negali duoti garantijų ateičiai, nes Bukarešto marksistai yra lygiai tokie pat, kaip ir kitų kraštų marksistai, bet, matyt, nėra pasiekę tos stadijos, kad pradėtų atvirą kovą prieš Bažnyčias.

Daug labiau įtempta padėtis yra Vengrijoje, kur katalikų priskaitoma iki 70%, o 30% yra protestantų. Katalikai palaiko glaudų kontaktą su protestantų bendruomenėmis; galima net pasakyti, kad yra bendras krikščionių frontas, kuris sunkina ateizmo ofenzivą. Respublikos prezidentas yra buvęs pastorius, o švietimo ministeris laiko save kataliku. Diskutuojant naują mokyklų įstatymą, marksistai privertė praveisti principą, kad būtų tik valstybinės mokyklos, bet sutiko, kad religijos dėstymas būtų pusiau privalomas.

Tačiau daugelis nesutarimo taškų abi valdžias pastato vieną prieš kitą. Nepaisant pakartotinių mėginimų, diplomatiniai santykiai tarp Apaštališkojo Sosto ir Vengrijos tebelaukia geresnių laikų. Be abejo, be jokio pagrindo esamoji valdžia kaltina kard. Mindszenty darant žygių Kurijoje, kad ši nepripažintų Vengrų Respublikos. Be to, socialų-komunistų spauda nuolatos puola kardinolą. „Uj Ember“ (Naujas Žmogus) buvo konfiskuotas už tai, kad paskelbė autentiškus kardinolo pareiškimų tekstus, kurie prieš tai buvo marksistų spaudos iškraipyti. Kiekvieną kartą, kai tik susekamas koks tariamas suokalbis, mėginama įmaišyti ten kokią jėzuitą ar kitą kurį dvasiškį. Agrarinė reforma atėmė iš bažnyčios daugumą jos nuosavybių ir tuo būdu labai suvaržė kongregacijų labdaros veiklą, kuri šiuo metu būtų labai pravarti.

Bet nežiūrint kiek rūpesčių sukeltų vengrų katalikams esamas režimas, visgi jis nedrįsta atvirai pulti, nes tikėjimas yra per giliai suleidęs šaknis vengrų tautoje. Didžiulės religinės manifestacijos buvo suruoštos daugelį kartų; jos sutelkė šimtus

tūkstančių tikinčiųjų. Iš kitos pusės, Bažnyčia neišskiriama iš oficialių nacionalinių švenčių. Taip, dvasiškijai buvo skirtos garbingos vietos 1848 m. revoliucijos šimtmečio minėjimo šventėje. Ir ta proga marš. Vorošilovas, atvykęs iš Maskvos, su Stalino malonėmis teikėsi dėl akių aplankyti Šv. Stepono katedrą...

Toksai mandagumo gestas pravažiuojančio sovietų dignitoriaus Prahoje būtų laikomas nereikalingu. Nors trys ketvirčiai čekų yra katalikai, bet nacionalinė tradicija yra husitų, taigi Bohemijos kaimai siekiama pamažu dechrišianizuoti, tuo tarpu kai Moravijos valstiečiai tebesilaiko savo senuolių tikėjimo. Slovakija turi keturis penktadalius katalikų, kiti — protestantai. Raudonieji abiejų respublikų kovotojai stengiasi priimaišyti prie marksizmo husitų prietarų ir kaltina katalikų Bažnyčią, kad ji priešiška nusi-teikusi prieš slavų tautas.

Komunistų vadai laiko, kad Bažnyčia nėra pa-vojinga Čekijoje, bet ji pavojinga Slovakijoje. Reiškia, ją reikia tvarkyti pamažu Bohemijoje ir Moravijos Silezijoje, bet palaukti su Slovakija. Aišku, siekiama Bažnyčią ir jos tarnus diskredituoti, bet šalta, apskaičiuotai. Taip Šramikas ir Hala, žymūs dvasininkai ir katalikų veikėjai buvo sulaikyti besėdant į lėktuvą, bet vietoje iškėlus jiems triukšmingą bylą, jie abu buvo perduoti dvasinei vyriausybei, kad ši internuotų juos kuriam vienuolyne. Liaudies partijos vadovybė buvo apvalyta ir iš jos pačios atimta vidinė substancija, bet jos pavadinimas paliktas; be to, taip išvalyta partijai leista prisijungti prie nacionalinio fronto ir net numatyta parlamente keletas atstovų vietų. Kai kurie katalikų spaudos organai buvo uždaryti, o kiti, kaip Lidova Demokracie, tebeprasirodo, vadovaujant „prijaukintam“ redaktoriui.

BAŽNYČIA MADAGASKARE

Tuo metu, kai visų prancūzų dėmesys buvo nukreiptas į Madagaskarą dėl ten vykstančio sukilimo, kun. Despont parašė knygą apie Bažnyčią Madagaskare, kurios išvadų santrauką čia paduodame.

Lankymasis įvairiuose vikarijatuose leido susipažinti su Bažnyčios išikurdinimu Didžiojoje Saloje ir su darbuotojais, kuriems yra pavestas apaštališkasis darbas. Tačiau tie trys šimtai kunigų, iš kurių 73 vietiniai, nėra vieninteliai dirbą šioje šalyje. Šalia jų yra įvairių kongregacijų brolių pagelbininkų ir kitų priklausančių specialioms institutams. Pav., Krikščionių Mokyklos broliai (69), Šventosios Širdies broliai kanadiečiai (26), Šv. Gabriėliaus broliai Diego Suarer mieste ir kitur. Taip pat yra seserų, kurios be mokyklų, laiko ligonines ir keturias salos raupsuotųjų prieglaudas: Šv. Juozapo seserys, išsimėčiusios dvidešimty įstaigų (96 seserys europietės ir 58 vietinės); Apvaizdos seserys (75); pranciškietės misijonierės (58); katechistės misijonierės, Išminties dukros, Trejybės, benediktinės, neskaitant Šv. Dvasios seserų, Gailestingumo dukrų. Kontempliatyvinį gyvenimą atstovauja M-re Tananarivo karmelitai. 647 000 katalikų ir daugiau

kaip 50 000 katekumenu, iš 4 milijonų, sudaro 15% gyventojų. Toks yra šimto metų darbo ir pasišventimo rezultatas. Likusiems malgačiams nėra nežinomas Kristus. Jūros keliu atvykę musulmonai priskaito 650 000, t. y. 13%. Taigi didesnė salos gyventojų dalis tebėra pagoniška, nes, nepaisant santykių su Indija, Azijos religijos nepadarė žymesnės įtakos. Jų veikla kaip tik geriausiai vyksta, ir atrodo, kad jie randa ir atras daugiausia atbalsio žmonių širdyse, kurios, nežiūrint atsidavimo totemizmui, išpažįsta protėvių kultą ir gerbia visa tai, kas turi ryšio su šeima. Jų duosnumas yra labai didelis, lygiai kaip ir pasitikėjimas, ką daugelį kartų buvo galima patirti, statant katedras ir kitas bažnyčias, matant pasikartojančias vidurinių amžių scenas: turtingi ir vargšai krikščionys ėjo dirbti patys ir nešė akmenis statybų užbaigimui.

Taigi Madagaskaras dar nėra krikščioniška sala, tačiau Bažnyčia ten yra stipriai įleidusi šaknis. Ji telaukia tik apaštalinų darbininkų paramos ir materialinės pagalbos išplėsti reikalingai veiklai, kuri jau gausiai buvo Dievo palaiminta. Nauji 1947 metų bandymai salos vikarijatų uolumo jokiū būdu nesumažins.

KENČIANČIOJI BAŽNYČIA

Tibeto pasieny

Kinijos perleistuose Tibetui plotuose, Yerkalo srityje, religinis persekiojimas tolydžio stiprėja ir jau dabar galima tvirtinti, kad ten esančioji krikščionių bendruomenė yra praktiškai sunaikinta.

Prieš keletą mėnesių Soguno lamos sudarė deklaraciją, kurią norėjo bet kokia kaina priversti Yerkalo krikščionių vadus priimti ir pasirašyti. Pagal tą deklaraciją krikščionys „laisvai“,

t. y. grasinant peiliu po kaklų, atsisako bet kokių santykių su savo misijonierium tėvu Tornay, lamų ištremtu 1946 m. ir pabėgusiu į Kinijos teritoriją, apie 24 km į pietus nuo Yerkalo.

Kiekvienas, kas nesilaikys to nuostato, bus nu- baustas mirties bausme paskandinant, ar kita panašia bausme ir pabauda, kokia lamos panorės jį nuteisti. Be to, krikščionys turi nustoti nešioję katalikiškus ženklus, kryžius ar medalikėlius, bei laidoti pagal krikščionių apeigas savo mirusius. Jie turi būti pagal lamajiečių apeigas deginami

Bažnyčia ir Religija

arba įmetami į Mekongą. Šis dokumentas yra adresuotas Lhasos vyriausybei.

Buvo sutarta, kad tie, kurie atsisakys pasirašyti šią deklaraciją, turės teisę išvykti iš krašto. Daug krikščionių panorėjo pasinaudoti šia teise, pareikšdami geriau esą pasiryžę iškelti iš savo tėvynės ir palikti turta, negu išsižadėti savo tikėjimo. Tačiau lamos tam griežtai pasipriešino. Krikščionių bendruomenės vadas Lukas buvo sumintas ir pagrasintas per visą amžių sukti gernas. Taigi krikščionys turėjo pasilikti. Jie žino, kad pabėgti, reiškia savo gimines ir krikščionių bendruomenę palikti baisioms represijoms.

Tuo gi tarpu griovimas ir plėšimas tęsiasi. Lamos sunaikino bažnyčių altorius, padarė džiaugsmo laužą iš Kryžiaus Kelių paveikslų ir išsiuntė į Kanda visus Misijos baldus ir grūdų atsargas. Taip pat konfiskavo jai priklausančią žemę.

Dar blogiau: 15 jaunų katalikų jie jėga išsivežė į lamų vienuolyną ir privertė juos studijuoti lamų mokslą.

Buvo kreiptasi į Kinijos Vyriausybę, prašant paveikti Lhasą, kad užtartų Yerkalo krikščionių bendruomenę, nes Kinija ištikro tebeturi teisių į Tibetą, o 12 tibetiečių atstovų lygiomis teisėmis su kiniečiais posėdžiauja Steigiamajam Kinijos parlamente. Tos pastangos buvo palydėtos gražiu pažadu, tačiau ligi šiol jokių praktiškų išdavų nebuvo pasiekta.

Mongolijoje, raudonųjų kaimynystėje

„Pas mus komunistai viską sudegino“. „Kodėl gi, Ekscelencija?“. „Iš keršto, nes jie negalėjo mūsų krikščionis paversti komunistais“, pareiškė J. E. Vyskupas L. De Smedt, atvykęs iš Siwantze, kur jis visko neteko: katedros, gyvenamų namų, prezbitėrijos, seminarijos ir seserų kiniečių novicijato.

Provincijoje, Mongolijos Chagaro, Siwantze yra mažas miestelis su 4000 gyventojų: 3000 katalikų ir 1000 pagonių, valdininkų ir kareivių. Kai rau-

donieji įžengė į Siwantze, po kautynių jie nužudė 300 kareivių ir 200 civilių, paskui, priversti pasitraukti, jie išsivedė 100 įkaitų, iš kurių 3 kiniečius kunigus. „Pagal paskutines žinias, gautas prieš mano išvykimą į Europą, — sako Mgr. De Smedt —, trys kunigai jau prieš keletą mėnesių esą buvę nužudyti.“

Nuo pietų į šiaurę Siwantzes diecezija tęsiasi 500 km ir rubežiuojasi su Sibiru. Nuo šiaurės sienos būriai mongolų bėga iš Sovietų vergijos. „Nesenai — sako J. E., būdamas pakeliui su Kinijos internuncijum Mgr. Riberi Chang Peh, — svarbioj 15 000 gyventojų vietovėje pagal Didžiąją Sieną, aš mačiau prie aerodromo tų mongolų 1000 asmenų stovyklą. Jau dešimts metų, kai jie keliauja kartu su šeimom, kupranugariais, arkliais ir avimis, beieškodami svetingos žemės.“

Berite Siwantze vyskupija teturi 800 000 gyventojų, iš kurių tik 40 000 yra katalikai, arba 5%. Misijonieriams įprastu optimizmu, Siwantze vyskupas baigia pasikalbėjimą: „Mes visko netekome, bet jau atstatome griuvėsius. Jau mano katedros vidurinė nava yra apdengta: šoninės koplyčios ir viškos — kada nors vėliau.“

Religinė būklė Indijoje

J. E. Nagpūro Vyskupas, Šv. Pranciškaus Salliečio misijonierius, pr. m. gruodžio 10 d. rašė tėvui Comersonui: „Aš jums pranešu blogą žinią: Indijos vyriausybė yra uždraudusi pakeisti tikėjimą, grasindama nubausti septyneriais metais kalėjimo ir pinigine bauda. Išimtis gali būti padaryta tuo atveju, jeigu norintysis pakeisti tikėjimą atvyks pas teisėją atlikti apklausinėjimo ir gaus leidimą. Mes protestavome; melskitės, idant mūsų protestai turėtų reikšmės. Įstatymas galios vienerius metus, bet tai jau daug, nes kas gi sukliudys jį pratęsti ilgesniam laikui?“ Atsivertimai Indijoje jau buvo pasidarę nebetokie skaitlingi dėl nacionalistinio judėjimo; jie dabar dar labiau pasunkės.

JAPONIJOJE

JAPONIJA: Vynuogynas laukia darbininkų

1945 m. rugpiūčio m. 9 d., kai sprogo ant Japonijos atominė bomba, visas krikščionių kvartalas buvo sunaikintas ir tūkstančiai katalikų žuvo baisia mirtimi. Visas pasaulis tada sužinojo, kad Nagasaki mieste buvus maža katalikų salelė.

Sekančiais metais, būtent lapkričio m. 28 d. 10 v. Nagasaki stotis buvo užtvindyta katalikų minios. Kiekvienas nešė japonišką žibintą, ant kurio raudonai spindėjo Atpirkimo ženklas. Kilo didelis entuziazmas, kai pagaliau specialus traukinys iš Tokio atvežė kardinolą Gilroy iš Sidnėjaus, kuris buvo atvykęs pasveikinti savo studijų Romoje draugą, japoną mgr. Yamaguchi, Kankinio miesto vyskupą. Visa Japonija sužinojo, kad greitomis ant šalies gražiausios bažnyčios griuvėsių pastatytoje medinėje bažnytelėje Australijos kardinolas pareiškė japonams: „To paties Tėvo vaikai, at-

pirkti to paties Išganytojo, mes nesame atskirti nei rasinių nei tautinių sienų.“

Betgi nebuvo reikalinga atominė bomba tam, kad būtų kalbama apie katalikybę Japonijoje. Airis L. Hearn, graikas iš motinos pusės, vedęs japonę, natūralizavęsis japonas ir patapęs budistu, savo knygoje — JAPAN, paskelbtoje 1904 m. New-Yorke, manė esant reikalinga parašyti: „Jėzuitų pastangos Japoniją atversti į krikščionybę turi būti laikomos nusikaltimu prieš žmoniją.“ Toks tvirtinimas yra beprasmiškas, nes tuo pačiu metu admirolas Shinjiro Yamamoto padarė viską, kad išgavus iš Popiežiaus Pijaus X sutikimą jėzuitams atidaryti Tokio katalikų universitetą. Tai buvo padaryta. O šis admirolas, atsivertėlis ir buvęs marijonitų auklėtinis, buvo tiek tikras japonas, kad 1921 m. jis buvo išrinktas lydėti į Europą ir į Vatikaną sosto įpėdinį, dabartinį Japonijos imperatorių Hirohito.

Ypatingai šio amžiaus pradžioje japonų intelektualai parodė simpatingo susidomėjimo krikščionybę. Taip 1924 m. rinkinyje — MISCELLANTA, viso pasaulio mokslininkų pašvęstam kardinolui Ehrle jo 80 m. amžiaus proga, japonų istorikas, profesorius Masaharu Anesaki, davė, kaip savo asmeninį įnašą, mokslinį darbą apie nežinomus sąrašus japonų kalinių: ten jis atskleidė japonų vyriausybės skrupulingas pastangas išnaikinti KIRISHTANS (krikščionis). Ten jis teigia: „Tačiau tai nebuvo katalikybės Japonijoje galas, nes mes žinome, kad skaitlingos bendruomenės išliko, nežiūrint visų vyriausybės priemonių.“

Maždaug tuo pačiu laiku Nagasaki bibliotekos konservatorius, Tokihide Nagayama paskelbė — COLLECTION OF HISTORICAL MATERIALS CONNECTED WITH THE ROMAN CATHOLIC RELIGION IN JAPON (Rinkinys istorinių dokumentų, turinčių ryšio su katalikų tikėjimu Japonijoje), liuksusinį albumą, su artistinėm reprodukcijom relikvijų persekiojamos katalikybės: bažnyčių varpų, vėliavų, škaplierių, krucifiksų ir turtingą seriją garsių medalių, kuriuos suimtieji krikščionys turėjo kojom mindyti (JEFUMI ceremonija), jeigu norėjo išvengti mirties.

Dabar, po karo nelaimės, Japonija dar atviriau rodo savo simpatijas šių dienų katalikybei, tokiai, kokią jie turi prieš savo akis. Keletas faktų tai patvirtins: tėvas Flaujac, M.E.P., kuris jau trisdešimt metų vargsta savo džiovininkų sanatorijoje ir kitose labdaringose organizacijose, naudojami spontaniška vyriausybės ir imperatoriaus rūmų parama. Tokioj iš gautų iš J. V. vienos katalikų mokyklos vilnų katalikės moterys mezga šiltus drabužius vargšams ir princesė Takamatsu, imperatoriaus pusseserė, pirmininkauja draugijai, kuriai ji davė imperatorių gėlės vardą: Chrizan-tema.

Katalikybė vis labiau ir labiau skverbiasi į intelektualų mintijimą, kaip tai rodo pasisekimas religinių paskaitų Tokio katalikų universitete ir katalikų valanda valdiniam radijofone. Kioto mieste, budistų tvirtovėje, vienas Kanados dominikonas, tėvas Pouliot, valdžios universitete skaito scholastinės filosofijos paskaitas. Pr. m. rugpjūčio m. vienas japonų kunigas, T. Sugihara Shigenosi galėjo Naros budistų kunigams skaityti dvi paskaitas apie katalikų mokslą ir jo apaštalavimo būdus.

Katalikų spauda taip pat yra išplitusi: saleziečių leidžiamos brošiūros išgraibstomos — 20 000 egz. pirmojo vertimo — PROMERSISPOSI dingtedingo; stora KATALIKŲ ENCIKLOPEDIJA išparduota. Visur misijonieriai nusiskundžia, kad katalikiškos literatūros nepakanka pareikalavimui patenkinti.

Tėvai saleziečiai Tokioj turi dailidžių ir spaustuvininkų mokyklą su 250 mokinių. Šie pastarieji kiekvieną mėnesį išleidžia SVĖRINES GARSTYČIAS (karashidane) ir KATALIKIŠKUS SKAITYMUS (Karvashu) po 100 pusl. 5000 egz. Jų turinį sudaro ar tai šventųjų gyvenimai ar tai religinio ar socialinio pobūdžio nagrinėjimai. Štai keletas antgalvių: MŪSŲ VIESPATIES KANČIA, RUOŠKIMĖS PRIIMTI MESIJĄ, KRIKŠČIONYBĖS ISTORIJA JAPONIJOJ, KENTĖJIMŲ PROBLEMA ir t.t. Brošiūra — NUO KOMUNIZMO LIGI KATALIKYBĖS, atsivertėlio atsiminimai, turėjo nepaprastą pasisekimą.

Įdomi smulkmena: šių įvairių katalikiškų veikalų skaitytojų daugumą sudaro budistai ir šinostai. Po daugelio prievartos metų, kai USA spauda buvo išimtinioj karo tarnyboj, japonai jaučia reikalą rimtų skaitymų, leidžiančių jiems suprasti didžiųjų problemų stovinčių priešais juos šiomis sunkiomis dienomis prasmę. Katalikų spaudos atliktas darbas būtų dar palaimingesnis, jeigu visko stoka — ypačiai popieriaus — nesiaurintų sumanymų.

Katalikiškos filmos taip pat turi nepaprastą pasisekimą. GOING MY WAY eina labdarybės naujai, o BOY'S TOWN pasidarė tokio masto revoliucija, kad Tėvas Flanaganas turėjo atvykti į Japoniją, kur jis buvo entuziastingai vaikų sutiktas ir imperatoriaus priimtas. Paveikslas, jį vaizduojąs tarp našlaičių po žydinčiom vyšniom, nuo rugsėjo 1 d puošia didžiausios Tokio stoties meno salę.

Po viso šito galima būtų manyti, kad Japonija yra išvakarėse masinio perėjimo į katalikybę. Tai būtų didelė klaida. Bus teisinga teigti, kad katalikybė pradeda imponuoti kai kuriems sluogsniams, tačiau ji tebėra visiškai nežinoma masėms. Netgi japonas inteligentas yra dezorientuotas buvimu Japonijoje nesuskaitomų sektų, kurių viena jis laiko katalikybę. Tie, kurie nusimano, protestantizmą laiko „naująja tikyba“ (SHINKYO), tuo tarpu kai katalikybė laikoma „senąja tikyba“ (KINKYO); taigi krašte, kuris nori būti modernus, tas vardas jau yra klaida.

Tarp kitko, žvilgtterėkite į statistiką: 70 milijonų japonų tarpe katalikų tėra 107 000, iš kurių pusė Nagasaki vyskupijoje, kurie kaip tik pripildytų Šv. Petro baziliką Romoje. Kunigų tėra 400: 150 japonų ir 250 kitataučių.

Išvada tokia: toje perpildytoje šalyje katalikų misijos tėra tik darbo pradžioje, bet jau pačioje pradžioje jos įgijo japonų rinktinės visuomenės simpatijas. Vienas reikalas yra neatidėliotinas: rasti Japonijai savanorių, priešingu atveju, mūsų karta turės atsakyti už Dievo valandos pražiopsojimą.

KATALIKŲ GYVYBINGUMAS PRANCŪZIJOJE

Kardinolo Gerlier kalba apie katalikų gyvybingumą Prancūzijoje

Neužmirštamas akimirkas pergyveno milžiniška minia, atėjusi į Victoria Hall paklausti J. Em. Kardinolo Gerlier, Liono arkivyskupo ir Galijos

primo, kalbos apie katalikų gyvybingumą Prancūzijoje.

Iš Friburgo, iš kur jis tiesiai atvyko, visą vakarą sveičiavęs pas J. Em. Mgr. Charriere, kuris jį lydi, garbingas kardinolas Ženevoje buvo su-

tiktas diecezijos vyskupo nuoširdaus ir pagarbaus draugingumo žodžiais. Mgr. Charriere papasakojo, kokias entuziazmo valandas širyt pergyveno friburgiečiai, susirinkę į Šv. Mikalojaus Katedrą, Kardinolo Gerlier dėka. Ši entuziazmą savo ruožtu pergyvens visi tikintieji ir geros valios ženeviečiai ta pačia proga ir dėl tų pačių motyvų.

Prie visų oficialių titulų Liono Arkivyskupui, buvusiam Liurdo vyskupui, katalikai prideda dar kitų, labiau asmeninių titulų: buvęs I-jo karo kareivis, buvęs belaisvis Vokietijoje, vėliau internotas Šveicarijoje, kur Friburgo didžioji seminarija (nes tuo metu jis tebebuvo klierikas, kartu būdamas jau advokatu) jį turėjo savo klierikų skaičiuje.

Iš čia kyla jo Šveicarijos pažinimas ir pamilimas, o taip pat ir draugingumas daugeliui čia esančių kunigų, kurie anuomet buvo jo draugai. Iš čia prisiminimai žmogiškų ir krikščioniškų vertybių, kurios įsikūnijo Šveicarijoje: laisvė ir broliškas gailėstingumas. Kadangi Šveicarija turi dorybę spinduliuoti krikščioniškos užuojautos ir broliškos meilės ramiu spindesiu, bus suprantamiau, dėl ko jis pasirinko kalbėti apie katalikų gyvybingumą Prancūzijoje.

Jis kelia klausimą, ar vyriausioji Bažnyčios duktė, Prancūzija, užsitarnauja šio vardo? Kardinolas atsako teigiamai ir paduoda atitinkamus motyvus, nenuslėpdamas nė tamsių vietų. Šiandieną katalikų gyvybingumas, po pergyventų baisumų ir mums žinomų sunkumų, yra toks, kad apaštališkoji dvasia Prancūzijoje ima klestėti.

Patyrusi pralaimėjimą, Prancūzija niekad su tuo nesusitaikė. Ir jeigu, okupacijai padalinus kraštą pusiau, buvo galima laukti tam tikro nesupratimo, galima tvirtinti, kad, išskyrus saujelę kriminalistų, visi prancūzai norėjo išgelbėti Prancūziją. Tai yra pareiškęs generolas de Gaulle ir savo ruožtu kardinolas su visa energija tai pabrėžė.

Kova tarp Vokietijos ir sąjungininkų, lygiai kaip šiandieną tarp sąjungininkų, tapusių priešais, nėra laimima ginkluotu nugalėjimu vienas kito. Reikalas eina apie du gyvenimo supratimus, kurie stoja vienas prieš kitą: materializmas ir spiritualizmas, vergija ir laisvė, žmogiškas orumas ir asmens paniekimas. Ir šitoje kovoje, kur protestantai atsidūrė šalia katalikų, šie yra davę ir duoda pavyzdį to, ką yra atlikusi katalikų akcija. Čia krikščioniškas apaštalavimas, prisilaikydamas Pijaus XI ir Pijaus XII pagedavimų, yra ne vien tik kunigų, bet pajungia katalikų akcijai ir pasauliečius.

Pasauliečiams priklauso garbė už sudarymą plataus sukrikščioninimo judėjimo, kurį mes šiandien matome ir kuris išeina iš broliško noro piktą iširti visose apystovose ir jį pagydyti.

Čia Mgr. Gerlier sumini judėjimus, kurie savo įvairumu gelbsti plačiam visuotinam katalikiškos akcijos judėjimui. Iš pradžių buvo JOC, chronologiškai pirmasis, kuriame 1927 m. Paryžiuje dalyvavo ir kalbėtojas. Tai buvo Clichy, koks dvidešimts jaunuolių, skatinamų tikėjimo, kuris verčia kalnus. Vadovaujami vieno kunigo, jie įkūrė tą judėjimą.

Dešimtį metų vėliau, 1937 m. liepos mėn., Princų sode Paryžiuje 80 000 jaunuolių šventė sukaktį, dalyvaujant kardinolams ir keliasdešimts vyskupų.

1947 m. birželio mėn. Montrealyje 350 JOC delegatų, priklausančių 51 tautai, susirinko į pasaulinį kongresą. Nuotaika, darbas ir nutarimai buvo visai kitokie, nei daugelio kitų susirinkimų, nes tie jaunuoliai, įkvėpti krikščioniško idealo, surado sutarimo kelią, broliškumo, gimusio Kalvarijoje dėka.

JOC gyvybingumas, atsilaukęs prieš karą ir Gestapą, jo jaunų vadų sugebėjimai leidžia tikėti, kad darbininkų klausimas bus tinkamai išspręstas, pagal Bažnyčios nurodymą. Argi Schumanas nėra pasakęs, kad Prancūzijos vyriausybė nenori nieko pagelbėti, išskyrus kančias, neteisę ir skurdą? Nes pagal Šv. Augustino žodžius, jeigu Bažnyčia turi k'ek priešų tarp savo vaikų, ji taip pat turi ir daug vaikų tarp savo priešų.

Prie JOC dera priskirti JAC (katalikiška ūkininkų jaunuomenė), atsiradusią kiek vėliau, kuri yra išsprendusi milžiniškom ūkininkų masėm daugelį teisinio ir dorovin'o pobūdžio problemų.

Prie tų judėjimų priskirtini kiti: JEC, jungias studentus katalikus, ACI, nepriklausoma katalikų akcija, katalikiškos buržuazijos judėjimas, turįs savo tarpe puikių apaštalų, atsimenančių savo pareigas darbininkams ir kuriems pinigais, jo uždirbimo ir išleidimo būdas, suteikia progą pareikšti puikią iniciatyvą teisingumo ir socialinio broliškumo srityse.

Dar paminėsime Katalikų akcijos moterų sąjungą, krikščioniško švietimo sąjungą išlaikyti visoms krikščionių pozicijoms, nekalbant apie naujas apaštalavimo formas, kaip, pavyzdžiui, liturginis apaštalavimas, kunigų darbininkų sąjunga, prancūzų intelektualų katalikiškas centras, katalikų mokslininkų unija, į kurią įeina garsiausi Prancūzų Mokslų Akademijos vardai.

Ar galima kalbėti apie Bažnyčios nupuolimą? Jokiu būdu. Tam įrodyti kalbėtojas primena 80 000 buvusių kalinių ir deportuotų, susirinkusių Liurde. Išvadoje jis priminė, kad didžiausia XX amž. krikščionių klaida buvo ta, kad leista susijungti pasauliui be jų, šalia jų. Argi Albertas de Mun iš anksto nesveikino dienos, kada Kristus įžengs į tautinį gyvenimą, nešamas ant tautos pečių?

IVAIRENYBĖS

A. S.

ZALIASIS INTERNACIONALAS

Primink internacionalą — ši sąvoka tuoj susipina su bet kuriuo visuomeniniai politiniu darbininkų sąjūdžiu — II socialistų, III komunistų ar ketvirtuoju — trockininkų. Seniau taip ir buvo. Bet mūsų laikais nebetas. Internacionalų yra kiek nori ir tai visose srityse. Paimkim pavyzdžiui kad ir susikūrusį prieš dvidešimt penkerius metus žaliajį internacionalą — International Peasant Union — Tarptautinę Ūkininkų Vienybę. Tuo metu žymiųjų ūkininkų vadų galvose pribrendo mintis sukurti nebe darbininkų, bet ūkininkų internacionalą, kuris sujungtų savo eilėse daugmilijonines ūkininkų mases, ypatingai vidurio ir rytų Europoje, kur jie sudaro dominuojantį visuomeninį sluogsnį su vienodais visuomeniniais ir politiniais reikalais ir siekimais.

Miesčioniškai-darbinikiškieji revoliuciniai sąjūdžiai vakarų Europoje buvo kitokio charakterio ir ėjo kitokiais keliais negu vidurio ir rytų Europoje. Praeitame amžiuje tie sąjūdžiai apėmė ypatingai miestus, inteligentiją ir palyginamai neskaitytą dar to meto fabriku proletariata. Nėra jokios abejonės, kad tokios revoliucinės nuotaikos ir veiksmas turėjo sužadinti visuomeninę sąmonę išlaisvintos iš baudžiavos jungo. Tačiau ta sąmonė ūkininkiją palietė tik paviršutiniškai. Giliau ji ūkininką palietė žymiai vėliau ir tai nepriklausomai nuo darbinikiškų sąjūdžių. Taigi ir skirtingą visuomeninę programą tas ūkininkijos susipratimas davė.

Ūkininkijos programa augo iš daugelio amžių jo susirišimo su žeme fakto ir siekė pirmoj eilėj išsikovoti pilnas teises į tą žemę — savininko ir sprendėjo teises tos žemės, kurią savo darbu ir prakaitu dirbo ir tebedirba. Tą programą kietai ir atkakliai nepaisydami darbo ir aukų realizavo ūkininkų vadai visame Europos plote nuo Baltijos ligi Viduržemio ir Juodųjų jūrų. Didžiojo ir šio paskutiniojo karo laikotarpy ta programa privedė prie didžiųjų žemės reformų, kurios buvo lemiamas žingsnis į pilną ir visišką liaudies programos realizavimą. Tas žingsnis išvedė ūkininkijos sluogsnis į valstybės gyvenimo areną kaipo veiksnį ne tik politiniai dominuojantį, bet ir įsisažmoninusį savo atsakomybę už valstybės ateitį, tvarką ir gerovę. Tokia būklė 1939 m. buvo visur — Lietuvoj, Lenkijoj, Jugoslavijoj, Rumunijoj, nepriklausomai nuo to, kokis kuriame krašte buvo įsigalėjęs režimas.

Tokio tikslo siekė prieš dvidešimt penkerius metus ir vienas energingusiųjų to sąjūdžio vadų Bulgarijos ministeris pirmininkas Stambulinskis, vadinamas „žaliuoju diktatorium“. To paties tikslo siekė lenkas pradžiamokslis ūkininkas, pasiekęs net nepriklausomos Lenkijos ministerio pirminko vietos, Vincentas Vitos. Šitie du vyrai — Stambulinskis ir Vitos viename susitikime ir sumanė įkurti tarptautinio charakterio ūkininkų susivienijimą. Pradžia to sumanymo buvo labai

kukli, bet vis tik iš sumanymo ribų išėjo ir buvo įkurtas „Tarptautinis Agrarinis Biuras“ su sostine Pragoje. To Biuro vadais buvo tokie vyrai, kaip čekų agrarininkų vadas stambus žemvaldys ir čekų ministeris pirmininkas dr. M. Hodža, ministeris Baran ir kiti. Kalbamas Biuras bendradarbiavo ne tik su vidurio ir rytų Europos ūkininkų organizacijomis, bet siekė ir toliau į Europos vakarus. Pav., buvo ankštas kontaktas su prancūzų žurnalo *Voix de la terre* redakcijos komitetu, kurio priešaky stovėjo A. Fleurrant. Tuo pat metu subrendo mintis plėsti šis tarptautinis bendravimas ir ūkininkiškojo jaunimo tarpe. Pradžioje jis reiškėsi tik įvairių ekskursijų į kitus kraštus forma. Paskui perėjo į metinius tarptautinius kongresus. Šiame sąjūdyje dirbo visa eilė žymių politikų ir šiaip visuomenės veikėjų. Tame sąjūdyje pradėjo dalyvauti ir mūsų Valstiečių Liaudininkų Sąjunga. Tuo tarptautinio ūkininkų bendradarbiavimo klausimu atsirado ir gana plati literatūra. Žymiausias klausimais yra rašę minėtas Hodža ir Radič. Dvejetu metų prieš paskutinįjį karą visa buvo parengta įkurti kalbamajam internacionalui. Galutinaj formoj tai turėjo būti įvykdyta projektuojamame suvažiavime Pragoje.

Visas tas pastangas ir planus karas sugriovė. Bet jau 1941 metais Londone prie *Fabian Society* pradeda grupotis ūkininkų sąjūdžių išemigravę vadai ir pradeda iš naujo organizuoti nutrauktus darbus. Tuose darbuose dalyvauja jugoslaviai, bulgarai, lenkai, čekai ir vengrai. Tais pačiais metais ūkininkų sąjūdžių vadai paskelbė Londone bendrą deklaraciją, kurioje pasisakoma už vidurio Europos valstybių federaciją, kuri turėtų sudaryti vieną organizuotą sufederuotos Europos dalį. Kalbamoji deklaracija yra lyg išėitęs taškas tolimesniems darbams, studijoms ir nepaliaujamiems pasidalinimams mintimis ūkininkų reikalais.

Karas pasibaigė. Kalbamų valstybių žmonėms jis neatnešė pagerinimo. Atvirkščiai, jų būklė pablogino, nes jos visos, atsidūrusios anapus geležinės uždangos, nustojo net savo nepriklausomybės, prarado ką buvo turėjusios prieš karą. Tas tautas sukaustė sovietų smurto ir prievartos režimas. Albanija, Bulgarija, Čekoslovakija, Estija, Jugoslavija, Lietuva, Latvija, Lenkija, Rumunija ir Vengrija buvo paverstos bolševikijos satelitais. Vienintelė Graikija gelbsti savo laisvę ir nepriklausomybę antžmogiškomis pastangomis ir kančiomis ir gyvendama kasdienine baime jas prarasti. Visose šitose valstybėse totalinė bolševikų sistema visu savo pašėlusiu įtūžimu puola pavergtas visuomenes, kartu ir ūkininkiją, kurios sudaro pavojingą okupantui opoziciją. Tų valstybių pavergtos tautos kovoja dėl laisvo žmogaus laisvojoj valstybėj. Globojimas žmogaus ir pavidimas jam medžiaginių gėrybių, o pirmoj eilėj susirūpinimas asmens dorove ir teise — tai pagrind-

Ivairenybės

dinis pavergtųjų tautų ir valstybių šūkis ir siekimas, kuris griežtai priešingas valstybės-molocho ir molocho-monopartijos koncepcijai.

Bolševikai be atodairos naikina pavergtose tautose visa, kas kiekvienam žmogui yra brangu. To fakto akivaizdoje „Žaliojo Internacionalo“ vadai solidarai stojo į atkaklią kovą su raudonuoju Maskvos maru, apnikusiu jų kraštus. Pereitais metais liepos m. Vašingtone jų buvo paskelbta atatinkama deklaracija. Vengrų vardu ją pasirašė Nagy, Bulgarų - Dimitrovas, Jugoslavų - Mačekas ir Gavrilovičius, Rumunijos - Nicosesco - Bugesti, Lenkų - Kuncevičius. Pastaruoju metu yra paruošti statutai kitiems kraštams priimti į tą Internacionalą. Padaryti žygiai ir principai jau priimta Lietuvos ūkininkiško pobūdžio politinės organizacijos, kaip Valstiečių Liaudininkų Sąjunga ir Ūkininkų Sąjunga. Užsimota Internacionalas praplėsti visoje Europoje, o jei bus reikalo ir galiomybių, ir visame pasaulyje.

Tad naujasai užsimōjimas sukurti Ūkininkų Internacionalą yra faktas. Gimsta jis ne taikiais laikais, bet žūthūtinių kovų ugnij. Milijonai pavergtųjų žmonių stojo į kovą su bolševikine prievarta.

Kas žino, ar tos g'gantiškos kovos ugnij negims pastovus ir galingas kūrinys, kuris suvaidins lemiamą vaidmenį tarptautinių santykių nustatyme tuo metu, kai grius geležinė siena, o už jos kalinamos ir naikinamos tautos atgaus trokštąją laisvę.

„Voice of America“ ir „Neue Zürcher Zeitung“ pranešimu š. m. pavasarį Ūkininkų Internacionalo Centro Komitetas paskelbė „Žaliojo Internacionalo“ tikslų deklaraciją bei darbų programą.

Pirmasai tikslas, pagal deklaracijos pranešimą, yra išlaisvinti iš bolševikų nelaisvės ir prievarta

primestos joms komunistinės diktatūros Internacionalui priklausomas tautas ir gražinti joms tikrąją demokratiją.

Toliau deklaracija pabrėžia, kad ūkininkų partijos esančios tarptautinio suorganizuoto bolševikų puolimo pagrindinis tikslas, nes bolševikai mata masiniuose ūkininkijos sąjūdžiuose didžiausią kliūtį savo imperialistiniams tikslams realizuoti. Bolševikų aukos — J. Maniu, M. Petkov, B. Kovacs, D. Jovanovic ir kiti yra ryškus įrodymas Ūkininkų Internacionalo pasiryžimo gražinti savo valstybėms laisvę ir demokratinę santvarką.

Minėto susirinkimo partijų atstovai pareiškė, kad tik tarptautinis ūkininkijos frontas gali padaryti galą naujojo Kominformo užmačioms ir sėkmingai pasipriešinti sovietiškojo politbiuro, siekiančio pavergti visą pasaulį, pastangoms. Ūkininkijos, sąjūdžiai kovoja už Atlanto Chartos ir JTO Chartos paskelbtųjų teisių realizavimą.

Deklaracijos gale pastebima, kad satelitinių valstybių Maskvai reikalaujant Marshalo plano atmetimas, kliudo tiems kraštams prisidėti prie ūkinio Europos atstatymo darbo.

Pagal „Neue Zürcher Zeitung“ 1948 metų birželio 4 d., Žaliojo Internacionalo konferencijos Vašingtone aprašymą, pažymėtina, kad to judėjimo esminiu punktu yra užakcentuotas tikėjimo į Dievą išpažinimas, nors to judėjimo kūrėjai buvo ne religiniai žmonės. Šis judėjimas apjungia kaip katalikus, taip lygiai ortodoksus ir mohometonis, griežtai atmesdamas istorinį materializmą. Iš to ryškėja to sąjūdžio gilus ideologinis prieštaravimas komunizmui.

Galutinis šio judėjimo tikslas yra sudaryti rytų Europos ūkininkų federaciją.

J. P. B.

SOCIALINIAIS KELIAIS

Sprendžiant socialinį klausimą yra būtina turėti principus ir teoretinių duomenų. Klaidinga yra, kad šie principai dažnai ribojasi vien tik ekonomine darbo atlyginimo problema. Aukščiausias principas, kurio reikėtų laikytis sprendžiant socialinį klausimą, turėtų būti žmogaus asmens principas. Kiekvienas žmogus yra atskiras pasaulis, tai mažasis pasaulis - microcosmos. Žmogus, kuris ateina iš Dievo, yra sutvertas tam, kad vėl grįžtų pas Jį. Ir niekas neturi teisės jam trukdyti vykdyti šią savo paskirtį. Jis turi dieviškosios išminties atspindį ir laisvą valią. Tad asmenys yra laisvi, nepriklausomi, tuo gi tarp individai yra surišti vieni su kitais. Bendruomenė privalo suteikti asmenims priemones realizuoti savo paskyrimui. Profesija taip pat negali žmogaus asmenybės viršyti.

Socialinis klausimas yra „žmogaus“ reikalas. Tėvas Ruffieux nagrinėja įvairias sąlygas socialiniam klausimui spręsti. O jos esančios: tikras broliškumas, lygybė ir laisvė.

Vien tik teisingumo nepakanka. Šiandien teisingumo labai pašvenčiama artimo meilė. O tuo tarpu artimo meilė ir teisingumas privalo eiti drauge ir vienas kitą papildyti. Artimo meilės darbai nėra ir negali ribotis vien materialine sritimi. Jos sritis lygiai liečia dvasią, moralę ir

ypačiai Dievo meilę. Teisingumas be artimo meilės yra labai kietas.

Lygybė nėra matematinė sąvoka. Jei taip būtų, tai prieitume anarchijos. Lygybė reiškia, kad kiekvienas turi teisės į tai, ko jam reikia realizuoti savo paskirčiai. Lygybėje reikia proporcingo autoriteto. Lygybės negalima įgyvendinti marksistiniame kolektyvizme.

Tėvas Ruffieux paliečia naujosios teisės veikimą į kapitalą, darbą ir atlyginimą už darbą.

Nebebus vyravimo, bus tik bendravimas. Darbdaviai ir darbininkai nebeprivalo būti priešiški luomai. Viskas turi remtis bendradarbiavimu. Reikia tačiau nepasitikėti gero dėdės dovanėlėmis. „Kalėdų eglutė neišspręš socialinio klausimo“, prieš kelis mėnesius pasakė Paryžiaus kardinolas Suhardas. Viena to bendradarbiavimo pasėkų bus tai, kad kapitalas taps „priėmone“ žmogaus asmens tarnyboje.

Nūdienės profesinės sąjungos tėra viena fazė, Tuo neprivaloma tenkintis. Reikalinga siekti savo tikslo toliau. Tuose siekimuose reikia labai budriai saugotis neįklimpti į kolektyvinį egoizmą. Šiuo keliu prieinama prie žmonės bendruomenės. „Vienodam atsakingumui — vienodas atlyginimas“, privalo būti naujasis šūkis. Kiekvienas privalo turėti teisės naudotis savo atsakingumu rinkimo

priemonėmis, daugumos balsavimu ir t. t. Ypačiai šeimų tėvai, kurie turi daugiau teisių už viengungius.

Darbas nėra prekė, o žmogiškas elementas. Jis privalus pagarbos. Duoti kiekvienam galimybės gyventi nėra labdaros, bet teisingumo klausimas. Bendruomenė privalo kiekvienam savo nariui sudaryti galimybę turėti bent pragyvenimo minimumą.

Tad atlyginimas privalo būti proporcingas atsakingumui. Ta taisykle sprendžiamas ir šeimos tėvo darbo atlyginimas.

Kas tą naują teisę įgyvendins?

Naujoji teisė privalo realizuotis esenciai individuali — vienetė, gi instrumentaliai — visuomenėje: individe per visuomenę. Teisė tam tikra prasme yra asmens išlaisvinimas. Kalbėti apie laisvę, reiškia prileisti, kad mes nesame gyvuliai.

Kalbėta ir kalbama apie darbininkų teises, prieš kurias kapitalistai pastatė savininkų teisę. Tikrovė yra tik viena žmogaus teisė, galiojanti visiems. Lygiai taip pat negali būti skirtingų teisių metropolijoms ir kolonijoms ar pavergtoms tautoms.

Nėra teisės, kuri būtų taikoma žmogui — gyvuliui. Teisė yra ne kas kita, kaip laisvės reikalavimas, kuris mus verčia atsipalaiduoti nuo instinktų.

Laisvė yra galia atsiduoti ir viską atiduoti, o teisė yra šitos laisvės garsus nenutyląs reikalavimas. Visuma ir vienetas — tokie yra du socialinio gyvenimo ašigaliai. Reikia atsiduoti artimui, kuriame mes matome Dievą. Teisė gimdo žmogų, kad jis sužmonintų būtį ir visatą.

Socialinė katalikybė nėra tarpinė doktrina tarp dviejų ašigalių — kapitalizmo ir marksizmo. Ji yra revoliucinė doktrina ta prasme, kad ji nori esamas socialines sąlygas pakeisti visiškai nau-

jomis ir skirtingomis, kurių centre stovėtų asmuo, integralinis žmogus.

Socialinė katalikybė pažįsta ir pripažįsta ekonomijos mokslą. Ir jis negali būti ignoruojamas. Aišku, būtų sunku pavadinti ekonomiją griežtai „krikščionišku“ mokslu. Mes pripažįstame, kad doktrina, kuri laikosi subjektyvinėje srityje, negali sukurti vieno mokslo. Tačiau ši doktrina gali mokslą pakreipti ir jam nurodyti dalykus ypačiai ekonominių mokslų srityje, kur ir kas yra aktualu. Mes gyvename didingą laikotarpį, kuriame kai kurios civilizacijos menkėja ir nyksta, kitos gi — įgauna naujų formų. Reikia sekti šią evoliuciją apsistačius žinovais, kurie galėtų konkrečiai prisiimti ekonomijos faktus pagal doktriną. Nėra reformizmo, nė revoliucijos reikalo. Reikia sekti ir panaudoti bendruomenių persiformavimą. Socialinė doktrina sako, kad privati nuosavybė yra gėris ir kad reikia viską daryti, kad galėtų tuo gėriu pasinaudoti didesnis žmonių skaičius. Ekonomijos mokslas turi į tą darbą įsiterpti ir nurodyti, kaip tas gėrybes padalinti. Socialinė doktrina kalba apie bendruomeninę įmonę. Politinė ekonomija privalo rasti išeitį, kaip senąją algų sutartį pertvarkyti į bendruomeninę sutartį ir skaitytis su ekonomine tikrove.

Kai liberalizmas piršo pasauliui *homo oeconomicus* — žmogus visa ko centras ir tikslas, o marksizmas skelbė kolektyvo be asmenybės ateitį, katalikybė pristato šedevrą — integralinį žmogų. Kai esminė žmogaus problema bendrais bruožais išspręsta, tada belieka ją prijungti prie ekonominių faktų, kurie yra palenkti ir valdomi minėtos doktrinos.

Mūsų elitui teks plačiai ir aktingai dalyvauti ekonominiuose moksluose, kad jie neliktų tik kažkas mistiška.

L. G.

POLITIKA IR KRIKŠČIONIŠKOJI MINTIS

Šių dviejų sąvokų sugretinimas gali iš pirmo žvilgsnio nustebinti. Koks iš tikrųjų ryšis yra ir gali būti tarp politikos ir krikščioniškosios minties? Vienos veikla ribojasi šia žeme. Kita gi, priešingai, savo žvilgsnį ir veikimą išplečia toli gražu už žemiškosios valstybės, iki neregimosios karalystės, kuri, kaip Kristus sako, nėra šio pasaulio. Be to, politika tam tikra prasme skaldo, o krikščioniškoji mintis iš esmės yra vienybės veiksnys. Dėl pastarųjų priežasčių daugelis išveda, kad politika ir krikščioniškoji mintis yra nesuderinami dalykai, kad jos būtina turinčios kovoti viena prieš kitą ir nesugyventi. Viso to išdavoje pasiekia mūsų laikams būdingos politinės barbarijos.

Jeigu esame klausiami, kas yra krikščioniškoji mintis, mes atsakome: tai yra mintis, išplaukianti iš krikščioniškojo Apreiškimo, tradicinio Bažnyčios, vyskupų ir popiežių, ypačiai paskutiniųjų — Pijaus IX ir Pijaus XII — mokslo. Bet kas yra politika?

Kai kam politika yra menas paimti į savo rankas krašto valdžią ir joje išsilaikyti panašiu

būdu, kaip tai padarė Leninas, Hitleris, arba koks nors kitas diktatorius. Kitiems ji yra menas praveisti rinkimus, užminkyti rinkiminę tešlą, suvedžioti mases ir jomis manevruoti. Tretiems gi jos apibrėžimas yra kilnesnis: tai galimybių menas.

Iš šių politikos sąvokos klaidingų arba nepilnų aptarimų bus sunku ir tikrai neįmanoma nustatyti krikščioniškos minties reikalavimus, statumus politikai. Dar daugiau, taip suprantama ir vykdoma politika, kokių bebūtų talentų ir koks jų atsidavimas jai bebūtų, visuomet atrodo, tarsi, „bloga daina“. Tai nuviliąs konstatavimas, priverkęs Charles Péguy ištarti: „Nėra klausimo, kad vienokia ar kitokia politika yra svaresnė... Esmeje yra svarbu, kad kiekvienoje tvarkoje ir sistemoje mistika nebūtų politikos praryjama, nes mistika pagimdė politiką.“

*

Faktinai politika, yra tokia, kokią šv. Jonas Krizostomas arba šv. Tomas Akviniėtis stato menų viršūnėje ir kurią ikūnijo tiek popiežių ir šventųjų, kaip Joana Arkietė, Katarina iš Siennos, arba Mykolas iš Flu, kurie buvo tikri valstybės

Ivairenybės

gynėjai, *defenso civitatis*. Tokia politika yra nepalyginamai didesnė negu politikos, kurios apie ją gravituoja. Kiekviena partija tautinėje bendruomenėje, kiekviena valstybė tarptautinėje bendruomenėje turi savo politiką, dažnai sumaišytą su ypatingais interesais ir begėdišku egoizmu, kartais surištą su neteisingomis ir neapgiamomis pozicijomis. Didieji ginčai, kurie vyksta dabar Berlyne arba Jungtinių Tautų posėdžiuose, yra ryški viso to nauja iliustracija. Bet aukščiau to yra politika, kuri siekia bendro intereso, bendro gėrio: laikinio žmonių draugijos valdymo mokslo ir meno.

Ši politika nesumaišoma su politikomis. Ir jos nesipriešina viena kitoms. Bet gali iškilti tarp jų gilių prieštaravimų, tragiškų lūžių. Dažnai esti išsiskyrimų tarp politikų, kuriuos skaldo ir politikos, kuri jungia.

Kyla vienas klausimas. Ar politika, kuri turėtų jungti piliečius ir valstybes, lojaliai siekdama bendro gėrio, gali rasti krikščioniškame galvoje tinkamo įkvėpimo jai pagyvinti, nušviesti ir sustiprinti tarp besireiškiančių aistrų ir nesutarimų, kurie plėšo miestus ir valstybes? Ar esama krikščioniškos politikos? Į šį klausimą reikia atsakyti teigiamai ir be svyravimų. Laikinis visuomenės valdymas negali savo tikrojo tikslo pasiekti, nesiderindamas prie krikščioniško galvoje reikalavimų ir mokslo.

Čia nėra kalbos apie atėmimą bent mažos dalelytės teisingų teisių autoritetams, kurie turi laikinės valdžios įgaliojimus. Priešingai, krikščioniškoji mintis pripažįsta, skelbia ir saugoja jų kompetenciją ir laisvę. Vadai ir valstybės nariai veda politiką visuomet savo pačių atsakomybe, savo rizika ir pagal savo sąžinę. Ir Bažnyčia tai žino geriau negu bet kas kitas: ji draudžia savo ministeriams, išskyrus retas išimtis, pavojingus

užsiangažavimus politikoje. Ji nori, kad bet kokiame aplinkybėse neįvyktų suplakimas Bažnyčios ir valstybės, kad būtų griežtai skiriama socialinis veikimas, politinis veikimas ir katalikiškoji akcija.

*

Leonas XIII tai sutraukė atmintinoje *Immortale Dei* enciklikoje apie valstybių krikščionišką konstituciją:

„Dievas padalino žmonių valdžią tarp dviejų galybių: bažnytinės ir pilietinės. Bažnyčios valdžia turi sprendžiamą balsą dieviškuose dalykuose, o civilinė valdžia žmonių reikaluose. Kiekviena jų savo srityje aukštesnė už kitą. Kiekviena turi savo prigimtimi ir specialia paskirtimi aiškiai aprėžtas ribas. Tad jos turi kiekviena savo nuosavą sferą, kurioje jos veikia ir naudojasi pilnomis teisėmis savo veikime.“

Jei čia kalbama, kad krikščioniškoji dvasia turi būtina persmelkti politiką, kad pastaroji privalo ieškoti įkvėpimo krikščioniškame galvoje, tai tuo nepasakoma, kad ji privalo būti tvarkoma klerikalizmo, arba kad būtų norima pateisinti, kad dvasiniai dalykai absorbuotų laikinius. Norime tik tai priminti, kokiais keliais galėtume išbristi iš revoliucijų ir politinių konvulsijų, kuriose skendime. Pagaliau norima ištraukti iš skurdo ir dabartinės socialinės gilios anarchijos: iš trūkumo tikros žmoniškos politikos, kuri tikrai atitiktų prigimtos teisės ir krikščioniškojo Apreiškimo reikalavimus. Norima išgelbėti, Pijaus XII žodžiais, pasakytais 1941 metų kalėdinėje kalboje tariant, iš neriboto išibėgėjimo į ekspansiją ir gryną politinį kreditą, be moralinio susirūpinimo, pagaliau iš bedieviškos arba antikrikščioniškos valstybės.

Reikia pasirinkti arba politinę barbariją arba krikščionišką politiką.

LIETUVOS ATSTATYMO KLAUSIMAI

Gal niekad Lietuva nebuvo tiek ir taip sugriauta, kaip kad dabar yra. Jai atstatyti reikės daug galvų ir rankų ir, suprantama, laiko bei pinigų. Jos atstatymu ten Lietuvoje lietuviai neturi galimybės nei rūpintis nei pasisakyti. Jų vardu kalba kruvinasis okupantas. Jo visas atstatymo darbas suvedamas į kalbą. Jam, pagaliau, ir nerūpi Lietuvos atstatymas, nes jo pagrindinis tikslas — sunaikinti lietuvių tautą ir jos vietoje įkurdinti barbariją su barbarišku bolševizmu. Tą atstatymu rūpinimosi galimybę turi tik lietuviai, atsidūrę už Lietuvos sienų, ir ją panaudojo plačiu mastu. Veikia tuo reikalu specialii kompetentingų veiksmų sukurta įstaiga. Ji pritraukė prie Lietuvos atstatymo darbo visus tos rūšies geros valios specialistus. Spauda taip pat neatsilieka ir nenori šiame svarbiame darbe pasilikti tik pasyvios stebėtojos vaidmenį. Tėvy-nės Sargas Lietuvos atstatymo reikalui taip pat atskleidžia savo skiltis. Šiame nr. talpinama du diskusiniai straipsniai. Ateity jis tam klausimui išdiskutuoti noriai užleis ir daugiau vietos. Redakcija pastebi, kad autoriai kalba tik savo vardu.

Redakcija.

I.

VYT. PELDAVIČIUS

„GYVENAMOJI MAŠINA“

Gyvenamųjų namų statyba dabar yra aktuali netik Europoje, bet ir Amerikoje. Visi šiuo klausimu galvoja, daug rašo, daro bandymus ir apskaičiavimus juos atpiginti — suprastinti. Iš daugelio idėjų viena yra pikantiškiausia — kaip įjungti fabriką į tą milžinišką darbą? Kiekvienam

yra aišku, kad fabrikas gali gaminti tik standartinus namus, kuriuos Europa jau prieš 30 metų pavadino „gyvenamąja mašina“.

Kas tai yra ta „gyvenamoji mašina“? „Gyvenamoji mašina“ gimė tada, kada civilizotas žmogus susižavėjęs technika pradėjo škelbti: „Jau yra laikas suprasti, kad puikiausią dabartinių technikos kūrinių: mašinos, elektros aparatai, chirurgijos instrumentai, laivai, geležinkelio vagonai, tramvajai, tiltai ir t.t. ir t.t. yra nemažiau estetiški, kaip pav., baroko bažnyčia arba egiptiška piramidė, — ir gyvenamuosius namus galima vertinti kaip mašiną...“

Čia yra „gyvenamosios mašinos“ šaknys, jos kertiniai akmens. Šitai „ponų“ grupei sudaro tokį pat vidurinį pasitenkinimą kursuojantis tarp Stuttgarto ir Müncheno garvežys, kaip ir Notre Dame de Paris.

Analizuoti tuos skirtumus užimtų daug vietos, bet reikia nepamiršti, kad kas neorganiška, mechaniška, negalima suvesti į bendrą vardiklį su „gyvuoju“ organišku pasauliu.

Žvilgterėkime į standartų genijų kraštą — Š. Ameriką. Idėja namus fabrikuoti ten yra gyva

nuo 1930 metų, bet iki šiol ji dar nesukūrė sau realių pamatų ir dar, toli gražu, neturi patyrimo „fabrikinių“ namų statyboje. Idėjos ir patyrimas yra ne tas pats.

Centrinės amerikiečių valdžios įstaigos: „Farm Security Administration“ ir „Tennessee Valley Authority“ pastatė nedidelio masto „fabrikinius“ namus pastoviams ir keliaujantiems darbininkams. Bet šita pradžia nesudarė impulso vystyti naujas statybos formas, naujus statymo metodus ir tuo būdu neišjudino „gyvenamosios mašinos“ statybos dideliu mastu.

Trumano valdžia yra sudariusi pokarinę programą gyvenamiesiems namams statyti, bet iki šiol dar nieko nerealizavo.

Privatūs kapitalai neinvestuojami į didesnio masto „fabrikinių“ namų statybą, nes jų savininkai reikalauja iš valdžios garantijų jų kiekiui ir jų kainai.

Panašius žygius yra padariusios ir kitos valstybės. Anglų darbo partijos valdžia „fabrikinių namų“ programos įgyvendinimui yra paskyrusi du šimtu milijonų angl. svarų. Anglai realizavę savo programą atstatytą tik karo metu sugriautus namus.

Dabar peršasi klausimas, kodėl „gyvenamosios mašinos“ idėja neturi pasisekimo?

Priežasčių yra labai daug. Jų visų čia neišdėstysiu, bet paminėsiu tik kaikurias svarbesnes.

Pamėginkitė priversti žmogų padaryti tai, ko jis negali.

Architektas per ilgus laikus yra mokomas statyti namus netaip, kaip fabrike pagaminti namai gali būti statomi, bet priešingai: jam visuomet yra pabrėžiama, kad architektūra yra pritaikomas (ne laisvas menas), todėl yra kūryba, bet ne fabrikacija!

„Fabrikiniams“ namams suprojektuoti reikia žmonių, kurie jaustų, mokėtų galvoti kitomis formomis, taikyti kitas statybos medžiagas, žodžiu, reikia pamiršti, kas buvo, kas dabar yra ir duoti nauja... ir tuo būdu padaryti juos kiekvienam žmogui prieinamus, tinkamus ir t.t.

Dabartinis architektas to padaryti nesugeba. Ar jis sugebės?...

„Gyvenamųjų mašinų“ „fabrikantai“ ceremonijų dėl architektų nedarytų, nes jie gali užangažuoti inžinierius.

Inžinieriai jiems gali pastatyti gyvenamus namus — pigius ir greitai, pav. iš aliuminijaus, ultra šviesa šildomus, spintose įrengti virtuves, prie lubų pakeliamas lovas, judomus pagal reikalą ir reguliuojamus mygtukų pagalba stalus, grindis su „gatavai išštempeliuotais“ persiškais kilimais ir t.t. Jie su tuo sutiktų, nes jiems tai priimtina, bet jie negali išspręsti vieno klausimo: kaip priversti arba įkalbėti žmogų, kad jis gyventų tokiose hotentotiškose celėse?...

Tai yra antroji priežastis, kuri verčia praktiškuosius Amerikos privačių kapitalų savininkus reikalauti valdžios garantijų, kad neprarastų savo pinigų.

Gamindami namus fabrikai sužlugdytų tos šakos amatininkų luomą. Tie amatininkai būtų priversti palikti savo dirbtuvėles ir tapti fabrikuo gizeliais arba pakeisti savo amata. Europos tautų amati-

ninkai, su savo darbais, yra nusipelnę garbingą vardą. Jie yra nenugalimi, su jų šimtmetinėmis tradicijomis baldų srity.

Fabrikuojami namai priverstų žmogų atsisakyti nuo visų priprastų „jaukumų“ ir tapti savo buto ar namų auka. Nieko nėra žmogui baisnesnio kaip primesta nauja forma, kurios jis nesupranta ir nejaučia!

Vokiečiai po pirmo pasaulinio karo karštai griebėsi organizuoti „augančius namus“ (wachsende Haus). Idėja buvo labai kritikuojama ir galutinai ją sužlugde Hitleris. Jų įkurtas bandymams institutas „Wirtschaftlichkeit im Bau und Wohnungswesen“ išleido visus jam skirtus pinigus modeliams ir bandymams ir statė didelius namus pagal senus išbandytus metodus.

Reikia pasakyti, kad architektas jau antrą kartą atsidadė panašioje padėtyje. Devynioliktame šimtmety, kada plienas dideliu mastu įėjo į rinką ir geležinkelio bėgiai šakojosi po žemės rutulį, tada architektas nesugebėjo panaudoti tos medžiagos. Inžinierius Eiffelis, su savo bokštu, įrodė geležies privalumus, o architektai beveik šimtą metų vėliau ją pradėjo vartoti dideliu mastu... Visiems yra suprantama, kodėl ir lietuviai tremtyje susirūpino būsimuoju Lietuvos ūkio atstatymu. Mūsiškiai sudarė planavimo komisiją. Ji griebėsi darbo. Krašto statybai planuoti sudaryta programa.

Jos aštuntame pusl. skyriuje „Standartai ir normos“ pasakyta: „Statybos atpigimas... pareikalaus būtino trobėsių elementų standartizavimo... Šiam reikalui teks kurti specialias įmones.“

Kas gali įrodyti, kad įkurtos Lietuvoje standartams gaminti specialios įmonės atpigins statybą?

Aš esu linkęs manyti priešingai, kad statyba be ko kito gali pabrangti!

Reikia nepamiršti, kad pirmoje eilėje mums reikia organizuotai padėti atsistatyti mūsų ūkininkijai, kuri sudaro apie 70% visų Lietuvos gyventojų. Specialios standartams gaminti įmonės pareikalaus didelių investicijų kapitalo, didelio administracijos aparato, specialių padargų standartų transportui: iškrauti, pakrauti, transportui paruošti, apgadintus transportuojant ištaisyti ir t.t. ir t.t.

Sukurtos specialios įmonės, norėdamos save pateisinti, turės realizuoti standartinių pastatų tipų minimumą, nes jos pasiteisina tik tai jų kiekiu.

Aš nemanau, kad tos programos autoriai norėtų mūsų krašte išlėto ruošti kelius „gyvenamajai mašinai“. Aš to nemanau, todėl, man atrodo, kad reikia galvoti, kaip ateity įjungti mažą provincijos staliaus dirbtuvėlę, arba kaimo kalvį, arba stalių, račių į bendrą atstatymo darbą ir tuo pačiu duoti jiems prasigyventi, padėti ugdyti amatininkų luomą, kurti jų tradicijas ir ugdyti visą, bendrą krašto atstatymo darbą.

Tai galima pasiekti tik decentralizacijos keliu ir nekuriant specialių įmonių, kaip kad planavimo komisija siūlo. Ne valdininkai atstatys kraštą, bet privati visų gyventojų iniciatyva. Specialių įmonių standartams gaminti įkurdimas būtų didelis ir nepakeliamas smūgis sta-

Įvairenybės

tybos amatininkų luomui. Tai yra viena klausimo pusė.

Planavimo komisijos siūlomos tokios specialios įmonės palaidos paskutines lietuviško kaimo statybos liekanas, sugriauš jo papročius ir kartu sutrukdyd naujos statybos kultūringą eigą. 1922-25 metais jau vokiečių literatūroje buvo iškeltas klausimas: ar pajėgs išsilaikyti amatininkai gyvenamų namų statyboje prieš konkuruojantį fabriką? Ačiū Dievui, jau praėjo 25 metai, kaip fabrikas konkuruoja amatininkui, bet vis dar fabriko nenaudai.

II.

J. M.

MODERNIOJI ARCHITEKTŪRA

Gyvenamojo amžiaus pradžioj architektūra įžengė į savotiško „skaistumo“ fazę. Tas jos „skaistumas“ remiamas štai kuo: statinio planas projektuojamas tiksliai moksliskai pergalvoto plano tikslingumu, o estetinis statinio veidas padarytas priklausomu nuo konstrukcinių veiksnių. Išeinant iš tokių architektūrinių nusistatymų, modernioji architektūra gavo du būdingus bruožus: pirmas, patalpų ankštumas, antras, statinio dėžės išorinė išvaizda.

Nieko tad stebėtino, kad netrukus žmonės pasijuto per daug suvaržyti naujoviškų pastatų patalpose, kuriose kiekvienas ketvirtainis metras turėjo savo paskyrimą ir kur dėl kiekvieno elemento tiek filosofuota, kad galų gale styga pertempta. Kai kiek atslūgo ūkiškoji depresija ir bendrasis gyvenamasis lygis iškilo virš pirmykščio primityvizmo, žmogus naujam statinyj pasijuto per daug ankštumos ir nepatogumo suvaržytas ir pradėjo į naujas madas reaguoti. Ir supranta dėl ko. Jei atkutęs pilietis išgydavo pianiną, tai neturėjo kur pastatyti lovos, nes jo butas buvo „funkcionaliniai“ suprojektuotas. Jei kas norėjo turėti savo bute daugiau saulės šviesos, tai modernieji architektai pasirėmę teoretiniais higienos principais duodavo jam ištisą stiklo sieną, dėl kurios gyventojas nustodavo savo bute bet kurio intymumo.

Dar vienas gana įkyrus moderniosios statybos slogutis buvo taupymas. Praktikoje tai reiškė daugelio elementų tendetinį atlikimą. Ypatinai neigiamai tai veikė izoliacijos sritį. Moderniajame bute reikėjo kalbėti pakuždomis, kas norėjo, kad kaimynas iš anapus sienos nenugirstų visų šeimyninių malonių ar nemalonių paslapčių. Šie dalykai negalėjo tęstis ilgai, nes nepasitenkinimas pasidarė visuotinas.

Noromis-nenoromis architektai priversti buvo stvertis platesnių ir laisvesnių koncepcijų. Anks tyvesnioji grynai funkcionalinė architektūra turėjo sauso standartiskumo, visai gerai pritaikyto prie laikotarpio, kai numalšinti butų badui buvo statoma ištisi miestų kvartalai, priemiesčiai ir net atskiri miesteliai identiškų ar beveik identiškų pigių namelių, skirtų vienai dviem šeimoms, ar ištisų blokų, skirtų daugeliui šeimų. Jos atsisakius buvo pereita prie statybos, turinčios daugiau individualinio charakterio. Žmogus, kuris pirmiau

buvo verčiamas grūstis į bendrai privalomuosius šablonus, staiga pradėjo reikalauti, kad architektūra būtų projektuojama pagal jo paties reikalą ir skonį.

Tas radikalnis žmogaus į architektūrą santykio pakitimas turėjo radikaliai pakeisti ir pačią architektūrą. Pasyvus ligi šiol manomųjų statydinti namų savininkas pradėjo bendradarbiauti su architektu, teikdamas jam savo pageidavimus ir reikalavimus ir bendromis jėgomis sukurdamas gyvenamojo namo planą. Architektas gi projektuotojas iš inteligentiško erdvės žonglieriaus vaidmens vaidintojo perėjo į gydytojo vaidmens vaidintoją, kurio uždaviniu pasidarė klientui — individui sukurti labiausiai jam tinkamą židinį.

Taip pasikeitus skoniams ir kitoms aplinkybėms namai nustojo buvę korbuserinė „gyvenamoji mašina“ ir pradėjo būti gyvo ir konkretaus žmogaus aplinka. (Le Corbusier, gimęs 1887 m., garsus prancūzų architektas ir architektūros teoretikas buvo tikrasis „moderniosios“ architektūros stiliaus autorius. Corbusier yra taip pat ir seniau labai paplitusio apie statinio tikslingumą šūkio ir nuėmimo nuo statinio bet kurio gražinamojo elemento autorius. Jis, išeidamas iš savo pažiūros į namus, visai tiksliai ir teisingai gyvenamąsias patalpas pavadino „gyvenamąja mašina“.)

Architektūrinio paprastumo ir suprastinimo fazei visuomenėje subankrutavus, prasidėjo grįžimas atgal — į išorinius pagražinimus, į monumentalinius statinius, vadinasi, ir į didesnių pinigų sumų skyrimą statybos reikalams. Pradėta konstrukcinius elementus papildyti dekoracija. Tas reiškinys architektūroje buvo kažkas nauja ir nepaprastai pageidaujama. Po ilgos pertraukos vėl pradėjo rodytis sienose, gziemsuose, portaluose, frontonuose įvairios skulptūros, pusiau skulptūros, mozaikos, freskai ir kitos rūšios pagražinimai, kuriais pradėta užpildyti tos tuščios vietos, kurios pirmiau buvo taip reikalaujamos, už kurias tiek buvo kovota, bet kurios galų gale nusibodo ir turėjo pasitraukti iš gyvenimo, užleisdamos vietą kitai architektūrinei madai. Ir pats Le Corbusier, formos skaistumo ir statinio griežto objektyvumo autorius ir beatodairinis savo teorijos realizatorius bei kovotojas dėl jos įgyvendinimo, pradėjo nuo savo reformos atlyžti, eiti su savo principais į kompromisus ir galų gale visai nuo jų atsisakė. 1936 m. Brazilija statydinosi auklėjimo ir sveikatos ministerijos rūmus. Tam reikalui sudaryta keliolikos žymiausių Brazilijos inžinierių komitetas, kuriam vadovavo minėtas Le Corbusier. Tuo metu jis nė mėgint nemėgino laužyti kardo dėl savo architektūrinių principų. Komiteto vienbalsiai buvo nusistatyta, Le Corbusierui neprieštaraujant, frontiniam statinio pakilime patalpinti skulptūrinę dekoraciją, turinčią vaidinti plastikinį vaidmenį. Tam reikalui žymioji sienos dalis buvo palikta be langų. Toks nukrypimas nuo moderniosios architektūros prasidėjo dar kiek anksčiau, negu minėtas Brazilijos faktas. Tas atgalėjimo procesas prasidėjo beveik tuo pat metu visame pasaulyje. Paminėsiu iš stambesnių statinių — Kauno Lietuvos Banką, Varšuvos centralinę gelžkelio stotį, Krašto Ūkio Banką ir kit.

Tokia reforma palietė ne tik visuomeninio po-

būdžio statinius, kaip bankai, teatrai, bažnyčios ir t.t., bet ir gyvenamuosius namus. Vis dažnesnis įtraukimas diskretiškos dekoracijos, kaip papildymo gyvenamųjų namų konstrukcijos, davė geresnių sąlygų žmogui užmegzti artimesnę ir šiltesnę ryšį su architektūra negu su ankstyvesniais monotoniškais kazerminiais blokais.

Paskutiniųjų laikų siekimas — „sužmoninti“ architektūrą. Tas siekimas privertė statybininkus daugiau rūpintis gyventojų patogumais ir komfortu. Dabar nesitenkinama statydinti patalpas pagal individualinę koncepciją, bet pradėta taip pat gaminti ir individualiniai suprojektuoti baldus. Šioje srityje padaryta tokių pat lūžių, kokių padaryta ir architektūroje. Fabrikiniai perkami iš krautuvių baldai pasidarė nebe mados dalykas, jie buvo naudojami tik smulkių miesčioniškų sferų. Visi gi kiti, kurių tik kišenė išnešdavo, jau užsakydavo individualiai baldus pas architektą. Šis gi pastarasis, tuo būdu susiradęs naują darbui dirvą, pradėjo kurti labai prašmatnias baldams formas, naudoti jiems įvairiausias medžiagas bei daryti iš jų įvairiausių ligi šiol negirdėtų junginių. Baldininkystė, kuri yra architektūros labai esminė dalis ir pagrindinis buto vidaus veiksnys, po ilgos stagnacijos įžengė į daug žadančios puikios pažangos vėžes. Daug gabių ir patyrusių architektų pasišventė specialiai baldams projektuoti ir čia pasiekė puikių rezultatų. Mažai to, patalpos vidui „aptarnauti“ atsirado ištisos įstaigos, kurios labai rimtai ėmėsi derinti-harmonizuoti visus gyvenamai patalpai reikalingus elementus, kaip — šviesą, šildymą, baldus, audinius, paveikslus ir kita. To kolektyvaus derinimo rezultate atsirado reikalas visiškai pertvarkyti gyvenamąją patalpą ir duoti jai visai naujas formas.

Gal niekad gyvenamoji patalpa neturėjo tiek žavumo, intymumo ir komforto, gal niekad tiek negalvota apie buto pagražinimą ir apie jo gyventojų norų patenkinimą, kiek šiandien moderniojoje architektūroje. Tuo pat metu gimė ir atitinkama literatūra, kuri vispusiškai nagrinėja buto vidaus įtaisymo klausimus. Ši sritis dabar visai atiteko artistui-architektui, bet ji artimoj ateity turėjo pereiti į masinę produkciją.

Bet jau šiuo architekto viešpatavimo metu išbrovė į kalbamą sritį ir tam tikras „demokratiškumo“ elementas. Patalpų vidui įrengti ir baldams gaminti pradėta naudoti pigios savojo krašto medžiagos, nepaniekinant net ligi šiol niekinamos pušies. Blogą ir pigią medžiagą reikėjo užmaskuoti ligi šiol dar nematytu jos apdirbimu. Prasidėjo tad šiuo metu dar nematytas ligi šiol plastikinių efektų siekimas ir kaip niekad plačiausiai panaudota natūralinės dekoracinės galimybės tų medžių, kurie senu papročiu buvo naudojami tik antraeilėms konstrukcijoms arba fornyriui. Ta aplinkybė nupigino baldų kainą ir leido jais naudotis platesnėms žmonių masėms. Tačiau nepaisant to, individualiai pagamintas baldas dar vis stovėjo liuksuso šešėlyje.

Atūžė paskutinis karas su savo visomis baisenybėmis. Jis žmogaus veiklą iš kūrybinio kelio vėžių išjungė ir įjungė į griaujamojo kelio vėžes. Siautėjo ištisą metų eilę ir savo padarė. Pasiliko dar ilgesniems metams griuvėsiai medžiaginiame

ir moraliniame žmogaus gyvenime. Griuvėsiai atstatyti mestos visos jėgos. Patogumai ir grožis atidėta nežinomiems laikams. Atidėta taip pat ir aukščiau minėtos architektūros realizavimas. Karo sunaikinimų akivaizdoje ji turėjo nužengt nuo aristokratinio pjedestalo ir įžengt į plačiausio naudojimo statybą, kuri būtų prieinamiausia visiems sluogsniams ir greičiausiai suteiktų patogę ją praradusiems. Taiš sumetimais įžengta į taip vadinamą prefabrikaciją.

Kas yra toji prefabrikacija? Tai yra gaminimas įmonėse visų gyvenamųjų patalpų elementų, kurie paskui sumontuojami į namus statybos vietoje. Tai kilnojami namai, kurie yra gaminami masiniai. Europoje tokią prefabrikacinę statybą pradėjo prancūzai. Šiandien ji plačiai vartojama JAV, Pietų Amerikos valstybėse, Švedijoje, Šveicarijoje ir kitur.

Prefabrikacinė statyba yra bėdos statyba. Anglijoje karo metu sugriauta ar padaryta netinkamomis gyventi apie 2 milijonai gyvenamųjų patalpų. Prieš karą anglams patalpų taip pat trūko. JAV trūksta apie 16 mil. butų, nors karo griuamoji audra jų nebuvo pasiekusi. Vokietija sugriauta pasibaisėtinu būdu. Lietuva nustojo daugumos savo miestų. Kiti miestai, kurie dar miesto išvaizdą turi, reikalingi taip pat nemaža gyvenamųjų patalpų. Kamai taip pat labai tuo atžvilgiu nukentėję. Kaikur ištisi kaimai nušluoti nuo žemės paviršiaus, kaip pav. prie Vokietijos sienos Sūduviuos ir dalinai Žemaičiuos. Tuose kraštuose žmonėms tenka gyventi nežmoniškiausiose sąlygose, dažnai, kaip miškų žvėrimis urvuose ar kaip laukiniams menkavertėse pašiūrėse, barakuose, kurie neduoda minimalinių apsaugos nuo vėjo ir šalčio sąlygų, nekalbant jau apie bet kuriuos patogumus. Prefabrikacija yra toji priemonė, kurios pagalba norima greičiausiai ištraukti žmones iš didelio skurdo ir suteikt jiems kad ir primityvaus patogumo. O tokių patogumų laukia didelis žemės rutulio žmonių kiekis.

Prefabrikacinė statyba yra pigi statyba. Pigumas yra jos patėsinimas. Bet iš pigios statybos negalima daug ko reikalauti. Prefabrikacinė statyba yra atnaujinimas Le Corbusiero „gyvenamosios mašinos“, kuri žudė gyventojų individualumą ir asmeniškumą. Bet turint prieš akis milijonus benamių žmonių reikia uždaryt akis į tuos didžiuosius prefabrikacinės statybos minusus ir sutikt bent laikinai su pačiu faktu. Reikės, atrodo, ja pasinaudot ir Lietuvoje. Bet išvengti kaikurioms jos blogybėms, pritaikyti ją prie mūsų gyvenimo sąlygų ir priduoti jai mūsų krašto savą išvaizdą, ji turėtų būti gaminama savomis lietuviškomis jėgomis.

Prefabrikacinė statyba turi būti laikino pobūdžio. Pasiekus savo tikslo, ji turės užleisti savo vietą kitoms architektinėms formoms. Naujoji architektūra tęs savą evoliucijos kelią, kuriame šiais pokariniiais laikais ras naujų sunkumų ir naujų kliūčių, kaip pav., pašalinimas to šablono, kuris įvedama prefabrikacijos į statybinių meną. Bet tos naujosios poprefabrikacinės architektūros kelius ir koncepcijas šiandien dar sunku numatyti, o dar sunkiau nusakyti. Tai tik ateitis galės padaryti.

LIETUVOS VALSTYBĖS 1922 m. KONSTITUCIA

(Vyriausybės Žinios Nr. 100/799 iš 1922 m. rugpiūčio 6 d.)

Vardan Dievo Visagallo, Lietuvos Tauta, dėkingai minėdama garbingas savo sūnų pastangas ir kilnias aukas, Tėvynei išvaduoti padarytas, atstačius nepriklausomą savo Valstybę, ir norėdama nutiesti tvirtus demokratingus jos nepriklausomam gyvenimui pagrindus, sudaryti sąlygas teisingumui ir teisėtumui tarpti ir patikrinti visų piliečių lygybę, laisvę ir gerovę, o žmonių darbui ir dorai tinkamą Valstybės globą, per savo įgaliotus atstovus, susirinkusius į Steigiamąjį Seimą, 1922 metų rugpiūčio mėnesio 1 dieną priėmė šią Lietuvos Valstybės Konstituciją.

I. Bendrieji dėsniai

1. Lietuvos Valstybė yra nepriklausoma demokratinė Respublika. Suvereninė Valstybės Valdžia priklauso Tautai.

2. Valstybės Valdžią vykdo Seimas, Vyriausybė ir Teismas.

3. Lietuvos Valstybėje neturi galios joks įstatymas, priešingas Konstitucijai.

4. Lietuvos teritorijos sienos gali būti keičiamos tik įstatymo keliu.

5. Administracinį Lietuvos teritorijos padalinimą nustato įstatymas. Dėl vietos gyventojų reikalų ypatingumo iš atskirų Lietuvos sričių gali būti sudaryti autonominiai vienetai, kurių sienos ir teisės nustato įstatymas.

6. Valstybės kalba — lietuvių kalba. Vietinių kalbų vartojimą nustato įstatymas.

7. Valstybės spalvos: geltona - žalia - raudona. Valstybės ženklas — baltas vytiškas raudoname dugne.

II. Lietuvos piliečiai ir jų teisės

8. Pilietybės teisė įgyjama ir jos nustojama einant atitinkamu pilietybės įstatymu. Svetimos valstybės pilietis gali būti priimtas Lietuvos pilietybėn, jeigu jis yra išgyvenęs Lietuvoje ne mažiau kaip dešimt metų.

9. Niekas negali būti kartu Lietuvos ir kurios kitos valstybės pilietis.

10. Visi Lietuvos piliečiai, vyrai ir moters, yra lygūs prieš įstatymus. Negali būti teikiama ypatingų privilegijų nei mažinama teisių piliečiui dėl jo kilmės, tikėjimo, tautybės.

11. Piliečio asmuo neliečiamas. Traukti pilietis tieson galima tik įstatymuose numatytais atsitikimais ir tvarka. Pilietis gali būti suimtas, arba jo laisvė suvaržyta tik užtikus jį nusikalstamąjį darbą bedarant, arba teismo valdžios organo nutarimu. Suimtajam piliečiui turi būti ne ilgiau kaip per 48 valandas įteiktas nutarimas dėl jo suėmimo ir nurodytas suėmimo pagrindas. Negavęs šio nutarimo suimtas tuojaus paleidžiamas.

12. Piliečio butas neliečiamas. Įeiti į butą ir daryti jame krata galima tik įstatyme nurodytais atsitikimais ir tvarka.

13. Pilietis turi tikėjimo ir sąžinės laisvę. Priklausymas kuriai tikybai arba išpažinimas pasaulėžiūros negali būti pagrindu nusikaltimui pateisinti ar atsisakyti nuo viešųjų pareigų.

14. Piliečiui laiduojama korespondencijos ir susišinėjimo paštu, telefonu, telegrafu paslaptis. Išimtis gali būti daroma įstatyme nurodytais atsitikimais.

15. Piliečiams laiduojama žodžio ir spaudos laisvė. Ši laisvė galima suvaržyti tik įstatyme nurodytais atsitikimais, kada tai yra reikalinga dorai ar valstybės tvarkai apsaugoti.

16. Piliečiams pripažįstama laisvė daryti įstatyme nurodyta tvarka susirinkimus be ginklo ir neardant viešosios ramybės.

17. Piliečiams laiduojama draugijų ir sąjungų laisvė, jei jų tikslai ir vykdomosios priemonės nėra priešingos baudžiamiesiems įstatymams.

18. Einančio savo pareigas valdininko nuskriaustas pilietis turi teisės įstatyme nurodyta tvarka traukti jį teisman be jo vyresnybės leidimo ar sutikimo ir ieškoti nuostolių atlyginimo.

19. Kiekvienas pilietis turi peticijos į Seimą teisę.

20. Piliečiai turi įstatymų iniciatyvos teisę: 25 tūkstančiai piliečių, turinčių teisės rinkti į Seimą, gali pateikti Seimui įstatyme nurodyta tvarka įstatymo sumanymą, kurį Seimas privalo svarstyti.

21. Nuosavybės teisė saugojama. Piliečių turtas galima nusavinti įstatymo keliu tik viešajam reikalui esant.

III. Seimas

22. Seimą sudaro tautos atstovai.

23. Atstovai renkami visuotiniu, lygiu, tiesioginiu ir slaptu balsavimu, proporcingąja rinkimų sistema. Rinkimų tvarką ir atstovų skaičių nustato įstatymas.

24. Rinkti atstovus į Seimą turi teisės pilna-teisiai Lietuvos piliečiai, vyrai ir moters, turintieji ne mažiau kaip 21 metus amžiaus, o būti renkamiems — turintieji ne mažiau kaip 24 metus amžiaus.

25. Seimas renkamas trejiems metams.

Kai Valstybė veda karą, arba kai daugiau kaip pusėje jos teritorijos yra įvesta karo padėtis, Respublikos Prezidentas tam tikru aktu gali pailginti Seimo laiką, kuriam jis yra išrinktas. Toks Respublikos Prezidento aktas yra reikalingas Seimo patvirtinimo.

26. Naujojo Seimo rinkimai turi įvykti prieš pasibaigiant senojo Seimo kadencijai. Naujojo Seimo rinkimų dieną skelbia Respublikos Prezidentas. Naujojo Seimo kadencija prasideda, kuomet baigiasi senojo Seimo kadencija. Seimas susirenka ne vėliau kaip po 30 dienų, jo rinkimams pasibaigus. Dieną Seimui susirinkti skiria Respublikos Prezidentas.

27. Seimas leidžia įstatymus. Įstatymų skelbimo tvarką ir jų įsiteisėjimo laiką nustato atskiras įstatymas.

28. Seimas prižiūri Vyriausybės darbus, duodamas jai paklausimų bei interpeliacijų ir skirdamas revizijas.

29. Seimo tvirtinimo yra reikalingi Valstybės biudžetas ir jo išpildymas.

30. Seimas tvirtina šias Vyriausybės daromas Valstybės sutartis: taikos sutartis, Valstybės teri-

torijos įgijimo, išsižadėjimo ar perleidimo sutartis, prekybos sutartis su kitomis valstybėmis, užsienio paskolas, sutartis, kurios visai ar dalinai naikina arba pakeičia esamuosius įstatymus, sutartis, kurios uždeda pareigų Lietuvos piliečiams, sutartis, kurios nustato tiesiogines arba netiesiogines monopolijos arba nusavinimo teises.

31. Seimo kompetencijoje yra pradėti ar baigti karas.

Karo veiksmai gali būti pradėti be Seimo, kai priešininko šalis paskelbia Lietuvai karą, arba kai priešininkai, karo nepaskelbę, yra peržengę Lietuvos sieną.

32. Kilus karui, ginkluotam sukilimui ar kitiems pavojingiems neramumams Valstybėje, Ministerių Kabinetai pasiūlius, Respublikos Prezidentas gali visoje valstybėje arba tam tikrose jos dalyse įvesti karą arba kitą kurią nepaprastą padėtį, laikinai sustabdyti konstitucines piliečių teises, garantijas (11, 12, 14, 15, 16, 17) ir imtis priemonių pavojui atremti ar pašalinti, vartojant ir ginkluotą pajėgą, ir tuo pat metu apie visa tai pranešti Seimui, kuris tą Vyriausybės žingsnį tvirtina arba atmeta.

33. Seimas renka sau Pirmininką ir kitus Prezidiumo narius. Seimas priima savo darbui statutą, kuris turi įstatymo galios.

34. Seimo posėdžiai šaukiami Seimo nustatyta tvarka. Seimo Pirmininkas privalo sušaukti Seimą, jei to reikalauja Respublikos Prezidentas arba $\frac{1}{4}$ dalis atstovų.

35. Kiekvienas atstovas, pradėdamas eiti savo pareigas, prisiekia arba iškilmingai pasižada būti ištikimas Lietuvos Respublikai, saugoti jos įstatymus ir sąžiningai vykdyti Tautos atstovo įgaliojimus. Atstovas, kuris atsisako prisiekti ar pasižadėti, arba kuris prisiekia ar pasižada lygtinai, nustoja atstovo įgaliojimų.

36. Atstovai vadovaujasi tik savo sąžine ir negali būti jokių mandatų varžomi.

37. Atstovas dėl savo kalbų, pasakytų pareigas einant, negali būti teismo baudžiamas, tačiau už garbės įžeidimą gali būti traukiamas atsakomybėn paprastąja tvarka.

38. Atstovo asmuo neliečiamas. Atstovą suimti galima tik tai Seimui sutikus išskyrus tuos atsitikimus, kada atstovas yra užtiktas nusikaltimo vietoje (in flagranti). Apie atstovo suėmimą ir suėmimo pamatą tokiu atsitikimu ne vėliau kaip po 48 valandų pranešama Seimo Pirmininkui, kuris praneša apie tai Seimui jo artimiausiame posėdyje. Seimas gali suimtajam atstovui grąžinti laisvę.

39. Atstovai turi teisės nemokamai važinėti visais Lietuvos geležinkeliais. Atstovai už savo darbą gauna atlyginimą, kurį nustato įstatymas.

IV. Vyriausybė

40. Vyriausybę sudaro Respublikos Prezidentas ir Ministerių Kabinetas.

41. Respublikos Prezidentą renka Seimas.

Respublikos Prezidentas renkamas slaptu balsavimu absoliutine atstovų balsų dauguma. Jei du kartu balsuojant nė vienas kandidatas negautų absoliutinės atstovų balsų daugumos, tad Respu-

blikos Prezidentas renkamas iš dviejų kandidatų, gavusių daugiausia balsų, ir išrinktu laikomas tas, kuris gaus daugiau balsų. Jei abu kandidatu gautų lygų balsų skaičių, išrinktu laikomas vyresnio amžiaus kandidatas.

42. Respublikos Prezidentas, pradėdamas eiti savo pareigas, prisiekia arba iškilmingai pasižada visomis savo pajėgomis rūpintis Respublikos ir Tautos gerove, saugoti Konstituciją ir įstatymus, sąžiningai eiti pareigas ir būti visiems lygiai teisingas.

43. Respublikos Prezidentu gali būti renkamas kiekvienas Lietuvos pilietis, kuris gali būti renkamas atstovu į Seimą ir yra ne jaunesnis kaip 35 metų.

44. Respublikos Prezidentas yra renkamas trejiems metams. Respublikos Prezidentas eina savo pareigas iki bus išrinktas kitas. Respublikos Prezidentas gali būti Seimo atstatytas $\frac{2}{3}$ visų atstovų balsų dauguma. Tas pats asmuo negali būti renkamas Respublikos Prezidentu daugiau kaip dviem trimečiams paeiliui.

45. Respublikos Prezidentui išvažiavus iš Valstybės sienų arba susirgus ir laikinai nebegalint eiti pareigų, jį pavaduoja Seimo Pirmininkas. Respublikos Prezidentui atsistatydinus, jį atstaučius, jam mirus arba susirgus iki nebegalint daugiau eiti savo pareigų, yra renkamas kitas, tam laikui, kuris liko senojo Respublikos Prezidento neatprezidentuotas.

46. Respublikos Prezidentas atstovauja Respublikai, akredituoja pasiuntinius ir priima svetimų valstybių pasiuntinius.

47. Respublikos Prezidentas kviečia Ministerių Pirmininką, paveda jam sudaryti Ministerių Kabineta, tvirtina sudarytą ir priima Ministerių Kabineto atsistatydinimą.

48. Respublikos Prezidentas skiria ir atleidžia Valstybės Kontrolierių. Valstybės Kontrolierius atsako Seimui ir atsistatydina, Seimui išreiškus jam nepasitikėjimą.

49. Respublikos Prezidentas skiria ir atleidžia Respublikos valdininkus, kurių skyrimas ir atleidimas įstatymų yra jam pavestas.

50. Respublikos Prezidentas skelbia įstatymus. Seimo priimtieji įstatymai Respublikos Prezidento skelbiami per 21 dieną, skaitant nuo įstatymo įteikimo dienos. Respublikos Prezidentas turi teisės per 21 dieną, skaitant nuo įstatymo įteikimo dienos, grąžinti Seimui su savo pastabomis Seimo priimtąjį įstatymą antrą kartą apsvarstyti. Jei po to Seimas antru svarstymu priima tą patį įstatymą absoliutine visų atstovų balsų dauguma, tad Respublikos Prezidentas privalo jį paskelbti. Jei Seimas $\frac{2}{3}$ visų atstovų balsais pripažįsta įstatymo paskelbimą esant skubotą, tad Respublikos Prezidentas neturi teisės grąžinti jį Seimui antrą kartą svarstyti.

51. Respublikos Prezidentas turi baudmės dovanojimo teisę. Dovanoti bausmę Ministeriams, kurie yra nusmerkti dėl tarnybos nusikaltimų, Respublikos Prezidentas gali tik Seimui sutikus.

52. Respublikos Prezidentas turi teisės paleisti Seimą. Naujam Seimui susirinkus, Respublikos Prezidentas perrenkamas. Naujojo Seimo rinkimai privalo įvykti ne vėliau kaip po 60 dienų Seimą

Ivairenybės

paleidus. Naujojo Seimo kadencija prasideda nuo jo rinkimų dienos.

53. Respublikos Prezidentas yra vyriausias visų Respublikos ginkluotų pajėgų viršininkas. Už Respublikos ginkluotų pajėgų tvarkymą ir vadovavimą joms atsako Seimui Ministerių Kabinetas ar atitinkamas Ministeris. Karo metu, Ministerių Kabinetai pasiūlius, Respublikos Prezidentas skiria Vyriausiąjį Kariuomenės Vada.

54. Respublikos Prezidentas turi teisės dalyvauti Ministerių Kabineto posėdžiuose ir juose pirmininkauti, ir reikalauti iš Ministerių Kabineto ar atskirų Ministerių pranešimų raštu apie jų darbą.

55. Visi Respublikos Prezidento aktai, kad turėtų galios, privalo turėti Ministerio Pirmininko arba atitinkamo Ministerio parašą. Atsakomybė už aktą tenka jį pasirašiusiam Ministeriui.

56. Ministerių Kabinetas sudaromas iš Ministerio Pirmininko ir kitų Ministerių. Ministerių skaičių ir jų darbų paskirstymą nustato įstatymas.

57. Ministeris Pirmininkas pristato pasirinktus ministerius Respublikos Prezidentui patvirtinti. Ministerius atleidžia Respublikos Prezidentas.

58. Pradėdami eiti savo pareigas, Ministeriai prisiekia arba iškilmingai pasižada bešališkai ir sąžiningai eiti savo pareigas ir pildyti Konstituciją bei įstatymus.

59. Ministerių Kabinetas atsako solidariai Seimui už bendrą Vyriausybės politiką, o kiekvienas Ministeris skyrium atsako Seimui už savo darbą jam pavestose valdymo srityje. Ministeriai turi turėti Seimo pasitikėjimą. Ministerių Kabinetas ir kiekvienas Ministeris turi atsistatydinti, jei Seimas stačiai pareiškia jiems nepasitikėjimą.

60. Ministerių Kabinetas ruošia ir pristato Seimui įstatymų sumanymus. Ministeriai, pasilikę mažumoje, sprenddami Ministerių Kabinete įstatymų sumanymus, turi teisės savo atskirą nuomonę ir jos pagrindus išdėstyti raštu, kuris įduodamas Seimui drauge su Ministerių Kabineto įnešamuoju sumanymu.

61. Ministerių Kabinetas vykdo Respublikos Konstituciją ir įstatymus, veda Respublikos vidaus ir užsienio politiką, saugoja Respublikos teritorijos neliečiamybę ir vidaus tvarką.

62. Ministerių Kabineto posėdžiuose turi teisės dalyvauti patariamuoju balsu Valstybės Kontrolierius.

63. Iškelti Respublikos Prezidentui, Ministeriui Pirmininkui ar kitam kuriam Ministeriui baudžiamąją bylą dėl jų tarnybos nusikaltimų ar dėl valstybės išdavimo turi teisės tik Seimas absoliutine visų atstovų balsų dauguma. Iškeltą bylą sprendžia Aukščiausiasis Lietuvos Teismas.

V. Teismas

64. Teismas sprendžia eidamas įstatymais Respublikos vardu.

65. Teismo sprendimas negali būti keičiamas arba naikinamas kitaip, kaip tik teismo, įstatymuose nurodyta tvarka. Amnestija teikiama įstatymų keliu.

66. Teismų organizaciją, kompetenciją ir jurisdikciją nustato įstatymas.

67. Aukščiausiasis Teismas visai Respublikos teritorijai tėra vienas.

68. Teismas sprendžia administracijos įsakymų teisėtumą.

69. Teismas visiems piliečiams yra lygus. Karius dėl tarnybos nusikaltimų teisia tam tikri teismai. Ypatingieji teismai gali būti steigiami tik karo metu arba karo padėčiai esant.

VI. Vietos savivaldybė

70. Valsčiams ir miestams laiduojama savivaldybės teisė įstatymų ribose. Vietos savivaldybės organų rinkimų pagrindas dedama visuotinis, lygus, tiesus ir slaptas balsavimas.

71. Savivaldybės organai rūpina Valstybės vietos valdymo reikalus įstatymuose nurodyta tvarka. Jie turi teisės uždėti mokesnių vietos savivaldybės reikalams, eidami tam tikrais mokesnių įstatymais.

72. Vyriausybė prižiūri, kad vietos savivaldybės organai eitu savo pareigas, ir kad jų darbas nebūtų priešingas Valstybės įstatymams. Vietos savivaldybės organų ginčo bylas su Vyriausybės organais galutinai sprendžia teismas.

VII. Tautinių mažumų teisės

73. Tautinės piliečių mažumos, kurios sudaro žymią piliečių dalį, turi teisės įstatymų ribose autonomingai tvarkyti savo tautinės kultūros reikalus — liaudies švietimą, labdarybę, savitarpinę pagalbą — ir šiems reikalams vesti įstatyme nurodyta tvarka renka atstovaujamus organus.

74. Minėtos 73 str. tautinės mažumos turi teisės, eidamos tam tikrais įstatymais, apkrauti savo narius mokesniais tautinės kultūros reikalams ir naudojasi teisinga dalimi sumų, kurios Valstybės ir savivaldybių yra skiriamos švietimo ir labdarybės reikalams, jei šių reikalų netenkina bendros Valstybės ir savivaldybės įstaigos.

VIII. Respublikos gynimas

75. Visi Respublikos piliečiai dalyvauja jos teritorijas gynime įstatymuose nurodyta tvarka.

76. Respublikai ginti organizuojamos ginkluotos pajėgos. Ginkluotų pajėgų organizaciją, kompleksavimo būdus, rūši ir tarnybos laiką nurodo įstatymas.

77. Tų karių šeimoms ir patiems kariams, kurie eidami karo tarnybą nustojo savo sveikatos arba gyvybės, laiduojama valstybės globa ir aprūpinimas.

IX. Švietimo reikalai

78. Vaikų auklėjimas yra tėvų aukščiausia teisė ir natūralinė pareiga.

79. Mokyklas steigia valstybė, savivaldybės, visuomenės organizacijos ir atskiri asmens. Visos mokyklos yra valstybės priežiūroje įstatymų nurodytose ribose.

80. Religijos mokymas mokyklose yra privalomas, išskyrus mokyklas, įsteigtas vaikams, kurių tėvai nepriklauso jokiai tikybinei organizacijai. Religijos privalo būti mokoma pagal reikalavimus tos tikybinės organizacijos, kuriai priklauso mokinys.

81. Pradžios mokslas yra privalomas. Privalomojo pradžios mokslo įvedimo laiką ir tvarką nurodo įstatymas. Pradžios mokslas Valstybės arba savivaldybių laikomose mokyklose yra nemokamas.

82. Privačinės konfesinės mokyklos, jei jos išpildo įstatymų nustatytą programos minimumą, gauna iš Valstybės Išdo švietimo reikalams skiriamą biudžeto dalį, kuri atitinka oficialiniai priklausantių tai tikiybinei organizacijai, kurios mokslu tos mokyklos vedamos, Lietuvos piliečių ir mokinių skaičiui.

X. Tikiybos ir kulto dalykai

83. Visoms esamoms Lietuvoje tikiybinėms organizacijoms Valstybė lygiai pripažįsta teisės tvarkytis taip, kaip jų kanonai arba statutai reikalauja, laisvai skelbti savo tikėjimo mokslą ir atlikti savo kulto apeigas, steigti ir tvarkyti savo kulto namus, mokyklas, auklėjimo ir labdarybės įstaigas, steigti vienuolynus, tikiybines kongregacijas, brolijas, uždėti savo nariams mokesnių tikiybinių organizacijų reikalams, įgyti kilnojamąjį ir nekilnojamąjį turtą ir jį valdyti. Tikiybinės organizacijos turi Valstybėje juridinio asmens teisių. Dvasininkai yra atleidžiami nuo karinės prievolės.

84. Valstybė pripažįsta naujai atsirandančias tikiybines organizacijas, jei jų tikėjimo bei doros mokslas ir statutai neprieštarauja viešajai tvarkai ir dora. Tokių organizacijų atsiradimo ir gyvavimo sąlygas nurodo įstatymas.

85. Gimimo, jungtūvių ar mirimo aktai, daromi tikinčiųjų pas jų dvasininkus, jei jie atitinka įstatyme nurodytai formai, turi Lietuvoje juridinės galios, ir piliečiai nėra verčiami tų aktų kartoti kitoje įstaigoje.

86. Sekmadienius ir kitas Valstybės pripažintas šventes įstatymai saugoja, kaip poilsio ir dvasios pakilimo dienas.

87. Kariams turi būti suteikta laisvo laiko savo tikiybos pareigoms atlikti. Ligoninėse, kalėjimuose ir kitose viešose įstaigose laikomiems žmonėms turi būti duodama galimybė savo tikiybos pareigoms atlikti.

XI. Valstybės ekonominės politikos pagrindai

88. Visose ūkio srityse kiekvienam piliečiui laiduojama darbo ir iniciatyvos laisvė. Ši laisvė tegali būti suvaržyta įstatymo keliu, esant viešajam reikalui. Ūkio gyvenimas yra tvarkomas taip, kad kiekvienas pilietis turėtų darbo.

89. Atskiroms ūkio sritims įstatymai laiduoja tam tikrą savivaldybę. Įstatymų keliu steigiami žemės ūkio, prekybos ir pramonės, darbo ir kitokie rūmai, kurių bendradarbiavimą su Valstybės Valdžia, normuojant ūkio gyvenimą, nurodo įstatymas.

90. Žemės valdymo pagrindan dedamas privačinės nuosavybės dėsnis. Valstybei paliekama teisė reguliuoti žemės valdymą taip, kad būtų sudarytos tinkamos sąlygos taisyklingai žemės ūkio gamybai, ypatingai smulkiajam ir vidutiniam žemės ūkiui tarpti. Dvarai parceliuojami įstatymuose nurodyta tvarka.

XII. Valstybės finansai

91. Uždėti gyventojams mokesčius, skirti Valstybės Išdo išlaidas, užtraukti vidaus paskolą ar išleisti popierinius pinigus tegalima įstatymų keliu.

92. Valstybės pajamų ir išlaidų, turto bei skolų ir atskaitomybę prižiūri Valstybės Kontrolierius.

93. Valstybės Kontrolierius kas metai paruošia praėjusių metų Valstybės biudžeto vykdymo apyskaitą ir ne vėliau kaip iki spalio mėnesio 15 dienos patiekia ją Seimui.

94. Ministerių Kabinetas kas metai paruošia visų valstybės pajamų ir išlaidų sąmatą naujiems metams ir ne vėliau kaip iki spalio mėnesio 15 dienos patiekia ją Seimui tvirtinti.

95. Valstybės pajamų ir išlaidų sąmatos didumas yra nustatomas įstatymų keliu kas metai kiekvieniems metams skyrium prieš prasidedant biudžeto metams.

96. Biudžeto metai prasideda sausio mėnesio 1 dieną, baigiasi — gruodžio mėnesio 31 dieną

XIII. Socialinė apsauga

97. Žmogaus darbo pajėga yra tam tikrų įstatymų saugojama ir globojama. Valstybė saugoja atskirais įstatymais darbininką ligoje, senatvėje, nelaimingais atsitikimais ir darbo trūkstant.

98. Šeimyninio gyvenimo pamatas yra moterystė. Jos pagrindan dedama abiejų lyčių teisių lygybė. Tam tikrais įstatymais saugojama ir palaikoma šeimos sveikata ir socialinė gerovė. Motinystė yra ypatingoje Valstybės globoje.

99. Visuomenės dora ir sveikata yra saugojama tam tikrų įstatymų.

100. Visų laipsnių mokyklos yra visiems lygiai prieinamos.

101. Blaivybei palaikyti valstiaus piliečių visuma turi teisę spręsti dėl svaigiųjų gėrimų pardavinėjimo įstaigų laikymo savo gyvenamajame rajone.

XIV. Konstitucijos keitimas ir papildymas

102. Konstitucijos pakeitimo arba papildymo sumanymą turi teisė iškelti Seimas, Vyriausybė arba 50 tūkstančių piliečių, turinčių teisę rinkti į Seimą.

103. Iškeltąjį Konstitucijos pakeitimo arba papildymo sumanymą priima Seimas $\frac{3}{5}$ visų atstovų balsų dauguma. Seimo priimtas Konstitucijos pakeitimas ar papildymas atiduodamas spręsti Tautai visuotinio balsavimo keliu, jei per tris mėnesius nuo jo paskelbimo dienos to pareikalaus Respublikos Prezidentas, arba $\frac{1}{4}$ dalis visų atstovų arba 50 000 piliečių, turinčių teisę rinkti į Seimą. Seimo priimtas Konstitucijos pakeitimas ar papildymas, dėl kurio tokio reikalavimo nebus patiekta, įgija galios po trijų mėnesių nuo jo paskelbimo dienos. Seimo priimtas Konstitucijos pakeitimas ar papildymas laikomas yra tautos atmetu, jei balsavime dalyvavo ne mažiau kaip pusė visų turinčių teisės balsuoti piliečių ir prieš pakeitimą ar papildymą pasisakė ne mažiau kaip pusė balsavime dalyvavusių piliečių. Konstitucijos pakeitimas ar papildymas, kurį Seimas priima $\frac{2}{3}$

Knygos

visų atstovų balsų dauguma, įgyja galios nuo jo paskelbimo dienos.

XV. Įvedamieji nuostatai

104. Šią Konstituciją paskelbus, Steigiamasis Seimas palieka Seimo vietoje iki bus išrinktas Seimas. Pirmojo Seimo kadencija prasideda nuo jo rinkimų dienos. Pirmojo Seimo rinkimų dieną skiria Respublikos Prezidentas, žiūrėdamas, kad ji būtų ne vėliau kaip po trijų mėnesių nuo Konstitucijos paskelbimo dienos.

105. Steigiamojo Seimo Pirmininkas eina Res-

A. Stulginskis
Einaš Respublikos Prezidento pareigas
Steigiamojo Seimo Pirmininkas
Galvanauskas
Ministeris Pirmininkas
V. Jurgutis
Užsienų Reikalų Ministeris
V. Karoblis
Teisingumo Ministeris
J. Dobkevičius
Finansų, Prekybos ir Pramonės Ministeris
P. Juodakis
Švietimo Ministeris

publikos Prezidento pareigas iki bus išrinktas Respublikos Prezidentas. Nuo Konstitucijos įsigalėjimo dienos jam priklauso visos Konstitucijoje Respublikos Prezidentui duotos teisės.

106. Veikusieji Lietuvoje iki šios Konstitucijos paskelbimo dienos įstatymai, kurie šiai Konstitucijai neprieštarauja ir nebus panaikinti ar pakeisti šios Konstitucijos nurodytu įstatymų leidimo keliu, palieka galioje.

107. Laikinoji Lietuvos Valstybės Konstitucija nustoja galios.

108. Ši Lietuvos Valstybės Konstitucija įgyja galios nuo jos paskelbimo dienos.

J. Aleksa
Žemės ūkio ir Valstybės Turtų Ministeris
K. Oleka
Vidaus Reikalų Ministeris
Majoras Sližys
Krašto Apsaugos Ministeris
B. Tomaševičius
L. e. Susisiekimo Ministerio p.
M. Soloveičikas
Ministeris Žydų Reikalams
D. Siemaška
L. e. Ministerio Gudų Reikalams p.
Kaunas, 1922 m. rugpiūčio mėn. 6.

KNYGOS

ANGLŲ SOCIALIZMAS IR KONSERVATIZMAS

1. John Parker. Labour Marches On.
2. Quintin Hogg. The Case for Conservatism.

Abu autoriai-D. Britanijos parlamento atstovai. Jų išleistos knygos labai įdomios ir sudaro svarbų įnašą į anglų politinę istoriją. Autoriai vartoja skirtingus metodus. Parkeris savo objektyvizmu pasiekė galutinų ribų. Jis pasitenkino tik faktų referavimu, nesileisdamas į polemiką nei su pasikiromis partijoje pasireiškusiomis kryptimis, nei su politiniais priešais. Hoggo kūrinys yra kieto polemienio charakterio ir yra daugiau asmeninio politinio tikėjimo išreiškimas negu konservatinių partijų istorija.

Anglų socializmas nėra kilęs iš Markso ir Engelso mokslo, dėl to jis labai skiriasi nuo kontinento socializmo. Tad negalima lyginti Darbo Partijos programos, organizacijos ir politikos su Europos kontinento socialistinių partijų programomis ir politika. Britų socializmas išaugęs yra skirtingose sąlygose ir turi savą tikrai britišką veidą ir charakterį.

Britų socializmo tėvas yra tekstilės fabrikantas Robertas Ovenas (1771—1858). Jis parūpino britų

darbininkijai pirmas organizacines formas. Profesinės ir vartotojų draugijos ir sąjungos tik vėliau prisijungė prie socialistinio sąjūdžio. Oveno laikotarpis tai dygimo laikotarpis, pirmieji britiškojo socializmo nedrąsūs žingsniai. Jam tikrąjį veidą suteikė tik 1884 m. įkurta Fabian Society. Tos organizacijos vadai buvo Bernardas Shaw ir Webbas su savo žmona. Jie pastatė darbininkams aiškiai aptartus tikslus. Jų tarpe buvo gyvenimo lygio pakėlimas, socialinio draudimo įvedimas, higienos ir sveikatos reikalų aprūpinimas, darbininkijos švietimas ir kit. Fabian Society vadai manė, kad šiuos tikslus galima pasiekti ne tik darbininkų organizacijų pastangomis, bet ir per kitas politines partijas. Gal dėl to jie ir nesistengė organizuoti masinės socialistinės partijos. Jie daugiau kreipė dėmesio į savo idėjų populiarinimą visuomenėje.

Parkeris pabrėžia, kad D. Britanija yra tradiciniai ir istoriniai dvipartinis kraštas.

Gimstantis Britų socializmas pirmajame savo gyvenimo laikotarpy nesibrovė į parlamento areną. Fabian Society tenkinosi Liberalų Partijos duodamais mandatais. Bet tarp liberalų ir jaunojo socializmo buvo per didelis skirtumas, tad ben-

dras darbas bent ilgesį laiką buvo sunkiai įmanomas. Didelis Britų pramonės bujotumas tarp minėtų politinių grupių skirtumus gilino. Dėl to tuo metu, kai Fabian Society ieškojo kompromisinio sugyvenimo būdo su liberalais, kiti socialistų veikėjai skelbė reikalą kurti savąją socialistinę partiją. Tuo būdu atsirado Nepriklausomoji Darbo Partija - Independent Labour Party. Po kelių metų svyravimų ir ginčų 1906 m. nutarta šalia pastatytų kandidatų į parlamentą liberalų sąrašuose, eiti į rinkimus su savuoju socialistiniu sąrašu. Jį pasižadėjo remti profesinės sąjungos. Tuo sąrašu praėjo į parlamentą 29 nariai.

Ligi 1923 m. Darbo Partija į krašto gyvenimą turėjo labai mažai įtakos. Partija parlamente turėjo ligi kelių dešimtų atstovų. Jie nesukūrė parlamente net rimtesnės opozicijos. Ir tik didysis 1923 m. liberalų pralaimėjimas patvirtino Britų parlamentinės sistemos dvipartiškumo principą. Darbo Partija laimėjo 191 mandatą ir, neturėdama parlamente atstovų didžiumos, sukūrė savo socialistinę valdžią. Parkeris atvirai ir nuoširdžiai nupasakoja visas savo partijos tuo metu išgyventas peripetijas ir aiškina tas priežastis, kurios Darbo partijos įtaką sumažino Britų visuomenėje. Autoriaus manymu viena ir kita socialistinė mažumos valdžia šlubavo dėl politinio patyrimo trūkumo.

Partija nebuvo pasirengusi kraštą valdyti. Ji neturėjo nei kvalifikuotų kadru, nei aiškios veikimo programos. Pirmosios socialistų valdžios improvizavo beidėjinį ir beprograminį darbą. Jos oportunistiniai taikėsi prie esamos situacijos, kuri buvo kebli ir sunki. Ir tik vėliau ilgi opozicijos metai davė partijai reikiamo patyrimo valdyti imperiją. Autorius su pasitenkinimu pabrėžia, kad atėjus katastrofinei 1947 m. žiemai, valdžia ir partija nenufėjo nusiminusios rankų, bet greit susiorientavo ir situaciją drąsiai apvaldė. Autoriaus teigimu tai pavyko padaryti ne tik dėl to, kad darbiečiai turėjo parlamente atstovų didžiumą bet ir dėl to, kad jie jau turėjo parengtų valstybininkų, sugebančių sumaniai apimti ir spręsti imperijos klausimų visumą.

Parkeris, kalbėdamas apie 1945 m. darbiečių rinkimų programą, paskelbtą brošiūroje *Let us face the future*, įrodinėja, kad ji esanti sistemingai realizuota parlamente. Pravedus nutartą plieno pramonės nacionalizavimo įstatymo sumanymą, svarbieji programos punktai bus įgyvendinti ir visi duotieji rinkėjams pažadai bus išpildyti. Autorius mano, kad Darbo Partijos valdymo penkmetis pakeis iš pagrindų D. Britanijos socialinius — ekonominį veidą... Partija suręs naujos socialistinės valstybės rentinį. Tuo pat metu jis pabrėžia, kad penkeri metai yra per trumpas laikas visai rastai santvarkai pakeisti. Šiuo laikotarpiu vyriausybė įstengsianti įvesti tik esmingiausius santvarkos pakeitimus. Visa santvarkos reforma užtruksianti visą metų eilę.

Parkeris nagrinėja savo knygoje Darbo Partijos organizaciją ir jos priklausomybę nuo profesinių sąjungų ir vartotojų bendrovių. Partijos apygardos bendros programos ribose turi daug savistovumo, Jos turi federacijos charakterį. Į jos

sudėtį įeina įvairūs socialistiniai sambūriai. Šio fakto šviesoje mums bus suprantamesnė Darbo Partijos vyriausybės politinės veiklos linija ir tos kontinento politikams sunkiai suprantamos staigmenos, kada nekada kylančios partijos ir frakcijos gyvenime.

Darbo Partija turi 3 322 358 apsimokančių darbo mokesnį narių. Bet iš to skaičiaus tikrųjų partijos narių yra tik 645 345. Kiti gi 2 635 346 nariai partijai priklauso tik tarpiškai per savo profesines sąjungas, o 41 667 — per įvairias socialistines organizacijas. Kandidatus į parlamentą renka apygardų partijos padaliniai, o vadovybė turi jų tvirtinimo teisę. Vadovybę sudaro 27 žmonės. Jų tarpe yra 12 žmonių, siunčiamų profesinių sąjungų. Tai parodo profesinių sąjungų didelę įtaką į partijos gyvenimą. Šis faktas palengvina suprasti, kodėl partija dabar taip susirūpino komunistų veikla profesinėse sąjungose ir ėmėsi priemonių tai veiklai užkirsti kelią. Parkeris pažymi, kad nors komunistai ir neturi rimtesnės įtakos partijoj ir jų šiandieninė veiklos programa suvedama į vieną punktą, būtent — remti Rusiją ir jos pretenzijas, tačiau, kadangi komunistai profesinėse sąjungose užima eilę svarbių vietų, gali sudaryti Darbo Partijai daug sunkumų, ypač kritiškuose momentuose. Autorius pažymi tarp kita ko, kad ir šiandien jie valdžiai daro nemaža sunkumų. Jų daromi sunkumai ypačtingai jaučiami valdžios pastangose aprūpinti darbu lenkus ir kitus svetimšalius.

Įdomus Darbo Partijos santykis su religija. Kiek kontinento marksistinis socializmas yra ateistinis ir fanatiškai prieš religiją nusiteikęs, tiek Britų socializmas yra religinis. Attlee teigimu tarp tų įtakų, kurios socialistinį sąjūdį Anglijoj ugdė, pirmą vietą užima religija. Tad Anglijos socializmas yra religinis. Socialistai kalbėtojais daugiau negu visų kitų partijų kalbėtojais cituoja bibliją. Čia krikščionybė plačiu mastu įėjo į socializmą. Štai dėl ko Katalikų Bažnyčia nedraudžia Anglijos katalikams stoti į Darbo Partiją. Sakoma, kad Darbo partija turinti savo narių tarpe apie 80% visų Anglijos katalikų, kurie aktyviai dalyvauja politikos darbe.

Konservatininkų Partija suvaidino labai svarbų vaidmenį Britų politiniame gyvenime. Ji sukūrė Britų Imperiją. Ji padarė ją galinga pasaulinio masto valstybe. Britų Imperijos augimo, klestėjimo ir bujotimo istorija sutampa su Konservatininkų Partijos veiklos ir stiprėjimo istorija. Tačiau, panašiai kaip dabar, taip ir seniau konservatininkai pralaimėdavo rinkimus kitos partijos naudai. Seniau ji pasitraukdavo tautos valia iš kelio Liberalų Partijai, dabar gi Darbo Partijai. Konservatininkų Partija kontinente atatikmens neturi. Ji laikoma dešiniąja partija ir pati save vadina konservatininkais, tačiau ji nėra nei dešinioji, nei konservatyvi, nes yra demokratinė ir pažangi. Šitos ir kitos jos savybės padarė tą, kad ji išgyveno ištisus amžius su įvairiais pasisekimais ir nepasisekimais, kaitaliodama savo vietas: tai pozicijoje, tai opozicijoje varydama savo kūrybinį darbą. Pereidama iš opozicijos į poziciją, ji negriovė prieš pravesių reformų, bet, pasirėmusi tomis reformomis valstybinį gyvenimą vai-

Knygos

ravo tuo pačiu rastu keliu pirmyn, tas reformas plėsdama ir tobulindama bei taikydama naujoms gyvenimo sąlygoms.

Kokie yra pagrindiniai konservatininkų dėsniai? Kodėl ši partija sugebėjo išsilaikyti valstybės gyvenimo arenoje ištisus šimtmečius, neprarasdama savo įtakos? Quitin Goggas atsako į šį klausimą, analizuodamas dabartinę situaciją. Jis kietai pabrėžia, kad konservatizmas nesanti jokia ideologija, antra, kad politiniai klausimai partijai nesą pirmaeiliai ir jie nestatomi pirmoje vietoje, nes autorius žodžiais tariant, „žmogus, kuris stato politiką pirmoje vietoje, nėra vertas civilizuoto žmogaus vardo, o juo labiau krikščionio vardo.“ Autorius teigimu Konservatininkų Partija laiko politiko problemas apribotas ir dėl to politikų valdžia turinti būti apribota. Iš neapribotos valdžios kyla daug nelaimių ir tokia valdžia paimanti neribotą aukų skaičių.

Visos tautos išganymo programų piršimas yra klaidingas ir suktas. Tai yra utopija. Konservatininkai, autorius teigimu, tokių „išganymo“ visur ir visuomet panaudotinių receptų neturi. Konservatininkai maną, kad politika turinti tarnauti tam tikriems tik konkretiems tikslams praveisti, prisitaikant prie tų laikų situacijų ir reikalavimų. Politikos uždavinys esąs tarnauti žmogui, tautai ir valstybei. Dėl to, kalba toliau autorius, konservatininkai neturi jokios pretenzijos į tiesos monopolį. Dar daugiau, jie nereikalauja sau valstybėje ir bet kokio kito monopolio. Modernusis konservatizmas tiki liberaliniai demokratine valstybe, kuri vystėsi laipsniškai pagal britų tradicijas.

Konservatininkai maną, kad kraštui būtų ne-naudinga, jei be pertraukos bet kuri partija būtų prie valdžios vairo.

Konservatininkų Partija laiko save britų gyvenimo funkcija ir dėl to ji turinti remtis pastoviomis ir nepraeinamomis vertybėmis. Čia pat autorius tas vertybes nurodo. Jų tarpe pirmąsias vietas užima religija, tradicija ir patriotizmas. Hoggas pažymi, kad jie neneigia tėvynės meilės ir socialistams, bet pabrėžia, kad jokioj kitoj partijoj tos vertybės nevaicina tokio svarbaus vaidmens, kaip konservatininkų partijoj. Konservatininkai, nesirišdami su jokia suformuluota programa, nori ir privalo remti savo politiką kaipuriais pastoviais dėsniais. Autorius pasidi-

džiuodamas teigia, kad beveik visa krašto ūkinė ir politinė pažanga — konservatininkų nuopelnas, nors ne visuomet tai figuruodavo jų rinkiminėj programoj. Didžiausias partijos nuopelnas yra tai, kad ji užsispyrusiai ir atkakliai laikydamosi minėtų bendrų dėsnių, sugebėdavo gerai prisiderinti prie kiekvienos gyvenamos situacijos. Tokio situacijų tinkamo vertinimo ir prie jų derinimosi dėka, konservatininkų vadai dažnai vedavo krašto gyvenimą visai kitais, skirtingais keliais, negu kad buvo nurodyta jų tuometinėse programose. Tik politinio dogmatizmo trūkumas leisdavo jiems laikytis tokios taktikos.

Poleminėj dalyj Quitin Hoggas iš eilės analizuoja socialistų programos punktus ir jų dabartinės vyriausybės praktiką. Jo manymu visa darbiečių vyriausybės politika esanti arba suktą arba nekonsekventišką. Jis prikiša socialistams operavimą garsiais šūkiiais, kuriais jie nori pridengti savo vidinę tuštumą. Labai aštriai autorius liečia ir gvildena socialines problemas. Jis įrodinėja, kad visuotino darbu aprūpinimo principas buvo pravestas koalicinėj vyriausybėj ir jį labai palaikę konservatininkai. Niekad konservatininkai nebuve socialinės ir sveikatos globos ir draudimo priešininkai. Jie visuomet siekė, kad ir ne luomų kovos keliu, darbininkų luomo ir visos visuomenės gerovės pakėlimo. Laikinas nedarbas esąs natūralus reiškinys visose valstybėse. Tarpukario laikotarpio nedarbas turėjęs specifinių pagrindų. Jis buve tarptautinės prekybos sukrikimo pasėka ir dėl to jo negalima buve greit pašalinti ir nugalėti. Tad Darbo Partijos daromi šioj srity konservatininkams priekaištai esą be pagrindo.

Nedarbą galima pašalinti dirbtinėmis priemonėmis. Tai padarė dvi valstybės-bolševikinė Rusija ir Hitlerio Vokietija. Abiem atvejais tai buvo pasiekta keliu į masinę vergiją, sugrūdima žmonių į koncentracijos stovyklas ir į kalėjimus. Tokį kelią konservatininkai atmeta. Tačiau, jei dėl to jiems priekaištaujama, tai tuos priekaištus jie mielai priima.

Konservatininkų partija, pažymi baigdamas Hoggas, trokšta Britų tautos vienybės, dėl to nieko nenorinti nustumti nuo bendrojo darbo. Atvirkščiai, kam yra brangus tas bendrasis darbas ir kam rūpi visuotinė gerovė, jie kviečia visus stoti į „kryžiaus karo už laisvę“ eiles.

G. T.

„TĖVYNĖS SARGO“ I TOMO TURINIYS

		pusl.
1. Bigas, Petras	Socializmo problema	125—133
2. Brizgys, V. Dr. Vysk.	Krikščioniškieji dėsniai nuosavybei naudoti ir tvarkyti	34—37
3. Būčys, Petras Pranciškus †	Prieš senajam „Tėvynės Sargui“ užgemant	2—7
4. Būčys, Petras Pranciškus, MIC. †	Ši tą prisimenant iš Didžiojo Vilniaus Seimo	254—257
5. Cerejeira, Kard.	Komunizmas ir Krikščionybė	57—59
6. Le Fur, Louis	Valstybės laisvė ir bendrasis tarptautinis gėris	229—239
7. Krupavičius, M.	Žodis skaitytojui	1—2
8. Krupavičius, M.	Lietuvių krikščionių demokratų partijos pagrindai ..	144—155
9. Labanauskaitė, O.	Pijus XII ir antras pasaulinis karas	49—52
10. Lacroix, J.	Sudedamieji civilizacijos sąvokos elementai	23—33
11. Laros, Matthias	Marksas ir Ketteleris (1848—1948)	270—278
12. Mačiulis, Petras, Dr.	Lietuvos ir Sovietų Sąjungos santykių raida sutarčių šviesoje	279—286

13. Maritain, J.	Krikščionybė ir demokratija	14—23, 156—162
14. Meškauskas, J. Dr. Prof.	Medicinos reikalų tvarkymas pokarinėje Lietuvoje..	52—57
15. N. F.	Krikščionybė ir politika	163—173, 260—269
16. J. Š. Pijaus XII kalba	Tikrosios demokratijos pagrindai	97—103
17. J. Š. Pijaus XII kalba	Tikrosios taikos pagrindai	103—106
18. J. Š. Pijaus XII kalba	Bažnyčios visuotinumai	225—229
19. Ramūnas, Ant. Dr.	Federalistinė valstybė	239—248
20. S-is, J.	Lietuvių tautos kova prieš SS legioną	107—124
21. B. de Solages	Katalikybė ir civilizacijos	43—49
22. Šaulys, Kaz. Prel.	Iš atsiminimų apie krikščioniškąją demokratiją Lietuvoje	258—260
23. Vaitkus, M. Kan.	Ateitininkijos genezė	249—254
24. Vialatoux	Žmogaus asmens laisvė, jos prigimtis ir kilnybė	8—13
25. Villain, R. P.	Komunizmas ir jo įtaka civilizacijų santykiams	134—140
26. Voronežietis	Ateitininkai Voroneže	60—63
27. V., J.	Socialiniai ir ekonominiai klausimai Italijos konstitucijoje	141—143
28. XXX	Filosofijos aktualijos	180—186
29. XXX	Krikščionių demokratų internacionalas	173—179
30. XXX	Socialinio išlaisvinimo moralinės sąlygos	37—42

RYŠKIEJI VEIDAI

1. Krupavičius, M.	Aleksandras Stulginskis mano atsiminimuose	64—74
2. Krupavičius, M.	Juozas Albinas Herbačiauskas	187—193
3. Prapuolenis, L.	Buvęs Vokietijos kancleris Dr. Vilhelmas Marksas..	74—76
4. Pr., B.	Igino Giordani dienos vyras Italijoje	193—194
5. Tumėnienė, J., Vaitiekūnas, V., Penkauskas, Pr. Kan.	Antanas Tumėnas	287—301
6. XXX	Jonas Mateika	194—196
7. XXX	Juozapui Goerres atminti	196—197

BAŽNYČIA IR RELIGIJA

1. B. B.	Katalikų būklė štaurės kraštuose	198—201
2. Cerejeira, Kard.	Apie katalikų Bažnyčios būklę Portugalijoje	77—80
3. Kard. Gerlier kalba	Katalikų gyvybingumas Prancūzijoje	308—309
4. S., P.	Krikščionių kraujas liejamas Kinijoje	302—303
5. S., P.	Bažnyčia už geležinės uždangos	303—306
6. XXX	Šventasis Sostas ir Lietuva	76—77
7. XXX	Jugoslavija, Vengrija, Albanija	80—82
8. XXX	Vengrijos katalikų būklė	201—202
9. XXX	Bažnyčia Madagaskare, Kenčiančioji Bažnyčia, Japonijoje	307—308

IVAIRENYBĖS

1. Druidas	PCIRO konferenciją stebint	211—214
2. Dr. D. Jasaitis	Emigracijos reikalai	83—85
3. Galdikienė, M. ir V. B.	Iš katalikų moterų draugijos praeitis ir dabarties	204—210
4. G., L.	Moralė ir politika	203—204
5. G., L.	Politika ir krikščioniškoji mintis	312—313
6. Peldavičius, Vyt. ir M., J.	Lietuvos atstatymo klausimais	313—316
7. Stulginskis, A.	Vasario šešioliktoji	85—87
8. S., A.	Žaliasis internacionalas	310—311
9. Šaulys, K. Prel.	Prie Vasario 16 d. istorijos	87—88
10. T., G.	Anglijos pareigūnas	92
11. T., G.	Silpnas kelias tvirtas griūva	92—93
12. T., G.	Azijos naktis mielajam mieste	93—94
13. J. P. B.	Socialiniais keliais	311—312
14. XXX	Iš lietuvių krikščionių demokratų suvažiavimo	314—319
15. XXX	Smulkioji kooperatinė nuosavybė Anglijoje	88—92
16. XXX	Lietuvos Valstybės 1922 m. Konstitucija	317—321

KNYGOS

1. Th. G. Chase / Kun. Čižauskas	The story of Lithuania	94—95
2. Lacroix, J.	Socialisme	95
3. Miralles, R.	Hacia dante va Rosia	95
4. P.	Socialinė moralė mašinizmo amžiuje	223
5. P.	Didelis inašas į krikšč. demokratijos literatūrą	224
6. S-a	Krikščionybė ir politika	221—222
7. T., G.	Komunizmas ir socializmas	219—221
8. T., G.	Anglų socializmas ir konservatizmas	321—323

„Lux“ leidyklos leidiniai

1. **Naujasis Testamentas**, vertė Juozapas Skvireckas, Kauno Arkivyskupas Metropolitai, IV laida, 620 psl., 1947 m.
2. Dr. St. Gruodis, **Krikščioniškos dorovės mokslas**, II laida, 174 psl., 1947 m., kaina 0.50 DM.
3. P. L. von Rudloff, **Trumpa pasauliečių dogmatika**, vertė Dr. M. Ražaitis, 1947 m., kaina 0.40 DM.
4. Kan. Dr. F. Bartkus, **Būk Mums Malonus**, sekmadienių bei šventadienių šv. mišios ir lietuvių katalikų dažniausiai vartojamos maldos bei giesmės, 413 psl., 1948 m., kaina 2.50 DM.
5. Kard. August Hlond, **Krikščioniškieji valstybinio gyvenimo dėsniai**, vertė G. Taučius, 46 psl., 1948 m., kaina 1 DM.
6. M. Krupavičius, **Krikščioniškoji Demokratija**, 164 psl., 1948 m., kaina 2 DM.
7. **Paskutiniųjų Popiežių Enciklikos ir Kalbos** (spausdinama).
8. **Psalmynas**, naujas J. E. Arkivyskupo Metropolito vertimas (spausdinamas).
9. **Dievo Motinos pasirodymai Fatimoje ir ko Ji laukia iš mūsų**, vertė Juozapas Skvireckas, Kauno Arkivyskupas Metropolitai (spausdinama).
10. A. Vaičiulaitis, **Italijos vaizdai** (spausdinama).
11. J. Baniulis, **Nuotaikos**, originali kūryba ir vertimai iš anglosaksų ir Oriento tautų poezijos (spausdinama).
12. **Socialinis Kodeksas**, Katalikiškojo visuomenės mokslo apmatai (ruošiamas spaudai).
13. **Lietuvos Krikščioniškoji Demokratija**, ruošiamas spaudai, redaguoja M. Krupavičius.

Kiti leidiniai

14. Tomas Žiūraitis, O. P., **Nevystančios Rožės**, šv. rožančius ir gyvenimas, antras pataisytas ir papildytas leidimas, 1948 m., kaina 0.90 DM. Rankraščio teisėmis išleido Tėvai Dominikonai.
15. „**Tėvynės Sargas**“, kultūros, visuomenės, politikos ir socialinių mokslų žurnalas, Nr. 1 ir 2—3.
16. Vikt. Šimaitis **Vyturėliai Laukuos**, eilėraščių rinkinys mokyklinio amžiaus vaikams su spalvuotomis dail. P. Osmolskio iliustracijomis, kaina 1.50 DM.

„Ventos“ leidiniai

1. J. Augustaitytė-Vaičiūnienė, **Skeveldros**, eilėraščiai, 1946 m., 104 psl., kaina 1 DM.
2. P. Osmolskis, **Du Gaideliai**, liaudies pasaka priešmokyklinio amžiaus vaikams, 1946 m., kaina 1 DM.
3. Red. St. Būdavas, **Pėdsakai**, literatūros, kultūros žurnalas, Nr. 3—4, 1947 m., 64 psl., kaina 0.80 DM.
4. K. Krulikas, **Akmens Anglys-Belgijos Auksas**, informacija apie Belgiją, 1947 m., 48 psl., kaina 0.50 DM.
5. J. Aistis, **Pilnatis**, 1948 m., 160 psl., kaina 2.50 DM.
6. L. Dovydenas, **Mes Ieškom Pavasario**, novelės, 1948 m., 228 psl., kaina 3.50 DM.
7. Alb. Marius Katiliškis, **Prasilenkimo Valanda**, novelės, 1948 m., 248 psl., kaina 3.50 DM.

Užsakantieji daugiau kaip 5 egz. gauna 10% nuolaidos.

Leidykla „Venta“, 13 b. Schweinfurt, Fr. Schubertstr. 16.

G.M.Z.F.O.
 Visa No 2566/DV
 de la Direction de l'Education Publique.
 Autorisation No 2.297
 de la Direction de l'Information.

Kaina: 3.50 DM